

Jana Lepaře *YX-336. c.*

II-U 491

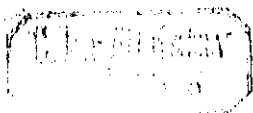
VŠEOBECNÝ DĚJEPIS

pro ústavy učitelské.

B. 172. c.

Díl III.

NOVÝ VĚK.

V PRAZE.

Nákladem knihkupectví: I. L. Kober.
1878.

2215

Právo překladu vyhrazuje si spisovatel.

P

OSTŘEDNÍ KNIHOVNA REDAKČNÍ ÚSTŘEDÍ KRAJSKÉ PRAHOVÉ	
Signatura	U 157/3
Inventár. č.	201134

OBSAH.

Úvod	Stránku 1
----------------	--------------

Doby dějin novověkých.

Část I.

Vzniky politického absolutismu 1500—1650.

A. Přehled věcí začátkem XVI. stol. (1500—1520).

1. Polouostrov pyrenejský	8
a) Portugaly, Emmanuel I. (1495—1521)	—
b) Soustátí kastilskoaragonské a obě Sicílie	4
c) Království navarské	7
2. Francie za Ludvíka XII. (1498—1515)	—
3. Ostroví velkobritanské	8
4. Říše německá	9
Nejmocnější rodové panovníci	10
Města hanseatská	12
5. Švýcarsy	18
6. Itálie	—
7. Personální unie česko-uherská	16
8. „ „ „ polsko-litevská	17
9. Sultanát osmanský	18
Ismael Sofi, šach perský	—
Chanát krimský	—
10. Cárství ruské	19
11. Unie skandinávská	—

B. Věk císaře Karla V. (1520—1558).

Nesnadné postavení císařovo	20
Volení Karla za císaře	21

	Stránka
První válka mezi Karlem V. a Františkem I. (1521—1525)	21
Liga klimentská a druhá válka Karla V. s Františkem I. (1526—1529)	28
Bitva muháčská r. 1526	24
Založení soustátí rakousko-habsburského r. 1526	—
Mír kambrejský r. 1529	25
Počátkové protestantství (1517—1520)	26
Šíření a utužení protestantství (1520—1532)	28
Zřízení pašaliku budínského (1532—1545)	32
První výprava Karla V. proti Chaireddinovi 1535	34
Kalifornie, Perú, Chilli	—
Třetí válka mezi Karlem V. a Františkem I. (1536—1544)	35
Počátek církve anglikánské (1530—1538)	—
Druhá výprava proti Chaireddinovi (r. 1540)	36
Čtvrtá válka Karla V. s Františkem I. (1542—1544)	37
Jan Kalvín (1509—1564)	38
Obecné koncílium tridentské (1545—1563)	—
Řád jezuitů (1549—1556)	39
Válka šmalkaldská (1546—1547)	40
Ferdinanda I. zřízení a záměry v Čechách a Uhrách	41
Smlouva pasovská r. 1552	43
Maria Tudorovna (1553—1558)	44
Mír angšpurský r. 1555	—
Karel V. v jeronymitském klášteře Yustě (1556—1558)	45
Mír v Château-Cambresi r. 1559	46
Vzdělanost, vědy a umění	—

C. Věk Filipa II. (1558—1598).

Povaha Filipova	51
Moriskové (1560—1571)	52
Válka s Turky (1570—1574)	53
Odtržení se části Nizozemska od Španěl (1560—1587)	54
Spojení Portugalska se Španěly (1580—1640)	58
Alžběta královna anglická (1558—1603)	60
Neblahý konec panování Filipa II. (1588—1598)	62
Francie v její války náboženské (1558—1589)	63
Mladší větev rodu habsburského	66
Říše ruská 1583—1584	69

D. Přípravy k obecné válce náboženské (1598—1618).

Obecná povaha věku	70
Mladší větev habsburská za Rudolfa II. (1576—1612)	72
Matiáš (1612—1619)	76
Zmatky ruské po vyměření Rurikovců (1598—1618)	78

E. Věk války třicetileté (1618—1648).

Stránka

1. Věci české (1618—1627).	
Rozvoj bouře české	79
Obrat věcí a vítězství Ferdinanda II. r. 1620	80
Následkové bitvy bělohorské (1620—1627)	81
2. Rozšíření bojiště (1620—1648).	
Válka falcká (1620—1622)	83
„ severoněmecká a dánská (1622—1629)	84
Edikt restituční z r. 1629	86
Propuštění Valdšteina ze služby císařské r. 1630	87
3. Válka švédská (1630—1635).	
Gustav II. Adolf	88
Obrat věcí	89
4. Válka švédsko-francouzská (1635—1648).	
Užší spolek Švédů s Francií	90
Tíseň zemí českých (1639—1648)	91
Výminky míru vestfálského r. 1648	92
Cíl a konec třicetileté války	93
Vedlejší následkové války třicetileté	94

F. Vzdělanost' (1558—1650).

Pole náboženství křesťanského	97
Vědy a umění	98
Obchod	103
Mravy a obyčeje	104

Část II.

(1650—1715.)

Zobecnění absolutismu.

(Věk Ludvíka XIV.)

A. Dějiny politické.

Cromwell (1649—1658)	106
Obnovení panství Stuartovců a pokusové reakce anglické (1660 až 1667)	107
Nebezpečný vzrůst moci francouzské (1661—1667)	108
Válka španělská čili I. loupežná (1666—1668)	109
Karel II. anglický v podruží Ludvíka XIV. (1670—1685)	110
Válka holandská čili II. loupežná (1672—1678)	111
Tíseň polská (1655—1667) a vznik samostatné říše pruské (1656 až 1660)	112

Vítězení císaře Leopolda I. v Uhrách proti Turkům i proti domácím bouřím (1661—1699) 114
 Revoluce anglická r. 1688 118
 Reunie Ludvíka XIV. (1680—1684) 120
 Válka falcká, orleanská čili třetí loupežná (1688—1697) 121
 Války o poslušnost španělskou (1701—1704) 122
 Rozbití velmoci švédské (1700—1721) 126

B. Vzdělanost.

Život náboženský 129
 Obchod 130
 Mravy a obyčeje —

Část III.

(1715—1789.)

Vrcholení absolutismu.

A. Dějiny politické.

Osudové země habsburských: a) Za Karla VI. (—1740) 132
 b) Za Marie Theresie (—1780) 136
 Reformy státní ve prospěch absolutismu 142
 Zrušení řádu jezuitského 143
 První rozdělení Polska r. 1773 145
 Války a spory o poslušnost bavorskou 147
 Vznik samostatnosti spojených obcí severoamerických (1778—1789) 148
 Pánství anglické ve východní Indii 151
 Reformy císaře Josefa II. (1780—1790) 152
 Válka turecká (1787—1792) 153
 Počátek velké revoluce francouzské dne 27. června l. 1789 155

B. Vzdělanost.

Náboženství 159
 Mravy a obyčeje 161

Část IV.

(1789—1870.)

Snahy po znárodnění forem vládních.

A. Dějiny politické.

I. Království francouzské (od 27. června 1789 do 20. září 1792).
 Sněm ústavní (27. června 1789—20. září 1791) 163
 a) ve Versailles (27. června — 6. října 1789) —
 b) Sněm v Paříži (6. října 1789 — 20. září 1791) 167

Sněm zákonodárný (1. října 1791 — 21. září 1792)	170
a) Překážky v jeho úloze	—
b) Neštěstí válečné a bouře pařížské	171
II. Republika francouzská (1792—1804).	
Národní konvent (21. září 1792 — 26. října 1795)	174
Anglicko v čele koalice proti Francii	175
Hrůzovláda luzy	176
Počátek reakce proti revoluci	178
Výkonné direktorstvo (27. října 1795 — 15. prosince 1799)	179
Výprava Bonapartova do Aegypta (1798—1799)	182
Druhá koalice (1799—1802)	183
Konsulát (1799—1804)	184
Mír lunevillský	185
„ amienský	186
Napoleon císařem (18. května 1804)	187
III. Druhé a třetí rozdělení Polska (1793—1795)	
IV. Císařství francouzské (1804—1815)	
Mír přešpurský (1805)	190
Válka prusko-ruská (1806—1807)	191
Kontinentální systém	193
Válka rakouská (1809)	194
Válka ruská (1812)	197
Pokoření Napoleona I. (1813 a 1814)	198
Kongress vídeňský (1814—1815)	200
V. Nejnovější změny politické	
A. V Evropě	—
B. V Americe	209
C. V Asii	—
D. V Australii	210
VI. Vzdělanost	
Náboženství	—
Vědy a umění	211

Nový věk.

(1500—1870.)

Úvod.

Povaha nového věku. *Jevíště dějin novověkých rozchází se téměř po celém povrchu zemském. Předním činným živlem na divadle tom jsou Evropané a plémě jejich, zařizující si domov svůj po všech částech souší zemských. Zůstal sice naopak v samé Evropě seděti živel asiatský (Turci na polouostrově balkanském), jsa tudy výnimkou od obecného proudu dějin: avšak skutek ten nebyl nikterak zásluhou Asiátů, anobřž spíše následkem nesvornosti velmocí evropských. Podstata dějin vlastně teprv za nového věku nabývá rázu v pravém smyslu slova všeobecného. A neplatí-li to ihned (t. na začátku nového věku) o podstatě dějin *politických*, tedy jeví se to tím důrazněji (třebas i ne vždy také patrněji) v rozličném styku Evropanů s nejoblehlejšími obyvateli starého i nového světa, ve výměně a v šíření jistých pokladův a plodů zemských (zlata, stříbra, železa, mědi, uhlí, koření, kávy, cukru, čaje, kakaa, rejže, kukuřice, brambor, tabáku, bavlny, indycha, barevných a jiných vzácných dřev atd.) a pak i důležitých nálezů lidských (na př. ve válečnictví, v průmyslu a převoznictví). Za kterýmižto všemi příčinami obecný život člověčenstva velice se zjinačil, ačkoli nevedl ve všem a všude k lepšímu. Obor vědění lidského nejenom nade vši předtuchu se rozšířil (zvláště v země- a přírodopisectví, v silozpytectví*

a v jiných zkušebných vědách), anobř stal se ovšem rozdílnou měrou i majetkem nejrozmanitějších kruhů společenských.

Doby dějin novověkých. Nejzjevnějším znakem obecného rázu dějin *politických* jest *spůsob*, jakým se účastnili rozdílní živlové říšští u *vykonávání moci státních*. Berouce tedy tuto věc za dělidlo, rozvrhujeme dějepis nového věku na čtyři části.

Na počátku nového věku *ztenčovala se politická práva středověkých stavů* ve prospěch *pevnějšího řízení státního*, kterýžto rozvoj věcí měl za následek neobmezenou čili *absolutní moc panovníků* v jednotlivých říších. I nazýváme tedy tuto část dějepisnou, která zahrnuje v sobě 1½ století (1500—1650), dobou vzniku *politického absolutismu*.

Za druhé doby došel *spůsob absolutního řízení* říší a zemí až na některé výnimky (v říši německé jakožto souhrnu jednotlivých zemí, v Anglii a v Polsku) obecné platnosti, zvláště za příkladem Francouzka pod vládou *Ludvíka XIV.*, jehož smrtí l. 1715 končí i doba tato (1650—1715).

V třetí době vrcholil *politický absolutismus*; příkré pak jeho působení mělo za následek snažení národů po takovém opatření moci státních, kteréby poskytovalo účastenství již *ne stavům středověkým, anobř všem vrstvám národním*. Snažení toto zjednálo si průchod násilný v tak řečené francouzské revoluci, jejíž počátek z r. 1789 pokládá se tedy za rozhraní mezi třetí (1715—1789) a čtvrtou dobou.

Rázem doby čtvrté jsou snahy po *znárodnění forem vládních*, kteréby na bezpečných základech postavilo slušnou měrou blahobyť všelikých částí a vrstev státních.

V příčině *trvání* jsou obě prostřední doby sobě téměř rovny; doba první jest obou jich dohromady jenom poněkud delší; konce doby čtvrté ustanoviti nelze.

Část I.

(1500—1650.)

Vzniky politického absolutismu.

A. Přehled věcí začátkem XVI. století.

(1500—1520.)

I. Na poloostrově pyrenejském pokračováno od obou říší vytrvale ve výpravách zámořských (viz II. str. 223—228).
a) Z Portugal vysíláni za *Emmanuela I.* (1495—1521) stateční vojevůdcové do Indie odrážet překážky, které jejich obchodu tam strojili asiatictí a aegyptští moslemové jakožto dosavadní prostředníci kupečtí mezi Evropou a Indií. Fr. de *Almeida* (1504—1509) a *Alf. d' Albuquerque* (1509—1515) zmocnili se ostrovů *Sokotory* (viz I. str. 29) a *Ormu*, dobyli *Goe*, kteráž (po r. 1511) stala se sídelným místem vládařů portugalských, přinutili *knížete kalikutského*, jenž nad ostatními knížaty malabarskými pode jménem samarina (císaře) osoboval si nadvládu, zachovávatí obchodnické úmluvy, a zničili loďstvo aegyptské, jež knížete v odporu jeho podporovalo. Tak velicí byli hrdinní skutkové Portugalců, provádění postrachem střelné zbraně, který ona působila v těchto krajinách rovněž jako v Americe, že nejenom *Ismael*, zakladatel říše novoperské, anobř i mocnář bengálský a *knížata peguský a siamský* v zadní Indii prosili za přátelství krále portugalského, jemuž se tudy dostalo názvu „Velikého“. Na *Ma-*

ledivech, na *Cejloně* a na *Sumatře* jakož i na polouostrově *Malaka* zakládáno panství portugalské. Také do Ameriky vysílány lodě. *Cortereal* objevil polouostrov *Laborador* (*Labrador* = ornice), jemuž podlé povahy jižních částí dal název (1501); když však další do těchto krajin konané výpravy potkávaly se s neštěstím, upuštěno od nich. Naproti tomu boje proti mahomedánům tak velice unášely mysl *Emmanuelovu*, že vyzýval i papeže (*Alexandra VI.* a *Julia II.*) a jiné mocnáře západoevropské proti Turkům osmanským; avšak politika jeho oslyšena; pročež zase i *Emmanuel* odvrátil se, ovšem šetře v tom pravého prospěchu vlastní své říše, od pletich a válek tehdejších mocnářů křesťanských. Dlouholetý mír domácí a skvělé výsledky podnikův asiatských a afrických opatřily *Portugalsko* za *Emmanuela I.* nadobyčejným blahobytem, jakkoli právě pro snadné zbohatění v obchodnictví začaly klesati orba i domácí průmysl.

b) Také v soustátí *kastílskoaragonském* napínali rozdílní dobrodruhovité síly své, aby rozšířili domácí moc a slávu, a rozmnožili bohatství jak veřejné tak soukromé.

Balboa vyvolen jsa od osiřelé osady *darienské* (60° z. d. 90° s. š.) za vladaře, než ještě potvrzen byl v úřadě tom od králů svých (*Ferdinanda Katholického* a *Johanny*), odvážil se výpravy přes hory *panámské*, domnívaje se dosíci jižního moře (oceánu *indického*). Překročiv pak strmé hřbety této šije *středoamerické* a spatřiv moře do nesmírných dálek se prostírající, uvázal se v ně slavně jmenem *koruny kastílské*, kterýžto skutek opakoval potom, když moře samého došel (1513). Vrátiv však se do osady své, popraven jest ze zášti, kterou se dal uchvátiti králem ustanovený vladař osady *darienské Pedrarias* (1514).

Právě tehdáž opustil *Portugalec Fernando Magalhaens*, rozmrzelý s vládou domácí, že zásluhy jeho v bojích *indičských* neodměnila po jeho dobrém zdání, vlast svou, a vstoupil do námořských služeb *španělských*, kdež domlouval *kardinálovi Ximenovi*, aby se ujal záměrů *Kolumbových* ke konečnému nalezení cesty západní do *Indie* (přední). I vymohl toho, že mu l. 1519 svěřeno pět korábů, na kterých dostal se do ústí řeky *La Plata*. Přezimovav v *Patagonii*, objevil průliv mezi souší *americkou* a ostrovem řečeným *Tierra del Fuego* a dostal se tak do téhož moře, jež nedávno před tím

Balboa byl opanoval, a které nyní Magellan Tichým oceánem nazval. Dotčenému průlivu dostalo se teprv později názvu průlivu Magellanova. Tři měsíce a 8 dní plulo loďstvo dále k severozápadu, až přistálo v ostrově *Ladronském*, jež Magellan sám tak nazval pro zlodějskou povahu jeho obyvatelstva. Odtud dostala se výprava na *ostroví Filipovo* (Manily), kde však velitel její v boji s domácím obyvatelstvem zahynul. Zbyla toliko jediná loď *Viktorie*, která r. 1522 s 28 muži (ze 234) do vlasti se navrátila. Byla to první pout, která se tuto vykonala kolem země; Magellan pak, ač cesty té docela nedokonal, přece za prvního plavce kolem země se pokládá, poněvadž se hledí k tomu, že dříve již ve službě portugalské až na polouostrově Malace prodlíval, a tedy zeměkouli vskutku až na nepatrnou mezeru asi 20° délky obešel.

Ještě než nastoupil Magellan osudnou, avšak důležitou svou pouť, vydal se Fernando Korteze s 10 koráby o 550 mužích z ostrova Kuby do Mexika, před nedávnem objeveného, aby ho dobyl. Založiv město *Vera Kruz*, o které se v bojích s Mexikány opírali mnil, zapálil loď, aby prý lid svůj, zbavený naděje návratu, podnítil k zoufalé údatnosti v odvážném podniku. Říše mexickou as třikrát tak velikou jako císařství rakouské, ač jehom asi s tolika obyvateli, kolik jich čítají země koruny české, vládl tehdaž *Montezuma II.* (1502—1520) z kmene Aztéků panujících od nějakého času nad ostatními větvemi indiánskými ve všech krajinách mezi zálivem mexickým a Tichým oceánem. Mexiko, hlavní město této říše, ležící na rozkošné rovině mezi dvěma jezery, počítalo té doby kolem 60.000 domů, mezi nimiž bylo také několik budov ohromných, jako na příklad palác královský. Nejvíce přispěl k okrase města sám Montezuma II., ukládav z té příčiny podrobeným krajinám veliké daně, začež však musel stále opírat se venkovským zpourám. Věc ta posloužila nemálo Kortezevi, když namířil proti samému hlavnímu městu. Naopak zase Montezuma II. upadl právě proto v neodhodlanost i usnadnil tudý lstným Španělům uskutečnění jejich tužeb, kteříž konečně Montezumu zajali, Guatimozina pak, od Mexičanů na jeho místo zvoleného, po tuhém odporu přemohli a odpravili (1520). Pro nesmírné bohatství na stříbro stala se země mexická nejdůležitější zámořskou provincií španělskou.

Vera Kruz na východě a *Akapulko* na západě byly předními přístavy mezi Evropou a Asií.*)

Ale držitelé korun kastílské a aragonské rozšířili území své také v Africe a v Evropě.

V *Neapolsku* dal totiž *Frédřich II.*, strýc a nástupce *Ferdinanda II.*, nešetřně nakládaje s poddanými, příležitost cizím mocem míchat se do jeho království. *Ferdinand* Křtolský a *Ludvík XII.*, král francouzský, umluvivše se tajně mezi sebou, vtrhli od severu a od jihu do *Neapole* (1501); *Frédřich* maje zprvu za to, že mu *Ferdinand* přináší pomoc proti Francouzům, odevzdal *Gonsalvovi* z *Kordovy*, veliteli vojska jeho několik pevností, vida se však oklamána, utekl se pod ochranu francouzskou. Ale vítězové nebyli ani k sobě upřímní, a tudy neshodnuvše se o rozdělení kořisti, strojili se k obapolné válce. Mezi vyjednáváním však přepadl *Gonsalvo* Francouze a z *Neapole* vytlačil. Od té doby zůstaly obě *Sicilie* jako zvláštní samostatné království při Španělech.

Do *Afriky* utekli *Maurové*, kteří nechtěli snášeti jha španělského, a popuzovali tamní říše k nepřátelství se Španěly. Panství *Merinitů* se v *Africe* rozpadlo během 13. století a zařízeny na jeho místě 3 říše: *Magrab* (*Marokko*), jako zbytek *merinitský* (—1550); *Telemsan* č. panství *Zianitů* (*Alžírsko* —1516) a *Tuněty* pod žezlem *Abuhafců* (—1518). Španělové dobyli *Oranu* (1506) a učinili *Zianity* poplatnými. *Vladař* alžírský *Selim* svěřil řeckému renegátu *Horuku Barbarosovi* velitelství nad vojskem proti Španělům, byl však od něho zavražděn (1516). Odtud vládl *Horuk* *Alžíru*. Když však padl v bitvě proti Španělům, zmocnil se obou zemí bratr jeho *Chaireddin*, jenž nemoha se proti moci španělské dostatečně opřít, podrobil se pod vrchní panství osmanských *Turkův*, a pak loupežemi stíhal obchod středomořský.

Po smrti *Isabelly*, choti *Ferdinandovy* (1504), hrozilo sice (pro účastenství ve vládě nad zeměmi nově dobytými

*) Jako v starém díle světa původní obyvatelé vynikli zvláštní vzdělaností jenom v podnebí mírném, tak i v *Americě* toliko obyvatelé vysocin mezi 20° j. a 20° s. šířky nejvýše dospěli, kdež *banány*, *kukuřice* (se žní 70- až 80násobnou) a *zemčata* usnadnily jim péči o nejpotřebnější výživu tělesnou.

společným nákladem kastílskoaragonským) vzniknouti nepřátelství mezi Ferdinandem a zetěm jeho Filipem, jakožto spoluvladařem Johanny kastílské; ale *Filip I.* zemřel již r. 1506; jménem choti jeho, pomatené na mysl, a jménem nedospělého prvorozence jejího *Karla V.*, panoval potom působením Ximenovým Ferdinand Katholický sám jediný až do roku 1516, kdy zemřel.

o) Království navarské samo o sobě slabé jsouc, nemělo mezi tak mocnými sousedy, jakými byly Španěly a Francie, žádné budoucnosti. Ve válkách o věci italské mezi Ferdinandem V. a Ludvíkem XII. vedených, zmocnili se Španělové jižního Navarska (r. 1512), tak že nepatrná část za Pyrenejemi ležící jen čekala na příhodnou dobu, za které by s Francií pod jedno žezlo se dostala.

2. Ve Francií vládl po smrti Karla VIII., kterým vymřela starší větev rodu valoisského (1328—1498), *Ludvík XII.* (1498—1515) z *mladší větve* téhož domu, jinak řečené orleánské (1498—1589). Pocházející po přeslici (od báby své Valentiny) z rodu Viskontů milánských užil ihned moci, které mu poskytovala zaokrouhlená a zcentralisovaná říše jeho k míchání se do *věcí vojvodství milánského*. Tam totiž nedospělého panovníka *Jana Galeazza Sforzu* oloupil před nedávnem o trůn strýc jeho *Ludvík Moro*, jemuž proto Ludvík XII. práva k vojvodství naprosto odepřel. Vtrhlo tedy vojsko francouzské na mnoze složené ze žoldnéřů švýcarských do Milánska a donutilo vojvodu uprchnouti do Švýcar, kdež pomocí císaře Maximiliana, svého svaka, sebral válečnou moc, aby krále francouzského z panství svého vytlačil. Ale když došlo bitvy, vzpouzeli se najatí Švýcaři bojovati proti bratrům svým ve vojsku francouzském. Následkem této zrady upadl vojvoda v zajetí a odveden do Francouz (r. 1500). Milán zůstal v moci Ludvíka XII., sám pak Maximilián císař uznal za dobré smířiti se s králem a nechati mu dobytého vojvodství v držení pode jménem léna říše německé (l. 1504). Ale Ludvík XII. pletl se z Milána do záležitostí i jiných státův italských, jmenovitě pak užil domácích ruznic v *republice janovské* tak zchytrale, že po r. 1506 téměř ničeho se nezměnilo v Janově, co by nebylo bývalo po chuti krále francouzského. — K nejpřednějším snažením Ludvíkovým náleželo přání znepřáteliti mezi sebou Ferdinanda Katholického a císaře Maxi-

miliána, aby překazil spolku jejich říší a zemí v rukou vnuka jejich Karla V. Touž politiku zdědil po něm i manžel dcery jeho Klaudie *František I.* (1515—1547). Mocnář ten sotva že nastoupil na trůn, spůsobil se stolicí papežskou *konkordát* (1515), dle něhož papež (Leo X.) za povolení, aby výška annátů francouzských řídila se podlé novověké ceny statků církevních, přenechal králi ustanovovati biskupy. Duchovenstvo, universita pařížská, parlament a velká část národu protivila se této novotě, moc královskou jako ve Španělsku nad obyčej posilující, avšak František I. násilím donutil parlament, že konkordát do desk zemských zapsal, kterýž tudy zůstal v platnosti. Následek byl, že král, vole nejvyšší úředníky církevní ze šlechtických rodin buď zchudlých aneb alespoň četných, interesy šlechty připoutal více k trůnu.

3. Na ostroví velkobritanském v politickém postavení říší jednotlivých málo se změnilo.

V Anglii potlačil *Jindřich VII.* (1485—1509) šťastně zpoury proti rodu svému spůsobené a nejvíce z Irska, ze Skotska a z Francie podporované. Vyhynula-li prvé ve válkách mezi bílou a červenou růží největší část vysoké šlechty, tedy zničil Jindřich nepatrné ostatky její popravami předsevzatými po řečených zpourách. Za politické ochablosti potom vzniklé uvedena „hvězdová komora“ (court of the star chamber), zařízená kdysi k narovnání nespravedlivých nálezů soudních, v těsnou závislost od krále, jehož přáním hověl i zkrotlý parlament anglický.

Avšak i parlament podrobených částí irských pro podpory poskytované řečeným zpourám zbaven zákonodárné iniciativy, ano i království *Connaught* a *Ulster* státněna ve své samostatnosti.

Skotsko nakloněno k mírné politice s Anglií zasnoubením *Márkety*, dcery Jindřicha VII. s *Jakubem IV.*, králem skotským. Již prý tehdaž Jindřich VII. upozorněn jsa na to, že by skutkem tím mohla se dostati dynastie Stuartův na trůn anglický, prohodil, že v tom případě silnější bude míti převahu, a Skotsko tedy že se stane přívěskem Anglicka; k čemuž vskutku došlo během jednoho století.

Poloha ostroví velkobritanského mezi Evropou a Ame-

rikou, uprostřed proudův oceanu atlantského činila přední stát britanský zajisté nad jiné říše evropské spůsobilejším zmocniti se námořského obchodu ve směru západním, objeviti a opanovati Ameriku. Avšak mocnářové angličtí zameškali chopiti se věci v čas. Kolumbus, jenž znamenav příznivou polohu Anglie za podporu záměrů svých při dvoře Jindřicha VII. dal žádati, oslyšen jest. Teprv když moc a bohatství Portugalův a Španělův objevováním netušených zemí nad očekávání se zmáhaly, litoval prý i král anglický dřívější své netečnosti, i přijal příznivě nabídnutí, které jemu v též příčině učinil plavec benátský Jan Kabot, meškaje v Bristolu. Výprava Kabotova odkryla (1501) ostrov *Newfoundland*, tehdáž nazvaný Primavista, který však při vši velikosti (plocha jeho rovná se téměř zplna ploše dnešních zemí koruny české) a příznivé zeměpisné šířce (jižněji než Anglie) pro vnitřní svou povahu a pro zvláštní podnebí těchto břehův amerických nevábil Angličany k sobě, dokud nevyšla na jevo důležitost jeho v lovu ryb. A podobně měly se věci, i když syn Janův Šebestián Kabot (r. 1517) za nástupce Jindřichova Jindřicha VIII. (1509—1547) Labrador opuštěný od Portugalů podruhé ohlédal.

Více záleželo lakotnému Jindřichovi VII. na tom, aby vešel v přízeň s panujícím rodem španělským; pročež nejen spůsobil, že prvorozený syn jeho Arthur zasnouben s bohatou Kateřinou, dcerou Ferdinanda Katholického, anobř také to, že po smrti Arthurově (1502) Kateřina s povolením papežovým i Jindřichovi VIII., druhému synu Jindřichovu, za manželku dána byla (1509); kterýžto skutek při lehké povaze tohoto panovníka stal se velmi osudným.

Ze středověkých válek s Francií zůstávaly Kaléty a ostrovy Jersey a Guernsey pořád ještě v držení anglickém (II. str. 195).

4. Říše německá, ačkoli byla z říší západokřesťanských nejslavnější a nejrozsáhlejší, ve skutečnosti neměla váhy velmoci pro politickou i společenskou rozervanost svou. Mocnářové cizí, potřebovali-li v čem pomoci německé, museli ziskati na svou stranu nejenom císaře, anobř i nejzámožnější knížata, zvláště světská. Obecné správy společné nebylo; komorní říšský soud však (II. str. 222) nezastavil zúplna

stavovských válek*), ani nedostačil na potlačení bouří sel-
ských, vznikajících tu a tam pro přepych panstva. Maxi-
milián ani tolik moci vojenské nemohl sebrati, aby opatřil
si volný průchod do Říma ke korunování. Proto nazýval se
od té doby s povolením papežovým toliko *vyvoleným* císařem
římským.

Nejmocnější rodové v říši vedlé duchovních knížat vo-
ličů (mohučského, kolínského a trevirského) byli tito:

a) *rod habsburský*, z kterého volívali se císaři, jehož
země však pode jménem zvláštních krajů říšských, *rakou-
ského* a *burgundského*, požívaly zvláštního postavení, a sice
kraj rakouský na základě zděděných privilegií (II. str. 232),
kraj burgundský dle přání Karla V., schválených hned na
prvním jeho sněmě říšském ve Vurmsu**) (r. 1520). *Dědičné
svazky* téhož rodu s *rodem Ferdinanda Katholického* staly
se však říši německé spíše osudnými než prospěšnými. Dů-
ležitější v následcích svých byly *úmluvy o dědičnost králov-
ství českého*, způsobené ve Vídni r. 1515 mezi Maximiliánem
císařem a Vladislavem králem českým na základě majestátu
českého z dne 11. ledna r. 1510***). Následkem úmluv
těchto pojal Vladislavův syn *Ludvík* za manželku vnučku
císařovu *Marii*, a později (1520) zasnouben vnuk císařův
Ferdinand s *Annou*, dcerou Vladislavovou.

b) Vedlé rodu habsburského činil nejrozsáhlejší pří-
pravy k rozšíření domácí své moci dům *hohenzollerský* maje

*) Rytíři jako Oldřich *Hutten*, František *Sickingen* a jiní žili podlé
příslaví „*Renten und Rauben ist keine Schande, das thun die
Besten im Lande*“.

**) Jako země rakouské tak nestály ani země burgundské pod ko-
morním soudem říšským; požívaly sice ochrany zemí německých,
avšak daněmi říšskými povinny byly jenom v případě války s Tur-
kem. Snahy Maximiliánovy způsobiti z kraje rakouského kur-
firství (1508) zmařili knížata voliči, nechtíce přijíti nikoho více
mezi sebe. Za to však dostalo se zemím kraje rakouského přece
nového *obecného* střeďu zřízením tří zvláštních sborů, *rady správní*,
komorní a *dvorské* a svoláváním stávů k generálním sněmům
(jako na př. do Innsbruku l. 1518). Podobá se, že země burgund-
ské sloužily v těchto věcech rakouským za vzor, ač nebyli-li
v mnohém následovány obyčejů českých.

***) Viz Palackého *Dějiny české*, dílu V. č. 2. str. 173—174 a pak
tamže str. 295—298, 352, 387—388.

ze středověku v dědičném držení *Anšpach* a *Bairait* v horním Pomohani a pak *marky braniborské*, kde pro zachování míru zemského nově zařizen „komorní soud“. Již za císaře Frídricha III. (r. 1442) narovnány dlouholeté spory o některé pozemky s knížaty meklenburskými mírem vitstocským tak, aby po vymření řečených knížat *Meklenbursko* přešlo v majetek hohenzollerský. O něco později zjednal si Frídrich II. braniborský koupí některé části dolnoluzické, zvláště *Chotěbuz*, kteréž se na ten způsob odcizily koruně české. Bratr Frídricha II. *Albrecht Achilles* *), spojiv pod žezlem svým všechny země domu hohenzollerského, donutil vojvody *pomořanské* (1472) k dědičné smlouvě a dal si v tom směru i holdovati od stavů pomořanských, stojících od r. 1478 toliko pod jedním knížetem (Bohuslavem X.). Téhož času zemřel manžel Barbory, dcery Albrechtovy, kníže *krosenský* v dolním Slezsku; Albrecht obsadiv osířelou zemi, nevydal jí více. (R. 1538 byla od Ferdinanda I. proti právům koruny české Braniborsku výslovně postoupena.) Začátkem XVI. století seděli dva členové rodu hohenzollerského, oba jménem Albrecht, na důležitých trůnech *arcibiskupství mohučského* a *velmistrovství řádu německého v Prusích*. Sestřenec pak Ludvíka krále českého Jiří markrabě v Anšpachu, koupil (r. 1523) *moravské knížetství krňovské* v Horním Slezsku a vymohl si na stavech českých nástupnictví v knížetstvích slezských *opolském* a *ratiborském*, kdyžby zemřel bezdětný tamní kníže

*) *Albrecht Achilles* (1469—1486).

<i>Jan</i> (kurfírst) —1499	markrabata	<i>Barbora</i>
<i>Joachim I.</i> † 1535, Albrecht	<i>Frídrich a Zikmund</i>	(choť <i>Jindřicha XI. krosenského</i> ,
<i>Joachim II.</i> † 1571 (arcib. mohuč. a magdeb.)	(choť <i>Zofie Jagajlovna</i>)	† 1476)
<i>Jan Jiří</i> † 1598	Albrecht (velmistr řádu něm.) 1511—1568	Jiří
<i>Joachim Frídrich</i> † 1608		<i>Jiří Frídrich</i> † 1603
<i>Jan Zikmund</i> † 1619	<i>Jan Jiří</i>	<i>Barbora</i> (choť <i>Jindřicha XI. krosenského</i> , † 1476) dědička <i>krosenská</i> .
<i>Jiří Vilém</i> † 1640	Albrecht Frídrich (choť: <i>Maria Eleon. jülišská</i>)	
<i>Frídrich Vilém</i> , Veliký kurfírst 1640—1688.	Anna (manžel <i>Jan Zikmund braniborský</i>).	
<i>Frídrich III.</i> (1688—1701 kurfírst, 1701—1718 král).		

Hanuš. A bylo při všem tom důležitým skutkem, že cokoli získali jednotliví údové rodu, podle úmluv rodinných (z. r. 1473 a 1498) hned zapisovati dávali celému domu, nad jiné za tehdejších věků svornějšímu.

c) Rod *vetínský* měl v držení téměř všechno území mezi řekou Verrou a zeměmi lužickými, tedy *Durynky*, *vitemberské Sasy* a *Míšeň*. Zakladatelem panství toho byl *Fridrich Bojovný* († 1428), jehož vnukové *Arnošt* a *Albrecht*, úmluvou lipskou (r. 1485) o země se rozdělivše, stali se praotci dvou větví, kteréž mezi sebou časté sváry mívaly, moc rodu svého takto seslabující. Větev arnoštovská čili starší panovala větší části Durynska a Vitembersku, na kterém spočíval titul kurfirstský; Míšeň s ostatním Durynskem náležela mladší větví.

d) Rod *vitelsbašský* (II. 145) panoval v *Bavořích* a v obou *Falcích*, ke kterým získal knížetství *Neuburk* ve Švábích, hlavně na levém břehu dunajském a vojvodství *zweibrücké* na jihozápadě dolnofalckém. Dělení zemí na *falcé*, *hornobavorské* s hlavním městem Mnichovem a *dolnobavorské* s Landshutem rodu škodilo. Pro různice téměř stále ochabovala moc Vitelsbachů ještě více než Vetínských. Zvláště když začátkem XVI. století (r. 1502) Jiřím vojvodou vymřela větev dolnobavorská a vypukla mezi knížaty falckými a hornobavorskými o dědictví landshutské tuhá válka, dána příležitost císaři Maximiliánovi míchat se do věci; což způsobilo, že sice obě větve vitelsbašské domohly se v dědictví účastenství, že však za rozhodnutí pře i císař vzal sobě dobrou část jeho, t. *Ratenberg*, *Kufstein*, *Kitzbühl* a j. pozemky nad středním Innem.

e) Rod *jüličský* spojil s hlavním svým panstvím v sousedství arcibiskupství kolínského vojvodství *Kleve* a *Berg*, pak hrabství *Mark* a *Ravensberg* (26° v. d. a 26° s. 5.).

f) Nade střední Vesperou a pravými přítoky jejími až po dolní Labe panoval rod slavných někdy *Velfů* (II. str. 137, 142), kteří však rozvětvivše se na *Lüneburg*, *Kalenberg* (Hannovery), *Grubenhagen* (Gottinky) a Brunšvík (Wolfenbüttly), rovněž tak nesvorně mezi sebou se měli jak Vitelsbachové.

Znamenitou mocí politickou v Němcích byl ovšem i *spo- lek Hanseatův*, avšak i ten ochaboval pro revnivost některých

měst (zvláště nizozemských, potom Hamburku, Gdanska a j.) s Luběkem. Ostatně Hanseaté opomenuli v pravý čas chopiti se obchodu oceanského a připravili se tudy o slušné postavení v novém převratu věcí velkoobchodnických.

5. Švýcarský (II. str. 195, 201, 206) z nepořádků německých stále těžice vzrostly do začátku XVI. stol. na 13 kantonů dvojího druhu. Kantony původní nad horní Ryssou, *Švýc, Uri* a *Unterwaldy*, pak na východě prostřeny *glarský* a poněkud na severovýchodě odlehlý *appenzelský*, jejichž jádrem bylo obyvatelstvo venkovské živící se orbou, měly zřízení demokratické. V ostatních na západě a na severu rozestřených kantonech, majících těžiště své v městech, nabyta vrchu, jako vůbec v Němcích při městech a okolích jejich, ústava aristokratická (patrická). Do tohoto druhu náležely nad Árou *Bern* a *Solothurn*, nad Rýnem *Bazilej* a *Šafhúsy* s *Zurišskem*, u prostřed mezi těmito městskými a původními kantony *Lucern* a *Zug*, a konečně *Freiburg* nad Sánou, jihozápadním přítokem áarským. Kromě toho daly se však během XV. století některé části dnešních Švýcar pod ochranu spolkovou, jako na př. město a opatství *sv.-havelské*, hrabství *neuenburské*, *Geneva*, údolí *vallisské* a j., některé pak dobyty jsouce při rozličných příležitostech, stály v poddanství jistých kantonův, od jejichž fojtů byly spravovány, jako *Árgavsko* záviselo na kantoně bérnském, *fojtství vlášské* na kantonech původních atd. — Císař Maximilián I. těžce nesa to, že Švýcaři dávali se do služeb francouzských, čelících tytýž proti záměrům jeho, nejen zapovídal jim bráti žold cizí, ano brž žádal na nich, aby jakožto členové říše německé pomocí válečnou i peněžitou jeho podporovali a výroků říšského komorního soudu i jinak poslušni byli. A když Švýcaři, zvláště z kantonů demokratických, odpověděli císaři záporně, vznikla z toho válka, která však po některých porážkách Maximiliánových skončila mírem *basilejským* (r. 1499), v němž císař musel svoliti k nezávislosti Švýcarů.

6. Itálie. Vlachové kolem r. 1500 jsouce nejvzdělanějším národem v Evropě (II. str. 240) nejen pohlédali s trpkostí na politickou rozervanost domova svého, ano brž mnohem více hnětlo je, že cizí mocnosti (Španěly, Francie a Němci) vtrali se do jejich věcí. Když tedy Ferdinand Katholický opanoval Neapolsko a Ludvík francouzský nejen Milána se zmocnil ale

i v Janovsku mocně působil ve smyslu francouzském, kdežto císař Maximilián jménem nadvládí německého severozápadních zemí italských brzy tomu, brzy onomu v léna udělil: roznítily se myslí nejčelnějších vlastencův italských snažením, jakýmkoli prostředkem vytlačiti cizince ze Vlach a způsobiti foederaci pod náčelnictvím některého z knížat domácích. Tímto duchem veden jsa sepsal Mikuláš *Macchiavelli* historická díla svá, zvláště spis řečený „il principe“, a týž duch řídil i některé papeže novověké*), kteří tudy jednak hleděli rozšířiti meze státu svého, jednak třeba i v nejodpornější aliance vcházeji, aby moc cizinců cizinci samými zničili. Na stanovisku tom stoje, také papež Julius II. r. 1508 ochotně svolil k tomu, aby Maximilián nazýval se *vyvoleným* císařem římským, nepotřebuje korunovace římské.

a) Nejhorší postavení mělo *Savojsko*, jež císař Zikmund (1416) na vojvodství byl povýšil, a jež hned potom (1418) s *Piemontem* a *Nizzou* v jedinou državu srostlo. V šestnáctém století položeno jsouc mezi Francií a Milánem, o který byly vedeny války, sotva zůstaven starověký rod savojský v držení zemí zděděných.

b) *Milánsko* rozkládajíc se mezi Sesií a Addou přes Pad až k patě ligurského Apennínu, dotýkalo se přímo republiky *janovské*, s kterouž tytíž záviselo na vládě francouzské.

c) Mezi Milánskem, Janovem a Piemontem prostíralo se hrabství *Monteferrato*, které začátkem XVI. stol. následkem sňatku Františka II. z Gonzagy, vojvody mantovského s dědičkou monteferratskou, s odlehlým *vojvodstvím mantovským* spojeno jest.

d) Republika *benátská* byla sice nejmocnější stát italský, avšak dílem pro nekonečné boje proti Turkům, dílem pro příkrostiti ústavy nemohla rozvíjeti náležitě síly své proti nepřátelům vlašským. Na západě rozšířila se ve zmaticích milánských sice až k Addě, ale na jihu padském (v Parmě, Modeně a Ferrarě) zápasila se stolicí papežskou a donucena konečně moci a lsti římské ustoupiti. Ostrov *Kypros*, který poslední jeho královna Kateřina, původem svým Benátčanka, republice přenechala (I. 1489), zůstal v moci její toliko 80 let.

e) *Florence* (II. str. 236), vlast *Macchiavellova*, vynikla více na poli věd a umění, než v zápasu politickém.

f) *Stát papežský* dovedl sice domoci se vrchního panství nad středním a dolním pravým pobřežím padským, avšak síly

*) *Alexandr VI.* (Borgia, 1492—1053); *Pius II.* (1503); *Julius II.* (1503—1513); *Leo X.* (1513—1521).

jeho nestačily ani k rychlému vytlačení cizincův ani ke zničení republiky benátské; sami pak papežové překvapení jsouce mezi tím novotami náboženskými, vzniklými v Němcích, nevěděli si v dvojím tomto postavení, t. jakožto mocnářové italsí a nejvyšší správčové věci církevních, náležitě rady, a neměli potřebné odvahy ani na jedné ani na druhé straně. Mezi tím, čím dál tím nebezpečněji hrozila porobou říše osmanská nejen zemím italským, ale téměř všemu jihoevropskému křesťanstvu. Bylo tedy na papežích, aby nejen nerozsévali ruznic mezi mocnostmi křesťanskými, anobrž aby je všechny spojili pod jeden prapor proti Turkům. Ale úkolům tak různorodým se nevyhovělo.

g) Proto zůstalo i *království obou Sicílií* v moci španělské. Ačkoli však skutek tento pokládán byl od Vlachů za politické neštěstí národa, měl nicméně v dějinách všeobecných přece velikou důležitost tu, že ono království, jsouc údem námořské velmoci kastílskoaragonské, po vyvrácení říše mamelucké v Egyptě skrze Turky osmanské mnohem snáze mohlo překaziti, že nezmočila se nově moc moslemská, než kdyby bylo zůstaveno bylo sobě samému.

Liga kambrejská z r. 1508 jest jedním z nejzřetelnějších znamení tehdejší politiky vlašské. Pod rozličnými záměry vešly totiž papež *Julius II.*, císař Maximilián, Ferdinand Katholický a Ludvík XII. v městě *Cambray* (nad horní Skaldou) v tajný spolek, jehož účelem bylo, učiniti konec republice benátské a rozdělití se o země její. Donešeny jsou sice Benátčanům jakési zprávy o nebezpečí, které jim hrozilo, ale oni nemohouce věřiti, žeby spojení tak různorodých živlů bylo možným, neučinili na odpor náležitých příprav. Když však válka skutečně vypukla, a Francouzové a císařští nad očekávaní papežovo šťastné pokroky na západě a na východě učinili, smřil se (r. 1509) papež s republikou, kteráž se tudy panství svého nad dolním pravým Popadím (řečeným *Romaña*) ve prospěch papežské stolice vzdala, a tolikéž i s Ferdinandem K. se srovnala, vydavši mu některé přístavy neapolské (*Trani, Brindisi, Otranto*), kterých se zmocnili po prvním vpádu francouzském do Neapole. Ve válce proti Francouzům i proti císaři pak pokračovali Benátčané nesmírně napínající síly, a bojováno s obou stran způsobem ukrutným.

Mezitím domluvivše se mezi sebou Ludvík XII. a Maximilián, kterakby potrestali papeže pro jeho zpronevěření, způsobili to, že tři kardinálové, opustivše Julia II., do *Pisy* svolali sněm *církevní* (r. 1511), kterýž měl zasednouti v soud

nad chováním papežovým. Tedy zřídil *papež* na obranu svou i *Benátčanů* téhož roku v Benátkách nový spolek, do kterého vstoupil také *Ferdinand K.* a pak i *Švýcaři*. Poněvadž měl spolek tento zameziti rozdvojení v církvi hrozící konciliem 1511 pisanským, nazván jest *ligou svatou* (1511). O něco později (1512) svolán papežem samým jiný *sněm církevní do Říma na Laterán*, který ve 12 posezeních, jež odbýval během 6 let, právomocnost papežskou po vůli stolice římské schválil a vyměřil. Bojiště mezi mocnostmi válčícími z Itálie i do jiných zemích přeneseno, jmenovitě také království navarské do víru válečného uvrženo a potom roztrženo (III. str. 7). Zatím však zemřel Julius II.; za jeho nástupce vyvolen tak rychle *Leo X.*; že nově ovdovělý císař Maximilián se záměry svými, převésti důstojenství papežské na sebe, ani náležitě se vytasiti nemohl. Naproti tomu však smířil se s ním nový papež a provedl i to, že přijat byl do ligy, do které nyní vstoupil i anglický Jindřich VIII. Ale Benátčané nemohli se s Maximiliánem nikterak shodnouti; vystoupivše tedy z ligy, přidali se k Ludvíku XII. Na třech stranách sevřena Francie: na Pyrenejích od Ferdinanda K., na severu od Jindřicha VIII. a císaře, a v Milánsku nejvíce od Švýcarů, a všude poražena. Avšak po smrti Ludvíka XII. spůsobil *František I.* ve věcech nový obrat, Švýcary z Milána vytlačiv po bitvě u *Mariňana* (mezi Lódami a Milánem) r. 1515. Papež Lev stavě nad vlastenectví italské slávu křesťanstva a prohlásiv již před rokem v Uhrách kříž proti Turkům, s Františkem se vyrovnal výš dotčeným konkordátem a snažil se o zřízení obecného míru. K tomu potom došlo tím spíše, an Ferdinand K. potomního roku zemřel a Maximiliánu pro neploletého vnuka svého Karla V. bylo zřetel míti také k věcem španělským. Benátčanům postoupil dobytých krajin, začež však dostal od nich tak řečených *vlašských konfinů* v dnešním jižním Tyrolsku (Roverédo). V politickém postavení Itálie nezměnila tedy konečně ani svatá liga ničeho.

7. Personální unie česko-uherská (II. 219) za Jagajlovců *Vladislava* (1490—1516) a *Ludvíka* (1516—1526). *Země koruny české* nejenom uvnitř zotavily se poněkud a zřídily *),

*) Základové nových těch řádů v příčině Čech jsou: Vladislavovo zřízení zemské z r. 1500. Smlouva svatojakubská z roku 1508 a

anobř i v postavení svém jedna k druhé a k celku se upravily, zvlášttní samostatnou jednotu činíce naproti koruně uher-ské. Naproti knížatům říše německé obhájil Vladislav práva království českého účastniti se ve volbě římského krále vy-možením závazku, že kdyby knížata opomenuli zváti krále českého k volbě, každý z nich zaplatí pokutu 500 hř. zl. *)

V *Uhrách* podryta moc královská ustanoveními Vladi-slavovými z r. 1492 ve prospěch šlechty měrou tak vrcho-vatou, že nebylo potom snadno ani sjednocené obrany říšské sebrati proti vpádům tureckým. Naopak bála se šlechta uher-ská, chovajíc krále své jako v zajetí, každé vojenské podpory vyslané z koruny české k žádosti královské proti Turkům, neboť domnívala se, že králové zamýšlejí užití jí proti ne-vázanosti zemské. Ano zpupná šlechta bála se i domácí obecné obrany, jsouc vědoma si nesnesitelné poroby, do které právě uvrhla lid, zvláště venkovský. A kterak podstatná byla ona bázeň, objevilo se r. 1514, když (Tomáš Bakáč) arcibi-skup ostrihomský se svolením papežovým jal se hlásati kříž proti Turkům a mnoho tisíc lidu se srotilo v jižních kraji-nách pod velitelstvím Sekela *Jirího Dóže*, šlechtu vraždíc a sídla její pálic. **) Magnáté bouři sice potlačili zvláště bez-ohledným udeřením na lid skrze *Jana Zápolského*, svaka krá-lova a vojvodu sibiňského (sedmihradského, již od r. 1511), při čemž přes 40.000 sedláků zahynulo dílem na poli, dílem na popravištích: ale vítězi zachtělo se následkem slávy tudy nabyté samého žezla královského, kteréhož se potom napořád domáhal způsobem více méně patrným a lstným.

8. Personální unie polskollitevská (II. str. 214—215) pro různost národní a náboženskou nerozvíjela na venek (proti Turkům a Rusům) tolik síly, kolik se dalo očekávati od říše

smlouva svatováclavská z r. 1516 (Palackého D. n. č. V. č. 1. str. 423., V. č. 2. str. 188 a 330); v příčině Moravy: Landfryd z r. 1516 (Časop. mus. č. na r. 1865, str. 416.); v příčině Slez-ska: Privilegium Vladislavovo z r. 1498 a narovnání Kolovratovo z r. 1504; v příčině celku: Majestátové z dne 11. ledna r. 1510 (Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 171 a srovnej V. č. 1. str. 411—418).

*) Palackého D. n. č. V. č. 1. str. 256 a 290.

**) Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 266—271.

tak rozlehlé, jakou bylo Polsko s Litvou. Litvané mezi tím podléhali patrně pod politická zařízení polská, a konečně postoupeny Polákům jižní země litevské (Volyň a knížetství kyjevské).

9. Sultanát osmanský za *Bajazeta II.* (1481—1512), nástupce Mahomeda II., upevnil nadvládu své nad *Valachy*, knížetstvím *multanským* a chanátem *krymským*, avšak naproti tomu vyvráceno jest pauství jeho v Asii za řekou Tigridem. Tamť Ismael (1499—1524), vnuk náměstka širvanského (v jižní zemi Kurdů), řečeného *Sofi*, r. 1499 spůsobil zpouřu proti Turkům a během jediného desetiletí zřídil říši novoperskou, která trvá podnes. Bouře v rodině Bajazetově prokázaly Ismaelovi dobré služby. Selim I. (1512—1520), příjímím *Katan*, po několika marných pokusích otce svého s trůnu svrhl a potom otrávil, aby beze strachu před zpouřami svých příbuzných dále vládnouti mohl, dva starší své bratry a syny jejich zavraždil, i dal na ten způsob příklad, kterého potom následováno obyčejně v rodě panovníků cařihradských. Teprv když se takto v panství upevnil, obrátil moc svou proti Ismaelovi. A poněvadž Peršané střelného prachu ještě neznali, kdežto Turci již zbraní evropských užívali, zastavil Selim Ismaela v jeho výbojích, ano vypudil jej částečně i z krajin již dobytých (z Mesopotamie, západní Armenie a z větší části země kurdské). Potom udeřil na říši Mamelukův (II. str. 172), a vytlačiv je ze zemí syrských, vtrhl do samého Aegypta a přitáhl před *Kairo*, kteréž také brzy dobyl. Mamelucký sultan *Tumanbeg* utekl do krajin deltských na místě že by byl v horním Aegyptě hledal spásy, i usnadnil tudy sám úplné podmanění říše (1517). I ve vítězstvích těchto dosáhl Selim vrchu hlavně pomocí prachu střelného, ačkoli nemálo i to mu posloužilo, že moc Mameluků byla rozdělena, doma s Osmanovci zápasíc a v Přední Indii s Emmanuelem portugalským. Ostatní čas panství svého věnoval hrdý vítěz *námořnictví*, čině válečné přípravy proti johannitskému ostrovu Rhodu a pak stroje se na Benátčany. V tom jej však zachvátila smrt.

Ale záměry Selimovy přešly ihned na syna jeho Solimana II. (1520—1566), jehož pojmenovali Francouzové *Slavným*, častěji jsouce s ním ve spojení proti společným nepřáte-

lům. Moc turecká dostoupila v Evropě za panovníka tohoto svého vrcholu a rozšířila se v Africe až po Marokko, když Chaireddin Barbarossa Solimana hned po jeho nastoupení k vládě uznal za vrchního svého pána, aby došel ochrany proti Španělům. Nikdy nebudila říše turecká v Evropě tolik strachu, jako za Solimana II., a nikdy nebylo moře středomořské tolika africkými loupežníky projížděno, jako tehdež.

10. Cárství ruské ještě za *Ivana III.* (1462—1505, II. str. 239 a 240) proti Litvě rozšířeno dobytím *Severska* nad Desnou, a za *Vasilije III.* (1505—1533) opanováním *Smolenska* nad horním Dněprem, z kteréhož nedovedli Litvané vytlačit císaře, ačkoli ho (r. 1514) rozhodně porazili. A poněvadž Vasilij poslední zbytky samostatných knížetství ruských přímo pod žezlo své uvedl (Pskov nad Narvou, Rjazaň nad Okou atd.), nazývají ho posledním sběratelem ruské země. Ostatně se císařové nemíchali do věcí západoevropských, hledíce si jenom utužení nabyté moci, a opatrná politika tato jim podobně prospěla jako Portugalům.

11. Unie skandinávská čím dál tím více se viklala (II. str. 229). *Norsko* několikrát, ačkoli bez prospěchu se zbouřilo. *Švédové* snášeli nadvládu dánské ještě s větší nevolí, a volívali si správce říšské sami, třeba i proti chuti královské, nejvíce z rodu *Sture*. Vnuk Kristiána I. *Kristián II.* (1513—1523) po nastoupení svém na stolec královský v Dánsku a v Norsku od Švédů dokonce odstrčen jest. Přívržencům jeho, nejvíce pochozím z Dánska, činěno mnohé příkoří, zvláště pak *Gustav Trolle*, arcibiskup upsálský, pro oddanost svou ku králi až i vězením potrestán. *Kristián* vytáhl sice se znamenitým loďstvem válečným před Štokholm, ale nemoha se města zmocniti, dal se do volného vyjednávání, vyžádav si z té příčiny jistý počet rukojmí. Proti nadání Švédů však odvezl rukojmě do Kodaně a od vyjednávání upustil. Brzy potom vynesl papež *Lev X.* nad Švédy klatbu církevní pro uvěznění arcibiskupa, *Kristián* pak podruhé pohrozil Štokholmu. V boji padl říšský správce *Sten Sture*, Švédové tudý pustili arcibiskupa na svobodu a jeho pomocí a přímluvou snažili se učiniti mír s králem. Ale *Kristián II.* zprznil korunovační slavnost hned potom předsevzatou ošemetným způsobem, popraviv přes 90 osob (dva biskupy) strany prvé od-

porné. Počet popravených se později ještě zvýšil, zvláště stíháním venkovanů. Za vladaře říšské ustanoveni jenom Dánové. Ale hrůzovláda tato měla za následek opak toho, čeho dosíci mnil Kristián II. Gustav Vasa zajisté, jeden z rukojmí v Kodani zajatých, jehož otec skonal na popravišti, a jehož matka a sestra držány v zajetí, uprchl z Kodaně do *Lubeka*, a pomocí téhož města spůsobil v úvodí řeky Dal (Dalekarlie) bouři tak velikou, že nad vojskem dánským proti němu vyslaným třikrát rozhodně zvítězil a Štokholma se zmocniv, zprvu na říšského správce a již r. 1523 na krále povýšen jest. Hned potom vyhnán však Kristián II. i od Dánů, strýc pak a nástupce jeho *Fridrich I.* (1523—1533) *) smřil se s Gustavem Vasou v městě *Malmö* (1523). Tak vzala unie za své. Řečené domácí různice nedaly králům dánským pomýšleti v čas na zvelebení námořnictví, a objevení Ameriky tudyž nepřineslo Dánům přímo žádného ovoce politického.

B. Věk císaře Karla V.

(1520—1558.)

Nesnadné postavení císařovo. Karlovi V. nebylo ještě zúplna devatenáct let, kdy děd jeho císař Maximilián I. se světem se rozloučil. Země, kterým měl panovati, byly nejen nesmírně rozsáhlé, anobřž byly, což těžce vážilo, v příčině položení svého i na té i na oné polokouli zemské příliš roztroušené, a v příčině národnosti a správy politické příliš různorodé. Obecných snah a prospěchů mezi nimi nebylo; naopak obyvatelé jedněch částí zjevné pronášeli obavy, aby právům a spůsobům jejich nebylo spojení s cizími zeměmi na škodu. V případě válek s jinými mocnostmi posloužily sice Karlovi dobře poklady stříbra a zlata donášené z Ameriky, ale vojenské pomoci země americké poskytnouti nemohly, samy jí stále potřebující. Vedlé toho pokusové od panovníků činění ve prospěch neobmezenější vlády téměř

*) Rodokmen viz ve spisu „Dějiny všeobecné a rakouské v přehledu synchronistickém“ od V. Křížka, str. 58.

všude spůsobovali bouře stavovské, kterých pak sočiví sousedé ochotně se chápali dílem k vyvrácení, dílem k zeslabení hrozivé moci Karlovy. A k těmto nesnázím od Karla již zděděným přidružily se hned při samém počátku jeho panování ještě nové, ne méně povážlivé, totiž spory náboženské. Aby se v takovém věci stavu jakýs takýs pořádek zachoval a nepřírozené spojení rozdílných říší nevzalo za své aneb nepodřývalo blahobytu všechněch, aniž povzneslo alespoň jedněch, předkem záleželo na tom, kterak dovede Karel šetřiti živlů nejmocnějších a kterak se narovná se sousedem nejnebezpečnějším, t. s královstvím francouzským.

Volení Karla za císaře (28. čna) r. 1519. Ačkoli *Maximilián I.* před zavřením rodinné smlouvy své s Jagajlovci (r. 1515) jmenoval byl *Ludvíka* českého generálním vikářem v říši německé, i ačkoli byl také slíbil, že se přičiní, aby knížata voliči téhož *Ludvíka* po něm zvolili za císaře: měl přece nedávno před svou smrtí netajně v Němcích jednání o zvolení na svém místě vnuka svého Karla. Pro odpor několika knížat říšských však zmařil se tento úmysl; *) a když potom skutečně došlo k volbě, přimlouval se i *Ludvík* za Karla, jsa zajisté té naděje, že dosáhne od něho pomoci proti Turkům. Ale mezitím podplácel král francouzský *František I.* vojvody německé, aby se pokusili o jeho zvolení, kdežto zase jiným knížatům i *František* i *Karel* podobal se býti příliš mocným a tudy zeměpanským jejich právům pánem nebezpečným. Vyhlídlí si tedy kandidáta na císařství *Fridricha Moudrého*, kurfirsta saského. Ale opatrný panovník tento nebažil po žezlu, které by jej bylo zapletlo do velikých zápasův, i ukázal sám na Karla, rodem Němce; který tedy konečně za císaře vyvolen, avšak pod znamenitými závazky, že nedotkne se zeměpanských práv stavů říšských. Tento výsledek volby nesl král francouzský s hořkostí, kteráž vypukla ve zjevné nepřátelství, když *Karel* vznesl na něho žádost, aby vojvodství burgoňské, odňaté ondy dědovi jeho (II. str. 219), zase vrátil. A to byl počátek

první války mezi *Karlem V.* a *Františkem I.* (1521—

*) Palackého D. n. č. č. V. 2. str. 282, 297, 352—355.

1525). František I. maje říši zaokrouhlenou a uvnitř obecný mír, vpadl do španělského Navarska, kdež Francouzové snadno zvítězili nad domácím obyvatelstvem, jehož hrady dal ondy kardinál Ximénes zrušiti. (Ignatius Loyola poraněn, když hájil města Pampelúny.) Příležitost podobala se králi francouzskému býti velmi vhodnou. Karel zajisté opouštíje r. 1519 Kastílii, aby se konečně uvázal v panství aragonské, svěřil správu kastilskou sboru vladařů, z nichž několik pocházelo z Nizozemí, a spůsobil skutkem tímto nevoľi ve vyšší šlechtě kastilské. Mimo to pobouřil *města kastilská* pro zkracování jich svobod a přinucen na ten spůsob k domácí válce právě v okamžení, když se chystal na cestu do Němec ke korunování. V čele povstání městských obcí byl *Juan Padilla*, jenž tedy ač zprvu jenom mimovolně prokázal dobrou službu králi francouzskému. V *zemích rakouských* pak správčové zemští Maximiliánem ustanovení od stavů vyhnáni a samostatní domácí vladařové proti smyslu Karlovu zřízení jsou, tak že mladý mocnář ani na věrnost nejstarších zemí svých spoléhati nemohl. A to vše dalo se za doby, když i *Turci* nově nastoupili na dráhu výbojův, a dobyvše *Šabce* a *Bělehradu* na Dolní Sávě, v *Srémsku* a v *Banátě* plenili, hrozíce tudy porobou nejen zemím švakra Karlova krále Ludvíka, *) ale i jeho vlastním, jihorakouským. Avšak bujné záměry a naděje Karlovy provázeny byly s odvahou i důvtipem. Do zemí rakouských poslal po korunování svém v Cáchách (1520) mladšího bratra Ferdinanda, kterému rozdílnými smlouvami, zvláště smlouvou ve Vurmsu (28. dubna l. 1521) řečených zemí k vlastní jeho ruce postoupil. Ferdinand se stavy těchto zemí po dobrém se narovnal, an mezi tím Karel vojska obcí kastilských, které snahami svými nejen šlechtu ale i lid venkovský a chudinu městskou proti sobě popudily, pomocí panstva na *polích villalarských* (1521) docela pokořil. A poněvadž proti nadání i Soliman II. se sucha k moři se obrátil, hledě zmocniti se ostrova *Rhodu*, což se mu také podařilo

1522 konečně r. 1522, nabyl Karel V. tolik volné moci, že na Františka I. nejen v Navarsku, anobř i v Nizozemích a v Milánsku uhoditi mohl. Následkem toho vytlačeni jsou Francouzové ze Španěl a z Janova a poraženi i v Milánsku Švýcaři,

*) Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 388—392.

jež vzal František do žoldu. Té doby zemřel papež Lev X., a za jeho nástupce vyvolili kardinálové *Hadriána VI.* (1522—1523), který právě tehdyž na místě Karlovi jsa vladařem kastilským (ačkoli pocházel z Nizozemí), zpouřu měst kastilských potlačil. Poněvadž Hadrián i po zvolení svém dlel delší čas ve Španělech (papež = „španělský kaplan“), byla i politika stolice římské tehdy rozhodně Karlovi přízniva. Ostatně snažil se Hadrián upřímně smířiti oba nejmocnější křesťanské panovníky, aby moci jejich mohl užiti jednak proti Solimanovi II., jednak k potlačení novot náboženských v Němcích, o jejichž dalekosáhlé důležitosti za něho již nikdo nepochyboval. Avšak král francouzský povrhl hrdě smírnými návrhy císařovými, tudy zmařeny jsou i záměry papežovy. Tedy vstoupil do spolku císaře s papežem také Jindřich VIII., král anglický, a bojiště do samých Francouz přeneseno. Ale František vtrhl zatím osobně ze Švýcar s novým vojskem do Milánska a dobyv hlavního města vojvodství, oblehl *Pavii*.¹⁵²⁵ Zde však od Španělů za velení *Peskáry* a *Karla Bourbonského*, uprchlíka francouzského, rozhodně poražen a zajat jest. Potom odveden do *Madridu*, kdež učinil mír (v lednu) r. 1526, vzdav se pod přísahou všech práv i k Milánu i k Burgoňsku a zavázal se slibem za skonfiskované statky Karla Bourbonského dáti náhradu a císaři poskytnouti válečné pomoci proti Turkům, činícím přípravy k novému útoku na země uherské.¹⁵²⁶

Liga klimentská a druhá válka Karla V. s Františkem I. (1526—1529). Mír madridský nevešel však nikdy v platnost. Jednak neměl František I. opravdové vůle vyplniti podmínky jeho, jednak způsobilo řádění vojska a vůdců španělských i v Itálii samé takovou rozhořčenost proti císaři, že se vrátil nástupce Hadriána VI. Kliment VII. (1523—1534) k macchiavellovské politice předešlých papežů. Již z jara r. 1526, tedy téměř té doby, kdy Soliman II. na novo vytáhl dobývat zemí dunajských, a Ludvík, král uherský prosil za rychlou a hojnou pomoc od knížat křesťanských,*^{*)} způsobil papež s Benátčany, Milánem, Florencií, Švýcary a králem Jindřichem VIII.

^{)} Palackého D. n. č. V. č. 2. str. 505, 507 atd.

ligu, po něm řečenou *klimentskou*, do které později přijat jest i František I., jenž propuštěn jsa ze zajetí, zamlouval nedodržení míru tím, že stavové francouzští popírali králi právo odciziti koruně které země. A k tomu ke všemu rozmnožila se moc rodu habsburského, jsouc v očích spojenců beztoho již dosti nebezpečná, brzy potom dvěma závažnými korunama, t. českou a uherskou.

Bitva muháčská r. 1526. Ačkoli byli křesťané o výpravě Solimana II. dosti časně zpraveni, sbírala se branná jejich moc i v samých Uhrách a zemích českých tak nedbale a nepořádně, že nebylo naděje zachovati Uhry. Král Ludvík nemohl Turkům překaziti ani v přechodu přes dolní Drávu a odvážil se bitvy s nimi, když již byli na *polích muháčských* mezi Drávou a Dunajem (dne 29. srpna). Boj byl krátký, trvaje jenom půl hodiny, ale nebylo více potřebí. Slabé a nezřízené vojsko křesťanské (kolem 25.000 m. s 80 děly) od výtečně složených vojáků tureckých (70.000 m. s 300 děly) 1526 poraženo a rozehnáno. Sám král zahynul na útěku v močálu jakémsi. Jan Zápolský, vojvoda sibiňský, choval se mezitím obojetně. Avšak Soliman i po vítězství nemohl podmaňovati Uher dále; jakési povážlivé zprávy z Asie pohnuly prý ho k návratu do říše. Toliko Srém a východní část Slavonie zůstaly v držení tureckém napořád.

Založení soustátí rakousko-habsburského r. 1526. Smrtí Ludvíka Jagajlovce uprázdnil se královský stolec v Čechách a v Uhrách. V obou korunách příslušelo po odvěkém právu státním a zvláště pak po úmluvách způsobených za Vladislava, otce Ludvíkova (str. 10) nástupnictví *Ferdinandovi I.*, manželu Anny, sestry Ludvíkovy. Avšak i v Čechách i v Uhrách dovolávaly se strany práva krále voliti; tedy Ferdinand znamená, že opatrným šetřením tehdejšího věci stavu cíle svého spíše dojde, než příkrým stáním na svém právu, podvolil se pod jistými výminkami i v Čechách i v Uhrách předsevzaté volbě. Čechové přijali ho za krále jednohlasně (24. ř.). V Uhrách však *Jan Zápolský* svolal o své ujmě pokoutní sněm do Bělehradu královského, kdež ovšem bez překážky za krále vyhlášen byl. Naproti tomu přijala větší část magnátů na řádném sněmě v Prešpurce (16 pros.) Ferdinanda za svého krále, a učinili totéž i Charvaté doma (dne 1. ledna

r. 1527). *) Na ten způsob dokonána personální unie mezi 1527 zeměmi rakouskými, českými a uherskými a položen základní kámen k onomu soustátí, které v příští zápasce ve prospěch i svůj i vši vzdělanosti křesťanské s mohamedanstvím osmanským, tužilo síly i svazky své. **) Zatím Ferdinand zvláště peněžitou pomocí poskytnutou mu bratrem Karlem Jana Zápolského z Uher vytlačil, tak že hledal útočiště v Polsku u krále Zikmunda, svata svého (1528). Z Polska obrátil se 1528 ošemetný vzdorokrál k sultánu Solimanovi, prose jej za pomoc a ochranu. Sultán byl Zápolskému, jenž ihned vtrhl do Uher, tím spíše po vůli, čím více pohoršil jej Ferdinand, žádaje na něm, aby krajin nedávno od koruny uherské odtržených, nazpět vydal. Než tedy ještě dostatečná opatření učiněna, byl Soliman zas v Muháči, kdež předstoupil před něho Zápolský, aby mu políbením ruky dal na jevo svou poddanost (1529). Potom po několika dnech oblehli a do- 1529 byli Turci *Budína* (v srpnu) a hrnuli se, nikde dále nenalezající odporu od utíkajícího vojska Ferdinandova, podél Dunaje k Vídni.

Mír kambrejský r. 1529. Mezitím vedena druhá válka 1529 španělsko-francouzská v Itálii s tak nestálým štěstím, že omrzela všechny strany. Papež Kliment nejša zprvu od královských spojenců svých náležitě podporován, od obojího vojska španělského, i od toho, které na něho z Neapolska udeřilo, i od onoho, jež přivedl od severu do Říma *Karel Bourbon*

*) Volební právo způsobu toho, který si osobovali Čechové, popíráno netoliko od zákonitých dědiců koruny české, anobř i od obyvatelů zemí vedlejších, t. Moravanů, Slezáků a Lužičanů. Hlavním základem řádného volení králů českých jest zlatá bulla císaře Karla IV. z r. 1348, která však jednak připouští právo volební jenom v tom případě, kdyby z královského rodu ani mužského ani ženského potomka nebylo, jednak neuděluje toho práva jediným stavům země české, anobř knížatům, biskupům a všem stavům všechněch zemí koruny české. Ostatně viz v též příčině Palackého D. n. č. III. č. 2. str. 409—414; IV. č. 1. str. 11—15, 20, 23, 25, 35, 275, 279; IV. č. 2. str. 13—15, 23—24, 30—32, 233—243, 537—539; V. č. 1. str. 9—11, 15, 20—30; V. č. 2. str. 173, a pak od dra Jos. Kalouska „České státní právo“, vydané r. 1871.

**) Viz Palackého „Idea státu rakouského“.

ský, v andělském hradě tak sevřen jest, že viděl se donucena vyjednávati s císařem. Poněvadž však vítězové bezuzdným svým chováním a jmenovitě pleněním domův i chrámů všechno obyvatelstvo všude proti sobě rozhorčili, dosáhlo vojsko francouzsko-anglické, přivedeno jsouc *Lautrekem* a podporováno na moři *Ondřejem Doriou* z Janova, vrchu téměř na celém polouostrově. Ale brzy zošklivila se Janovanům moc francouzská, poněvadž škodila obchodu jejich, zvláště obchodu solnému; i přešel tedy Doria na stranu císařovu, ničeho za odměnu si nevyžádav, než aby zachován byl v Janově řád republikánský. Avšak celkem neprospekla asi tato změna, neboť vojsko císařské stháná morem ještě více než francouzské, a tudy při nebezpečenství, které křesťanům od Turků hrozilo jednak přímo skrze Solimana II. na středním Dunaji, jednak skrze Chaireddina provozujícího loupežnictví na západním moři středozezemském, naklonily se obě strany k míru, který (v měsíci srpnu) r. 1529 ve flanderském městě Kambray k místu přiveden. František I. vzdal se opět všech práv k zemím v Itálii, podržel však Burgoň, které se Karel nemínil zřici docela.

1530

Papež korunoval potom (r. 1530) Karla i železnou korunou lombardskou i korunou císařskou. Janované zůstali republikou, Florencia však přičena rodu medicejskému, z něhož Kliment VII. pocházel, jakožto dědičné vojvodství. Johannitům pro ztrátu jejich ostrova Rhodu daroval císař za přičiněním papežovým *Malta* *) s přílehlými ostrůvky, a papež zase nakloněn ke svolání církevního sněmu obecného, na kterémby se slušnou cestou narovnaly spory náboženské, jež tehdá zajímaly mysl střední Evropy ne-li více, tedy zajisté ne méně, než války turecké a boje španělsko-francouzské o nadvláďí v Itálii.

Počátkové protestantství (1517—1520). Papež *Julius II.* umínil si přestaviti chrám svatopetrský v Římě, a sice způsobem takovým, aby byl chloubou všeho křesťanstva. Základní

*) Ostrov tento (2·8 □ Mm.) posud pro skalnatý povrch svůj téměř pustý, proměněn teprv přičinlivostí řádu sv. Jana v zem vzdělanou. Karel V. zůstavil si nad ním sice vrchní právo lenní, avšak spokojil se tím, že na znamení poddanství dostačilo ročné odvádění jednoho sokola. Ostatně Johannité, hájili-li sebe, byli zároveň baštou k ochraně Sicílie. Znenáhla vystaven hrad vedle hradu, tak že se stala Malta nedobytnou.

kámen k budově této velikolepé a ohromné položen l. 1506; ve stavbě pak pokračováno přes 150 let. Juliův nástupce Leo X. dal ve prospěch stavby hlásati odpustky, aby z darů tudy získaných nabyli příspěvků k nádhernému provedení stavby. Skutek ten nebyl neobyčejným; prostředků takových užívalo se ve středověku při stavbách chrámových dosti zhusta, i také u nás v Čechách. Ale způsob vyhlašování odpustků, schvalování jich a výběru darů byl tehdejší právě tak urážlivý, jako v době Jana Husa (II. str. 205). Nejedni hlasové knížat i poddaných, světští i duchovní, vzali odtud příležitost, žehradi na takovéto udílení odpustků. V některých biskupstvech (jako na př. v míšeňském a kostnickém) sami biskupové nadužívati odpustků zabránili. Z nižšího duchovenstva německého vynikli horlením proti odpustkům zvláště Oldřich Zwingli a Martin Luther. Zwingli (nar. r. 1484) ač sám nebyl mravů neúhonných, káral již od r. 1516 některé obyčeje církevní a pak i zlořády hierarchické, přeháněje však ve mnohých věcech. Potom začav kázati proti odpustkům jsa farářem v Curichu, způsobil, že zapověděno od velké rady městské o něčem jiném kázati než o *pouhém učení písma*. Luther (nar. r. 1483) byl professorem theologie na vysokých školách vittenberských v kurfirství saském. K žehráni proti odpustkům popudil jej r. 1517 mnich dominikánský *Jan Tetzel*, který ve 1517 službě *Albrechta* arcibiskupa mohučského a magdeburského provozoval s odpustky skutečné svatokupectví. List Lutherův v té příčině k arcibiskupovi zasláný neměl žádných účinků. Tedy vytasil se odvážlivý kárce s 95 thesemi, kterými věci se dotýkal, a které vyvěsil na dvěře zámeckého chrámu ve Vittenberce, oznamuje ochotu svou jich hájiti. Během asi dvou měsíců byly these Lutherovy téměř po celé Evropě známy, docházejíce u jedněch pochvaly, u druhých potupy. Jako v Čechách již od sta let bývalo, tak začaly se nyní i v Němcích strany ve spisech i veřejných schůzích o věc hádati, nejspouze však v tom o nic šťastnější než Čechové. Luther sám háje při jedné takové hádce v Lipsku r. 1519 názorů svých 1519 proti ingolstadtskému dru *Eckovi*, jsa vůbec povahy příliš prchlé a náruživé, dal se proudem slov tak dalece unesti, že zastával až i spasitelnost pouhé víry a povrhl církevním učením o svobodě, primátě papežském, neomylnosti koncilí atd.; kterýmižto všemi věcmi octnul se ovšem na půdě mimo-

církevní, na půdě volného vykládání písem svatých („evangelické svobody“); na půdě té měl za nedlouho i stav kněžský za zbytečný a popíral svátosti brzy ty brzy ony a p. Vystoupení Lutherovo nezůstalo v Čechách bez povšimnutí a bez pochvaly, jakož pak skutečně spílali mu odpůrcové jeho „Čecha“ a „husitu“.*) Papež Lev X. pokládaje hádky Lutherovy zprvu za pouhé spory theoretických učenců, znamenal 1520 důležitost jejich teprv r. 1520, i dal domnělého reformátora církve do klatby (v měsíci září t. r.) a 41 thesi jeho vyhlásil za bludné. Exkommunikačnou bullu však Luther s knihou církevního práva a jinými theologickými spisy veřejně a s velikou potupou spálil, tak že odpadnutí své od církve co nejzjevněji osvědčil (dne 10. pros.).

Šíření a utužení protestantství (1520—1532). Hádky mezi spornými stranami úmyslně způsobené pro dorozumění nevedly k cíli, naopak spisy theologicko-historickými myslí jenom ještě více se nakvasily odporem proti dosavadním řádům a obyčejům náboženským. Sektařství přerozličných druhů vznikalo, měnilo se a zanikalo. Nejdříve a nejrázněji organizovali se *novokřesťenci* (anabaptistae), i občanský způsob života všelijak rušíce. Tedy když nemohla církev zastaviti novotaření, jali se živlové světšší u věci zakročovati, nenalézajíce překážek v tom od synod, kterých biskupové z nedbalosti opomíjeli svolávati již ode dávna.

1523 *Ve Švýcařích* předcházelo v novotách příkladem svým město *Curich*, chráníc obřady Zvinglem při službách božích zavedené (1523) a osobujíc si ve věcech náboženství právomocnost biskupskou. Město *Basilej* za faráře *Oekolampadia* mnohonásobným srocováním lidu donuceno novoty schváliti; a podobné více méně násilnické úkazy zachvátily dříve později i jiná města západních a severních kantonů. Za takového věci stavu sestoupili středošvýcarští kantónové, kteří novotám překáželi (t. Švyc, Uri, Unterwalden, Lucern a Cug), v ochranný spolek mezi sebou, jenž však měl za následek, že Curišané zabavovali potravné zboží od severu do katolických kantónů dovážené. Došlo války mezi těmi i oněmi, ve které Curišané poraženi jsou. Zvingli, účastniv se bitvy,

* Palackého D. n. č. 2. V. 360—362, 392—395, 446—461, 464—488.

padl na bojišti (11. I. 1531). Ostatně nezměněno mezi stranami ničeho. 1531

V *Němcích* byl náměstkem císařovým po smrti Maximiliánově až do příchodu Karlova, tedy po celou dobu vzniků protestantských, *Frídrieh Moudrý*, kurfirst saský, ochránce Lutherův. Říšský komorní soud, jehož členové z části sami k novotám se klonili, věci zprvu rovněž tak málo si všímal jako biskupové. Říše nejsouc soustředěna, poskytovala domnělým reformátorům dostatečné volnosti, zvláště v městech, tak řečených říšských. Když tedy Karel V. po korunování svém na sněmě ve *Vurmsu* I. 1521 u přítomnosti legáta pa- 1521 pežského (Alexandra) věci sám se chopil, narazil na patrný odpor, jehož jádrem byla „gravamina“, sestavená ve 101 článku a žádost po svolání obecného koncilie. Nicméně byl Luther k zámluvě před sněm předvolán a tu i veřejně slyšen. Když však na doléhavé napomínání, aby učení své odvolal, dal za odpověď, že toho učiniti nemůže, dokud o nepravdě samým písmem sv. přesvědčen nebude, propuštěn a potom vynesena nad ním acht. Ale ochránce jeho kurfirst Frídrieh dal jej ode dvou zakuklených jezdců na zpáteční jeho cestě zabavití a tajně na hrad Vartburk (na sv. výběžku durynského lesu) dovésti, kdež strávil jedenácte měsíců, zabývá se překladem nového zákona a dopisuje si s přátely svými ve Vittenberce, jmenovitě s učeným *Melanhtonem*, nejvřelejším svým přívržencem a obhájcem. Říšský acht nedošel obecné obliby, naopak přibývalo Lutherovi přívrženců čím dál tím více, zvláště mezi zeměpány říšskými, ano i cizími, kterým z učení jeho kynula naděje rozšíření moci a statků ze zabavených pozemků duchovenských. Vedlé kurfirsta saského přešli tudy v opozici státní i církevní *Filip*, lantkrabě *hessenský*, *Joachim II.*, kurfirst *braniborský*, Jindřich, vojvoda *meklenburský*, Arnošt, vojvoda *luneburský* a j., a pak z cizích *Gustav Vasa*, král *švédský* a *Kristian II.*, král *dánský*. Luther pak, když novotářství jeho mělo za následek, že i mnozí jiní vykládajíce si písmo sv. podlé svého důvtipu rozdílnými směry se rozcházeli, rozhorlen jsa počínáním tímto, opustil Vartburk a usadiv se opět ve Vittenberce, začal *vy-měřovati způsob a konec novot*; při čemž jevil tak rozsáhlou *nasnášelivost*, pánovitost a hrubost, že se stal i v této příčině památným, ano pověstným. Konečně odhodiv roucho

mnišské a oženiv se, vydal *větší a menší katechismus*, aby docílil jednoty u víře, a objížděl Sasy, aby i v zevnějších obřadech náboženských zastavil odchýlky od předpisů složených ve své *visitační sbírce*.

Nemalé podpory poskytli dílu obou „reformátorů“ oba papežové, *Hadrián VI.* i *Kliment VII.*, ačkoli rozdílným způsobem: Hadrián zjevně a upřímně dosvědčiv potřebu oprav církevního života, Kliment pak válečným svým proti Karlovi postupováním.

Do téhož druhu podpor v šíření protestantství sluší počítati také obě války francouzské, jakož i nebezpečnosti způsobené Solimanem II.; ano náleží sem i důležitá proměna, která se stala tehdy se zeměmi *řádu křižovníků pruských*, jejichž velmistr *Albrecht*, aby se vyhnul války jemu hrozící s králem polským Zikmundem, učinil s ním narovnáni pod tou výminkou, že přestoupiv k učení Lutherovu, vzal část Pruska, kterou posud spravoval, od téhož krále za léno jménem dědičného vojvodství (1525). Jenom malá část křižovníků zůstala starému řádu věrna a zvolivši si nového velmistra, učinila *Mergentheim* (v severním cípu dnešního království virtemberského) středem německých a ostatních zemí řádových.

V *Čechách* neúčinkovaly tak snahy sobecké, jako spíše stoletá církevní opposice. V pověstné kapli betlemské sloužil *kněz Martinek* první „mši švábskou“; avšak bližší obcování mezi Lutherem a přívrženci jeho v *Čechách* způsobil teprv *Havel Cahera*, farář v Týně, který později ošemetně přeběhl zase na stranu pouhých kališníků. Na *Moravě* naklonila se města německá k novému učení hned od počátku; obecna pak snášelivost v náboženství přilákala sem novotáře nejrozmanitějších druhů.

Tak rozsáhlé zmahání se novot a jmenovitě mocné opakování se *bouří potlačovaného lidu selského* *) (1524—1525),

*) Tuhá poroba lidu selského mívala za následek časté zpoury (str. 10), nyní odůvodňovali utiskování počínání své podlé Luthera písmem sv., jakkoli se mistr jich odříkal a je odsuzoval. Zvláště v jihozápadních Němcích sjednotili se na 12 člancích, jichž se na páních násilně domáhali, pokládajíce lesy, vody, zvěř polní a p. za obecný majetek. Z donucení stáli při nich i někteří

a *novokřesťenců* v Durynsku vedených *Tomášem Münzerem* (r. 1525) pohnul konečně některá knížata jihoněmecká, že zřídili ochrannou *jednotu v Řezně* (1524), proti které se však za nedlouho postavil *spolek přívrženců Lutherových v Torgavě* nad Labem v Sasích (1526). Rozestoupili se tedy i Němci rovněž tak jako Švýcaři za příčinou novot náboženských ve dva tábory sobě odporné. Posud ještě byla však strana katolíků četnější, i zmužila se konečně na sněmě ve *Špírech* (1529), svolaném od Ferdinanda I. při hrozícím nebezpečení tureckém, usnesli se na tom, aby nařízení vurmanské v zemích, kde se ho posud šetřilo, i dále zůstalo v platnosti; v příčině zemí však, kdeby potlačování novot způsobiti mohli nějaké bouře, aby věc odložila se do příštího obecného koncilu. Proti snesení tomuto, které dosti patrně novoty ztratilo, vynesli přívrženci reformace protest, i nazývání jsou proto *protestanty*. Věc náboženská se tedy nevyřídila a za takového mezi stranami rozhorlení neposkytlo se ani žádané pomoci proti Turkům, kteří Vídeň po 3 neděle svírali, o dobytí její se pokoušejíce. Ačkoli se Vídeňané hrdinsky bránili, zmařeny jsou podniky Solimanovy hlavně přece jenom blížící se zimou a nedostatkem potravních zásob, tak že vojsko turecké v polovici měsíce října s hanbou odtáhlo.

Příštího roku (1530) navštívil Karel V. Němce zase osobně, i svolal do *Augšpurka* sněm, na kterém způsobil jednak, že zvolen bratr jeho *Ferdinand I. za krále římského*, jednak nanovo se pokusil o mírné narovnání sporů náboženských. Protestanté předložili zde svou konfessi o 28 artikulích (*augšpurská konfessí*), kterou Melancton sestavil tak mírně, že v mnohých kusech od příkrého učení Lutherova upuštěno. Nicméně došla ona schválení i samého Luthera. Naproti tomu však sbor theologů, na něž císař věc podal,

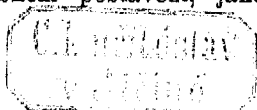
rytíři, jako na př. *Götz z Berlichinků*. Pro nedostatek stálého vojska a při bídné organizaci říšské pustošili pobouření, jichž počet přes 50.000 vzrostl, přes 8 měsíců, majíce za znak císařský (černočervenožlutý) praporek a tvrdíce, že nechtějí pánům, ale ovšem císaři býti poslušnými poddanými. Konec zpourey byl bídný; knížata a páni zmohše se konali pomstu nejširší měrou. Stav lidu byl horší prvého.

některé artikule tak rozhodně zatratil, že smíření opět se nedocílilo. Sami protestanté pak za příkladem Lutherovým tak nesnášlivě se k sobě měli, že mezi Lutherány a Zvingliány ještě větší propast se otevřela než mezi Lutherány a katolíky. Tedy vyslovil císař svou pevnou vůli s knížaty katolickými brániti všelikým novotám.

Vůle byla ovšem pevná, ale stav věcí evropských nedo-
 1531 puštil, aby se uskutečnila. Roku 1531 dobyl Chaireddin Bar-
 barossa posud samostatné a neškodné říše tunétské, i stal
 se tudy Sicílii nebezpečným. Boj mezi Ferdinandem I. a
 Janem Zápolským trval s nepatrnou přestávkou téměř pořád,
 a konečně činil Soliman nové přípravy k válce „allemanské“
 (německé), míně táhnouti proti samému císaři. Kromě toho
 knížata protestantští dobře znamenajíce, že se jich posud
 šetřilo jenom pro obtíže, které na Karla V. zvenku naléhaly,
 a že by se proti nim hned násilně postupovalo, kdyby tyto
 obtíže přestaly, spůsobili ve *Šmalkaldech* (na západním úpatí
 středního durynského lesu) *jednotu* k společné obraně (1531),
 a odepřeli poskytnouti pomoci proti Turkům. Nezbylo tedy
 1532 císaři nic jiného, než upustiti od záměrů proti protestantům;
 na *sněmě* pak v *Norimberce* r. 1532 odvoláno pohrožení
 augšpurské a umluven *mír do příštího obecného koncilía aneb
 sněmu říšského*, kterým status quo potvrzení došel. Na ten
 způsob sebral císař proti Solimanovi s pomocí českou, špa-
 nělskou a vlašskou 80.000 mužů, jež s Ferdinandem osobně
 provodil k Vídni.

Zřízení pašalíku budínského (1532—1545). Také Soli-
 man účastnil se výpravy sám; vojsko jeho zadrženo však
 částečně před *Kysekem* (Güns) skrze hrdinský odpor vůdce
Jurišiče, sultán pak, ačkoli celkem velel 300.000 mužům,
 uslyšev o přípravách Karlem docílených, spokojil se rozdlí-
 nými pleny v Uhrách a obrátil se přes *Hradec štýrský*, *Mari-
 bor* a *Varaždín* do říše své. Kolem 30.000 otroků vzal
 s sebou; naproti tomu část jízdy (15.000 mužů), již vyslal
 Soliman proti Linci, odtržena jsouc od ostatního vojska, od
 Němců docela zničena. Nicméně uznal přece Ferdinand za
 dobré dáti se sultánem skrze posly do vyjednávání, neboť
 moc Karlova byla tak nespořádaná, že se stala hned po od-
 tažení Turků nebezpečným břemenem; v říši pak bylo tolik

nepokojů*), že odnikud nekynula naděje dostatečné podpory. R. 1533 učiněno tedy *příměří*: Ferdinand měl se s Janem 1533 Zápolským po dobrém narovnat. Ale přes to přece vše nevzaly pohraničné šarvátky a pleny žádného konce, až teprv když r. 1538 oba králové uherští tajně mezi sebou ve 1538 *Velikém Varadíně* tak se domluvili, aby zůstaly Charváty a Slavonsko i všechny krajiny v Uhrách, které právě držel, Ferdinandovi; ostatek pak aby příslušel Janu Zápolskému do jeho smrti; kdyby však zanechal Zápolský po sobě jakých potomků, aby se jim dostalo jisté čestné náhrady. Mír ten však nebyl ani veřejně vyhlášen, poněvadž se zvláště Zápolský obával pomsty Solimana II., o němž dobře věděl, že pokládal země uherské za své. Koruna uherská po míru tomto byla v podobném postavení, jako před 60 lety koruna česká.

*) V městě *Lubeku* vyvrátili lutheráni vládu patrickou, postavivše v čelo správy demokratické Jiřího *Wullenwebera*, jehož příčiněním hanseaté, protože rušil se jejich obchodní monopol v Dánsku a Švédsku, pobuřovali venkovský lid říší těchto (1533—1536), osobujíce si moc rozhodovati o nástupnictví na trůnech. Proti nástupci Frídricha I. (str. 20) Kristiánovi III. (1533—1599) vtírali Dánům, zmocnivše se samého hlavního města Kodaně, Kristofa, hraběte oldenburského; avšak Kristián spojiv se s Gustavem švédským, ano i s Albrechtem pruským mezi hanseaty způsobil rozštěpení a konečně nepřátelskou stranu v námořské bitvě porazil. V *Lubeku* demokracie potlačena a *Wullenweber* popraven. Monopol hanseatů však nezmohl se potom již nikdy a námořnictví jejich kleslo. Jest pak válka tato také proto důležitá, že na obou stranách, hanseatské i dánsko-švédské, nejvíce vedena byla žoldněří německými. — Mezitím vypukly nové *bouře novokřesťenců v Münsteru* (1533—1535), majících v čele zprvu *Jana Mathisona*, pekaře, a potom *Jana Bockelsona*, krejčího. Novokřesťenci uchvátivše moc světskou a vytlačivše biskupa, zabředli v komunismus a řádili tak hanebným způsobem plných 16 měsíců, že ze všech okolních krajin katolíci i protestanti biskupa podporovali v potlačení zpourey. A když se vyhladovělé město vzdalo, umučeni jsou *Bockelson*, „král nového Sionu“, a dva pomocníci jeho žhavými kleštěmi, a mrtvoly jejich v železných klecích veřejně na postrach vyvěseny. Obtiže, s kterými bylo zápasiti proti bouřím selským a anabaptistským, dávají dosti jasně na jevo, kterak bylo nesnadné hmotnou mocí říšskou vyhubiti protestantství.

- 1540 Za nedlouho potom (1540) zemřel Jan Zápolský, zůstaviv po sobě syna právě teprv narozeného, *Jana Zikmunda*, za jehož poručníka ustanovil *Jiřího Martinuzzi* (Utěšeniče), arcibiskupa velkovaradinského, a pak příbuzného svého Petra Petroviče. Tito dohodše se s matkou dítěte osiřelého, Isabellou, dcerou krále polského Zikmunda I., vyhlásili proti předešlé úmluvě s Ferdinandem Jana Zikmunda za „vyvoleného krále uherského“ a když se Ferdinand brannou mocí jal hájiti svého práva a oblehl Budín, kde Isabella sídlila, přitáhli Turci na pomoc, avšak tak že nyní Soliman již přímo
- 1541 ke své ruce *Budína* se zmocnil (1541) a i jiných měst v témž smyslu dobýval. Ostřihom vzal r. 1543 a katedrální chrám proměnil v medžitu; příštího léta podrobil moci *paše budínské* o třech ohonech i *Bělehrad královský* a pak dále ve válce pokračovati přenechal pašům a begům v dobytých částech Uher ustanoveným. Teprv r. 1545 vykoupil Ferdinand I. za 10.000 dukátů příměří a pak r. 1547 padesátiletý mír, zavázav se k ročnímu poplatku 30.000 dukátů. Sibiňsko a přilehlé části uherské podržela Isabella, střední dolní Uhry se Slávonskem zůstaly v moci Solimanově, a toliko Charváty se západním a severozápadním pruhem krajin uherských nechány Ferdinandovi I.
- 1535 První výprava Karla V. proti Chaireddinovi 1535. Zatím co soužil Soliman II. křesťanstvo mocí svou na suchu, stal se vasal jeho Chaireddin alžírský postrachem na mořích křesťanských. To donutilo konečně Karla V. sebrati loďstvo španělské, s kterým pak ze sardinského města *Kagliára* vytáhl přímo proti Tunétám, nedávno od Chaireddina dobytým. Pevnost *Goleta* padla pod moc španělskou po prvním útoku, vojsko Chaireddinovo ve veliké bitvě poraženo a Tunéty donuceny vzdáti se císaři, kterýž 10.000 zajatých otroků křesťanských dal na svobodu. Znamenaje však, žeby přímé držení zemí tunétských s velikými obtížemi bylo spojeno, vrátil je *Muleji Hasanovi*, kterého Chaireddin o ně byl oloupil. Jenom *Goleta* a některá místa přímořská osazena vojskem španělským.
- Kalifornie, Perú, Chili. Vůbec měl Karel tehdáž ve výpravách a zemích zámořských a mimoevropských veliké štěstí.
- 1536 *Kortes* objevil r. 1536 Kalifornii, která brzy potom pro bohatost svou na zlato stala se pověstnou. A o několik let

dříve (1531) odvážil se *Fr. Pizzaro* výpravy do říše *perúvské*, kdež větší části při nesvornosti mezi panovníky bratry *Atahualpou* a *Huashkarem* se zmocnil; popraviv oklamaneho *Atahualpu*, *Kuzka*, hlavního města i paláce, na kterém prý 20.000 lidí stavělo druhdy po 50 let, dobyl (1533), a (r. 1535) na pobřeží tichého oceanu nové hlavní město *Limu* založil. Spojenec *Pizarrův Almagro* protáhl *Chili* až ke 30° j. š. (1536), tak že zajímalo té doby panství španělské v Americe podél tichého oceanu 60° zeměpisné šířky. Potoky a hory *perúvské* zásobily pak krále zlatem a zvláště stříbrem, závodíce v tom se zemí *mexickou*. Správa závislých zemí nově zorganizována: vedli ji 2 *místokrálové*, jimž podřízeni byli *gubernátoři* a *kapitáni*, a vedle nichž konali spravedlnost dva *šborové soudní* (= *audiencias* v Mexiku a v Limě). Nad správou *místokrálů* bděla „*rada indická*“ v Madridě; nad věcmi obchodními soudní dvůr v Seville.

Třetí válka mezi Karlem V. a Františkem I. (1536—1544). Již prý za druhé války francouzské dopisoval si František I. se Solimanem II.; za času, kdy i Karel i Ferdinand se domnívali, že se již blíží chvíle obecného míru, za kterého by mohli konečně i věci náboženské uvéstí ve starý pořádek, vstoupili oba nepřátelé Karlovi ve zjevný spolek. Sotva učinil František I. vpád do *Milánska* (1536), začal tudy *Chaireddin* víc než kdy před tím znepokojovati a pustošiti *pomoří jihoitalská*, ani zatím begové a pašové bosenští a srbští do Slavonie vtrhli a vojsko Ferdinandem ze všech jeho zemí sebrané pod *Osěkem* při vtoku Drávy do Dunaje dílem rozehnali, dílem zbili. Karel pokusil se mezitím zastrašiti Františka I. vpádem do Francouz jižních, avšak nepořídil ničeho, poněvadž Francouzové vlastní své krajiny spustošili, aby podnikům Karlovým zamezili cestu. Tedy vložil se papež *Pavel III.* (1534—1549) mezi strany a zprostředkoval mír v *Nizze* r. 1538. Následkem toho Karel a František podrželi, kde 1538 kdo čeho před tím se byl zmocnil aneb si zachoval. Mát v té příčině týž mír velikou podobnost k tehdejším úmluvám *velkovaradinským* mezi Ferdinandem I. a Janem Zápolským.

Počátek církve anglikánské (1530—1538). Mělť papež *Pavel III.* zajisté dosti pohnutek, aby zamezil boje mezi knížaty *křesťanskými*, které neměly do sebe žádného obecného

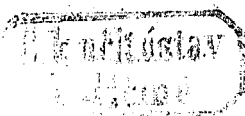
- užitku, kdežto zatím čím dál tím méně bylo se nadíti, že se protestantství dá vykořeniti. Právě za doby třetí války španělsko-francouzské provedeno zase nové rozštěpení církve obecné králem anglickým Jindřichem VIII. Příležitost k tomu vzata sice z velmi nekalého základu, avšak při obecném odporu proti auktoritě stolice římské docházely konečně všeliké novoty a proměny jisté obluby. Když Luther začal bouřiti proti řádu církevnímu, dal složití Jindřich VIII. zvláštní spis na obhájení sedmera svátostí a vymohl si tudy na papeži titulu „*defensor fidei*“. Ale defensor se náhle zvrhl, když ani Kliment VII. ani Pavel III. nechtěli manželského sňatku jeho uznati za protikanonický. Osmnáct let žil Jindřich v manželství s Kateřinou aragonskou, tetou Karla V., avšak teprv v době klimentské ligy (1527) shledal, zamilovav si dvorskou slečnu *Annu Boleynovnu* *), že manželství toto s ženou zemřelého bratra svého přičí se jeho svědomí. Když tedy po všelikém namáhání nezrušila toho sňatku moc papežská, dal se od poslušného parlamentu vyhlásiti za *hlavu*
- 1535 *anglické církve* r. 1535 a nutil obyvatelstvo přísahati na svůj církevní supremát. Odpůrce trestal až i smrtí, nešetře v tom ani osob zasloužilých. Věhlasný *Tomáš More*, prvý lordkancléř, a biskup *Jan Fisher*, kdysi učitel Jindřichův, náleželi k prvním obětem terrorismu nové hlavy církevní. Roku příštího svolil parlament ke zrušení klášterů, z jejichž statků
- 1538 se Jindřich obohacoval. Než vypršel r. 1538, byla saekularisace klášterů dokonána, a ještě téhož roku vypustil obhájce sedmera svátostí z počtu toho mimo křest, pokání a svátost oltářní všechny ostatní.
- 1540 **Druhá výprava proti Chaireddinovi r. 1540.** Té doby, když padl Budín do rukou Solimanových, podnikl Karel V. druhou výpravu proti Chaireddinovi alžírskému. Ale zvolil

*) Anna Boleyn stavši se chotí Jindřichovou, znelíbila se manželu svému již během jediného roku i popravena jest. Třetí manželka Jindřichova *Johanna Seymourovna* zemřela po narození syna svého Edvarda VI.; čtvrtou, *Annu Klevskou*, poslal do Flander, odkud pocházela, nazpět; pátá, *Kateřina Howardová*, skonala zase na popravišti, a šestá, *Kateřina Parrová*, ušla popravy buď lstí, buď toliko za tou příčinou, že Jindřich brzy potom zemřel, když u něho pro kacířství obžalována byla.

čas ku předsevzetí takovému velmi nepříznivý, t. podzimní, za kterého přímoří africká pro veliké lijavce námořníkům bývala nepřístupna. K tomu postíženo jest loďstvo bouří a téměř všechno zničeno. Karel pokládal sebe šťastným, naleznuv s porouchanými zbytky ochrany v domácím přístavě kartagénském.

Čtvrtá válka Karla V. s Františkem I. (1542—1544). 1542
 Neštěstí Karlova z výpravy alžírské a tísně, do které padl Ferdinand I. následkem osazování Uher skrze Solimana II., užil František I. k obnově války s Karlem. *) Zámínku vzal si odtud, že dva poslové, jež do Benátek a do Cařihradu vyslal, v Lombardii byli zavražděni od poddaných Karlových. Vešel pak ve spolek s vojvodou *klevským*, s kterým se císař znepřátelil pro krajinu *Geldern*, a vtrhl do Nizozemí, an zatím Chaireddin Barbarossa pomocí loďstva francouzského pobřeží italská, zvláště západní znepokojoval. Ale vojsko španělské dobylo nad vojvodou *klevským* rychlejšího vítězství, než by se toho kdo nadál, a Karel zmocniv se pevností *klevskojulišských*, vrazil do Francouz, kdež došel až *Soissonů*. Také Jindřich VIII., spolčiv se s císařem, mnil ve Francii se šffiti a vzal město *Boulogne*. Poněvadž však Karlovi nedostávalo se na půdě francouzské potravných potřeb, naklonil i on se k míru, jenž pak zavřen jest v městě *Krespy* severovýchodně od *Soissonů*. František vzdav se konečně opět všech domnělých práv k *Milánsku*, podržel vojvodství *burgoňské*, kteréhož Karel V. Francouzům dále nepopíral, dostav náhrady přepuštěním vrchního práva lenního v hrabství *Artois*. Ostatně jako Nizozemí čili tak řečený kraj *burgundský* po smlouvě *vrmské* vlastně k říši španělské náležel, a nikoli k Německu; tak přetvořeno i *Milánsko* v provincii španělskou.

*) Té doby způsobeny povážlivé zmatky také v *Perú*. Pizarro totiž nepohodnův se s *Almagrem* o rozhraní zemí jejich správě svěřených, dal odpárce odpravit (1538), byl však za to od *Almagra mladšího*, syna předešlého, zavražděn (1540). Vrah osoboval si zeměsprávu, Karel V. pak donucen skrze nového vladaře s ním válčiti (—1542). Ano i po potrestání buřiče zůstalo *Perú* ve zpuňe až do r. 1547, kdež jí učinil konec *Pedro de la Gaska*.

Německo z výbojů Karlovyeh nemělo žádného užitku a přivrženo konečně i o země ležící na severu od ústí rýnského, které Karel sloučil s burgundskými, nabyv jich buď koupí (západní Frisy r. 1515, Over-Yssel r. 1528), aneb dobrovolnými úmluvami (Groninky 1536), aneb dědictvím (Geldry a Zütphen). — S Jindřichem VIII. smířil se František I. o něco později (1546), postoupiv mu Boulogne. Oba tito panovníci zemřeli téhož roku (1547), kdy zřízen se Solimanem mír, tak řečený padesátiletý. — Na Itálii, která pro řevnivost mezi Španěly a Francouzy o nadvládu nad sebou přes půl sta let hrála velikou rollu v dějinách politických, napořád téměř zapomenuto.

Jan Kalvín (1509—1564). Za zmáhajícího se rozvoje nového učení protestantského začal také J. Kalvín, učený Francouz z Pikardie, přemýšlet o věcech náboženství a vydal r. 1535, žije v Basileji ve vyhnanství, své „*institutiones doctrinae christianae*“ a r. 1540 rozpravu o večeri Páně, kterýmiž oběma spisy znamenitě se uchýlil i od Luthera i od 1541 Zvingla, přesností učení nad oba vyniknuv. R. 1541 usadil se v Ženevě a nabyl tam příkladným svým životem také moci, že rozhodoval nejenom v náboženských anobř i ve věcech občanských. Zřízení Kalvínových následováno znenáhla ve všech „reformovaných“ částech Švýcar, v západních Němcích, ve Skotsku, ve Francii a j.

Obecné koncilium tridentské (1545—1563). Při stálém množení se novot náboženských a různění se obřadů bohoslužebných jevila se čím dál tím větší potřeba obecného koncilia, které konečně papežem Pavlem III. svoláno do *Tridentu* na půdu sice vlašskou, avšak náležející k říši německé. Zahájeno jest za obecného pokoje v Evropě v měsíci prosinci l. 1545. Jsouc svoláno a řízeno mocí papežskou, které ani protestanté ani anglikáni neuznávali, zůstalo od počátku až do konce pouhým sborem katolíků. Snesení jeho způsobená v 25 posezeních zasáhla do všech tehdejších sporů náboženských, týkajících se i učení i kázně církevní. V příčině učení rozebrala důkladně a vyměřila přesně ponětí theologická; v příčině kázně církevní a zvláště hierarchické učiněna rozdílná ustanovení a opatření, která dílem skutečnou a již v samém 16. století zjevnou reformu života církevního za následek měla, dílem pak i řádný pokrok v témž směru zaručovala. Záleželo však hlavně na tom, jakým způsobem příkazů sborových ve skutečnosti bude

se šetřiti. Mimo to podle názorů tehdy platných v jednotlivých říších a zemích měla snesení tridentská ještě potřebl zvláštního stvrzení od mocí světských, aby se stala nepopíranými zákony. Sám papež *Pius IV.* (1559—1565) schválil je toliko pod výminkou, že právo výkladu jemu přísluší. Ve státech italských, které měly zvláštní a samostatné postavení, v Portugalích a v Polsku přijata jsou za platná bez výminky. V příčině zemí španělských vyhrazena neobmezenost práv zeměpanských; ve Francii dosáhla snesení tridentská platnost jenom, pokud se týkala věcí věroučných. Některá nařízení tridentská, jako na př. o pravidelných provinciálních synodách, byla proti myslí i panovníků (libujících si v podobách vlády absolutní), i jinověrcův (obávajících se tudy tuhého odporu).

Řád jezuitů (1549—1556). Čtením písma a životů sv. ¹⁵⁴⁹ přiveden byl Ignát Loyola po nehodě, která ho v Pampelúně zachvátila (III. str. 22), k předsevzetí život svůj věnovati službě Boží; v úmyslu tom již r. 1542 přímo za účel si vystavil odvraceti západní křestany od novotářství. Znamenaje však, kterak se mu k účelu tak dalekosáhlému nedostává náležitých vědomostí, dal se na obyčejná studia, maje již 33 léta. Studuje potom filosofii v Paříži, učinil spolek s několika muži, mezi nimiž byli kněz *Petr Lefèvre*, *František Xavér* a *Jakub Laynez*, kteří všichni zavázali se (1534) slibem, že k svému a k bližních spasení půjdou kázat do světa evangelium. R. 1538 dal si spolek název „societas Jesu“ a léta potomního ustanovil se na tom, že s povolením papežovým přemění se v řádnou řeholi, přidada k obyčejným třem řeholním slibům čtvrtý ten, že údové jeho chtějí papeži ve všem býti poslušni a všudy se odebrati, kamkoli je vyšle. L. 1540 řád konečně potvrzen od papeže Pavla III. a původce spolku potom zvolen za generála řádu (1541—1556), který zprvu sice jenom v zemích románských činnost svou rozvíjel, avšak brzy jako pravý opak protestantismu, jenž mocí papežské docela neuznával, i do jižních Němec vnikl, a opatřen jsa rozdílnými svobodami od stolice římské zvláště ve školách mocně působil proti protestantům. Universita ingolstadtská v Bavořích (na Dunaji) první proslula jesuity (1549), jmenovitě *Petrem Kanisiem* († 1597); jehož příčiněním také v Praze „na Ostrově“ (v Klementínu) zřízena zvláštní

1556 kolej (1556) Ferdinandem I. Protestanté jesuitů jakožto nejzjevnějších nepřátel svých nenáviděli, avšak rád měl jednak pro výsady své, jednak pro míru, kterou obmezoval obor badání vědeckého, i mezi rozhodnými katolíky hned od prvo počátku rozličné odpůrce; ano také papež Sixtus V. (1586—1590) pozastavoval se již i nad samým názvem „tovaryšstva Ježíšova“.

1546 Válka šmalkaldská (1546—1547). Když protestanté konciliem tridentským pohrdli, pokusil se císař ještě jednou disputací narovnat strany (v Řezně 1546). Ale pokus zůstal bez účinku. Tedy vynesena na přední knížata šmalkaldská říšský acht, nikoli prý z příčin náboženství, ale pro pobuřování zemí. Válka začala v horním Podunají, kde zvláště města si nevšímala záповědí a opatření císařských. Náčelníci spolku šmalkaldského kurfirst Jan Frídrieh saský a Filip lantkrabí hesský nedohodli se však s vojskem měst a zanedbali udeřiti na Karla, jenž pluky své sbíral v Řezně, tak že císař pomoc svou ze zemí burgundských v pravý čas měl na místě. A poněvadž právě tehda Móric, vojvoda sasodurynský v zemích míšenských po tajných s Karlem V. způsobených úmluvách do kurfirství saského vtrhl, vytáhl Jan Frídrieh ze Šváb do Sas; pročež císař za krátký čas nad odpůrci podunajskými zvítězil. Kurfirst Jan Frídrieh zrádného Mórica ze zemí svých sice opět vytlačil, avšak bylo se mu teprv nyní připraviti k rozhodnému boji. Neboť Móricovi přitáhl sám Karel na pomoc a k němu měl se přidati i Ferdinand s válečnými sbory svolanými ze zemí svých. Naproti tomu nabízel se kurfirst Čechům, městům lužickým a protestantům slezským ke společné obraně a popuzoval je k bouři proti Ferdinandovi jakožto králi českému. Ale než se tito odvážili rozhodného činu, překvapen a poražen jest kurfirst u *Mühlberka* (dne 24. dubna) l. 1547, Vittenberk vzat (Lutherova hrobu proti fanatické radě španělského vojvody *Alby* slušně šetřeno), kurfirst a lantkrabí pak dáni do vazby pod dozorstvím Španělů císaře provázejících. Móric dosáhl, po čem vlastně toužil: důstojnost a země kurfirstská starší větvi ve-tinské odňata a rodu Móricově přidělena.

Interim. Vítězný císař obrátil se potom do *Augšpurka*, kdež na obecném sněmě oktroyoval protestantům tak řečený „interim“, navržený dvorským kazatelem kurfirsta branibor-

ského Janem *Agrikolou*. Opatřením tímto dovolilo se přijímati svátost oltářní pod obojí, kněží zůstaveni při svých manželkách a stavům mlčky ponechání pozemkové duchovenští, kterých se byli zmocnili. Avšak císař vyhlásil interim teprv roku potomního za pravidlo obecné, nařizuje zároveň i biskupům katolickým jistý způsob reformace věcí církevních. Ale interim protestantům nevyhověl, neposkytuje všeho toho, po čem oni toužili, a katolíkům se nelíbil proto, že kacířům činil koncesse. Zvláště pak stolice římská vykládala to císaři za zlé, že si osoboval pořádati věci církevní. Kdežto však strana katolická v praxi opatření císařovu nepřekážela, donucována strana protestantská hmotnou mocí, aby je přijala. Nejtěžší odpor vycházel z měst říšských, jmenovitě město *Magdeburk* opíralo se proti Móricaovi 13 měsíci.

Ferdinanda I. zřízení a záměry v koruně české a v Uhrách. Obecného míru po zavření smlouvy velkovaradínské a vítězství mühlberském mínil také Ferdinand I. užiti rychle k utužení moci královské a pořádku i věcí světských i církevních v zemích sobě přímo podřízených. *)

V Čechách vzal si již r. 1545 ze založení nových desk zemských příležitost volbu na krále, kterou si stavové proti vůli i ostatních údů koruny i panovníků samých osobovali, zameziti reversem, vloženým do desk a svědčícím toliko na přijetí jeho za krále českého. Po bitvě mühlberské pak přišed do Prahy potrestal zvláště odpor stavu městského stencením statkův a svobod jeho, a odsoudil na smrt dva rytíře a dva měšťany. Sněm právě té doby odbývaný slove za příčinou této události krvavým. Z pozemků skonfiskovaných rozmnoženy jsou důchody komorní. Žádosti stavů německých v říši, aby země české vřaděny byly do matriky říšské, Ferdinand odepřel, řídě se v tom jednak státním právem českým jednak směrem rodu svého vymaniti území dědičná ze závazků říšských. Tuto důležitost mělo v sobě také zřízení appellačního soudu v Praze pro celý stav městský ve všech

*) Viz Karla Tieftrunka „Odpor stavů českých proti Ferdinandu I. 1. 1547“. — Spisů musejních č. CXVIII. V Praze 1872.

zemích koruny české, *) kteréžto zřízení dosti zjevně vedlo k narovnění rozdílů v rozličných právech a pořádcích měst královských a k rozšíření platnosti práva Starého města pražského („českého práva“). Pro lepší zaručení dědičné posloupnosti na trůně dal prvorozeného syna svého Maximiliána již r. 1549 přijeti za svého nástupce. — V přičině náboženství stavěl se Ferdinand rozhodně sice, avšak šetrně **) na odpor novotám, neháje jen katolíků římských, ale i strany pod obojí. Nejpříkřeji vystoupil proti bratrům, jejichž učení v jistých částech nesnášelo se s pořádkem zemským, a kteří proto nejpobuřlivěji se byli zachovali v čas války šmalkaldské. V ostatních zemích českých pokoušel se Ferdinand sice také o vykořenění akatolíkův, avšak počínání jeho nebylo zde tak rozhodné, ***) poněvadž jednak nemohl se odvolávat na provinění zemská, jsa od stavů ve válce šmalkaldské dostatečně podporován, jednak že pro Sibiňsko se zapletl do nových nesnází naproti Turkům.

V *Uhrách* byl mír s Turky zachován způsobem u Asiátů těchto obyčejným: pohraničné loupeže nebraly konce. Nicméně způsobil skutečnou válku Ferdinand sám, domáhaje se Sibiňska a krajín se zemí touto spojených. Martinuzzi totiž nedohodl se o správu důchodů nedospělého panovníka s matkou jeho Isabellou, i jal se konečně vyjednávat s Ferdinandem o navrácení panství Jana Zikmunda Zápolského ke koruně uherské za jistou náhradu. Ferdinand pak, aby dodal vyjednávání náležitého důrazu a docílil rychlého konce, vypravil proti Isabelle ihned vojsko, které vedl Španěl Ka-

*) O prvním zřízení soudu appellačního v Praze: *Obrazy života* r. 1861, č. 5. — K. Tieftrunkův „*Odpor stavův č.*“ str. 343—348.

**) Ferdinand I. náleží zajisté mezi přední státníky, kteří pozorující slušně stav věci jednotlivých dob, uměli najíti rozumné míry užívající moci své.

***) Na sněmě moravském o sv. Jiří r. 1550 opřel se záměrům Ferdinandovým sám hejtman zemský jmenem všech stavů, předčítaje králi přísahu, kterou se byl zavázal prvé, než mu bylo holdováno. Šetre toho odporu „železných pánův“, upustil od dalšího v té věci naléhání. Podobně se zachoval i naproti stavům knížetství opavského, když títo na žádost jeho za rychlé výpisy z desk zemských dali za odpověď, „že desk neotvírají až při soudu a výpisy žádnému nedávají než po zdání soudu“.

staldo. Martinuzzi choval se při všem tom tak obojetně, že i Solimana obelstil, a volání Isabellino za pomoc v čas zmařil (1550). Opustila tedy zklamaná kněžna země ovšem nepravým způsobem nabyté, a vzala jmenem syna svého za náhradu 100.000 dukátův a (se svolením země české) *knížetství opolské a ratibořské* v horních Slezích (1551). Mezitím však vytáhlo vojsko turecké z pohraničných zemí proti Kastaldovi, ale nebojovalo šťastně; Martinuzzi jav se zase vyjednávati se Solimanem proti Ferdinandovi, od lidí Kastaldových úkladně zabit, a ve válce pokračováno. Čím dále tím více klonilo se štěstí na stranu tureckou. Zatím Isabella uprchla ze Slezska a zavolána jsouc ujeti se opět vlády v Sibiňsku přes Polsko domů se vrátila. Teprv po desíti letech došla věc tak daleko, že obnoven předešlý mír mezi Ferdinandem a Solimanem a roku potomního i s Isabellou. Užitek byl na straně turecké, poněvadž území mezi dosavadním pašalíkem budínským a zemí sibiňskou přešlo pod panství Solimanovo. Maximilián též doby volen v Němcích na krále římského (1562) a uznán i od Uhrů za nástupce Ferdinandova (1562).

Smlouva pasovská r. 1552. V Němcích působil zatím ¹⁵⁵² Móric, nový kurfirst saský ve prospěch věcí protestantských neočekávaný obrat. Znamenaje, kterakby se stal v čele protestantů první osobou po císaři v říši, smířil se s Magdeburkem (v březnu 1552) a vešel ve spolek s *Jindřichem II.*, králem francouzským (1547—1559), kterému za to obětoval města lotrinská *Metty*, *Toul* a *Verdun*, jichž on se ihned zmocnil, začav tudy dlouhouletou válku proti Karlu V. a jeho nástupci. Móric sám vtrhl do Tyrol, kde císař právě dlel a odkudž sotva uprchl do Korutan. Při takovém věci stavu sprostředkoval Ferdinand I. pasovskou smlouvu (v srpnu) l. 1552, následkem níž zajatí knížata Jan Frídrih a Filip propuštěni na svobodu a občanským válkám německým učiněn konec, aniž však se přestalo válčiti s Francouzi. Tedy císař Karel, jehož tělesné síly patrně začaly se tratiti, znamená nekonečnost nepřízně francouzské, všemožně o to pracoval, aby nástupci svému zjednal mocného spojence v říši anglické, kdež po šestiletém (1547—1553) nezřízeném vladání jmenem nedospělého Edvarda VI., syna Jindřicha VIII., nastal obrat nový, věci katolické příznivý.

1553 až
1558

María Tudorovna (1553—1558). Podlé závěti krále Jindřicha VIII. měly *María* a *Alžběta*, dcery jeho, nastoupiti po sobě na trůn, kdyby Edvard VI. nezanechal potomkův. Ale ošemetný hrabě *Warwik*, jeden z vojevůdcův anglických, povýšený nedospělým králem na vojvodu z *Northumberlandu*, zmocniv se vlády jmenem královým, spůsobil, že vyloučeny jsou obě královny z nástupnictví a přirčen trůn *Johanně Grayové*, vnučce po *Marii*, nejmladší sestře Jindřicha VIII., s kterou *Warwik* syna svého *Guilforda Dudleye* ihned zasnoubil. Ale po smrti Edvardově nedošlo zařizení *Warwikovo* dostatečného schválení v obecnostyu, *Johanna* pak, která, zabývajíc se nejraději učenými knihami, po koruně nikdy netoužila, zřekla se nabídnutého práva ochotně, když protivná strana *Marii Tudorovnu* za panovnici vyhlásila. Ale nová panovnice začala vladařiti neblahým způsobem, dalať popraviti nejenom *Warwika*, anobř i *Johannu Grayovou* a chotě jejího. A poněvadž hlavní rušitelé jejího práva ke koruně byli přívrženci církve anglikánské, na novo spořádané arcibiskupem *Kranmerem* *) r. 1549, jala se nyní *María Tudorovna* krutě pronásledovati protivníky katolického učení. Také arcibiskup *Kraumer* propadl proto hrdlo. Císař *Karel V.* zatím přivedl k místu sňatek syna svého *Filípa (II.)* s *Marií*, ačkoli Angličanům skutek ten byl proti smyslu jejich; neboť obávali se jednak, že země sklesne na provincii španělskou, jednak zase, že pronásledování přívrženců nové církve pro podporu španělskou ještě více se zostří. Nicméně podařilo se *Marii* přece pomocí kardinála *Pola*, muže pro výtečnou vzdělanost a neobyčejnou vzornost mravů svých vůbec velmi váženého, že se národ s papežem slavně smířil, supremátu královského také se zřeknuv. Toho králová sice nedosáhla, aby manžel její byl spoluvladařem jmenován; ale věc ta nevadila nikterak, že vojska španělská ve válce francouzské napořád docházela podpory anglické.

1555

Mír augšpurský r. 1555. V Němcích mezi tím hádaly se strany o věci náboženské ještě pořád, ačkoli meč již nerozhodoval. Teprv l. 1555 na sněmě *augšpurském* zjednáno narovnání v ten smysl, aby *stavové říšští* volně hlásiti se

*) Macaulayovy Dějiny země angl. v překladě V. Zeleného I. 36—38.

mohli k *vyznání augšpurskému*; poddaní jakéhokoli stavu měli se v též příčině řídití podle pánů svých (*cujus regio, ejus religio*). O případ ten však, aby državy biskupův aneb opatů, kdyby pán jejich víře katolické se stal nevěrným, zůstaly v držení církve katolické (*reservatum ecclesiasticum*), nemohli se sjednotiti. Takž vznikaly mezi stranami zuenáhla nové spory, za kterých se jedni obraceli o pomoc k Francouzům a druzí k Španělům, sami na ten způsob usnadňující cizincům míchatí se do domácích jejich věcí. Celkem zachovalo se učení katolické hlavně v území vojvodství bavorského, v německých zemích habsburských a na statečích říšských stavů duchovních. *) Papež *Pavel IV.* (1555—1559) narovnění augšpurského neuznal za platné.

Karel V. v jeronymitském klášteře Yustě (1556—1558). Ještě téhož roku, ve kterém přivedena jest smlouva augšpurská ke konci, jehož se zpočátku málo kdo byl nadál, vzdal se Karel V. slavně všeho panování v Níozemích a léta po-¹⁵⁵⁶ tomního také ve Španělích. Pro vedení války s Jindřichem II. ohlášeno, že zřekl se hodnosti císařské v Němcích, teprv dvě leta po smíření augšpurském. Vyjednávání Karlovo, aby nástupcem jeho v císařství byl syn jeho Filipp, zmařeno zvláště odporem Ferdinanda I., jenž již po svém volení na „krále římského“ z r. 1530 pokládal se za budoucího císaře, kterým nyní se stal bez odporu. Skutek, kterým Karel 40leté panování své skončil, objevuje se v dějinách velmi po řídku a jest prý jednak následkem těžkomyslnosti zděděné po matce Johanně, jednak svědectvím jeho zklamaných nadějí a záměrů. Jisté jest, že zádumčivá povaha jeho nemálo také na tom se zakládala, že již od 40. roku věku svého stonal na pakostnici. Ostatek života ztrávil pak ve zvláštní budově při klášteře jeronymitském v Yustě nad jižním úpatí severoestremadúrské sierry de Gredos, nespouštěje sice nikdy očí s věcí světských, zaměstknávaje se však nejvíce obřady náboženskými; zvláštním potěšením byly mu zde mistrovské obrazy Tiziánovy (nejvíce podobizny) a stroje hodinářské. Nedlouho před smrtí (r. 1558) dal prý u přítomnosti své slavití pohřeb svůj. Místo¹⁵⁵⁸ klášterské, jež bylo památkou zjevu zajisté neobyčejného,

*) Srovnej snesení sněmu kutnohorského II. str. 220.

spustošeno jest od Francouzů l. 1809. Avšak jakkoli nevydařil se žádný z dalekosáhlých záměrů císařových, jest přece jeho zásluhou, že uvnitř polouostrova pyrenejského panoval po pokoření bouře městské obecný mír a dosti utěšený blahobyt; království obou Sicilií a vojvodství milánské těšila se řádem, jakého před tím v nich téměř nikdy nebývalo; ano i v pronásledování nevěry a náboženského novotářství zachovával Karel jistou míru, kterou potomkové vrstevníků jeho předkům svým záviděli.

1559 Mír v Château-Cambresi r. 1559. Brzy po Karlu V. zemřela Maria Tudorovna, jejíž míchaní se do války francouzsko-španělské připravilo ji o všechnu lásku v národě. Posledního zbytku *) z výbojův anglických na půdě francouzské, totiž města *Kalét*, zmocnil se vojevůdce Jindřicha II. *František Guise*, vojska anglická pak nedovedla již ničeho proti tomu. Poněvadž však v bitvách se Španěly zase Francouzové pravidelně podléhali (St. Quentin nad horní Sommou, Gravelinky severovýchodně od Kalét), a poněvadž i papež *Pavel IV.*, náruživý protivník Španělův a tudý spojenec francouzský, skrze vojvodu *Albu* ke složení meče donucen jest (1557), zavřen mír v Château-Cambresi; Francouzové podržely *Metty*, *Toul* a *Verdun* i *Kaléty*, ovdovělý *Filip II.* pak vzal si dceru *Jindřicha II.* *Alžbětu* za manželku, s níž sídlil potom (od r. 1560) již stále v *Madridě*; kteréž město tedy od té doby povýšeno na přední na polouostrově pyrenejském. *Jindřich II.* vzal nedávno před tím bídný konec při turnaji, ustrojeném po svatbě dcery své s králem španělským (1559).

Vzdělanost. *Vědy a umění* ubíraly se dílem cestou již za posledních dob *středověkých* naznačenou, dílem nesou na sobě *nový ráz* věku svého, dílem *pronikají se oba tyto druhové*. V prvou třídu zvláště vřaditi sluší plody humanistův a právníkův a pak díla nejslavnějších mistrů ve stavitelství, v řezbě a v malbě. Nový ráz značí pěstování překladů písma svatého, hudby a zpěvu církevního, sporné spisy náboženské a vůbec biblické studium, pokusy v básnictví dramatickém (veselohry), zvláště však důmyslný spis *Koprníkův De revolutionibus orbium coelestium*. V třetí třídě jsou nejzajíma-

*) Bouloňsko (str. 87) prodal *Jindřichovi II.* *Warwik* za *Edvarda VI.*

vějším úkazem básně a spisy satyrické a epické. Universitě sice stále přibývalo, ano i v Americe opatřena jsou jimi Mexiko a Lima, avšak působení jejich v národy, vyjme-li spory náboženské, nebylo pozorovati. *) Velmi mnoho zavinila v té příčině latina jako řeč vyučovací a řeč osvěty vůbec. Jak nízká byla vzdělanost obecná přese všechny snahy humanistů, nejpatrněji jeví se ve spise německého astronoma *Stöfflera*, kterým předpovídána k r. 1524 potopa světa a způsobeno také pobouření myslí, že skutečně hledáno prostředků proti domnělé potopě. Naproti tomu znamenalo zřizování archívu (ve Vídni, v Simankách nad středním Duerem a j.) dobrý pokrok pro dějepiscectví.

Dalek jsa všelikého hluku obecných dějin svého věku a žije tíše ve Frauenberku v polském Prusku, kdež byl kanovníkem, dobyl Toruňan *Mikuláš Koperník* († 1543) ostrším rozumu svého trvanlivějších vítězství než kterýkoli vojevůdce souvěký. Jímž objevena pravda věčná, že netočí se nesčíslný počet větších menších, bližších vzdálenějších těles nebeských kolem nepohnuté zeměkoule spěchem i nejbujnější fantasií omamujícím ve 24 hodinách, anobřž naopak země sama během tolika hodin otáčí se od západu k východu pravidelně kolem své osy; že neobíhá slunce ročně kolem země, anobřž že tomu naopak a též směrem od západu k východu; že osa zemská ke dráze oběhu svého (k rovině ekliptiky) pořád stále se kloní ($66\frac{1}{2}^{\circ}$), že měsíc obíhá kolem země a s ní okolo slunce, a že na základech těchto spočívají všechny úkazy ve změnách dne a noci, ročních počasí, podnebí, poměrů k ostatním tělesům nebeským atd. **)

V příčině písma sv. vyhlášen od koncilie tridentského překlad latinský známý pode jménem *vulgáty* co do smyslu za autentický, vskutku však nedosáhli jiní překladové latinští i za této doby způsobení dokonalosti vulgáty. Z překladů na národní jazyky novověké nejdůležitější jsou mezi

*) Nejkrálovějším repraesentantem tohoto směru protinárodní vzdělanosti byl Jan *Sturm*, rector „akademie“ Strassburské, jehož způsobu následovaly školy daleko široko v Evropě a zvláště také v Čechách. Pokládáno za neštěstí, že dítky neučí se latině hned od narození!

**) Živa na r. 1856.

hojnými německými *Lutherův*, slovinský *Truberův*, francouzský *Olivetonův*. Mezi vykladači písma sv. vynikl vedlé tak řečených reformátorův a pomocníků jejich a vedlé konclia tridentského Jan *Reuchlin* († 1552), jeden z nejčelnějších humanistův, a *Erasmus Rotterodamský* († 1536) v Němcích, *Prokop* z Jindřichova Hradce († 1507) a *Lukáš* († 1528), starší z jednoty bratrské, oba první její theologové, Theodor *Beza* (1519—1605), rektor akademie ženevské a Kalvínův druhý *Melanchton*, jenž později i s jednotou bratří českých stál ve spojení a j. Hudba církevní dosáhla nového vzletu Vlachem Janem *Palestrínou* († 1594), jehož skladby mešní zamezily odstranění hudby z chrámů katolických, protestantským Francouzem *Klaudiem Goudimelem* († 1572), jehož nápěvů k žalmům protestanté posud užívají, Nizozemčanem *Orlandem di Lasso* († 1593), staršími jednoty bratrské Janem *Augustou* († 1572) a Janem *Blahoslavem* († 1571) a *Lutherem*, kterýž však užil též nápěvů husitských.

Počet humanistů byl veliký; nejznámější byli: *Bohuslav z Lobkovic* na Hassišteině († 1510), jehož latinské básně všude docházely chvály nadobyčejné, *Oldřich Hutten* (str. 10), jemuž se připisují pověstné epistolae obscurorum virorum, *Reuchlin*, *Erasmus*, jehož chválu bláznovství na český jazyk převedl Řehoř *Hrubý z Jelení* († 1514), syn Řehořův *Zikmund Hrubý z Jelení* († 1554), jehož latinské překlady klassiků řeckých došly nevšední obliby a jenž slynul i jako lexikograf, porovnáváje dosti zhusta jazyky evropské v příčině jejich příbuznosti, *Matouš Kollinský* († 1566), prof. klassických jazyků na universitě pražské, *Melanchton* († 1560), *Tomáš Móre* (str. 36), proslulý skladatel *Utopie*, *Diego Mendoza* († 1537), básník španělský, jenž za politickým poselstvím živ jsa v Italii, klassiky se obíral, avšak i satyrickými básněmi a jmenovitě komickým románem ze souvěkého života se proslavil, vlastí satyrikové *Pietro Aretino* († 1557) a *Ariosto* († 1533), jehož romantická báseň *Orlando furioso* jest první toho druhu v Evropě, a j.

Zvláštní důležitosti nabyli básníci francouzští *Marot* († 1544) svými žalmy a *Rabelais* († 1553) svými satyrami, a pak Portugalec *Camoens*, jehož „*Lusiadé*“ počínajíc s opěváním hrdinských skutků portugalských v zemích nově dobytých, i starší dějiny domácí velebí. V Němcích proslul saty-

rami svými, řízenými nejen proti duchovenstvu katolickému, ale i proti protestantům *Murner* († asi 1536) a potom *Hans Sachs* († 1536), básník nad míru mnohoploďný, z jehož spisů zvláště se vyznamenávají vtípem a svěžestí spisy vypravěčské a dramatické (veselohry a masopustní žerty). U Poláků připravil *Mik. Rej* z Nagłowic půdu pěvci přístří doby, *Kochanovskému*.

Dějepisectví, vyjme-li se *Macchiavelli* (II. str. 251 a III. str. 14), *Guicciardinův* († 1540) spis o dějích vlášských, *Bezova* historie církví reformovaných, *Jana Blahoslavův* výslovně jmenovaný líčení dějin bratrských, a tuším i „kronika pražská“ *Bartoše Písaře* († 1536) a *Sixta z Ottersdorfu* líčení příběhů českých z r. 1545 a 1546, nemělo znamenitých pestitělů. Kronikáři obyčejní jako Němec *Šebestián Franke* a Čech *Martin Kuthen* měli více dobré vůle než nadání; vratislavský kanovník *Cochlaeus* († 1552) a *V. Hájek z Libočan* († 1553), oba píšíce o věcech českých, nechopili se díla s tou poctivostí, které bylo nevyhnutelně potřebí.

Sbírek práv a zřízení zemských jako na př. v příčině království českého a markrabství moravského a *výkladů* práv zemských a městských, jakými byly knihy *Korn. ze Všehrd*, kniha *Čtibora z Drnovic*, *Bríkciho z Licka* „Práva městská“ a p. čím dál tím více přibývalo. Římské právo učenými právníky neustále šířeno a poněvadž lahodilo absolutistickým choutkám knížat, docházelo na trůnech ochotně pochvaly, pestitelé jeho pak všeliké podpory.

Umění výtvarná stála na vysokém stupni dokonalosti. Umělci brali předměty nejvíce ze života křesťanského, zvláště z nejstaršího věku křesťanství, avšak i z mythologie a ze života obecného, jako na příklad malíři hotově podobizny vznešených osob. Počet jejich jest znamenitý, díla jejich jsou nepomíjející ceny. Náleží sem předně nejslavnější mistrí vláští: ze školy lombardské *Leonardo da Vinci* († 1519), jehož *Večeře Páně* a *Kristus mezi zákonníky* vzácnou jemností vynikají, a *Corregio* († 1534); ze školy římské *Rafael Sanzio* († 1520), na jehož *madonnách* a *podobiznách* jeví se lepota, něžnost a blažená mysl v nepřekonaném provedení, z benátské školy *Tizian* (1576, str. 46); z florentské *Michael Angelo* († 1563), malíř, řezbář, sochař a stavitel, jehož *malby* na stropě *sixtinské kaply* v Římě a *poslední soud* na oltáři

stěně tamtéž vyznamenávají se zvláštní svěžestí a odvahou, o čemž ostatně svědčí i kupole chrámu svatopetrského, která tolikéž jeho dílem jest, a rozdílné náhrobky rodiny medicenské; slavným stal se ve Florencii též i sochař *Bandinelli* († 1559) a v Římě Charvát Jiří *Klovio* († 1578), malíř miniatur tak mistrovských, že se jim žádné jiné nevyrovnají. V Němcích dobyli si evropského jména malíři *Holbein* mladší († 1554), svými podobiznami, madonnami, obrazy z umučení Páně a p., pak Albrecht *Dürer* († 1528), svou růžencovou slavností (nyní na Strahově), vyniknuv však i co rytec a dřevořezbář, a konečně *Kranach* († 1553), dvorský malíř v kurfirství saském, jehož Kristus žehnající maličkým a pak podobizny Karla V. a Luthera před jinými obrazy jeho se jmenují. V Čechách proslavil se nad jiné stavitel *Beněš z Loun*, o jehož nadobyčejném vkusu svědčí Vladislavova síň na hradě pražském, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, děkanský chrám v Lounech a v Mostě.

Mravy a obyčeje *) dílem zachovaly středověkou náklonnost k nádheře a hrdosti vedle obecné surovosti, dílem učinily mnoho kroků k horšímu. Příčinou toho byly v *Itálii* zmáhající se nevěra čtením pohanských klasikův a zlý život a příklad vyššího duchovenstva, v *Němcích* hlavně náruživostí rozhárané spory a válkami náboženskými. Hrubost ve způsobě psaní Lutherova, jeho obyčej ve slovech házeti ďáblem, jeho nesnášlivost ve výkladech náboženských, jeho ukrutná rada daná knížatům proti pobouřilým sedlákům, jeho nenávisť k Lužičanům a p. jsou toliko málo znamenité úkazy toho druhu; mnohem truchlivějšího rázu jsou hanebné msty, které páchali vítězové nad pokořenými, i zemřelých zmrzačená těla na postrach vyvėsující; Jindřichovi II., králi francouzskému, Oldřichovi viremberskému a jiným knížatům nedostačil trest pouhého upálení, neboť měli zvláštní zalíbení v přerušení a opětném obnovení trýzně, onen zvláštních šibenic s řetězi užívaje, ten těla pálenkou polívaje a p. Richard kurfirst trevírský vlastní rukou probodl několik povstalců, za milost prosících. O nelidskosti Kristiána II., Jindřicha VIII., Marie Tudorovny, šlechty uherské po udušení bouře Jiřího Dože,

*) Srovnej Palackého Děj. nár. č. dílu V. č. 1. str. 357—369 o výtcečnických šlechty české.

inkvisice benátské a španělské atd. netřeba více slovy se šířiti; ale zaslouhuje zvláštního povšimnutí, že Luther a Melanchton až vraždu tyrannů schvalovali, kteréžto zásady hájili později i někteří členové řádu jesuitského. Asiatský nespůsob skládati hlavy poražených v hromady nápodoben také v Uhrách. Šlechtný *Las Casas* († 1566) ujímal se amerických Indiánů, na něž lakotní Španělové uvalovali nesnesitelné práce, beze všeho prospěchu, a přičinil proti vůli své k utužení obchodnictví s černochoy africkými. Ve válkách užívalo se žoldnéřův a sice takovým způsobem, že vysílání jsou Švýcaři proti Švýcarům, Němci proti Němcům, ano že knížata katolická, i sám papež Pavel IV., v bojích proti katolíkům rotý protestantské stavěli. Panovníci španělští přivykše absolutismu, svěřovali správu zemí podřízených, a to nejenom amerických, anobř i evropských cizincům; ano vešlo v obyčej ustanovovati osoby ženské z rodů královských za královské místodržící. Od strojení velkolepých turnajů po nehodě Jindřicha II. se upustilo. Spojení města s městy a národa s národy bylo pořád ještě obtížné, neb ačkoli se zakládaly tu a tam pošty pomocí státní (jako na příklad v Němcích, kde rodina Thurn-Taxis jízdeckou poštu mezi Vídní a Brusely a pak přes Tyroly do Italie vychovávala) byly cesty vozové přece ještě příliš řídké, a obyčejné jízdy konaly se koňmo. Ostatně začínali v životě obecném u vyšších stavů způsobové španělští dostávati vrchu nad obyčejí domácími.

C. Věk Filipa II. *)

(1538—1598.)

Povaha Filipova. K oslavení sňatku svého s francouzskou Alžbětou dal Filip II. ustrojiti veliké auto-da-fé, kdež mužové i ženy, osoby zletilé i nezletilé, vznešené i sprostičké, ve směšném odění byly předmětem nelidského divadla. Cituprázdný panovník ten však neautodafoval toliko za jistých příležitostí, anobř celé jeho panování více než čtyřicetileté proniká týž úkaz náboženskopolitické poblouzenosti. Sídle

*) Viléma H. Prescottta *Dějiny panování Filipa II.*, krále špan., přeložil M. Tejišovský.

v Madridě, jehož opouštěl téměř jenom z té příčiny, aby v samotě eskorialské méně překážek v pracích nacházel, měl za to, že by vzala říše zkázu, kdyby se odchýlila od názorů jeho. Proto protivila se mu politická a národní mnohotvárnost zemí, kterou tedy nahrazoval dělaným řádem, zosnovaným podle rady nejbližších svých důvěrníků španělských. Živlům cizím a odlehlejším nedůvěřoval, sleduje okem podezřívavým vše, v čemkoli jevila se nějaká samostatnost. Jeho hrdosť a nesdílnost, jeho požadování slepé poslušnosti a jeho snaha bureaukratickým způsobem všechno sám poříditi, byly toliko důslednými výjevy řečené povahy. Sláva, které požíval, byla více dědictvím po předchůdcích než vlastní jeho zásluhou, a lpěla kromě toho nejvíce na obrovskosti říše a nesmírné velikosti pokladův amerických.

1560 až 1571 Moriskové (1560—1571). Již kardinál Ximénes překonal obavu králů španělských (Ferdinanda a Isabelly), jakoby užívání násilí k obrácení Maurů na víru křesťanskou mohlo vzbuditi povážlivé bouře, propovědév, že v případě tomto nanejvýš žádoucím poskytne se koruně příležitost pro odboj obyvatelstva zrušiti nepohodlné smlouvy z doby vyvrácení říše granadské. Vedli pak vskutku rozdílní z té příčiny předsevzatí pokusové odboje, jsouce potlačeni, k tomu, že Maurové či podle přezdívky novější Moriskové pod výmankou odpuštění dávali se křtíti, tak že za Karla V. na polouostrově španělském již nebylo domácích moslemův. Ale křesťanství Morisků bylo jenom povrchné; tedy odhodlal se Karel V. donutiti křivověrce k upřímnému křesťanství, žádaje ve zvláštním ediktu (1526), aby se vši minulosti, starobylých zvyků, národního kroje, ano i jazyka odřekli.*) Avšak Moriskové překazili provedení ediktu v nesnázích Karlových, vyplativše mu 80.000 dukátů. Tak zůstaly věci až do míru v Château-Cambresi. Tu teprv obrácen na novo zřetel k Moriskům,

*) Edikty tohoto druhu ve Španělsku nebyly tak originálními, jako se za to má; krajiny národů západoslovanských poznaly jich několikero dříve; a ještě před 30 roky (1495) pohrozil vratislavský biskup Jan Roth slovanským sedlákům v Otmachovsku, nepřiučí-li se německému jazyku během 5 let, „dass er sie under em nicht dolden, sonder von danne jagen wolle.“

kterýmž tedy brzy zapovídáno užívati afrických otroků (mo-slemů), brzy nařizováno, aby mimo zvlášť dovolenou zbraň žádné jiné nenosili. A konečně r. 1567 edikt Karlov obnoven a zostřen v ten smysl, že během tří let všichni Moriskové Španěly býti musí. To způsobilo zpouřu napřed horalů nevadských, potom však rychle všech soukmenovců na jihu granadském od Almerie až k Malaze; obyvatelstvo španělsko-křesťanské bez milosti vražděno. Povstalci znajíce slabost svou, obrátili se s prosbou za pomoc do Cañihradu. Za vojevůdce proti Moriskům ustanovil Filip II. nemanželského bratra svého *Juana d'Austria*. Během tří let povstalci dšlem vyhubeni, dšlem ze země vyhnáni a dšlem pokořeni. Tito donuceni jsou opustiti krajiny své zvláštním vzděláním vynikající a rozsazeni potom mezi křesťany v středních a severozápadních částech polouostrovských.

Válka s Turky (1570—1574). Turci a vasallové jejich v Africe stále sužující všechna křesťanská pobřeží středomořská, nesli ústrky jim od maltézských *Johannitů* činěné velmi těžce. Když tedy řádové loďstvo v moři levantském jednu loď tureckou s nákladem v ceně 80.000 zl. zajalo, rozhněval se Soliman tak velice, že si předsevzal Johannity z Malty vyhnati, jako jim kdysi učinil na Rhodu. Ale velmistr *Lavalette* rekovně hájil ostrova (1565) a škodu od Turků způsobenou nahradila podpora křesťanstva. Nové město *Lavalette* znamenalo novou dobu Malty. Zatím zemřel Soliman II., a po vůli sultána Selima II. (1566—1574) udeřeno nyní na Benátčany na ostrově Cypru. Ale papež *Pius V.* (1566—1572) zřídil jednotu zemí svých s Benátčany a Filipem II., která měla býti jaksi obnovením křížových válek proti islamu vůbec. Loďstvo všech tří mocností (přes 300 lodí) spojilo se v přístavu messínském; vůdcem čelním byl *Juan d'Austria*. Ale zatím Turci nejenom vzali Cyprus (1570), který zůstal v držení jejich napořád, anobřž vtrhli též do moře adriatského, hrozíce útokem na samé Benátky. Když však došla jich zpráva o pochodu mocí křesťanských, ucouvli do zálivu korintského. Sem za nimi zaměřil don Juan, jakkoli byli větrové pochodu jeho nepříznivi. Zde potom na zevnější prostoře zátoky před Lepantem setkala se obě loďstva; větrové se obrátili, nastal boj odhodlaný a vražedný po celé šířce místa, rozloživ se v hromadu malých pŕetek. Bitva trvala

1570
až
1574

jenom čtyři hodiny; přední vůdcové turečtí padli na bojišti a toliko 40 lodí (z více než 250) alžírských zachráněno útekem. Dvanácti tisícům otroků křesťanských vrácena svoboda (7. října 1571). Domnění o nepřemoženosti Turka bylo to tam, a uplynulo plných sedmdesát let, než se vojska turecká odvážíla dobývatí ostrovů benátských, ležících uprostřed moří tureckých. Poněvadž však papež Pius V., původ a duše jednoty proti Turkům, brzy potom zemřel, Benátčané ve východních krajinách a Filip II. naproti tomu v Africe na panství jejich útok činiti mýnili, nedostávalo se spojencům náležitě svornosti. Benátčané majíce více prospěch obchodní než cokoli jiného na mysli, zavřeli již r. 1573 s Cařihradem mír, který ještě zvláště zaplatili velikou summou peněz. Don Juan vzal sice ještě *Tunéty* v Africe bez překážky, avšak nejsa potom od bratra krále dosti podporován, poněvadž mýnil zaříditi si samostatné panství v Tunétách, pozbyl města rovněž tak snadně (1574), jako ho nabyl. Nemělo tedy vítězství lepantské těch následků, které míti mohlo.

1560 Održení se částí Nizozemska od Španěl (1560—1587).
 až 1587 Ačkoli Karel V. vzdávaje se vlády nad Nizozeměmi, položil synu svému otcovsky na rozum, aby jsa v příští panovníkem šetřil zákonů tamních, překračoval již on sám dosti často meze zděděné zákonitosti. Svědčí o tom nad jiné nejzjevněji jeho libovolné osazování *nejvyššího soudu v Mechlích*. Avšak Karlovi prominuli Nizozemané leckteré vykročení jeho právomocnosti, poněvadž nejen těšili se jeho okázalou náklonností k společné vlasti jeho i své, anobrž i proto, že za nepatrná zkrácení doma docházeli mnohonásobné čestné náhrady ve Španělských, kdež v rozdílných sborech rady říšské i ve vojsku staveni byli na místa tytéž až nejpřednější. Ale za Filipa II. po r. 1560 věci se znamenitě obrátily; nejenom nebylo ve Španělských a ve vojsku španělském žádného významného místa pro Nizozemany, nobrž i úředové jejich domácí udělovaly se Španělům. Po boku nemanželské sestry Filipovy, *Markéty vévodové z Parmy*, stál v místodržitelství cizozemec *Granvella*, opatřen jsa mocí neobyčejnou. Nově zařízená *státní rada* nepožívala ve skutečnosti žádné váhy, *generální stavové* však od té doby, co jim Filip před odchodem svým v Gentě 1559 sestru svou za náměstkyni poroučel, nebyli více svoláni. Naproti tomu zůstávalo *vojsko španělské* z poslední války fran-

couzské i po míru v Chateau-Cambresi v Nizozemí bez jakéhokoli svolení stavů; bylo domnění dosti obecné, a nebylo bez podstaty, že ho mluví král užití k *potlačení protestantství* stále se zmáhajícího, k *zostření inkvisice* již za Karla V. zařízené, avšak obezřele pěstované, a k *provedení snesení koncilie tridentského*. Také *nový řád hierarchický*, podle kterého měl dosavadní počet biskupství (4) býti zčtvěrnásobněn, mnoho nevole způsobil, a to nejen ve vyšším *duchovenstvu*, jehož příjmy následkem toho měly býti ztenčeny, anobrž i mezi *stavy světskými*, kteří v rozmnožení osob biskupských pozorovali rozmnožení sedadel na sněmích, aby se způsobila protiva proti nezávislým osobám světským. Vedle lovanské (Lovany = Löwen na východě od Brusel) měla zařízena býti ještě jedna *universita*, skrze což by zase se byla stala újma učení lovanskému. A všechna tato a podobná opatření a zařízená měla míti platnost beze svolení zemí a stavů. Když tedy Granvella jakožto arcibiskup mechelský a velkokonviktor jal se přísně pronásledovati kacířství, učinila šlechta, kolem 400 osob, jistý zápis čili komprommiss, jehož hlavním účelem byla vespolečná obrana proti inkvisici. Účastníci zápisu přednesli dne 5. dubna 1566 Markétě téhož obsahu žádost v tak 1566 valném počtě, že se vévodová na okamžení až zalekla. Při té příležitosti mírnil prý jeden z rady státní (Barlaimont) obavu Markétinu slovy, že to jenom houf žebráků (*gueux* = schudlé šlechty). Posměšná přezdívkou donesena jsouc šlechtě při slavné hostině, došla však obráceným vtipem tak obecného schválení, že se začali ihned zápisníci nazývati *gueusy*. Když pak se roznesla pověst, že žádost *gueusův* nepříznivě vyřizena, začal lid, rozlícen jsa protestantskými kazateli, bouřiti se a v katolických chrámech hanebným způsobem pustošiti. Ta věc však popudila hněv Filipův tak velice, že umínil si, po smyslu většiny svých rádců (mezi nimiž byl i Alba) užití proti Nizozemanům podobně násilných prostředků jako proti Moriskům. Granvella poslán do Italie, kdež potom byl místokrálem neapolským. Násilné pokoření Nizozemí svěřeno vévodovi *Albovi* (1567—1573), kterýž pak sebrav v Janově asi 20.000 mužů vojska vytáhl odtud, dbaje dobré kázně vojenské přes země savojské, burgundské a lotrinské, na místo svého povolání. Než se však k Nizozemí přiblížil, opustilo asi 100.000 protestantů vlast svou, hledajíce v Něm-

cích a v Anglii útočiště. Mezi vystěhovalci byl nejznamenitější *Vilém Oranžský* z Nassavska s bratrem svým *Ludvíkem*. Mlčenlivost, obezřelost a mírnost Vilémova byla věhlasná; hlasu jeho šetřili nespokojenci i ve věcech, kterých se přímo neúčastnil.

Když přitáhl Alba při obecném mrtvu, neshledal již v zemi zjevného odporu; jednal však nicméně tak, jakoby nad povstalci byl zvítězil a jakoby náměstkyně Markéty ani nebylo. Vojsko své po městech rozložil, v kázni mu uvolnil a zde onde pevnosti stavěl jako v zemi dobyté. Hraběte *Egmonta*, někdejšího vítěze gravelinského a st.-quentinského, pak admirála *Hoorna* a jiné osoby ošemetným způsobem zajal a uvěznil, působení řádných soudů zastavil, a nový soud, „radu nepokojů“, od lidu „soudem krvavým“ jmenovanou zařídil, složiv ji z větší části z právníkův učených, některých až ze Španěl přivezených; polekaný a k vystěhování náchylný lid sliby milosti chlácholil, nicméně však žaloby odevšud sbíral a osoby obviněné zjmati dával; při všem tom pak šetřeno forem právních tak málo, že konečně poctivější členové soudu všelikého spolupůsobení se vzdali. Za takového věcí stavu neměli púhonové osob vystěhovaných žádoucího následku. Tedy přistoupeno k pobírání jejich statků. Tu se Markéta vladařství vzdala (v prosinci 1567) a Alba učiněn náměstkem královým i dle jména. Nastala doba nálezův a poprav: skřípec, meč, šibenice a hranice rozvíjely tak rozsáhlou činnost, jako nikdy dříve a nikdy potom v těchto zemích. Během čtyř měsíců popraveno přes 1000 osob; také *Egmont* a *Hoorne* skonal pod rukou katovou (5. čna 1568). Jakým okem díval se Alba následkům tohoto řádění, vychází na jevo ze slov, která doložil v listě ke králi Filipovi při zprávě své o účincích poprav *Egmontovy*, řka: „čím větší rozjitření, tím větší užitek z něho pojde.“

Nicméně nepřerušil nikdo obecného pokoje. Jediný *Vilém Oranžský* s ostatními bratry svými (4) sebrav v Němcích vojsko, vtrhl do Nizozemí, avšak po veliké porážce bratra *Ludvíka* u *Gronink* upuštěno od dalších podniků (1568). Různé malé bouře „*lesních gueusů*“ udušeny jsou bez obtíže. Teprv když Alba, chtěje potřeby vojenské pouhými prostředky nizozemskými krýti, libovolně začal daň ustanovovati a nešetrně vybírat, projevovala se opět nevole veřejná. R. 1572

zmocnili se „vodní gueusové“ námořského města *Brielu* (nad ústím řeky Mósy) a hned potom zbouril se celý *polouostrov hollandský*, jehož Alba přes nesmírné namáhání a konání pomsty již více dobytí nemohl. Zatím utrpěli Španělé i na moři mnohé škody, vodní gueusové stali se nenáhlým zjímavým loď španělských (kolem 150) znamenitou mocí námořskou, a král nabyt tudy přesvědčení, že Alba ke správě Nizozemska se nehodí. Pročež povolal jej k žádosti jeho nazpět (1573). Nástupcem Albovým učiněn Luis *Zuřiga z Requensens*. Kterýž vstoupil sice na dráhu mírnější, zrušiv jmenovitě krvavý soud; avšak povstalci neměli v sliby španělské již žádné důvěry, a když Requensens Španěly, aby je nemusel z Nizozemí odstraniti, za příslušné domácí obyvatele prohlásil, vydávaje naopak Němce za cizozemce, svobody náboženské pak nikterak nedopouštěl: pokračováno v odboji jako před tím. Strany zuřily proti sobě až nelidsky a zoufale. Pamětihodným stal se zvláště odpor města *Leyden* (1574—1575), jehož Requensens vši mocí dobytí usiloval, avšak nedobyl, ačkoli obyvatelstvo hlady téměř již umíralo. Konečného osvobození dostalo se mu teprv, když se odhodlali krajané jejich prolomiti tu a tam náspy přímořské a zaplaviti městské okolí, tak že vodní gueusové jim k pomoci přispěti mohli. Vilém Oranžský poskytoval odboji stálé posily z Němec; tři z bratří jeho zaplatili účastenství v něm životy svými. Hledíce k těmto obětem a majíce náčelníka potřebí, vyvolili si tedy Hollanďané pro osvobození města Leydena i vši země hollandské Viléma za *náměstníka královského* (1575). Vilém a země hol- 1575
landská staly se tudy pravým ohniskem hájení svobody politické i náboženské v Nizozemí.

Brzy potom zemřel Requensens (1576); a než ustanoven nástupce jeho, jalo se vojsko španělské, jemuž již dříve po nějakou dobu nepořádně se žold vyplácel, loupiti po městech, aby se zachovalo. Když pak přepadši Antwerpy (nad dolní Skaldou), asi 5000 obyvatelů povraždivo, rozšířil se odpor proti Španělům zase po všech krajinách nizozemských. Mělo se sice za to, že napraví věci slavný podmanitel Moriskův a vítěz lepantský, don *Juan*, kterého Filip II. nyní sem poslal; avšak koncesse Juanovy byly dílem jenom povahy politické, dílem ceny liché; účinek jejich tedy netrval dlouho. Zatím odhodlala se královna anglická *Alžběta* pobouřeným

1578 pomáhati, poněvadž don Juan ucházej se o ruku královny skotské Marie Stuartovny, dosti zřejmě dal na jevo, kterak míní domáhati se domnělých jejích práv ke koruně anglické. Také císaře Maximiliana II. syn *Matiáš*, obávaje se, aby pobouřené země od rodu habsburského docela neodpadly, k vyzvání Viléma Oranžského odporu nové mravné síly dodal, sám jeho se osobně účastniv (ovšem proti vůli i Filipa II. i bratra svého císaře Rudolfa II.). Naděje protestantův tedy rostly. Mezitím zemřel don Juan (1578). Tu svolil konečně Filip II. k navrácení původních svobod jednotlivých zemí a na základě tomto dosáhl toho Markétin syn *Alexandr Farnése z Parmy*, místodržitel jeho (1578—1592), že se aspoň katolické jižní krajiny zavázaly koruně španělské poslušností, kdežto *sedm protestantských zemí severních*, totiž *Holland*, *Zeland*, *Utrecht*, *Geldry*, *Nadysseli* (Overyssel) a *Západní Frisy* sestoupily v jednotu *utrechtskou* r. 1579 (dne 22. ledna), která již po dvou letech (1581) vyhlásila Filipa II. za zbavena jeho panství. A poněvadž *Matiáš* svého účastenství v dalším boji již dříve se vzdal (1580) a jednota („republika hollandská“ = „generální státové“) jiného mocnějšího ochránce naleztí nemohla, zůstal jejím „generálním místodržitelem“ Vilém Oranžský. U věci té se již podstatně nezměnilo ničeho ani tehda, když Vilém (od Balthasara Gerrarda, jehož rod Filip povýšil do stavu šlechtického) úkladně zavražděn jest (1584); neboť na místo Vilémovo vstoupil již po třech letech syn jeho *Móric* (1587—1625), a mezi Anglickem a jednotou způsobeno spojení užší než bylo předešlé.

Spojení Portugalska se Španěly (1580—1640). Říše portugalská za věku Karla V. pod vládou Jana III. (1521—1557) neučinila sice tak velikých pokroků v šíření svého panství v zemích zámořských jako říše španělská, ale rozšířila je přece v některých krajích na ostrovech *Java*, *Borneo*, *Celebes* a na *Molucích*; důležitější však bylo, že je lépe utužila nejen na pobřeží brasílském za příčinou vzdělávání půdy, kdež vznikla nová města jako *Fernambuko*, *St.-Salvador* a *Rio Janeiro*, ale i na březích afrických (*Kongo* a *Angola*), kdež ovšem byl hlavní příčinou usazování se Portugalů jejich obchod s otroky. Neméně velikou váhu mělo i to, že otevřely se obchodu jejich dráhy až i do říše *čínské* a *japonské*. Ale podryvala-li kolonisace portugalská prvé

domácí orbu, vyšlo nyní na jevo, že kazila vůbec mravní sílu národní a vlasteneckou, jejíž místo zajalo přílišné pachtění se po zbohatnutí ze zámořských úřadův a z monopolisování obchodu. Té doby docílil *František z Xavieru* (blíž Pampelúny), člen řádu jesuitského během desetiletí (1541—1552) šíře křesťanství ve východní Asii (Indii přední i zadní, ano i v Japonsku), tak překvapujících výsledků, že potom bratří řádu jeho neunaveně působili v krále *Šebestiána* (1557—1578), vnuka Jana III., aby opásal se mečem ve prospěch křesťanství a užil k tomu rozepří mezi knížaty v Marokku. Šebestián uposlechl této rady, ačkoli ho sám Filip II. varoval, aby nepodnikal věci, ve které prostředky jeho nedostačovaly; ano Šebestián pohrdl i nabídnutím mírných úmluv učiněným jemu od Muleje knížete marokkanského. Ale když začal válku, poražen jest před *Alkassarem* a tuším i zabit. Království Algarbe v Africe vzalo tudy za své. Po Šebestiánovi dosedl na trůn strýc jeho kardinál *Jindřich*, kterým však již r. 1580 vymřel panující rod po meči. Již 1580 za tohoto panovníka domáhali se nástupnictví rozdílní kandidáti, ano i papež dovolával se práva zděděného ze středověku, aby v této příčině měl rozhodnouti. Avšak nejbližší a nejmocnější kandidát byl vnuk *Emmanuelův* po přelici, *Filip II.*, jehož jménem *Alba* ihned říše se zmocnil (1581) přese všechnu národní nenávisť, které Portugalové proti Španělům nikdy netajili. Filip slíbil sice i Portugalům, jako kdysi Nizozemanům, že svobod a práv jejich šetřiti bude, avšak potom v ničem slibům nedostál, Španěly ustanovuje na úřady, prodávaje statky korunní a vydíraje zemskou daň a p. Tím pak, že pevnosti zemské zrušil, uškodil konečně samým svým potomkům. Nabytím Portugalska a kolonií jeho stala se říše *španělská kolosseem světovým*, jehož moc nezakládala se toliko v *nesmírnosti zemí opanovaných*, anobrž i neméně v *panství nad oceány*, z nichž mocnosti jiné byly téměř vyloučeny. Takovýto stav věcí při povaze Filipa II. hrozil samostatnosti a volnosti národů nebezpečenstvím mnohem větším nežli za Karla V. bylo spojení říše španělské s německou. Osazením *ostrovů Filipových* (1564) a založením města *Manily* (1572) na *Luzoně*, kde sídlil zvláštní místokrál, teprv usnadněno a k místu přivedeno obcování světa

starého s novým světem americkým po obou jeho stranách (přes města Vera Kruz a Akapulc, str. 6., mezi 14—18° s. š.).

Alžběta královna anglická (1558—1603). Když po smrti Marie Tudorovny za panovníci anglickou uznána jest sestra její Alžběta, a Anglie následkem míru v Château-Cambresi zbavena jest posledního majetku svého na souši evropské, kdožby tehdáž byl tušil, že přijde doba, kde budou věci tak změněny, že říše španělská nevyrovná se ani zdaleka obru anglickému! A přece doba ta přišla. Alžběta položila k ní dílem sama vhodné základy, dílem pak přálo jí štěstí tolik, že i proti nadání jejímu za její vlády nová hvězda Anglii vzešla. Hlavním prostředkem k tomu byla shoda, kterou uměla Alžběta způsobiti mezi vládou svou a obecným snažením národa. Oba tito různí živlové v jeden se sloučili, hájíce jednak práva Alžbětina k trůnu, jednak církve anglické. Společného nepřitele měli oba v osobě zprvu *Marie Stuartovny*, královny skotské, zasnoubené s Františkem II. francouzským (1558—1560) a později v osobě Filipa II. a straně jeho.

Maria St. osobila si titul královny anglické hned po smrti Marie Tudorovny a žijíc ve Francii užila nepokojů náboženských ve Skotsku k výpravě vojska, kterým mínila nejenom protestantství skotské udusiti, anobř i koruny anglické dobytí pomocí katolíků v Anglii ještě dosti četných. Naproti tomu obnovila Alžběta se svolením parlamentu církevní supremát králův anglických, a řád církve nově ustanovila (v 39 člancích r. 1561); mezitím však poskytovala pomoci hlavnímu 1561 šířiteli kalvinismu ve Skotech Janu *Knoxovi*; což mělo za následek, že Maria, vrátivši se po smrti francouzského chotě svého do otčiny *presbyteriální zřízení* církve skotské schváliti musila (1561). Nepřátelství potom poněkud tajené vypuklo 1566 ve zjevné teprv, když od r. 1566 mezi dvory španělským, francouzským a Mariiným stalo se dorozumění o násilné potlačování protestantství. Avšak kdežto španělská moc dostačila k pokošení Moriskův a (pokud se podobalo) i v Nizozemích zmařila odpor jí strojený, byly věci náboženské ve Francii na váhách, a ve Skotsku obracely se rozhodně proti královně. K tomu přispěla nemálo lehkomyšlná povaha Marie, která po úkladné smrti druhého chotě svého *Darnleye* (1567) vzala si za muže *Bothwella*, jenž vůbec pokládán byl za pů-

vodce úkladu nad Darnleyem spáchaného. Maria donucena zpourou ze sídelného města Edinburku uprchnouti; nicméně však přece zajata a uvězněna jsouc, vzdala se práva svého ke koruně. Správa říše dostala se jmenem syna Mariina Jakuba VI. do rukou nemanželského bratra královnina *Murraye*. Ale po nějakém čase Maria z vězení utekla (1568), vzdání se koruny odvolala, a sebravši rychle moc válečnou, s Murrayem blíž *Langsidu* (nad ústím řeky Clyde) bitvu svedla, která však, pro ni skončivši se nešťastně, k útěku do Anglie ji přinutila. Spor mezi Marií a Alžbětou posud nebyl vyrovnán, poněvadž Marie od domnělého práva ke koruně anglické neupustila. Když tedy nyní Alžběta žádala za ochranu a osobné obou sejití, oslyšána jest a po radě ministra *Cecila* (1558—1598) až do vyřízení věci v zajetí držena. Vyjednávání mezitím konaná nevedla k cíli, poněvadž jednak podmínky Marii předkládané (aby se zřekla práva k Anglii, vzdala všeho spojení s mocnostmi katolickými, očistila ze zločinu nad Darnleyem spáchaného a zavázala nevstoupiti v nový sňatek manželský proti vůli Alžbětině) podobaly se přesahovati slušnou míru, a jednak katolíci angličtí s vědomím Mariiným proti Alžbětě bouře osnovali, po porování jsouce zvláště od Španělska. Uplynulo téměř dvakrát deset let. Marie ve vazbě bedlivě stráženo a s přívrženci a stranníky jejími, kdekoli moc svou rozvíjeli, s velikým napínáním sil státních i soukromých válčeno. Nejenom v Nizozemích bojovali Angličané po boku protestantů, noprž galeje anglické stíhaly a loupily koráby španělské na všech mořích. Proto veden veliký náklad zvláště na opatření anglického loďstva. *Hawkins*, *Drake* a *Cavendish* prosluli nejenom dalekými plavbami, vykonanými až i kolem země, noprž i válečnictvím a loupežemi (zvláště v letech 1585—1588). Když pak mezitím Maria St. podle vůle parlamentu a po schválení Alžbětině poněkud neodhodlaném popravena jest r. 1587, umřel si Filip II. opatřiv se během pěti let nepřemožitelnou armádou, Anglie dobytí a pak republiku hollandskou do starého poddanství vrátiti (1588). Avšak nepřemožitelná armáda bouřemi na moři na větším díle zničena, její zbytky pak od anglického admirála *Howarda* a Fr. Draka s pomocí hollandskou poraženy a téměř zrušeny jsou.

Od té doby zmáhalo se námořnictví netoliko anglické

ale i hollandské na škodu španělského a portugalského, a se změnou touto srovnával se i vzlet obchodu řízeného novými anglickými i hollandskými „společnostmi východo- a západooindickými“. A poněvadž hledáno při tom nových cest do Indie (od Hollandanů „severovýchodně“ k *Spitzberkům* [500 □ Mm.], *Nové zemi* [přes 1600 □ Mm.] atd. do úžiny Behringovy, od Angličanů „severozápadně“ kolem severní Ameriky), tedy šířily se zároveň i známosti dějepisné. Od Angličanův učiněny kromě toho i pokusy osaditi některé části severní Ameriky (skrze Waltera Raleigha ve *Virginii*), avšak že za příkladem Španělů zatouženo tehdáž více po zlatodolech než po půdě orné, neměli pokusové tito značného užítku. Naproti tomu zvelebil se zvláště následkem přistěhování se protestantů na kontinentě evropském pronásledovaných i domácím průmysl anglický, jakož vůbec vnitřní mír za dlouholetého panování Alžbětina velice prospěl blahobytu materiálnímu. Jenom *Irsko*, které za rozdílných dob odvážilo se nových odbojů, pokořeno jsouc opět, klesalo a množilo statky koruny anglické na ujmu domácího katolického obyvatelstva.

1588
až
1598

Neblahý konec panování Filipa II. (1588—1598). Pohromou nepřemožitelné armády, ztrátami utrpenými na mořích, stálým chováním četného vojska a podporováním svých stranníků ve státech cizích, a konečně i nákladem na rozdílné veliké a nádherné stavby ve všech (i zámořských) zemích jako na příklad na klášter a palác *Esorial* (mezi horami Guadarama, sz. od Madridu) ochromena jest válečná moc Filipova tak, žeby král rád se byl Nizozemí zbavil pod nějakou čestnou výmínkou. Umínil si tedy Filip smířiti Nizozemsko zřízením zvláštní od Madridu nezávislé vlády, a proto zasneubil dceru svou *Isabellu* arciknížeti rakouskému *Albrechtovi* († 1621), jenž jsa určen k stavu duchovnímu a tudý požívaje důchodův arcibiskupství tolédského (200.000 dukátů) byl tehdá již kardinálem a řídil po nějaký čas správu v Portugalsku. Avšak ani tento prostředek nevedl k očekávanému cíli: neboť jednak republika hollandská vytrvala v odboji, jednak měli i samostatní panovníci jižních částí potřebí stále podpory španělské. Ve Španělsku samých, když Filip dosedl na trůn, počítalo se 20,000.000 obyvatelů, na konci 40letého jeho panování zbylo jich jenom 10,000.000. Říše Filipova byla ohromná, ale na mysli klidného pozoro-

vatele působila jakousi děsnost, kterou podnes zvěstují ostatky eskoriálské. Sám Filip než skončil život svůj smrtí bolestnou a ošklivou, vyznal před nástupcem svým *Filipem III.*, že as 600,000.000 dukátů a 20,000.000 lidí obětoval k dosažení cílů, kterými se minul. Prvorozený syn jeho *Karlos*, slabý tělem i duchem, zemřel ve vězení 30 let před otcem.

Francie a její války náboženské (1558—1589). Po smrti Jindřicha II. vládli po sobě synové jeho *František II.*, *Karel IX.* a *Jindřich III.*, všichni tři nesamostatně a nešťastně, plných 30 let (1559—1589). Hlavním zřídlem bídy na říši svalené byly pletichy dvorské, které se zakrývaly rouchem náboženství, a předními osobami strojícími tyto pletichy byly *Kateřina Medičovna*, ovdovělá králová, matka řečených bratří, a *Guisové*, vedlejší větev knížecího rodu lotrinského, kteráž zvláštní název svůj vzala z držení statku guisského nad vrchní Oisou.

Poněvadž bylo Františkovi II. teprv 16 let, když dosedl na trůn, měla Kateřina za to, že sama ona bude vládnouti jeho jménem. Avšak mladý král měl za manželku *Marii Stuartovnu*, kteráž po matce Marii pocházela z rodu Guisů. Následkem přibuzenství toho, jakož i neméně pro zásluhy své za posledních válek se Španěly, dosáhli Guisové tolik moci při dvoře, že se král jimi řídil, matky své méně si všímaje. Ale František zemřel již v druhém roce svého panování (1560), Kateřina tedy, aby od vlády nebyla zase odstrčena, jsouc poručnicí teprv jedenáctiletého nového krále Karla IX., naklonila se k *Bourbonům*, kteří s rodem královským byli spřízněni, a v držení království navarského, pokud nebylo opanováno Ferdinandem Katholickým (str. 7, 16). Poněvadž však Bourboni klonili se k protestantům kalvinistickým čili *hugenotům*,*) jichž počet přese všechno stíhaní za dob minulých přece vysoko vzrostl, tedy stavěli Guisové opposici svou proti převaze bourbonské na okázalou ochranu catholicismu. Vévoda *František Guise* vracuje se r. 1562 z Lotrinska do Francouz spůsobil v městečku *Vassy* (nad horní Marnou) mezi protestanty ke službám Božím ve stodole shromážděnými takové povraždění, že došlo mezi katolíky a protestanty až krvavých válek, které skončily r. 1570 mírem *St.-Germainským* (nad Seinou z. 1570

*) O původu jména viz *Naučný Slovník*.

od Paříže). Hugenoté dosáhli jistých svobod a mimo to i práva, ve čtyřech pevnostech k ochraně své chovati vojsko; jednou z těch pevností byla *La Rochelle* nad zálivem biskajským.

Ale zaručený mír netrval dlouho. Nejenom Guisové, noprž i Kateřina nemnila nikdy pokládati protestantství za oprávněné. A ve smýšlení tom byla podněcována od Filipa II. a rádcův jeho, jmenovitě vévody Alby. Bylť zajisté boj proti protestantským povstalcům nizozemským polovičatý, docházeli-li podpory ode všech sousedních stran, z Němec, z Francouz a z Anglie. A jako ani Alba ani Filip II. nepohrdli prostředkem k udušení protestantství třebaš sebe ošemetnějším, vedli-li k cíli: tak nehrozila se ho ani Kateřina. Smířivši se tedy s *Jindřichem Guisem*, synem výše řečeného Františka, zavražděného za první války náboženské, zosnovala bohaprázdný plán ke lstnému sebrání a obecnému povraždění hugenotů. Příležitosti k tomu poskytla v měsíci srpnu r. 1572 svatba *Jindřicha IV.*, krále navarského, s Marketou, sestrou Karla IX., tehdáž již dospělého. Za noci *bartolomějské* (z dne 24. na den 25. srpna) dáno tajně umluvené znamení, nastal poplach a zmatek a začalo vraždění, které v Paříži trvalo potom sedm dní. Po krajinách zuřilo pak ještě dva měsíce. Počet nešťastných obětí obnášel prý přes 25.000; mezi nejprvnější náležel admirál *Coligny*, kterému král právě před tím prokazoval nadobyčejnou přízeň. Teprv později, když nad nelidskostí touto projevoována jest mnohonásobná oškli-vost, ospravedlňovala vláda hanebný skutek očerňováním protestantův, jakoby byli strojili tajnou bouři proti rodu královskému. Na ten způsob ošálen byl i moudrý papež Řehoř XIII., jenž zprávu o potlačení bouře oslavil slavným *Te Deum*.

Hned potom udeřil Karel IX. na pevnosti hugenotské, ale nedobyl jich. Bratr jeho *Jindřich*, vévoda anjouský, obléhal právě *La Rochelle*, když ho došla zpráva, že byl v Polsku po vymření Jagajlovců (1572) vyvolen za krále. Událost ta způsobila, že mír s hugenoty se obnovil a svobody jejich na větším díle zůstaly v platnosti. Avšak brzy potom zemřel 1574 Karel XI. (1574), Jindřich pak, jemuž se v Polsku zatím znelíbilo, utekl přes Vídeň, Benátky a Savojsko do Francouz, aby příliš obmezené panství polské vyměnil za neobmezené francouzské. Již v Polsku objevil povahu svou hýřivou a

marnotratnou; jí zůstal věren i ve Francii, k opravdovému řízení věcí státních jsa neschopen. A poněvadž Kateřina a Guisové šetření míru s hugenoty ve smyslu španělském pokládali za neštěstí, obnovovaly se opět veřejné boje po několikalet, ač opět neměly následků takových, jakých si přáli Guisové. Tito způsobili tedy *svatou ligu* (1576), do které přijímali nejzuřivější odpůrce svobod protestantských. Podpory docházeli v tom od Filipa II., jemuž hlavně na tom záleželo, aby sváry francouzské nevzaly konce, by říše se do věcí nizozemských míchat nemohla. Liga ucházela se také o schválení papeže Řehoře XIII., avšak ten neměl k stranám francouzským již žádné důvěry. To vše znamenajíc mírná strana katolíků, v jejíž čele byl *František Alençonský*, nejmladší syn Jindřicha II., zřídila *jednotu* tak řečených *politiků*, která ovšem hlavně směřovala proti Guisům a jejich straně jakožto rušitelům klidu státního. Mezi stranami stál Jindřich III. beze slušné váhy, i vstoupil konečně sám do ligy, jejíž účelem, když (r. 1584) František Alençonský zemřel, bylo zjevné bažení zjednatí Jindřichovi Guisovi nástupnictví na trůn a odstrčení od něho Bourbony v případě smrti Jindřicha III. Ale brzy pozoroval král, že on vlastně ani hlavou ligy není, a že věci i proti němu se strojí. Tedy sbíral do Paříže vojsko, nejvíce Švýcary. Právě tím však popudil město tak, že (dne 12. května) l. 1588 zařízením barrikád začalo hrozivou zpouřu a jej donutilo k útěku. Svolal tedy do města *Blois* (na rozhraní mezi středním a dolním Loirem) říšský sněm, ke kterému se dostavili také Guisové Jindřich vévoda a bratr jeho Karel Ludvík, kardinál lotrinský. Jindřich král dal však oba bratry úkladně zavraždit, míně tímto způsobem dosíci obecného pokoje, a s Jindřichem navarským, jehož dříve již za nástupce svého byl uznal, potlačit zpouřu pařížskou. Ale obléháje Paříž zavražděn jest od mnicha Jakuba *Klementa* (dne 1. srpna) r. 1599. *Jím vymřela mladší větev valoiscká*. Sedm měsíců před tím skončila život svůj také Kateřina Med., jsouc opuštěna od stran ode všech.

Jindřich IV. byl sice od jisté části šlechty francouzské jakož i od strany hugenotů za krále přijat, avšak ligisté v odboji pokračovali. Poražení jsou sice dvakrát od statečného krále, ale teprv domahání se trůnu francouzského Fi-

lipa II. ve prospěch dcery jeho Isabelly a pak přestoupení Jindřicha IV. (1593) na víru katolickou způsobilo příznivý obrat věcí. Paříž otevřela katolickému králi brány (1594), kterýž pak roku potomního i od papeže (Klimenta VIII.) za legitimního panovníka ve Francii uznán jest. Avšak uplynulo ještě dráhně času, než všechen odpor po krajinách překonal a Španěly k míru *vervinskému* (49° 50' s. š., 21° 34' v. d.) r. 1598 přinutil. Jindřich stal se sice katolíkem, chtěje se takto smířiti s velikou většinou národa, kterému měl panovati, avšak proto nemínil rušiti těžce dobytého míru potlačováním hugenotů, kteří jižjiž počínali o budoucnost svou se strachovati a jejichž počet také byl znamenitý, jakkoli byli v menšině. Vydal tedy r. 1598 tak řečený edikt *nantesský*, kterým dosavadní práva protestantů dílem potvrdil, dílem i rozšířil. Zůstali tedy i v držení svých pevností: avšak nejbezpečnější zaručení svobod svých měli v povaze krále, jenž upřímně se snažil vyhověti i jim i katolíkům. Přední ministr Jindřichův a nejvážnější jeho důvěrník byl hugenota *Sully*. Filip II. přežil důležitou tuto změnu ještě plných pět měsícův, aniž si však byl vzal z ní náležitého poučení.

1564 Mladší větev rodu habsburského. *Ferdinand I.* rozdělil země, kterým panoval, mezi syny své tak, že nejstarší *Maximilián*, přijatý již za krále v Čechách i v Uhrách, kromě těchto dvou korun dostal ještě obojího vojvodství rakouského a *Karel*, nejmladší syn, se stal dědicem zemí východoalpských, t. Štýrska, Korutan, Krajiny a Přímoří, kdežto Tyroly s ostatními statky habsburskými v Němcích vykázaný jsou *Ferdinandovi* druhorozenému sice, avšak zasnoubenému s pouhou měšťankou augšpurskou Filipinou *Velserovou*. Věcí náboženských však *Ferdinand I.*, jakkoli nenastoupil na dráhu španělskou, konečně nenaroval, spokojiv se toliko tím, že dovedl k místu smířiti papežskou stolicí a koncilium tridentské se stranou *utraquistickou*, tak že i *jesuité* podávali svátost oltářní pod obojí způsobou (1564). Arcibiskupskou stolicí pražskou nedávno před tím (1561) osadil *Moravanem Antonínem Brusem*, velmistrem řádu křižovnického, nedbaje v tom zápisu císaře *Zikmunda* opět a opět potvrzeného, podlé něhož arcibiskup měl volen býti na sněmě zemském.

Maximilián II., jakožto císař římský, na kterého ještě

za živobytí otce svého r. 1562 od knížat voličů německých vyvolen jest, byl povahy mírumilovné, i hověl tudy stranám, jak kde která dosáhla vrchu. Více dopouštěl, než samočinně působil. Tudy v přemnohých případech za panování jeho nerozhodovaly psané zákony aneb výslovně stvrzené svobody, anobř vlastně jenom obyčej a moc skutečná. Osoby stavovské neb úřadové městští požívající práva osazovati fary, volili za faráře správce protestantské, hlásili-li se sami k vyznání protestantskému. Činilo se však i naopak, ač málo kdy. Na ten způsob *zmáhalo se ve všech jemu podřízených zemích protestantství*. V Němcích kromě toho stavové říšští užívali svého práva nutiti poddané k svému vyznání náboženskému bezohledně. Avšak i mnohá biskupství v krajinách severních přešla, ač proti tomu bylo reservatum ecclesiasticum, nevěrou svých správců v držení protestantské. Toliko v Kolíně zakročili katolíci proti těmž směru hmotnou mocí knížat bavorských (1583), a tak zůstalo toto arcibiskupství a kurfirství katolickým.

V *Uhrách* po smrti Isabelly sibiňské (str. 43) vznikly ještě za živobytí Ferdinandova nové spory s Janem Zikmundem Zápolským, jemuž ani Ferdinand I. ani Maximilián II. nemínili připustiti práva užívati titulu „vyvoleného krále uherského.“ Boj tudy počatý zdědil Maximilián II. po otci. Zápolský obrátil se zase k portě turecké s prosbou za pomoc. Ještě vytáhl Soliman II. do Uher, avšak zemřel hned potom r. 1566, dobýváje pevnosti *Sigetá*, které hájil hrdina charvátský *Mikuláš Zrinský* až i životem svým. Solimanův nástupce *Selim II.* jednak nebyl tak výbojným jako otec jeho, jednak obrátil zřetel svůj více k moři středozemskému (str. 53). S Maximiliánem učinil pak mír r. 1568, který ničeho podstatného v dosavadním roztržení zemí uherských nezměnil. *Sibiňské zemi však vyhrazeno právo voliti si knížete v případě tom, kdyby zemřel Zápolský bez potomka. To přihodilo se vsledku r. 1571; volby potom v Sibiňsku předsevzaté směřovaly k rodu *Bátorův*, který na ten způsob jako dříve oba vojvodové Zápolští vládl tam kolísaje se v závislosti brzy turecké brzy císařské. Prvním knížetem sibiňským z téhož rodu byl někdejší ministr Zikmundův *Štěpan Bátorý*. Kníže tento, povolán jsa manželem *Anny*, sestry posledního Jagajlovce, od části národa polského po útěku francouzského*

1566

1568

Jindřicha také na *trůn polský* (1575), a poněvadž i Maximilián II. od jiné části Polákův za krále zvolen byl, chýlilo se mezi oběma knížaty k válce, an zatím Maximilián II. zemřel r. 1576. Sibiňsko převedl zatím Štěpan na bratra svého *Krištofa* (r. 1580).

Dosazení Štěpana Bátora na *trůn polský* nesli habsburští naši panovníci přetěžce, a to ne tak z dynastických jako více z obecných politických příčin. Roztržení zemí uherských pokládajíce stále za neštěstí, měli to za jeden z nejpotřebnějších úkolů povolání svého, aby Turky z Uher vytiskli a země sibiňské ke koruně uherské zase vrátili. Každá posila však poskytnutá straně sibiňsko-turecké zvětšila překážku vykonání onoho úkolu. Proto snažil se již Maximilián II. o to, aby Poláci buď některého ze synů jeho aneb jeho samého za krále zvolili. Snažení to zdědil pak po něm i *Rudolf II.*, nástupce Maximiliánův, ve všech jeho říších a zemích (1576—1612). Když tedy Štěpan Bátory zemřel bez potomků r. 1586, domáhal se Rudolf hlasů polských ve prospěch bratra svého *Maximiliána*, avšak minul se cíle rovněž tak jako otec jeho. Poláci zajisté hledíce opět k přibuzenstvu rodu jagajlovského po přeslici, povýšili na trůn *Zikmunda III.*, prince švédského (1587), v jehož rodě pak zůstalo žezlo polské plných 80 let (1587—1668). Porážka rodu habsburskému takto způsobená nahrazena však poněkud tím, že Zikmund III., dvakrát po sobě zasnoubiv se s arcikněžnami rakouskými, podnikům habsburským v Uhrách proti Turkům nepřekážel.

A k tomu vzaly na sebe obrat nad očekávání příznivý i věci sibiňsko-uherské. Tam totiž Krištofův syn *Zikmund Bátory*, veden jsa zpovědníkem svým jesuitou *Alfonsem Korigliem* upustil od politiky protihabsburské a začal vyjednávat se dvorem císařským v Praze o to, kterakby se vytrhl ze závislosti turecké. Právě tehdá však způsobily odvěké pohraničné třenice uherskoturecké nové tuhé války mezi císařem a portou, za kterých Zikmund Bátory dovedl na stranu svou a pod svrchní panství své přivábiti i *Michala*, vojvodu válašského, a *Arona*, knížete moldavského (1594). A poněvadž Rudolf té doby nejen od zemí českých, noprž i z říše německé rok po roce docházel znamenitých podpor stavovských, byl průběh válčení nadějný. Také *Abbas I.*, šach per-

ský (1586—1628), sídlící v Ispahaně, dorážel té doby vítězně na říši osmanskou, hranice zemí svých k západu pošinuje. V Uhrách tedy Turci museli vydati *Ostřihom*, *Vyšehrad*, *Vá-cov* a jiná důležitá města buď přímo císaři aneb knížeti Zik-mundovi. Ten pak konečně r. 1597 zemi svou jako před 1597 40 lety kněžna Isabella s císařem vyměnil za slezská kní-žetství *Opolsko* a *Ratiiborsko*. Zmařil sice i on jako ondy Isabella smlouvu útekem z Opolska a opětným zmocněním se Sibiňska, avšak když zemí svých hned potom postoupil bratranci svému kardinálu *Ondřejovi* (1599), Michal, vojvoda valašský, Ondřeje porazil a na útěku zabil, císařský velitel pak Jiří *Basta* obojetného Michala přelstil a zavraždil, a se *Zikmundem Bátorem*, kterýž po třetí za knížete povýšen byl od šlechty sibiňské, novou úmluvu k místu přivedl, dle které Zikmund všeho panství se vzdav, do Čech odjel (1602) na 1602 statky, *Jiřímu z Lobkovic* odňaté nedávno pro politické provi-nění. Tu zemřel po osmi letech: Sibiňsko spravoval zatím *Basta*.

Říše ruská (str. 19) se mezitím za dlouhého panování *Ivana IV. Hrozného* (1533—1584) uvnitř ve směru absolut-ním utužila, avšak i na venek, vlastně jenom na východ, opět znamenitě rozšířila. *Země kazachské*, závislé na panství ruském již od cara *Ivana III.* (II. str. 242), mívaly dosud zvláštní chány; poněvadž poddanství jejich však nebylo dosti pokojné, vytáhl tedy Ivan IV. do Kazanška a dobyv ho, vtě-lil je přímo ve svou říši (1552). Podobně naloženo brzy po-tom (1554—1556) s *Astrachaňskem*. Ano panství ruské pře-kročilo již tehdy i pohoří uralské, tedy dosavadní rozhraní mezi Evropou a Asií. *Bratři Stroganovi*, *Jakub* a *Řehoř*, při Uralu usedli, kdež dolovali na železo, měď, olovo a cín, začali se svolením cárovým proti loupeživým Asiatům stavěti pevnosti a konečně vstoupivše ve spolek s vůdcem (atama-nem) donských Kozáků, *Jermakem*, dobyli po několikaletém namáhání *Sibiře*, sídelního hradu zvláštního chána turánského (tehdy Kučjuma) nad tokem Irtyšem. I zde zbraň střílná jako při vítězstvích Portugalců v Indii východní, Španělů v Americe a Turků v Persii a v Egyptě hlavně rozhodla osud divokých kočovníků severoasijských. Za Ivanova ná-stupce *Feodora I.* (1584—1598), kterým skončil se slavný rod Rurikovecův, sloučeny jsou všechny tyto země mezi Uralem a horním Obem přímo s říší ruskou.

1569 Naproti tomu neměli pokusové obou panovníků činění k rozšíření hranic na západ proti říši polské žádného účinku, ačkoli i sami Litvané na sněmích podlé *snesení lublinského* z r. 1569 ve *Varšavě* s Poláky společně odbývaných dosti horlivě za to se přimlouvali, aby obě říše, polská i ruská, jednoho jsouce jazyka, společného měli zeměpána, a tudy aby Poláci na místě první Štěpána Bátora a potom Zikmunda III. raději volili Ivana a Feodora. Hlavní příčinou nezdaru podobných záměrů ruských byla rozdílnost mezi církví západní a východní. Když pak velmistr bratří od meče Gotthard *Kettler*, jenž za příkladem Albrechta, velmistra řádu německého, přestoupil k vyznání lutheránskému, ve sporu, do kterého s Ivanem IV. se zapletl, příliš sevřen byl: měla říše polská odtud ten užitek, že jí *Kettler* severní část *Livonska* přímo postoupil, s ostatkem dav se pod ochranu polskou pode jménem světského *vojvody kuronského* (1561). Název *Hrozného* zasloužil si Ivan IV. po r. 1560 za příčinou mnohonásobných vražd, které dal vykonati nad „podezřelými zrádci“ ve Velikém Novgorodě, v Moskvě a na jiných místech, nešetře v tom ani zásluh nejslavnějších válečníků vlasteneckých. V jediném Novgorodě povražděno prý během 6 neděl (r. 1570) 60.000 lidí. Zařízení *střelců* pochází z doby Ivana IV.

D. Přípravy k obecné válce náboženské.

(1598—1618.)

Obečná povaha věku. Přese všechny výstrahy vyšlé na jevo z převrácené politiky Filipa II. zobecněla táž záhubná politika během dvou desetiletí, která nevyplňují docela panování Filipa III. (1598—1621), syna a nástupce Filipa II. Rozdíl mezi věkem tohoto a věkem onoho krále byl vlastně ten, že nyní již nevycházela iniciativa neblahého směru od panovníků samých, anobrž spíše od nejpřednějších rádců jejich aneb jiných vysokých hodnostářů světských i duchovních. Byl to tedy věk vlád ministerských*); výminky od pravidla toho byly řídké. Za prostředky k dosažení cílů nejvíce politických,

*) Lerma, Sully, Khlesel, Axel Oxenstierna, Boris Godunov, Zdeněk Lobkovic atd.

avšak pilně tajených a jinými, zvláště náboženstvím, zakryvaných, sloužilo cokolivěk: lest, šalba, dráždění stran odporých ke zpouře, zákeřnictví, ale i okázalé rušení potvrzených zákonův a zaručených úmluv. Rozhořčenost mezi stranami zmáhala se rychle; k vypuknutí války bylo toliko také příležitosti potřebí, do kteréby se zapletly strany z nejrozdílnějších částí evropských. Zatím však rozvíjely se věci v témž smyslu v přemnohých proudech různých.

Ve Španělech k nedokončené válce s Nizozemskem přidružilo se obnovené pronásledování Morisků. Hned po smrti Filipa II. jal se fanatický arcibiskup valencký (don Juan de Ribero) všemohoucímu ministrovi Filipa III., *Lermovi*, činití návrhy k vyhnání Morisků, kdebykoli žili mezi jinými křesťany; obecného vyhnání si nepřál, poněvadž z krajin čistě moriščích, nejlépe vzdělaných, požíval hlavních svých důchodův. Ale hlas jeho rušen byl zpovědníkem královým (Kašparem Kordovou) a jinými moudrými osobami stavu duchovního (kardinálem Xavierrou). Teprv když se přidal k němu bratr ministra Lermy, arcibiskup toledský a veliký inquisitor španělský, rozhodl se konečně osud Moriskův, ačkoliv i sám papež *Pavel VI.* (1605—1621) radil nedokonalé křesťany poučováním přiváděti k dokonalosti a nestíhati jich. Jako rada tato nedošla však povšimnutí ani prosba valenckých statkářů za šetření Morisků. *S republikou hollandskou zavřeno r. 1609* 1609 *příměří na 12 let, moc válečná pak ihned obrácena proti nešťastným „kacířům“.* Během tří let oloupeny Španěly o více než půl miliónu obyvatelů, z kterých mnozí nového domova v Africe ani nedošli, zahynuvše na výpravě, a mnozí upadli v otroctví.

V Anglii dosedl po Alžbětě na trůn *Jakub I.* (1603—1605), syn Marie Stuartovny a dosavadní král skotský jakožto nejbližší dědic. Přesídliv do Londýna, přestoupil z kalvinského vyznání k církvi anglikánské, poněvadž jemu supremát této církve nejenom lichotil, noprž i mocného postavení poskytoval (srovnej str. 8). Naproti tomu katolíky, kteří na něho skládali naději v lepší budoucnost, pronásledoval. Následkem toho spůsobili tito mezi sebou spiknutí (1604), jehož účelem bylo do povětrí prachem vyhoditi krále i parlament anglický. Ale osnova tato vyzrazena (1605) a osud 1605 katolíkův stal se trpčím předešlého. Jakkoli však parlament

anglický trpěl přechvaty moci královské v příčině katolíkův, dovedl nicméně statečně opírat se králi, kdykoli v jiných věcech vystupoval jako panovník absolutní. Neblahé poměry ostrovské byly však příčinou zakládání osad městských (Jamestown nad hubou chasepeackou ve Virginii) a selských vesnic, jichž počet zvláště později vzrůstal.

Ve Švédsku žili synové Gustava I., *Erich XIV.*, *Jan III.* a *Karel IX.* tak nepřátelsky mezi sebou, že říše více od nich než od sousedů svých utrpěla. Když pak po smrti Jana III. (1592) království spadlo na syna jeho *Zikmunda III.* krále polského a panovník tento jsa vyznání katolického mnil i ve Švédsku víře své zjednatí průchod pomocí jesuitů, pobouřil Karel IX., tehdejší správce říšský, Švédy tak, že Zikmunda vyhnali a Karla na krále povýšili (1604—1611). Od té doby zůstaly obě říše, švédská a polská, od sebe odloučeny, jakkoli pokoušeli se králové polští z pokolení Vasova nejednou obnoviti personalní unii z konce 16. století. Působením jesuitů doclelo konečně také spojení částí pravoslavných biskupů s církví římskou na synodě v *Břešti* (nad středním Buhem viselským r. 1595); církev východní roztržena na ten způsob na *unionskou* a *staropravoslavnou*.

Mladší větev habsburská za Rudolfa II. (1576—1612). Členové mladší větve habsburské bývali vychováváni ve Španělsku, nejvíce pak od jesuitův, i osvojili si té doby úplně politiku Filipa II.; nejobezřelejší přívrženec její byl *Ferdinand*, po otci svém Karlovi panovník v zemích štyrských (1590—1637). Pokládaje vyznání protestantská za neštěstí, vzdálil ze služby své všechny protestanty, jakmile sám vlády se uchopil (1598), kazatele protestantské vypudil ze země a konečně rozkázal, aby protestanté vůbec buď do církve katolické se vrátili, buď se vystěhovali. Rozhodné toto počínání Ferdinandovo dodalo odvahy katolickým stavům i v jiných zemích habsburských, že k podobné „protireformaci“ ruku přiložili. Vzorem a podporou jim v tom byli biskupové a později kardinálové Melchior *Khlesel* ve Vídni, Frant. *Dietrichstein* v Olomouci (1599—1636), arcibiskup pražský Zbyněk *Berka z Dubé* (Hrob) a opat broumovský Wolfgang *Selander*. Příležitost k přísnému postupování proti protestantům brali obyčejně odtud, že se dovolávali starých práv a úmluv od panovníků řádně potvrzených a nyní jenom z oby-

čeje neb z moci přerušených. A konečně po r. 1600 chopil se též zásady také císař *Rudolf II.*, jehož kancléřem byl tehdá *Zdeněk z Lobkovic* (1599—1618). Ve všech zemích učiněn na protestanty útok výš řečeným způsobem, v Uhrách, na Moravě, ve Slezsku, v Čechách i v Němcích. Nejvíce proslula v té příčině města *Opava*, *Košice* a *Donauwörth*. Protestanté naproti tomu neznali jiného prostředku nežli *obecného spolčování se k obraně*, při čemž obraceli zřetel k jedinému tehdáž mocnáři v Evropě, který stran náboženských upřímně šetřil, t. k *Jindřichovi IV.* francouzskému, v jehož říši požívali protestanté zvláštní branné moci pro bezpečnost svých práv. Již r. 1603 zařídil kurfirst falcký *Fridrich IV.* 1603 takový branný spolek protestantský v *Heidelbergu*. Avšak důležitost spolku toho vyšla na jevo teprv později následkem rozdílných spletek rázu politického.

Stížnosti stran náboženských a spory jejich nevyřizoval totiž císař před obyčejnými soudy říšskými aneb zemskými, anobrž i při dvoře svém v Praze podlé *náležů dvorské své rady* a skrze *kancléře* těch kterých zemí. Na ten způsob zkracovány jsou svobody stavovské a připravoval se řád absolutní. Tak se stalo, že *strana protestantská a strana opposice politické v jedno srostly*. V Uhrách mimo to vzniklo mezi protestanty přesvědčení, že i *války turecké* měly býti hlavním prostředkem k vychování vojska, jehožby pak se užilo v obojím onom směru, t. j. k potlačení i protestantství i svobod stavovských. Tudy bylo předním snažením odporu proti dvoru pražskému, aby válčení s Turkem učiněn byl konec. V čelo odporu toho postavil se r. 1604 *Štěpán Bočkaj*, 1604 někdejší rádce *Zikmunda Bátora*, pán zvláště v Uhrách i v Sibiňsku usedlý; spojiv pak se s Turky, dovedl toho během dvou let, že vojska císařská ze všech částí uherských až k samým hranicem dolnorakouským, ano až i do Moravy vytláčena jsou. Když tedy následkem toho i stavové moravští se bouřiti začali, shodnuvše se s Uhry, zavřen r. 1606 1606 napřed s Uhry a *Bočkajem vídeňský*, a hned potom s Turky *žitvatorocký* *) mír, kterým v. příčině roztržení zemí obnoven

*) Název pochází ode vsi *Toroku* nad říčkou *Žitvou*, přítokem dunajským mezi Váhem a Nitrou.

pořádek z doby Zikmunda Bátora. Poplatku se Turkům dále již nedávalo.

Náčelným původcem míru tohoto v konci svém zajisté nenadálého byl arcikníže *Matiáš*, bratr císařův, a to z těchto příčin: Císař Rudolf II. upadl asi r. 1600 v duševní chorobu, a poněvadž neměl legitimných potomků, pomýšleno z mnoha stran na to, kdoby po něm měl nastoupiti. Ano naléháno i na něho samého, aby, pokudby to jemu slušelo, jmenoval svého nástupce neb aspoň koadjutóra. Když však on na ničem se neustanovoval, klonila se mocná strana španělská k tomu, aby *Albrechta*, tehdejšího vladaře nížozemského v též příčině podporovala, majíc za to, žeby on, jsa také císařem římským, konečně pokoření Nížozemska k místu snadno přivedl. Strana francouzská měla zase jiného kandidáta, a tudy se obával *Matiáš* jakožto nejbližší dědic Rudolfův, žeby jemu z věcí a spletek tehdejších snadno vzejíti mohla nějaká škoda. Ještě před mírem vídeňským spůsobil tedy úmluvu s Ferdinandem štýrským a některými jinými členy rodu rakouskohabsburského, aby pokládán byl pro chorobu císařovu za hlavu rodu, a učinil pak potřebná opatření. Prvním takovýmto opatřením byl mír vídeňský a žitvatorocký.

Ale císař neschválil zavřených mírů; nemaje však dostatečných prostředků k potlačení odporu, překonán jest od *Matiáše*, který vtrhnuv na Moravu a se stavy tamními se shodnuv, přitáhl do Čech až před Prahu a vynutil takto na 1608 císaři mír *libeňský* r. 1608, následkem něhož *království uherské, obojí Rakousy a markrabství moravské* *Matiášovi* postoupeny a mimo to i nástupnictví v ostatních zemích českých zaručeno. Avšak Rudolf musel nad to i stavům těchto zemí za jejich věrnost povolení učiniti v mnohých jejich žádostech 1609 a jmenovitě vydati jim r. 1609 *majestáty* *) na svobodné vyznání náboženství protestantských, stavění chrámův a škol atd. V Čechách kromě toho také obě strany, katolická a protestantská, učinily mezi sebou *navoždání*, aby jedna druhé v náboženství nepřekážela, ano aby ani poddaných jiného vyznání k svému nenutila.

*) *Majestát český* pochází ze dne 9. čce, slezský ze dne 20. srpna, a lužický z též doby.

Strany ovšem se narovnaly, ale vlastenců tak vznešených, jako byl moravský pán *Karel ze Žerotína*,*) bylo velmi málo, zvláště pak ti, kdož měli nad stranami dbáti o zachování veřejného řádu, jmenovitě sám císař Rudolf ani v tom okamžení nemínil od záměrů svých upustiti, když se majestáty podepisovaly. Jako Rudolf jenom z nouze svobody protestantské potvrdil, tak zase i Matiaš jenom z nouze se vrhl do náručí strany proticísařské; míru libeňského pak odhodlán byl šetřiti toliko Matiaš, poněvadž měl z něho užitek.

Naproti tomu Rudolf povolav k sobě *Leopolda*, bratra štyrského Ferdinanda, držitele biskupství pasovského a štrasburského, strojíl přípravy, kterak by korunu českou a císařskou od Matiaše odvrátil, ano i ze země jemu již postoupených jej vytlačil. Leopoldovi mělo pak se dostati po smrti císařově nástupnictví ve všech zemích Rudolfových. K sebrání vojska poskytoval příležitosti *spor o dědictví jülišské*, kterého se mínil Leopold návodem císařovým k své ruce ujati, ačkoli k němu žádného práva neměl. Ale ani to ani ono se Rudolfovi nepodařilo.

Země jülišských (str. 12) domáhalo se několik knížat německých, avšak dva zmocnili se jich skutečně (r. 1609),¹⁶⁰⁹ totiž *Jan Zikmund* braniborský, svak, a *Volfgang Vilém*, falckrabí Neuburský, sestřenec posledního vojvody. Poněvadž však poslední kníže byl katolík, a tudy i země jeho katolická (str. 45), kdežto kurfirst braniborský vyznával kalvínství a falckrabí lutheránství, míchali se do sporu o dědictví ta ony strany nehledíc toliko k právu dědičnému, anobř i k náboženství. Odtud pošlo, že konečně i Španělům a Francouzům záleželo na tom, zůstaveny-li budou země v rukou držitelů (der possedierenden Fürsten), či dostanou-li se pod moc císařské rodiny, a zůstanou-li pak katolickými. Vyjednávání téměř na všech dvorech západokřesťanských nevedla k místu, i činily se přípravy válečné.

V Němcích již od té doby, co se zmocnil *Maximilián*, vojvoda bavorský, města *Donauwörthu*, poněvadž překáželo veřejným slavným obřadům katolickým, rozšířil se spolek

*) Viz „Spisy Karla St. ze Žerotína,“ vydané V. Brandlem v Brně. Sv. 1. str. VII.—XIII. a pak „Úvod“ k „Sněmu držanému l. 1612“, složenému od téhož K. z Ž. a tolikéž vydanému od Brandla.

heidelberský r. 1608 na *jednotu č. unii protestantskou* vůbec, jejímž ředitelem zůstal falcký Frídrih IV. Naproti tomu zřídil *Maximilián* bavorský, po osíření zemí jülišských a vydání majestátů pražských *svatou ligu* r. 1609, k hájení staré samospasitelné víry. Jednota docházela podpory na *Jindřichovi IV.* francouzském, a sprátelila se s Anglií a republikou hollandskou; Maximilián a Leopold stáli k císaři a k Španělm, jakkoli se rozcházeli v cílech. Jindřich IV. hotovil již „projekt“ k rozdrobení moci habsburské vůbec, jakožto moci obecnému míru nebezpečné, avšak než byl s přípravami k válce u konce, zavražděn jest od *Ravaillaka*, fanatického blouznivce soukromého r. 1610. Dalekosáhlé osnovy těch i oněch se následkem toho zmařily, neboť když Maximilián bavorský Leopoldovi odepřel podpory, aby moc habsburská v Němcích nevzrostla, nedošlo mezi jednotou a ligou žádného boje, Francouzové za nedospělého syna Jindřichova *Ludvíka XIII.* svářili se o řízení správy říšské, držitelé dědictví jülišského se o společnou vládu smluvili a Leopold dovedl se sebraným *vojskem pasovským* jenom tolik, že zpustošil 1611 část horních Rakous a jihozápadních Čech r. 1611, proto však také docela podvrátil panství Rudolfovo. Matiáš přichvátiv do Čech s mocí válečnou svolal *generální sněm*, který přijav jej za krále českého, Rudolfa donutil propustiti stavy české, slezské a lužické z poddanosti. Rudolf brzy 1612 potom zemřel r. 1612, a Matiáš od kurfirstů za císaře povýšen.

Matiáš (1612—1619). Spory mezi Matiášem a Rudolfem byly vlastně jenom rázu osobního, ve věci tedy nezměnilo se podstatně ničeho, když tento onomu uprázdnil místo. Jenom následkem změny na trůně francouzském vypuknutí obecné války na jiný čas odloženo. Zatím sbíhaly se mraky k hroživým bouřím. Oba *spolky německé* nabyly pevnější tvárnosti na sněmích, které se pod jejich náčelníky odbývaly, jakoby výkonné moci císařské ani nebylo. Mezi oběma pak rozdmychovalo *dědictví jülišské* dosavadní rozhořčenost, když společní držitelé sporných zemí ve správě se nedohodli. Bylo to zásluhou nejvíce Maximiliána bavorského, že nedůvěruje v záměry císařovy, mocí nezakročil a tedy války nezačal. Za to však přichvátal španělský vojevůdce *Spinola* z Nizozemska na pomoc falckému knížeti, kdežto braniborského zase *Móric*

Oranžský se ujal. Cizí moci rozsadily vojenské posádky své po městech německých, a že nedošlo mezi nimi skutečné bitvy, toho příčinou bylo jenom příměří doma prvé zavřené.

Matiáš do německých věcí se příliš nemíchal, ale za to všiml si tím pilněji věcí *uherských*. Mínil pomocí obnovení válek tureckých napravití, co pokazilo se mírem vídeňským a žitvatorockým. Ale Turci nebyli tehdáž postrachem křesťanstva sousedního; v říši jejich panovala anarchie. Proto zdráhali se stavové i dědičných zemí rakouskohabsburských i říše německé císaře v záměrech jeho podporovati, a jmenovitě onino naléhali na to, aby dáno jim bylo právo zříditi mezi sebou obecný spolek k obraně, scházeti se na sněmích i bez svolání od krále, sbíratí vojsko po společném usnesení a p. Přivolením k těmto věcem byby se Matiáš od cíle svého založiti vládu absolutní a vykořeniti protestantství jenom ještě více vzdálil, tedy raději obnovil mír s Turky (r. 1615) a uznal¹⁶¹⁵ i v Sibiňsku panství *Gabriele Bethlena*, jehož i stavové tamní za knížete byli zvolili (r. 1613).

Nedlouho potom upadl císař u větší nemoc, a nemaje životních dědiců, se svolením ostatních bratří svých Albrechta a Maximilána, kteří tolikéž byli bez potomků, dosáhl toho na zemích, že přijaly *Ferdinanda štýrského* za jeho budoucího nástupce již r. 1617, kterýž pak pod vystavením obyčejných reversů také korunován jest. Ale od té doby stala se strana katolíků zvláště v Čechách v provádění „proti-reformace“ čím dále tím více odvážlivou, nešetříc ani majestátův ani narovnání jí nepohodlných. Zvláště páni *Vilém Slavata* a *Jaroslav Bořita z Martinic*, pak arcibiskup pražský *Jan Lohelius* a výš řečený opat broumovský *Selander* popudili stavy protestantské tak proti sobě, že oslyšení jsouce se stížnostmi svými ve Vídni, kde císař tehdá sídlil, a sešedše se potom v Praze v kolleji Karlově, po úmluvě na hrad pražský se odebrali, zde pak dva *místodržitele královské*, řečené páni *Martinice* a *Slavatu* z kanceláře do příkopu hradského s písařem *Fabriciem* oknem vyhodili dne 23. května l. 1618,¹⁶¹⁸ a potom o své ujmě novou vládu 30 direktorů zřídili. Na ten revoluční sice však nekrvavý způsob byla vypověděna ona válka, která ještě téhož roku počavši, potom do 30 let se táhla.

1598
až
1618

Zmatky ruské po vyměnění Rurikovičů (1598—1618). Po smrti posledního Rurikoviče Feodora I. povýšili Rusové působením patriarchy svého *Joba* na císaře *Borisa Godunova*, který již dříve v radě carské požíval nejvyšší moci, tak že zatouživ i po carství, zavraždit dal bratra Feodorova jménem *Dimítrije*. Ale již v třetím roce potom začalo se panství Godunovo viklati. V Polsku objevil se *Lžidimítrij I.*, jenž nejen u šlechty, anobř i před králem Zikmundem III. došel uznání a pomoci, a vtrhnuv do jižních Rus získal tolik přívrženců, že přímo na Moskvu táhnouti mohl. Zářím zemřel Boris Godunov r. 1601 a nástupcem byl syn jeho *Feodor*. Ale když Lžidimítrij se přiblížil, Feodor zavražděn, a přichozí na stolec carský povýšen. Brzy však znechutil se Rusům nový císař pro přílišné projevování způsobů polských. Již roku potomního zabit jest návodem knížete *Vasilija Šujského*, původce vraždy pak učiněn císařem (1606—1610). Leč moc jeho obmezovala se jenom bližšími krajinami moskevskými; v jiných částech říše bouřili se sedláci za předešlých císařů (po Ivanovi Hrozném) utiskovaní, a objevovali se noví *Lžidimítrijové*, tak že říše málem by se byla rozpadla. V nesnázích těchto hledal Šujský posily při králi švédském Karlu IX. Ale zakročení Švédů ve věcech ruských probudilo revnivost polského krále Zikmunda III., a západní krajiny ruské staly se tudý rejdištěm soupeřnictví Vasovců. Válečné štěstí přálo na čas králi polskému tak, že Šujský donucen carství se vzdáti. Po jeho odstoupení však rozpadli se Rusové sami na dva tábory: jedni chtěli míti císařem *Vladislava*, syna Zikmunda III. a druzí hlásili se k jednomu ze Lžidimítrijů, *Lžidimítriovi II.* Poněvadž však tento brzy zemřel a polský král, maje v úmyslu Rus přímo s Polskem sloučiti pod svým žezlem, Vladislava do Moskvy nemínil poslati, vyvolili si Rusové, bouříce se nyní i proti Polákům i proti Švédům,

1618 *Michala Feodoroviče Romanova* za císaře (1613—1645), v jehož rodě zůstalo pak carství dědičným po 150 let (1762). Říše po tak dlouhý čas domácimi i cizími válkami utrnáčená zotavila se znenáhla pokořením vnitřních buřičův a smířením se se sousedy, kterýmž za to ovšem některé krajiny ruské musely býti postoupeny. Mladý avšak hrdinský král švédský

1616 *Gustav II. Adolf* (1611—1632), syn Karla IX. rozšířil l. 1616 takto říši svou mírem *stolbovským* (blíž v. cípu jezera ladož-

ského) o *Karelii a Ingridi*, skrze čež Rusové od moře baltického odstrčení jsou. Zikmund III. spokojil se postoupením mu *Smolenska a Sěverska* (l. 1618, str. 19).

1618

E. Věk války třicetileté

(1618—1648.)

1. Věci české.*)

(1618—1627.)

Rozvoj bouře české**) (1618 a 1619). Vlády 30 direktorů neuznávala strana katolíků v Čechách za oprávněnou, tedy zdvihl proti ní válku jmenem protestantů hrabě *Matiáš z Thurna*. Zatím však odstraněn od císaře hlavní jeho rádce Khlesel, jenž z osobních příčin překážel mocně zakročití proti Čechům, a potom řízení vojska *Matiášova*, složeného nejvíce z najatých dobrovolníků z kterýchkoli zemí, svěřeno Ferdinandovi štýrskému. Ačkoli pak stavové i moravští i hornorakouští ve svých zemích vojska císařského sbíratí zabraňovali, vypravil Ferdinand již r. 1618 asi 10.000 mužů do Čech vedením *Jindřicha Dampierra*, a když tito dvakrát (u Čáslavi a Lomnice nad střední Lužnicí) poraženi jsou, vyslán z Horních Rakous pomocí španělskou ještě větší počet pod náčelnictvím *Karla Buquoje* do jižních Čech. Mezitím však vtrhl před Plzeň *Arnošt z Mansfelda*, vůdce 4000 mužů z vojska německé jednoty protestantské, a následkem posily této zavřeli *Slezáci a Lužičané* se stavy českými spolek čili *konfoederaci*. Buquoi, utrpěv od Thurna (opět u Lomnice) porážku, zavřel se přes zimu v Budějovicích. V březnu léta potomního zemřel *Matiáš*.

Nástupcem jeho zákonitým byl Ferdinand. I ačkoli změnu věcí Čechům ohlásil dávaje věděti, že zachová svobody zemské, na které přísahal při korunování svém r. 1617, nedošla slova ta důvěry, poněvadž skutky jeho v zemích štýrských byly dobře známy. Naopak když na *Moravě* strana

*) Dějiny povstání českého, jež ve zvláštním spisu vylíčil *Ant. Gindely*.

**) Stručné vylíčení v Dějích král. Česk. od V. V. Tomka, 3. vyd., str. 378—397.

Žerotínova klonila se k Ferdinandovi, Thurn vtrhnuv tam spůsobil tolik, že většina stavů moravských ke konfoederaci řečené přistoupila a zřídila i zatímní vládu 24 direktorů, jako byla v Čechách. Tedy obrátil se Thurn dále do *Dolních Rakous* a jal se ač marně obléhati *Vídeň*, ani zatím i stavové *hornorakouští* počet konfoederantů rozmnožili. To dodalo protestantským měšťanům vídeňským odvahy, že se na Ferdinanda shlukli do hradu jeho, žádajíce za svobodu náboženství svého. Ale z nesnáze té vysvobodila arciknížete část jízdy Dampierrovské, náhle v hradě se objevivší. Nicméně však dospěly věci již tak daleko, že popíráno mu nástupnictví v koruně české, a hlásili se rozdílní kandidáti, když činili Čechové přípravy k volbě nového krále. Ale právě v tom, že bylo kandidátů několik, spočívalo štěstí Ferdinandovo. Neboť čekatelé trůnu pomáhali Čechům jenom potud, pokud běželo o pouhý odpor proti Ferdinandovi. Jak mile však jeden z nich stal se oblíbencem Čechů, obrátili se hned všichni ostatní proti němu a přešli až i na stranu Ferdinandovu za nějaký užitek. Když tedy na *sněmě generálním v Praze* (dne 26. srpna r. 1619) povýšen na krále falcký *Fřídřich V.*, *) obrátily se věci pro Ferdinanda již tak příznivě, že hned potom v Němcích jednohlasně za císaře zvolen jest. Připojil se k Čechům sice ještě také *Betlen Gábor*, maje v úmyslu rozšíření v Uhrách panství své až po hranice moravské, slezské a rakouské, ano i *Uhři* k foederaci české se přihlásili: ale v tom dostoupila bouře proti Ferdinandovi svého vrchole. Nebyloť nikde ve středu nepřátel jeho takového státníka, jakým byl kdysi Jindřich IV. či vlastně rádce jeho Sully.

1620 **Obrat věcí a vítězství Ferdinanda II. r. 1620.** Již začátkem nového roku zavřel *Betlen Gábor* příměří, spokojiv se postoupením mu východních horních Uher. *Papež* (Pavel V.) a *Filip III.* španělský přispěli na pomoc novými podporami, a Ferdinand dav *Maximiliánovi bavorskému* v zástavu Horní Rakousy, kterých on se ihned zmocnil skrze válečníka svého *Tilla*, získal tímto skutkem řádné a mocné vojsko svaté lígy.

*) *Fřídřich V.* byl zeť krále anglického *Jakuba I.*, sestřenec *Mórice Oranžského* a svak *Jiřího Viléma*, kurfirsta *braniborského*. Na rodinných těchto svazcích zakládali povstalci mnohé naděje.

Také *kurfirst saský Jan Jiří* vystoupil proti Frídriehovi V., když mu Ferdinand slíbil dáti v náhradu Lužici, kterou kurfirst brzy potom opanoval, čině přípravy ke vpádu do Slezska. Konečně i král polský *Zikmund III.* poslal proti Čechům 8000 Kozáků, domnívaje se dobytí si zásluh o věc katolickou. A na témž stanovisku stála tehdáž i *Francie* (ministr Ludvíka XIII. Luynes), jsouc od jednoty protestantů německých požádána za pomoc, sprostředkovavši však na místě pomoci *smlouvu ulmskou* (v červenci l. 1620) mezi unií a Ií-gou, tak že mezi oběma měl zachován býti mír, z kterého však Čechové byli vyloučeni. Skutkem tímto bylo vlastně vítězství Ferdinandovo nejvíce pojištěno. Vojsko strany jeho bylo o polovici silnější než Frídriehovo, kterýž ani ode tchána svého, Jakuba I. anglického, nedocházel dostatečné pomoci; k tomu neměl Frídrieh vlastností, jakých bylo potřebí v jeho postavení; chováním svým a horlením pro učení Kalvínovo odvrátil od sebe velkou část obyvatelstva českého, zohaviv i chrám sv. Víta v Praze; rádcové jeho byli cizozemci; mezi nimi a domácími nebylo shody; šlechta protestantská ne- 1620 uměla z věci své učiniti věc národní a nedovedla ani vojska svého opatřiti obyčejnými potřebami. Zrušil sice Betlen řečené příměří s Ferdinandem, ale vojsko Maximiliánovo vtrhlo s císařovým do Čech, a Jan Jiří překročil hranice slezské, aniž byli Slezané vojska svého měli již pohromadě. V některých knížetstvích, jako jmenovitě v osiřelých dvou krňovském a opavském, stavové rozhodného kroku posud ani se neodvážili; jinde, jako v zemích biskupa vratislavského (Karla, bratra Ferdinandova) a v Těšínsku, stáli na straně katolické. A když Maximilian bavorský dobyl Písku a nad městem vykonal hroznou pomstu, obrátiv je v popel, otvírala jiná blízká města brány, vzdávajíce se na milost vítěze. Plzně sice hájil Mansfeld statečně, ale spojenci nemařili sil zde, anobř obrátili se k Praze. Zde však na Bílé Hoře dne 8. listopadu utrpěli vůdcové protestantští mezi 12. a 1. hodinou o polednách po krutém zápase úplnou porážku, která při ostatním věci stavu rozhodla osud nejen stavů zemských, anobř všeho národa českého.

Následkové bitvy bělohorské (1620—1627). Předním následkem bitvy bělohorské byl hanebný *útěk „zimního krále“* z Čech do Vratislavi; velitelé vojska jeho, mezi nimiž i Thurn,

následovali jeho příkladu, ostatní vojsko rozpuštěno, *stavové čeští* pak i s Prahou *poddali se vítězi na milost*.

Stavové moravští, podporováni jsouce Betlenem, vzdorovali sice nějaký čas, přemoženi však jsou ještě téhož roku od Buquoje, kdežto *Slezáci* rychlým obratem věci tak převráceni jsou, že ochotně dali se do vyjednávání s kurfirstem saským a podepsali tak řečený *akkord saský* čili *drážďanský* (dne 28. února l. 1621), který chránil jich před zkrácením svobod i politických i náboženských. Frídrieh V. již před tím zemi opustil a odešel do *Nizozemska*, jehož dvanáctileté příměří právě chýlilo se ku konci.

Buquoi donutil vtrhnuv z Moravy do Uher konečně i *Betlena* narovnat se s císařem; což se stalo *mírem míkulovským* (31. pros. l. 1621), když se Betlen vzdal titulu krále uherského, který si oboval, a když mu Ferdinand zato potvrdil držení východních (7) komitátů uherských.

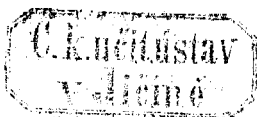
Panství Ferdinandovo v koruně české i uherské se obnovilo; konfoederace zemí vzala za své, a podobně zmizely i vlády direktorů v Čechách a na Moravě. Poněvadž však všech bouří užívali tehdá panovníci k založení správy absolutní, nevrátil Ferdinand zemím prvých jejich ústav, jakkoliby toho věrná strana katolíků byla zasluhovala, anobřž zřídil *vlády přechodní*, v jejichž čele byl v Čechách *Karel z Lichtenšteina*, odtud i kníže krňovský a opavský*), a na Moravě biskup a kardinál *Fr. z Dietrichšteina*. Do znamenitějších měst rozeslány jsou *vojenské posádky*, aby zatím vládu ve zřízení jejich podporovaly. Potom nejvážnější účastníci bouře před *mimořádné soudy* pohnáni, a pokud nezachránili se útekem, buď na hrdle aneb na statcích potrestáni. Pak začala tak řečená *protireformace*. Zprvu zakázáno toliko hlásiti se ke *kalvinistům, bratřím a novokřesťencům* (1622), brzy však vypovídání *všichni kazatelé a učitelé akatholící*, a* konečně necháno i ostatním akatholíkům na vůli buď vystěhovati se

*) O původu těchto knížetství viz *Časop. mus. č.* na r. 1860 str. 407—419; o zemském zřízení též *Čas. na r. 1865* str. 44—64, 189—202, 287—309. — Opavsko dostalo se za Jiřího z Poděbrad přímo pod korunu českou; Krňovsko za Rudolfa II. (l. 1612), ačkoli oň veden spor s rodem braniborským až do r. 1612, a pak i později za Marie Theresie (srovnej zde str. 12).

aneb přestoupiti na víru katolickou. *) Mezitím však kdož nějak činně odporovali novým nařízením, od vojska všelijak týráni. Než vypršel rok 1624, byla protireformace nejen v Čechách a na Moravě, anobrž i v *Dolních Rakousích* celkem aspoň povrchně provedena. V *Horních Rakousích* reformoval svým způsobem bavorský Maximilián skrze místodržitele Herbersdorfa. V *Uhrách* nebylo lze protireformace uskutečniti pro nebezpečení se strany Turkův a Betlena. Universita pražská odevzdána jesuitům, jakkoli protestoval proti tomu až i arcibiskup pražský hrabě Harrach. Teprv r. 1627 vydal Ferdinand z vlastní své moci oběma zemím, Čechám i Moravě, *obnovené zřízení*, kterým zákonodárství vyhradil sobě, odňal sněmům všelikou iniciativu, obmezil činnost jejich proposicemi královskými, zakázal vázati povolování berní výminkami, povýšil stav duchovní za první stav zemský atd. a jmenovitě dědičnost trůnu za pevnou zásadu vyhlásil. Na statcích skonfiskovaných usadil se té doby veliký počet cizinců, Vlachů, Španělův a Němců, kterýžto skutek přinesl to s sebou, že *jazyk německý* potom měl ve věcech zemských rovný průchod vedlé českého. Rokem 1628 vzal mimořádný stav v zemích konec, císař pak dal ještě téhož léta syna svého Ferdinanda (III.) v Praze korunovati. Ostatně potvrzeny jsou stavům jejich výhrady a svobody.

2. Rozšíření bojiště.

(1620—1648).

Válka falcká (1620—1622). Mezitím co voje ligistické a císařské proti Frídřichovi V. bojovaly v Čechách, vtrhl Španěl *Spinola* z jižního Nizozemska a z krajín jülišských (str. 78) do Dolní Falce, pustoše všude, kudy táhl. Ve Falci řádl nekřesťansky. Po bitvě bělohorské nevzala totiž válka právě pro tuto pomoc španělskou konce, kterého snadno bylo

1620
až
1622

*) Vystěhovalci usazovali se v sousedních zemích severoněmeckých, zvláště v Sasích a v Braniborech, avšak i v Holandsku a Švýcarech. Počet rodin, které opustily jenom Čechy, obnášel přý 36.000. — O tehdejší obecné vzdělanosti národa českého viz Gindlových Dějin povstání českého str. 112—130.

dosíci přijetím Frídricha na milost. Kromě toho doufal Ferdinand II., že pokračuje u válce, na místě Horních Rakous poskytne Maximiliánovi bavorskému jiné náhrady. Tedy vyslovil nad zběhlým kurfirstem říšský acht (29. ledna 1621). *Mansfeld* naproti tomu sbíral za peníze anglické nové vojsko v Horní Falci; ale za jeho nepřítomnosti dobylo vojsko Tillovo *Plzně*, a obrátivši se potom do Horní Falce, přinutilo Mansfelda odtáhnouti do Falce rýnské, kde hájil věci Frídričovy také soused jeho *Jiří Frídrich badenský*. Dvě léta válčeno zde s obou stran krvavě. Frídrich V. konečně sám se vrátil domů z Níozemí pomocí Holanďanův, aby svým poddaným dodával srdce. Zatím přidružil se k vůdcům jeho také *Kristián* brunšvický, správce saekularisovaného biskupství halberstadtského, člověk nad míru zpustlých způsobů, jenž jsa od Holanďanů ze severojülišských krajin (str. 75) podporován, po pravém Porýní chrámy loupil, až se protloukl do Falce, kde jej však Tilly porazil rozhodně, než se spojil s Mansfeldem. Ale poněvadž vláda španělská činila Frídričovi naděje, že budou mu země jeho vráceny, rozpustil najatce válečné a vypověděl Mansfeldovi a Kristiánovi službu. Kterí tedy oba s vojsky svými odtáhli, Kristián do Holandska, Mansfeld k východním Frísům, oba však čekajíce na příležitost podstoupiti na novo nějakou službu vojenskou. Tilly opanoval celou Falc, Ferdinand pak nevšímaje si vyjednávání španělských s Frídrichem, přiřkl Horní Falc a důstojnost kurfirstskou na sněmě řezenském (1623) (přese všechny protesty příznivců Frídričových) Maximiliánovi bavorskému; ano vydal mu brzy potom i Dolní Falc, vzav si nazpět Horní Rakousy. Oklamaný Frídrich V. vrátil se do republiky holandské.

Válka severoněmecká a dánská (1622—1629). Pomocí vojska španělského a ligistického rušen jest dosavadní pořádek náboženský ve Falci, jakož i neméně v zemích jülišských. Ano *Tilly* vtrhl z Falce dolní také do zemí nasavských a hesenských. Obě tyto věci pobouřily protestantské stavy severoněmecké, ano i krále dánského *Kristiána IV.* (1588—1648), jehož synové byli správci některých polutheráněných biskupství v Němech a jehož země holštýnská i jinak zapletena byla do politických zmatků německých. Zároveň s těmito událostmi vykročili *Kristián Brunšvický* i *Mansfeld*, oba jsouce najati od Holanďanův a krále Jakuba I., z úkrytu svého, a

nutili krajiny severoněmecké válečné postupovati proti císaři. Poněvadž však Tilly byl mocnější a kníže sibiňský *Betlen* po nezdařilém vpádu do Moravy opět války se vzdal, ohlížela se bojechtivá strana Němců po zahraničné pomoci přímé. Vyjednávalo se již tehdáž z Gustavem II. Adolfem, který však zapleten jsa ze zmatků ruských (str. 78) do války s králem polským Zikmundem III., zatím do věcí německých míchatí se nemohl. Tedy byl nejpřirozenějším a nejbližším spojencem německých protestantů král dánský *Kristián IV.*, kterého si oni konečně ustanovili za nejvyššího vojsk kraje dolnosaského (1625). Ale mezitím zasnoubil se *syn Jakuba I. Karel (I.)* 1625 se sestrou francouzského krále Ludvíka XIII. (Jindřiškou) a nový ministr francouzský kardinál *Richelieu* užil svazku tohoto mezi Francií a Anglickem k míchání se do věcí německých, aby spojená moc větví habsburských, stále vítězíc, nebyla konečně říši francouzské nebezpečnou. Vrátil se tedy k někdejší politice Jindřicha IV.; ale byl mezi osnovou jeho a Jindřichovou ten znamenitý rozdíl, že ideální základ v osnově Jindřicha IV., t. snaha pojistiti mír mezi katolíky, kalvinisty a lutherány, v pouze politických kombinacích Richelieuových místa neměl. Věc *Frédřicha V.* stala se takto věcí *severoněmeckých protestantů, Holanďanů, Francouzův, Angličanův a Dánů.*

Naproti tomu nesl císař velmi těžce závislost svou na pomoci *španělské a ligistické*; i umínil si postaviti do boje samostatné vojsko, jež by rovněž tak jenom jemu sloužilo, jako posádky rozložené po městech v zemích jeho dědičných. A v tomto směru získal pána českého *Albrechta z Valdšteina*, muže ve válečnictví již tehdá proslulého a zámožného, který pro oddanost svou k Ferdinandovi II. právě té doby hodnosti *vévody frídlandského* dosáhl podobně, jako Karel z Lichtenšteina došel téhož důstojenství v Opavsku a Krňovsku.

Valdštejn sebrav na Moravě a v Čechách zprvu 20.000 mužů, jež mínil chovati válečným lupem a rozmnožiti až na 50.000, vytáhl přes Fransko do severních Němec, kdež odrazil u *Dessavy* (nad ústím dolní Vltavy) útok Mansfeldův na pevné ležení své (1626). Když však Mansfeld vtrhl do 1626 *Slezska*, aby odtud spojil se s *Betlenem* nanovo spolčeným s nepřátely císařovými, obrátil se Valdštejn za ním skrze Čechy a Moravu (1626), ale poskytl zároveň Tillovi neoče-

kávané posily proti králi dánskému tak, že Tilly Dány v rozhodné bitvě u *Luttera* (52° s. š., 28° v. d.) porazil. Mansfeld zatím, zůstaviv mezi Slezany ochotně k němu se přidávajícími některé posádky („dánské“), odešel do Uher, kdež však nepořídil ničeho, poněvadž Betlen, nejsa od Turků podporován a citě se slabým proti spojeným silám, české, uherské a charvatské (Valdštejnovi, Esterhazovi a Zrinskému), mír mikulovský v *Levoči* obnovil (dne 28. pros. 1626). Oklamáný dobrodruh zemřel brzy potom v Dalmacii. Valdštejn 1627 vešel teprv nyní (1627) do Slezska a stavy a města nanovo podrobil Ferdinandovi II., avšak tak, že výminek povolených akordem saským dále se nešetřilo, ačkoli pro měnivost účinků válečných zase ani takového ponížení knížetství slezských se nedocílilo, které se mezitím vykonalo v Čechách a na Moravě. *)

Ze Slezska obrátil se Valdštejn opět do severních Němec, z nichž Kristiána IV., spojiv se s Tillem, bez obtíže vytlačil. Ano vůdcové dobyli hned potom i Holštýna, Šlesvika a Jütlandu. Kristián donucen na ten způsob zavřítí *mír* 1629 *lubecký* r. 1629, následkem něhož dobyté země jemu sice vráceny jsou, avšak pod tou výminkou, že se do věcí německých míchati již nebude a že synové jeho odřeknou se práv, kterých se domáhali v příčině některých biskupství německých. Valdštejn, obdařen jsa od císaře před nedávnem slezským knížetstvím *žahaňským*, povýšen mezitím na říšského vévodu *meklenburského* po vypuzení knížat domácích z Meklenburska. Vojsko jemu téměř neobmezeně oddané počítalo tehdá 100.000 mužů.

Edikt restitučný z r. 1629. Po překonání krále dánského nebylo v Němcích nikoho, kdoby byl proti straně vítězné, císařsko-katholické, mohl podniknouti zjevný boj. Uposlechl tedy císař rady duchovních kurfirstův a jesuity *Lamormaina*, zpovědníka svého, aby užil moci nabyté k navrácení

*) Císař v knížetstvích, ve kterých staří rodové vymřeli aneb která přímo s korunou již delší čas spojena byla, usazoval knížata s obmezenou mocí, vyhrazuje sobě jistá práva (*jus confiscandi bona ex crimine laesae majestatis commissae, jus supremae legislationis*). „Nejvyšší úřad“ celému Slezsku společný (*Oberamt*) proměněn ze stavovského v královský, poněvadž král osoby jmenoval.

ačkoliv vydal dobytou Mantovu řečenému Karlovi I., a Monteferrato vojvodovi savojskému. Naopak působil Richelieu ve spojení s Karlem I., králem anglickým, již v lednu roku potomního smlouvu s *Gustavem II. Adolfem*, králem švédským, k obnovení války v Němcích.

3. Válka švédská.

(1630—1635.)

Gustav II. Adolf jevil již dávno chuť zakročiti mocně proti císaři, překážela mu v tom však válka polská, kterou skončil příměřím (altmarkským, 54° s. š., 37° v. d.) teprv r. 1629 a to za předsednictvím Francie a Anglie. Nyní vybízely jej k válce císařské některé zvláštní příčiny i mimo působení francouzské. Valdštejn poslal před nedávnem králi polskému posily, město Štralsund, jehož dobývali císařští, prosilo Gustava II. za pomoc, a knížata meklenburští z vlasti vyhnání byli s ním sešvakřeni. Poslal tedy část vojska svého z polských Prus do Pomořan, a s jinou částí nově sebranou ve své vlasti přeplavil se osobně na *ostrov uznojemský* (Usedom). Ostrova *Rujany* dobyli mu *Štralsundčané*, jimž on nedávno poskytl skutečné posily. Kníže pomořanský *Boguslav XIV.* donucen otevřítí mu brány *stětínské* a propůjčiti mu zemí svých za přípraviště k válčení. Ale knížata *braniborský* a *saský* nedůvěřovali záměrům Gustavovým; vyjednávání s nimi se protáhlo tak, že zatím *Tilly*, jsa po propuštění Valdšteina nejvyšším velitelem všech vojsk, i ligistických i císařských, města *Magdeburka*, které se Švédy bylo ve spojení, dobyl a téměř celé v popel obrátil, aniž mohl král švédský jemu v tom překaziti. Teprv když se *Tilly* obrátil do kurfirství saského, přestoupil tamní kníže rozhodně na stranu švédskou a svedena potom s *Tillem* u *Breitenfelda* severně od Lipska (r. 1631) bitva, ve které Švédové zvítězili. Následkem toho opanoval Gustav Adolf země pomohanské a středorýnské, kdežto Sasové vedeni jsouce *Arnimem*, někdy válečníkem Valdštejnovým, do Čech vtrhli a zde pořádek nedávno zavedený zase vyvrátili. *) V tomto nebezpečenství získal císař

*) Viz Tomkovy Děje král. č. 3. vyd. str. 399—402 a „Sasové v Praze l. 1631“ od K. J. Erbeny v Č. mus. z r. 1853.

opět *Valdšteina* do služby své, ale pod výminkami téměř neobmezené moci válečné. Prvé však než ještě *Valdštejn* dal věci příznivý obrat v zemích českých, vtrhl *Gustav Adolf* do jižních Němec proti Bavorům a dobyl v bitvě nad řekou *Lechem* (u města *Raina*) nového vítězství. Tilly účastniv se nejtěžšího boje, padl zachvácen jsa koulí z děla (v dubnu 1632).¹⁶³² Poněvadž však hned potom vyhnáni jsou Sasové z Čech, obrátil se král švédský zase na sever, aby Sasům pomohl. *Valdštejn* zastihl jej v *Norimberce*, ale neodvážil se útoku na něho, ačkoli po několik neděl ležel před ním táborem. A když *Gustav Adolf* konečně zase do Bavor odtáhl, obrátil se *Valdštejn* do Sas a přinutil takto i Švédy ke zpátečnému pochodu. Obě vojska srazila se u *Lützena* nedaleko Lipska (v list. 1632); v krvavém zápase padl také král švédský,¹⁶³² avšak právě následkem toho Švédové, napiavše všechny síly své, zvítězili a přinutili *Valdšteina* k tažení zpátečnému do Čech.

Obrat věcí. Pádem krále švédského změnila se věci znamenitě. *Gustav Adolf* zamýšlel prý pro panství, kterého se mu v středních Němcích tak rychle dostalo, sloučiti důstojenství císařské s korunou švédskou; sloučení to bylo nyní již nemožným, protože *Gustav* zůstavil po sobě jedinou dceru *Kristínu*, jejímž jménem spravoval říši švédskou i potom ještě důmyslný *Axel Oxenstierna*. Tedy bojovali Švédové pod vůdci *Hornem*, *Bannerem*, *Torstensonem* a německým knížetem, *Bernardem Výmarským* dále více jenom pro náhradu válečnou, než z domácí potřeby. *Valdštejn* zatím osvobodiv Slezsko a Lužici posádek saských, rozvíjel moc svou v severovýchodním Německu, maje v úmyslu podrobiti opět *Pomořany* a *Meklenburk*. Když tedy kázal mu císař přispěti na pomoc *Maximiliánovi bavorskému*, v jehož zemi Švédové až i *Řezno* obléhali, učinil to *Valdštejn* nerad a váhavě. Zatím donášeny jsou do *Vídně* všelijaké pověsti a zprávy, kterak prý *Valdštejn* ve vlastní svůj prospěch samostatně vyjednával i s *Francúzy* i se Švédy a se Sasy a strojil proti císaři zrádu. Jakkoli však *Valdštejn* jsa o tom poučen, osvědčoval ohotu svou ospravedlniti záměry své, zavražděn přece ve *Chbě* (dne 24. ledna) r. 1634 s nejoddanějšími důvěrníky svými (*Vchynským*,¹⁶³⁴ *Trčkou*, *Hlovem* a tajemníkem *Neumannem*). Ve zmatcích potom nastalých opanovali Švédové a Sasové opět některé části koruny české, ale když nad *Dunajem* u *Nördlině* vojsko

1635 císařsko-španělské nad švédským dobylo rozhodného vítězství (září) r. 1634, zavřel kurfirst saský (Jan Jiří I.) s Ferdinandem II. *mír v Praze* l. 1635 (v kv.), který měl vůbec sloužiti za základ smíření, a restitučný edikt ač ne výslovně, tedy zajisté skutkem zrušil. Mírem tím odtržena *Lužice* od Čech a dána kurfirstovi saskému v dědictví jakožto léno koruny české. Za krátký čas přistoupili k míru tomu téměř všichni protestantští stavové říšští, knížata i města, zvláště v severních a východních Němcích; avšak konečného míru přece se nedosáhlo, poněvadž tehdáž i Francouzové již na půdě německé, v Lothrinsku a v kurfirství trevírském, se usazovali, majíce v úmyslu, panství své v těchto krajinách rozšířiti. Proto *tratila válka třicátiletá* zvláště od tohoto času čím dál tím více *původní ráz náboženský*.

4. Válka švédsko-francouzská.

(1635—1648.)

Užší spolek Švédů s Francií. Následkem míru pražského byli Švédové v Němcích tak opuštěni, že museli Polanům, aby po vypršení příměří Gustavem Adolfem způsobeného nebyli i od této strany uvedeni v tíseň, postoupiti všech míst, která měli z posledního boje v držení v západních Prusích. Nebyla sice na ten způsob válka polskošvédská vyřízena, avšak na dlouhý čas přerušena (zavřením příměří na 26 let). A poněvadž po bitvě nördlinské vojsko císařskošpanělské Francouze z Trevírsko vytláčilo a i do Lothrinska na ně se vrhlo, vypověděl kardinál Richelieu Španělům a císaři zjevnou válku a vešel tudy se Švédy ve spolek pevnější než prvé. *Bernhard Výmarský* zápase na Rýně, jmenovitě v Elsasku, s císařskými, aby si dobyl samostatné državy, přešel mimovolně a proti svému tušení do služby francouzské († 1639); proti Španělům v Lothrinsku a v Belgii řídili věci válečné sami vojevůdcové francouzští *La Valette*, *Turenne* a j. Švédové podrobovali si zatím nanovo země severoněmecké a sbírali pomoc ve vlasti zámořské. *Bojiště* bylo tudy zprvopočátku roztržené na *jihozápadní* a na *severovýchodní*. Spůsob válčení se horšil zvláště za příkladem francouzským. Začátkem r. 1637 zemřel Ferdinand II., a měl ve všem postavení svém za nástupce syna *Ferdinanda III.* (1637—1657).

Tiseň zemí českých (1639—1648). Když se Švédové zotavili, obrátili zbraň svou předkem proti zemím koruny české, kdežto Francouzům přenechali boj proti vojskům ligistickým a tedy hlavně proti *Maximiliánovi bavorskému*.

Banner vtrhl do Čech již r. 1639; Prahy sice nedobyl, 1639 ale zemi téměř celou hanebně zpustošil. Podařilo se sice arciknížeti *Leopoldu Vilémovi*, výš řečenému držiteli více biskupství, tehdáž i také olomúckého, jakožto nejvyššímu veliteli vojsk císařských během roku potomního Švédy do Míšně vytláčiti, ale již r. 1642 pod velitelem *Torstensonem* dobyli 1642 veliké části Slezska, kdež pak se tak mocně usadili, že po celou dobu války ven vyhnání býti nemohli. *) Také na Moravě dobyli Olomouce a chovali tam stálou posádku. Čechy poplenili nanovo v severovýchodních jejich částech; ano z Moravy vtrhly až do Rakous. Poněvadž však té doby *Kristián IV.*, král dánský, spolčil se s císařem ze sousedské žárlivosti proti Švédům, zastavili útok na země císařské a vrátili se částečně na sever proti Dánům. Po kratinkém zápasu přinucen *Kristián IV.* k zavření míru ve vsi *Brömsbro* blíž Kalmaru r. 1645, kterýmžto mírem přepuštěny Švédům 1645 ostrovy *Gothland* a *Oesel*. Hned potom udeřil *Torstenson* na Čechy opět, t. j. po čtvrté, a porazil císařské, jimž velel *Götz u Jankova* blíž Tábora (6. bř. 1645), a spojil se léta potomního v poli s vojskem francouzským proti Bavorům, tak že *Maximilián* donucen spolku s císařem se odřici (led. 1647). 1647 Po páté vrazili pak Švédové, vedeni jsouce *Vranglem*, do Čech přes Cheb; ale že *Maximilián*, prázděn jsa nebezpečností, smlouvu se Švédy zrušil, obrátil se *Vrangel* zase do Bavor a spojiv se nanovo s Francouzi, přemohl kurfirsta a vtrhl zeměmi jeho až do *Horních Rakous*, kdežto druhý velitel švédský *Königsmark* po šesté vtrhl do Čech (1648), a 1648 jal se dobývati Prahy. Opanoval sice Hradčany a Malé město, ale obyvatelstvo Starého a Nového města bránilo se udatně, až donesena sem zpráva (3. list.) o způsobení míru vestfalského, o který konána vyjednávání v městech *Münsteru* a *Osnabrücku* již po šest let.

*) Opavsko léta 1646, obrázek z 30leté války, v Památkách dílu V. sešit 2.

Výminky míru vestfalského z r. 1648 byly :

a) V *příčině změn v územích jednotlivých států* : Švédové dostali za válečnou náhradu kromě 5,000.000 tol. západní čili *přední Pomořany s ústím oderským a ostrovy přiléhajícími*, pak město *Vismar*, *arcibiskupství brémské a opatství verdské*, avšak vše pod výminkou lén říše německé. Francouzům potvrzeno jest držení měst *Met, Toulu a Verdunu* a přidány k tomu *habsburské statky v Elzasku*, vše to vyloučeno jsouc ze svazků říšských. Kurfirst braniborský Frídriřh Vilém, který po smrti Boguslava XIV. na základě dávných úmluv měl zděditi celé *Pomořansko*, podělen *zadní* či východní částí této země a pak v náhradu za ostatek *biskupstvím halberstadtským, mindským, kamínským a magdeburským*. A poněvadž po vymřeni větve hohenzollerské v *Prusích východních* (r. 1618) toto polské léno k Braniborsku se dostalo, byli potom kurfirstové braniborští v Němcích nejmocnějším stavem říšským. Meklenbursku dán (za *Vismar* postoupený Švédům) *Zvěřín s Raceburkem*. Lantkrabí hessokasselský odměněn za věrnost k Švédům *opatstvím hersfeldským* a 600.000 tol. Dolní Fale vrácena synu Frídriřha V. Karlu Theodorovi, Horní však zůstala při *Bavorsku*, jehož panovník za touž příčinou byl členem kolégia kurfirstského tak, že bylo od té doby 8 knížat voličů. Konečně vysloveno jest i vyloučení *Švýcar a Nizozemska* z říše německé.

b) V *příčině ústavy říše německé* vyřízeny některé sporné věci mezi jednotlivými stavy, zvláště však zůstaveno knížatům právo zřizovati spolky i mezi sebou i s mocnostmi cizími, pokudby nečelily proti říši a císaři.

c) V *příčině sporů náboženských* ustanoveno, že osobám stavovským kalvinistům či reformovaným náleží táž svoboda vyznání jako lutheránům, že ve Falci rok 1619 a v jiných zemích říšských rok 1624 má býti normou a že protestanté i katolíci, přestoupí-li na jiné vyznání, vzdávají se svých prvých církevních hodností. Stavům říšským zůstaveno právo reformačné, avšak pod výminkou, že poddaným dopřejí vystěhovati se během tří let. O zemích slezských, které k říši nenáležely, mělo se v též věci učiniti zvláštní opatření později.

Švédové a Francouzové měli nad vyplněním výminek ochraunou ruku. Švédsko držíc v moci své téměř celé moře

baltské s největší částí zemí na jihu a na východě ležících postaveno na výši velmoci (1631—1721).

Cíl a konec 30leté války. Konec 30leté války neuspokojil ani té ani oné z původních stran sobě odporných. *Mocné postavení rodu habsburského v politice evropské bylo vyvráceno na suchu i na moři. Francie a Švédsko, Anglie a republika holandská* dosáhly na poli tomto takové výše, že již i se starší čili *španělskou* i s mladší čili *rakouskou* větví Habsburgův závoditi mohly. — *Snahy větve rakouské po absolutním panství* vyplnily se jenom částečně v zemích německo-rakouských a v koruně české, nejvíce jenom pokud běželo o *zákonodárství a chování stálého vojska*; ano bylo úkazem významným, že Ferdinand III. sám moc sněmů českých zase rozšířil tak řečeným deklaratóriem (1640), povoliv stavům jednati o potřebách zemských i mimo proposice královské; neméně důležité jest, že v knížetstvích slezských nedocílno ani „obnoveného zřízení“ v tomto směru. V Uhrách zůstaly věci, jak byly. Vele důležitým ustanovením byl rodinný řád Ferdinanda II. o *nedělnosti* zemí habsburských a *posloupnosti* panovníků v nich dle práva prvorozenství, vytčený v závěti ponejprv složené r. 1621 a stvrzené potom r. 1635, kterého řádu již napořád šetřili členové rakouského rodu habsburského až do početí 18. století. V Němcích naopak otřesena moc ústřední měrou tak velkou, že k rozpadnutí říše nebylo mnoho potřebí, zvláště povázili se, že vedlé císaře tři mocnářové byli v držení zemí i mimo objem říšský, t. dánský, švédský a pruský. — V příčině *náboženství* pak zvítězila konečně *záhada*, které hájili protestanté a jmenovitě francouzský Jindřich IV., ačkoli ve skutečnosti všelijak byla zmrzačena reformačním právem říšských stavů německých. Jediné Slezsko zůstaveno v postavení nerozhodnutém.*) — Avšak *oběti*, za které se dosáhlo konce tak polovičatého, byly nesmírné. Země byly spustošeny, obyvatelstvo schudlé a znemravnělé v mnohých vrstvách, a zvláště národ český sevřen byl takovou bídou hmotnou i duchovní, že se sotva zachoval. V Uhrách zmařeny byly všechny pokroky, které proti roz-

*) Naděje „bratří českých“, jejichž biskupem právě toho roku stal se A. Komenský, zklamány přese vši přízeň, které požíval týž biskup u kancléře švédského a u Švédů vůbec.

drobení říše a proti Turkům vykonal věk předešlý; ano nedá se ani vyměřiti, jak mnoho se zanedbalo a tudy též v obět války 30leté bylo přineseno právě tím, že neobrátily se prostředky, jež tato válka pohltila, proti Osmanovcům patrně zakrňujícím.

Vedlejší následkově války 30leté. a) *Ve Španělských* plo-
 1640 dily stálé daně válečné mnohonásobnou nespokojeností. R. 1640
 zbourila se *Katalonie*, zpoura pak tato, nejenom mravně,
 ale i hmotně podporována jsouc od kardinála Richelieua,
 pokořena teprv po dvanáctiletém trvání (r. 1652). Záro-
 veň (1640) povstali také *Portugalové*, vidouce skrze Holan-
 dany hynouti zámořský obchod a koloniální panství své, zvlá-
 ště když se republika holandská zmocnila velké části *Brasilie*.
 Prohlásivše zemi svou za samostatnou říši, vyvolili si za krále
 1640 *Jana z Bragancy* r. 1640 a Španělové donuceni po 28 letech
 mírem lisabonským panství svého nad Portugaly se zřici;
Ceuta africká však jim zůstala. Také v *Neapolsku* spůsobil
 bouři prostý rybář a prodavač zelenin *Masaniello* (Tomaso
 Aniello) r. 1647, a že bouře ta neměla trvalých následků,
 pocházelo toliko odtud, že po úkladném zavraždění *Masaniella*
 nedostávalo se lidu náležitých vůdců. Pohromy tyto a prů-
 běh válečný ve střední Evropě naklonily *Filipa IV.* (1621—
 1665) k zavření míru s republikou holandskou ve *Vestfalích*,
 1648 kterýmž samostatnost republiky zaručena jest (1648). S *Francouzs-
 kou* učiněno narovnáni teprv deset let po ukončení 30-
 1659 leté války *mírem pyrenejským* (1659), kterým získala Francie
 pyrenejské hrabství *Rousillon* a flanderské *Artois* s několika
 městy pohraničními v *Nízoszemích*. Důležitost říše španělské
 mizela s rychlostí překvapující.

b) *Ve Francii*, jejíž hranice na severu, na východě i na
 jihu se patrně rozšířily, vládl jmenem *Ludvíka XIII.* (1610
 —1643) kardinál *Richelieu* (1624—1642) spoléhaje na vojsko
 chované za příčinou válek italských a německých tak neob-
 mezeně, že sněmů vůbec nesvolal, v čemž pak jej následo-
 vali i nástupcové jeho. Kromě toho vzal *hugenotům* pevnosti
 jim zůstavené ediktem nantesským, ačkoli se proti tomu brá-
 nili, majíce v čele knížete *Rohana*, avšak ponechal jim konečně
 „*milostným ediktem*“ *nîmesským* *) (téměř současným s *Fer-*

*) Nîmes leží na 22° v d. a téměř na 44° s. š.

dinandovým ediktem restitučním) dosavadních svobod náboženských (1629). *Mazarin* (1643—1661) ve směru Riche- 1629 lieuovém pokračoval jmenem nedospělého Ludvíka XIV. (1643—1715). Jako ve Španělech mělo nekonečné vybírání daní i ve Francii působením parlamentu a vysoké šlechty za následek bouři, tak řečenou válku *frondy*, r. 1648, kterou však 1648 záhy pokořil princ *Condé*, proslulý vůdce za posledních bojů francouzských ve válce 30leté. Na ten způsob zničení jsou poslední pokusové stavů francouzských, činění proti vládě absolutní.

c) V *Anglii* vyvinuly se věci směrem naprosto opácným. Již *Jakub I.* (str. 71) nepořídil hloubáním o božském původu moci královské ničeho, a nemohl tudy pro odpor parlamentu poskytnouti dostatečné pomoci ani zeti svému *Fřídri- chovi V.* kurfirstovi falckému (str. 80). Syn a nástupce jeho *Karel I.* (1655—1649) následoval příkladu otce a nepovolně parlamenty rozpouštěl. Když však řečníky sněmovní libovolně stíhal a trpný odpor lidu v příčině daní od vlády o její vlastní újmě vypsaných bezpříkladně trestal, vymohl na něm třetí parlament (r. 1628) schválení tak řečené *prosby za právo* 1628 (petition of rights), avšak Karel i tento parlament rozpustil; aby pak v libovolném vladaření se mu nepřekáželo, panoval (jako nad Irskem se dělo od r. 1587) bez parlamentu jedenáct let, vybíraje daň přece pode jmenem nákladu na loďstvo. Nicméně nerušil nikdo veřejného pořádku a pokoje. Teprv když se král jal pronásledovati ve Skotech církev presbyteriální, maje v úmyslu po celé říši své rozšířiti jedinou církev episkopální, zapsali se *Skotové v branný spolek* (covenant), aby hájili církevních i politických svobod zděděných, a následkem toho viděl se Karel nucena svolati čtvrtý parlament anglický, tak řečený *dlouhý* r. 1640, *) t. j. za téhož času, kdy poli- 1640 tický ruch i ve Španělech násilný průchod si zjednával. Dlouhá doba bez parlamentu nakvasila však myslí obyvatelstva takovým k vládě odporem, že většina členů nového sněmu náležela k příkré opposici, která tedy králi proti Skotům pomocí nejenom neposkytla, anobř proti vládě s nimi se spojila, tak že král přední ministry (*Strafforda* a *Laudsa*) uvě-

*) Od parlamentu tohoto na podzim r. 1641 senior „bratří českých“ A. Komenský do Londýna povolán, kde půl roku prodlel.

zniti musil. Když pak působením prý králové Jindřišky (str. 85) v Irsku několik (asi 6) tisíc protestantů katolíky potlačující-
 1642 cích povražděno jest, množily se v Londýně nepokoje tak strana *fanatických presbyteriánů* dosáhla vrchu, osoboval pak si rozličná podle ústavy králi příslušná práva, vydal zákon o *národním vojsku* a začal konečně s Karlem I. zjevnou válku (1642—1645). Sevřen jsa od Skotův i od parlamentu anglického, jehož vojsku velel naposledy Oliver Cromwell, byl král s družinou svou dvakráte poražen, posledně (r. 1645) blíž města *Naseby* na pramenisku avonském. Utekl ke Skotům, byl však od parlamentu jejich parlamentu anglickému (za 400.000 lib. stří.) vydán, když se zpěchoval covenant podpisem
 1647 svým stvrditi (1647). Mezitím přešla však moc státní z parlamentu na vítězné vojsko, v němž konečně rovněž jako na sněmě požívali vrchu *independenti*, sekta puritánská, která řízení věcí náboženských na jednotejných základech stavěla s řízením věcí světských a občanských vůbec. Králova nechuť k lidem těmto vyšedši na jevo měla za následek, že ustanovili se o jeho bezživotí. Cromwell z parlamentu odpůrce vypudil a s ostatním trupem (*rumpparliament*) sestavil mimořádný soud, který *Karla I. na smrt* odsoudil. Popraven jest
 1649 potom již čtvrtého dne, 30. ledna r. 1649. Následkem toho vysloveno zrušení monarchie, rozpuštěna komora horní a zřízena *státní rada* o 42 členech jmenovaných od Cromwella. Ale snesení londýnská nebyla ani po krajinách anglických s jásotem očekávaným přijata; v Irsku ještě pořád pobouřeném a ve Skotsku, které zatím chování své ke králi bylo změnilo, potkala se se zjevným odporem. Tedy vyhlášen v obou zemích *Karel II.*, syn krále popraveného, za zeměpána a počata válka proti Anglii. Avšak Cromwell Irsku rychle dobyl, a povstalce ze země vypověděl, kteříž pak docházeli útočiště v Americe. Skotové utrpěli blíž *Dunbaru* (nedaleko Edinburka) rozhodnou porážku (1650) a museli se s novým pořádkem státním spokojiti. Karel sám vtrhnuv do Anglie
 1650 v *bitvě worcesterské* nad Severnem zahnán na útěk (1651);
 1651 Anglie zůstala tudy republikou.

F. Vzdělanost.

(1558—1650.)

Pole náboženství křesťanského se znamenitě rozšířilo v *Americě* a ve *východní Asii*, nejvíce působením *jesuitů*, kteří v jižní *Americě* mezi stokem řek *Parany* a *Paraguaye* až i zvláštní stát zřídili s dopuštěním španělského krále *Filipa III.* (r. 1610), učíce indiánské obyvatelstvo nejen náboženství, anobrž vůbec vzdělanému životu. O šíření křesťanství na západních a východních pobřežích jižní *Afriky* dobyli si *Františkáni* nemalých zásluh. L. 1622 zřídil papež *Řehoř XV.* v Římě zvláštní sbor správní k podnikání missí; jest to tak řečená „*congregatio de propaganda fide*“, s kterou o něco později (1627) papež *Urban VIII.* spojil také *seminář misionářský*. V *Evropě* mezitím přibylo několik sekt, z nichž některé trvají podnes. Zvláštní důležitosti nabyli v *Polsku* a v zemích *sibiňských unitáři* čili po jednom ze zakladatelů svých tak řečení *sociniáni*, kteří popírají učení o sv. Trojici; potom v republice *holandské* *arminióni* a *remonstranti* jejichž učitel *Arminius* příkré učení *Kalvínovo* o praedestiaci zavrhl a kteříž po smrti učitele tohoto pod názvem „*remonstrace*“ spis vydali k obhájení své víry (1610); ve *Francii* šířil se *jansenismus*, jehož původce *Jansenius* ve spisu řečeném *Augustínus* (1640) přílišnou váhu položil na působení milosti boží ve skutcích lidských, tak že jej *jesuité* až z *kalyvinismu* vinili. V *Čechách* vznikla ze snažení sjednotiti bratří s přívrženci *Lutherovými* tak řečená *konfessí česká* (r. 1575), která se však cíle svého pro nepovolnost bratří minula. — *Hierarchie ruská* dostala r. 1588 skrze patriarchu *cařihradského Jeremiáše II.* nového upravení pod zvláštním patriarchou (v *Moskvě*), 4 *métropolitů*, 6 *arcibiskupů* a 8 *biskupů*. Snahy *jesuitů* způsobiti sjednocení mezi východní a západní církví měly účinek jenom kusý (str. 72). — Jakkoli však sočili mezi sebou vyznavači jednotlivých církví o pravost a shodu svého učení s učením *spasitelovým*, dávali přece ustavičným sebe mezi sebou pronásledováním na jevo slabou křesťanskou lásku.

Také řeholí opět přibylo. Zvláštní zmínku zašluguje řehole *piaristův*, založená Španělem *Josefem Kalasanzou* († 1648) k vyučování mládeže mužské, řehole *ursulínek*, založená *Vla-*

škou *Angelou* ke vzdělávání děvčat a řehole *milosrdných* (1617). Řeholi *karmelitek* zreformovala Španělka sv. *Theresia* (1562) a reforma její přešla i na mužské odvětví téhož řádu.

Vědy a umění neucinily během posledního století takových pokroků, jakých se bylo nadíti podlé základů věku předěšlého. Vinu toho zajisté nesou neustálé vražedné války po všech krajinách Evropy. Nicméně vzrostl počet universit, *) zvláště v zemích protestantských, a v Ženevě a v Paříži založeny akademie, tam působením Kalvínovým, zde Riche-lieuovým.

Nejrozhodněji pokročilo *hvězdářství*. **) Na základech Koprnickových objevil Jan *Kepler* († 1630), rodem z Vürtemberska, důležité zákony, že planěty pohybují se v elipsech, v jichž jednom ohnisku nalezá se slunce, že při oběhu svém v stejných dobách opisují svým provodičem (radius vector) plochy stejně velikého obsahu, a že čtverce jejich oběhů časových mají se k sobě tak, jako kostky jejich prostředních vzdáleností od slunce. ***) Nemálo přispěla k objevení důležitých těchto zákonů bedlivě snesená pozorování, která vykonal v praxi důmyslný hvězdář *Tycho de Brahe* († 1601) rodem z Dánska, a jichž Kepler užil, dleje v Praze při dvoře císaře Rudolfa II. Ve Vlaších hájil soustavy Koprnickovy *Galileo Galilei* z Písy († 1642), zvelébil astronomii pomocí dalekohledu tehdáž právě vymyšleného, †) a obohatil vědy přírodní vyloživ zákony volného pádu a kyvadla. Žák jeho *Torricelli* († 1647) proslavil se nálezem tlakoměru, ††) jehož první užívání téměř se shoduje v času s objevením teploměru. †††) Menší váhu má vědecká činnost *Bacona Verulamského* († 1626), kterýž více tím, že ukázal na zkušebnou metodu („induktivní“), stal se památným než objevením nových věcí. Pro dotčený způsob dobý-

*) O postavení university pražské k tehdejšími školám venkovským viz v Čas. mus. na r. 1845 (str. 370—397 a 604—640) „Paměti o školách českých z rektorských let M. Martina Bacháčka.“

**) Následkem pokroku toho předsevzal papež Řehoř XIII. opravu kalendáře, jakož vyloženo na svém místě v úvodě k I. svazku tohoto spisu.

***) Viz „Živu“ z r. 1857.

†) Kronika práce II. 168—170.

††) Tamže II. 51—53.

†††) Tamže II. 333.

vati základů vědeckých pokládá se Bacon tolikéž za jednoho z nejpřednějších *filosofů* věku svého. Mezi Němci vynikl Jakub *Böhme*, švec hořelický, prostotou mysticky pojímati bytnost božskou a původ věcí světských. *Montaigne* († 1592) ukázal na přirozenou obmezenost a nejistotu poznání a vědění lidského. Avšak skutečně nový obrat dal filosofii krajan jeho *Dés Cartes* († 1650) pověstnou zásadou svou „*cogito, ergo sum*“, na které domníval se zosnovati pevnou budovu filosofickou, a z které po něm vycházeli nejčelnější mudrcové novověcí. Důmyslným skoumatelem věcí *právních*, zvláště mezinárodních, objevil se býti Holanďan *Hugo Grotius* († 1645), známý tolikéž i pro některé spisy filologické, bohovědecké a dějpravné (o příbězích vlasti své v postavení jejím k Španělům). Proslul i jako latinský básník. Náboženské spisy jeho překládány jsou na jazyky evropské i asiatské s podobnou píší, jako *didaktické* dílo „*Janua linguarum*“ nejvýtečnejšího pedagoga tehdejšího, Moravana Jana Amosa *Komenského* († 1670), jenž kromě toho vynikl mnohými spisy obsahu filosofického, náboženského a básnického. *) V národě českém vůbec pěstovány před bitvou bělohorskou všechny větve vědění lidského velmi horlivě, a počet učencův i spisovatelů českých za té doby (v písemnictví prosaickém tak řečené zlaté) jest znamenitý. Překlad *bible kralické* shotoven (1579—1593) jest jazykem tak dokonalým, že posud jest spisovatelům vzorem. Státnické spisy *Karla z Žerotína* jsou jedině svého druhu v Evropě. Jména přírodozpytců *Tadeáše Hájka z Hájku* a *Adama Zalužanského ze Zalužan*, pak vydavatele práv městských *Pavla Kristiána Koldína*, překladatele Xenofontovy *Kyropaideie Abrahama z Güntherodu*, „arciknihtlačitele“ *Daniele Adama z Veleslavína* a j. mají i za hranicemi dobrou pověst. Velmi důležitá díla historická o příbězích souvěkých složil *Pavel Skála ze Zhoře* († po r. 1640) a *Vilém Slavata z Chlumu*, pověstný místodržící a konečně nejvyšší kanclér český († 1652). Děje- a rodopisné spisy *Poláka Bartoloměje Paprockého* byly sice dosti oblíbeny, avšak nenáležitě kritické. Z cizích historiků nejslavnější byli *Paolo Sarpi* († 1623), jenž v protipá-

*) „Život J. A. Komenského“ od Fr. J. Zoubka. V Praze r. 1871. —
 „O učebných osnovách Komenského“ od spisovatele této knihy.
 V Praze r. 1877.

pežském směru vylíčil příběhy koncilia tridentského, Sforza *Palavicini*, kardinál († 1667), jenž o témž předmětu psal se stanoviska opáčeného, Vlach *d'Avila* († 1631), který důkladně vylíčil občanské války francouzské z konce 16. století, Francouz *de Thou* († 1617), jehož *memoiry d'Avilu* vyplňují a docelují, kardinál a bibliothékař na Vatikáně *Barónius*, jehož letopisové církevní později od jiných dále byly vedeni. Francouzský jesuita *Petavius* († 1652) zabýval se sice historickou chronologií, vynikal však také ve *filologii*. Na obou polích potýkal se s ním krajan *Casaubonus* († 1614), ač díla svého nedokončil. Nejvyšší slávy mezi filology požíval Josef Justus *Skaliger* († 1609), professor na universitě v Lejdě, kde se tehdejší vůbec filologie skvěle pěstovala. Nástupcem Skaligerovým byl pak Francouz *Saumaise* (*Salmasius*, † 1658), který však více prudkostí slohu a mnohoplodností spisovatelskou nabyl jména, než hlubokostí a důkladností myšlének. *Hugo Grotius*, *Gerhard Vossius*, *Heinsius*, otec Daniel a syn Mikuláš, pracovali v témž směru. Všichni tito filologové klassiky řecké a latinské, jež vykládali, také v původním textě vydávali.

Umění kvetlo pořád ještě nejvšestranněji a nejbujněji v Itálii. V *básnictví* proslavil se *Torquato Tasso* († 1595), z jehož děl zvláště oblíbeno došlo lyrické epos „*Gerusalemme liberata*“, přeložené také do češtiny (od Ziaka). Avšak i Španělové, Portugalové a Angličané měli té doby básníky nesmrtelných jmen; jsou to: *Cervantes* († 1616), románopisec, jehož satirický *Don Quixote de la Mancha* na český jazyk převedli Pichl a Štefan, *Lope de Vega* († 1635), nejplodnější spisovatel celé doby, *Vilém Shakespeare* († 1616), v jehož dramatických dílech zračí se „velikolepá koncepce i osnova a drastičnost líčených charakterův, ač v podrobnostech zanedbáno konečné pilování.“ Český překlad geniálních děl Shakespeareových vydává Maticе česká. *John Milton* († 1574), jehož „*Ztracený ráj*“ máme v překladě J. Jungmanna, naopak vyniká klassickou jednoduchostí myšlenky, avšak nevyrovnanou lepostí slohu a nadobyčejnou rozmanitostí v líčení věcí i podrobných. Ale i politické spisy Miltonovy, kterými ospravedlňoval usmrcení krále Karla I. (zvláště proti *Saumaisovi*), jsou důležitými plody v literatuře anglické. — Itálie působila blahodárně v rozvoj písemnictví dalmatského, zvláště

v republice dubrovnické, požívající míru před Turky. Na ten způsob stal se Dubrovník vlastní básník Štěpána *Gačetiče* († 1576), jehož kómičké epos *Derviš* vyniká krásnou mluvou, a Dominika *Zlatariče* (1608), kterýž vedlé samostatných písní dobyl si jména překlady z Tassa a ze Sofokla. Mezi Poláky působili k povznesení domácí literatury nemálo čeští vyhnanci. A jako v Čechách tak nazývá se i v Polsku věk kolem r. 1690 v písemnictví věkem zlatým. *Jan Kochanowski* († 1584) velebí se jako první básník polský; jesuita Petr *Skarga* († 1612) proslul nejenom co nadobyčejný řečník kazatelský, noprž i historickými a náboženskými spisy (za příčinou spojení církve východní se západní); počet mužů, kteří cizojazyčné spisy na polský jazyk překládali, byl dosti znamenitý; mezi nimi nabyli zvláštní dobré pověsti příbuzní výt. řečeného básníka Jana Kochanovského, t. *Mikuláš, Petr* a *Ondřej Kochanowski*, jakožto překladatelé *Plutarcha, Tassa* a *Ariosta*, a *Aeneidy*. — V Němcích razili novou dráhu písemnictví zvláště ve Slezsku (první slezská škola) *Martin Opitz* (1639), jenž památným se stal i spisem „von der deutschen Poeterei,“ pak básníci lyričtí *Pavel Flemming* († 1640), *Šimon Dach* († 1669), *Frídriich Logau* († 1655), a *Ondřej Gryphius* († 1664), potom jesuita *Frídriich Spee*, známý odpůrce soudů čarodějnických, původce sbírky duchovních písní, řečené „*Trutznachtigall*“.

Stavitelství rozvíjelo se zpočátku pořád ještě za příkladem slavných mistrův italských z věku předešlého *slohem renaissance*, kterýž rychle opanoval téměř celou Evropu nejen ve stavbách chrámových, anoprž i při palácích, zámcích, radnicích a p. *) Avšak začátkem XVII. století začal napřed v Itálii, potom skrze mistry vlášské ve Francii a následkem politického působení francouzského i v jiných částech Evropy roztahovati se *sloh baroční* (podivínský, copařský), kterýž „liboval si v ohromných massách, bohatých podrobnostech, hojnějším rozčlankování nebo skupení jednotlivých částic a v malebných efektech,“ a „přímé čáry nahrazoval křivkami a zátočkami, někdy až ohyzdnými.“ V obojím slohu prosluli zvláště *Lorenzo Bernini* (1598—1680) a *Fr. Borromini* († 1667). *Tuileries, palác lucemburský* a průčelí zámku *Louvre* v Paříži, zámek *versailleský* a t. p. byly předními vzory slohu copařského.

*) Viz Přír. atlas náz. k tomuto dějep. tab. 14. č. 7. a 8. z této doby.

V řezbářství nejznamenitější byl *Benvenuto Cellini* († 1571); chrám svatopetrský v Římě byl nejpřednějším střediskem tehdejších řezeb i maleb. Ale jako ve stavitelství tak jevil se od konce XVI. století i v řezbářství bažení po účincích jak jednotlivými postavami, tak i uspořádáním a oděvem jejich. V Němcích a v Čechách pěstovala se zvláště řezba ve dřevě, avšak i také v kameni. V litinách u nás nad jiné se proslavil zvonář *Tomáš Jaroš Brněnský*. Jinak zanášeli se řezbou i kromě domova mistři vlaští, a věc ta nejbolestnější se u nás jevila i ve stavitelství po bělohorské bitvě. *Václav Hollár* († 1677), jeden z nejslavnějších ryjců svého věku, krajan náš, vyhnán jsa z vlasti stal se zakladatelem školy anglické v ryjectví. *)

Umění malířské nejzdařileji pěstovali v Benátkách *Andria Medulic* († 1582), řečený *Schiavone*, poněvadž byl původu slovanského, *Tintoretto* († 1594) a *Paolo Veronese* († 1586); v Bonónii eklektikové *Ludovico Caracci* († 1609), *Domenichino* († 1641), *Guido Reni* († 1642) a *Fr. Albani* († 1660); v oboru *genru* razili dráhu ve Florencii naturalisté *Caravaggio* († 1609) a *Salvator Rosa* († 1673). V malbě krajín překonali Vlachy Francouzové *Nicolas Poussin* († 1665) a svak jeho *Gaspard* († 1675), nejvíce však *Claude Galée le Lorrain* († 1682). Ve Španělích maloval nejvíce podobizny výtečným štětcem *Velasques*. († 1660) a nejčelnějším malířem španělským vůbec byl *Murillo* († 1682). Flanderský malíř *Bartoloměj Spranger* († 1625) proslavil se v Praze při dvoře císaře Rudolfa II., kterýž jako i strýc jeho *Ferdinand tyrolský* vůbec rád měl okolo sebe umělce a učence. Nejvyšší slávy však v krajinách severních dobyly si školy *brabantská* a *holandská*; v čele první byl *Petr Pavel Rubens* († 1640), a nejvýtečnější jeho žák *van Dyck* († 1641); škola holandská vrcholí v *Pavlu Rembrandtovi* († 1669); *Jan Breughel*, přívrženec školy této, zemřel v Praze († 1625), kdež prvé dlel při dvoře Rudolfově, rovněž jakož malíři němečtí *Jan z Cách* († 1615) a *Josef Heinz starší* († 1609).

Měly však Čechy také výborné malíře domácí, kteří zvláště v *drobnomalbě***) mistrnost svou objevili. *Fabian Pulér*

*) Životopis jeho viz v Časop. mus. na r. 1854 str. 552—579.

**) Pam. arch. Sv. III. 241 atd.

z Ústí nad Labem, *Matouš Ormys* z Lindperka, *Jan Kantor*, *Matouš Radouš* z Chrudími († 1631) požívají v té příčině nejlepších jmen. Ale přední místo mezi malíři českými náleží *Karlu Škrétovi* ze Závortic († 1674), o jehož mistrnosti svědčí četná díla v chrámech zvláště pražských.*)

Hudba, zvláště církevní, rozvíjela se v duchu *Palestrinově*. Teprv objevením se her operních ve Florencii (kolem r. 1600) začala přijímati na sebe ráz světský.

Obchod světový při netečnosti Angličanův a Francouzův dostal se hlavně do moci *Holanďanů*, jejichž země pokrývala se ručními dílnami na zboží vlněné, lněné a konopní, na papír a podobné věci tak rychle, že předstihli v tom Holanďané všechny ostatní Evropany. *Batavia*, založená r. 1618 na severozápadním pobřeží ostrova Jávy, stala se královnou orientu Portugalům odňatého, a osady založené kolem mysu Dobré naděje, zvláště *Kapstadt* (r. 1650), spojovaly podrobené země asiatské s ústře dní vládou společnosti východoindické v Holandsku. Obchod západoindický dostal se podobným způsobem do rukou zvláštní společnosti, tak že celkem panoval v obchodě monopol. Lovění ryb (sledí a velryb) na severním oceane atlantském zmošlo se netušeným způsobem; z rybářských vesnic na hrázi proti říčce Amstelu vyvinul se bohatý *Amsteldam* či *Amsterdam*, Londýn tehdejšího věku. Nicméně však začínali i Francouzové (kardinál Richelieu) a Angličané chápati důležitost osad zámořských pro obchod oceanský a podporovali tudý zakládání osad nad *Senegalem* v Africe, na *malých Antillech* (Quadeloupe, Martinique) a v *Guyaně* (Cayenne). Během 30leté války zalidněny *Massachuset*, *Rhodeisland*, *Connecticut* a *Maryland* následkem evropské nesnáselivosti náboženské. Naproti tomu rozpadla se následkem řečené války *Hansa* až na tři města (Lubek, Brémy a Hamburk) a sklíčen obchod kontinentální vůbec nejenom rušením veřejné bezpečnosti skrze loupežníky, jmenovitě ve státě římském, anobrž i následkem bídného řádění knížat při ražení peněz. Mincovny pouštěny v nájem židům, kteří pak s dorozuměním knížat přeráželi mince hodnoty plné na špatnější, tak že lid začal lepší peníze schovávat i a obchod proto vážil ne méně než pro dluhy knížat množící se následkem luxu dvor-

*) Život výtečníka tohoto vylíčil Ant. Rybička.

ského, dělení zemí, zřizování zeměpanského úřednictva a stálého vojska. Stavové zemí a říší povolovali sice daň, aby společenskou bídu zmírnili, ale povolovali ji velmi opatrně a měrou obmezenou, poněvadž znamenali, kterak jí knížata užívali ne tak k napravení obecné tísně jako spíše na to, aby si zjednali dostatečné prostředky k zabezpečení vlády absolutní. Na ten způsob trpěl obchod středoevropský nedůvěrou politickou jako stálými válkami.

Mravy a obyčej. Celé toto století před mírem vestfálským naplněno jest surovými válkami aneb velikánskými k nim přípravami. Za takového věci stavu způsobové společnosti nezjemnili, ale naopak pohoršili se. Svědčí o tom netoliko veřejné popravy královských a jiných vznešených osob, jako Marie Stuartovny a Karla I., anobř i zákeřnické jich se světa odstraňování, které bylo viděti na Jindřichovi III. a IV. a na Vilémovi Oranžském, pak na Guisech, Valdšteínovi, Masaniellovi a t. d. Avšak ještě smutnějším úkazem skleslosti mravní jest vraždění konané velikánskou měrou za noci bartolomějské ve Francii, za vladaření krvavého soudu Albova v Nizozemí, za Ivana Hrozného v Rusích a p. Neméně náležejí do téhož druhu křehkosti lidské četné popravy politické po dobytých vítězstvích páchané náruživým mimořádným a stranickým způsobem na postrach obecný a potom násilné vyhánění jinovců z jich domova a statku; v obojím tomto směru zakusily Španěly, země koruny české, mnohé krajiny německé a zvláště také Irsko nejvíce. Nestřídmost v požitku nápojů vešla v obyčej netoliko v táborech vojenských a jmenovitě přemnohých generálův, ale i ve schůzech diplomatův a při dvorech knížecích; ano i osoby zeměpanské skvrnily prostým opilstvím vznešený svůj stav, jako na př. Jan Zikmund braniborský a syn jeho Jiří Vilém, Kristián II. kurfirst saský a nástupce jeho Jan Jiří a j. Ministři a rádcové zemští i dvorští za obecného luxu dopouštěli se prodajnosti a uplácení úředníků ve věcech politických znenáhla zobecnělo. V listinách diplomatických nepohrdáno ani hrubostí Lutherem zavedenou do sporův učených. „Chvály dvornosti a živosti sotva bylo lze dojíti jinak než nějakým neshetřením obecné slušnosti.“

Osazování několikera biskupství touž osobou z rodu knížecího obvyklé nejen u katolíkův, ale i u protestantů dalo

na jevo, kterak správa duchovní za nového věku ještě více hledána byla za pramen důchodů nežli za středověkých sporův o investituru. Nicméně jevil stav duchovní, vyšší i nižší, nejenom v zemích, kde katolíci zápasili s jinými církvemi, anobrž i tam, kde žili sami o sobě, přičiněním sněmu tridentského mravy skutečně bezúhonné ano i ušlechtilé. V papeži Piu V. (1566—1572) a v arcibiskupovi a kardinálu milánském Karlu Boromeovi († 1684) vrcholil tento krásný obrat věcí. V zemích katolických získali jesuité mocné působení; při dvorech zeměpanských a stavích zámožných stala se společnost jezuitská modou. Pro snažení řádová a pak i pro onu modní oblibu pronásledování jsou jesuité nenávisť nejen od protestantův, ale i v zemích katolických, a to netoliko od laiků, anobrž i od osob duchovních, jako na př. v Čechách od arcibiskupa Harracha. V obyčejném životě začali zevnější způsobové španělští ustupovati francouzským, ano i jazyku francouzskému dávali vyšší stavové společenství, jmenovitě v Němcích, již za této doby přednost před domácím jazykem národním tak, že domněle vzdělanější část obyvatelstva i po překonání latiny začínala se opět neblaze různiti od pravého jádra národa.

Ale přese všechny pokroky ve vzdělanosti obecné zahnuzdila se zvláště ve střední Evropě, a tu jmenovitě v krajinách německých škaredá pověra v kouzelnictví a v čarodějství, která potom na smrt stíhala osoby podezřelé přímým obcováním s mocnostmi pekelnými; a bohužel byl počet obětí pověry této patrný. Stíhání jsou sice také nejdůmyslnější zpytatelé v oborech věd přírodních od přemrstěnců biblických, avšak těm dostávalo se přece také i náležité ochrany, a to ještě mnohem hojněji v zemích katolických než v protestantských. Sektářství náboženské, zvláště v Anglii se šířící, brojilo nejenom proti učenosti vůbec, anobrž i proti jazykům učených národův; ještě zuřivěji počínalo si proti všem druhům umění, ačkoli naproti tomu v dělaných a umělých způsobech mluvy i zvyků pilně si libovalo.

Část II.

(1650—1715.)

Zobecnění absolutismu.

(Věk Ludvíka XIV.)

A. Dějiny politické.

Cromwell (1649—1658) donutil jednotlivé části říše k poslušnosti své „státní rady“ a „trupu domu obecných“, obou to sborů závislých na vůli svých bojovníkův, učinil Anglii slavnou i v politice zahraničné. Holanďané pocítili nejdříve moc jeho. Když totiž přívrženci Karla II., zdržující se v Hágu, potupili vyslanectví anglické, aniž se bylo dalo Anglii za to nějakého zadostučinění, přijata jest od „trupu obecných“ tak řečená *navigační akta* (1651), která dovolila cizincům dovážeti do veliké Britannie jenom vlastní jejich výrobky; následkem toho překaženo jest všelikému obchodu převoznému, provozovanému nejvíce od *Holanďanů*. Ve válce odtud vzniklé zvelebil Cromwell námořnictví anglické tak velice, že *Tromp* a *Ruyter*, nejslavnější tehdejší námořníci holanďští, brzy zastínění jsou vítězstvími, jichž dobyli Angličané *Blake* a *Monk*, a republika holandská musila se na konci 1654 války (1654) podrobiti výminkám, položeným jí od republiky anglické.

Hned potom zakusila i obrovská říše španělská vzrůst nové této moci republikánské. Zapovídajíc Angličanům ob-

chod se svými zeměmi zámořskými, podstoupila s Cromwellem boj, který jí připravil (1656) o úrodný ostrov *Jamaiku* v zá- 1656
padní Indii a o nizozemskou pevnost *Dünkirchy*. Mezitím upevnil Cromwell postavení své doma zjednav si *úřad vysokého protektora* republiky (1653) s právem jmenovati nástupce svého, a za hranicemi republiky začal si pohrávati na ochránce potlačovaných protestantův. Avšak přese vši slávu, které si takto dobyl, nebyl s to, aby byl vládu svou směřil se šlechtickými a episkopálními přívrženci rodu stuartského, aniž pak dovedl toho, aby opravy způsobené v ústavě státní učinil v národě oblíbenými. Opposice přibýlo za syna a nástupce jeho *Richarda*, kterýž tudy ač ze zřízených novot některé zrušil, od „trupu obecných“, jež po rozpuštění parlamentu republikánského nanovo svolal, po osmiměsíčním vladaření donucen jest vzdáti se důstojenství svého. Přešla opět moc na vojsko, jemuž tehdáž velel Monk, správce skotský. Teprv po několikaměsíčním bezvládní svolán nový sněm obou starodávných domů, ve kterých royalisté dosáhli vrchu: Karel z Nizozemí povolán na trůn, a když slíbil uděliti milost za přečiny politické a šetřiti svobody náboženské (1660), zajásala většina národu nad pádem i purita- 1660
nismu, čím dál tím více zakrňujícího ve směšných formách, i vladaření vojenského, hrozícího novými násilnými převraty společenskými.

Obnovení panství Stuartovcův a pokusové reakce anglické (1660—1667). Po návratu Karla II. byl parlament takovou náklonností k novému panovníkovi zachvácen, že povolil mu doživotní daň, která s důchody koruny stačila tehdy k zapravení útrat vládních v čas pokoje. Bohužel vzalo však obecné nadšení záhy na sebe taký směr, že usnadnilo králi překročiti dané sliby a nastoupiti na dráhu k touhám po absolutní monarchii. Zvláště *církev episkopální* novými zákony opětným nadvládám jsouc opatřena, podporovala tento směr okázalým učením o neodporování (nonresistance); učený Tomáš *Hobbes* dokazoval, že vůle panovníkova jest měřítkem práva i bezpráví, a že by měl každý poddaný býti hotov přiznávati se ku papežství, mahomedánství aneb i pohanství dle rozkazu královského. Za takovýchto zásad šířila se lichá loyálnost, která podrývala všelikou opravdovost a upřímnost názorů společenských a ošálila také *Skot-*

sko a Irsko o původní jich samostatné postavení tak, že v obou zemích zavedena církev biskupská zákonem. Slabý odpor tu i tam mocí udušen a Irčanům jenom potud se ulehčilo, že Cromwelliáni donuceni byli vydati třetí část prvé održených statků, kterou pak Irčané jakž takž podělení jsou. Kromě toho lichořilo národu, že nový panovník i na venek mocně působil. Již r. 1660 obnovena jest *navігаční akta* a rozšířena v ten smysl, že vyhradila obchod s říšskými osadami v Americe jediným Angličanům. Válka s Holanďany tudy hned nanovo vzniklá rozšířila *území anglické v Americe* o krajiny *Delawar, Nový York, Nový Jersey a Nový Hampshire*, *) z kterých Holanďany vytlačila. Ale nadšená příchýlnost ke Karlovi II. netrvala dlouho. Karel II. byl povahy hýřivé a marnotratné. Pod záminkou spořivosti prodal *Důnkirch*y Cromwellem dobyté Ludvíkovi XIV., jehož moc již tehdaž povážlivě vzrůstala, a naproti tomu poskytoval peněžité podpory vysokou měrou na opravení španělské pevnosti *Tanger*, poněvadž byla částí věna choti jeho Kateřiny. Zároveň pak změnila se válka holandská v neprospěch anglický tak hanebně, že loďstvo říšské trpělo hladu, kdežto vítězné lodi holandské pod vůdcem *Ruyterem* po Temži šířily postrach děly svými až i v samém Londýně. Londýn sám tou dobou postižen napřed velikou morovou ranou a hned potom požárem, jenž zničil 13.000 domův a 89 chrámů. S Holanďany potom způsoben mír, kterým Angličané sotva 1667 zachránili to, co právě měli v držení (1667). Z těchto věcí bral sobě příležitost „dům obecných“ obmezovati práva královská v zákonodárství, v politice zahraničné a v řízení války, dáváje jen pod těmito výminkami svolení vybírati daně. Ano Karel II. uznal vskutku za dobré, dáti politice zahraničné jakýsi směr národní, obrátiv se proti Francii.

Nebezpečný vzrůst moci francouzské (1661—1667). Již za živobyčí *Mazarina* (str. 96) cítil se *Ludvík XIV.* tak mocným, že mnil rodu habsburkému vyrvati žezlo císařské po smrti *Ferdinanda III.* r. 1657; *Leopold I.*, syn a nástupce *Ferdinandův* (1658—1705), povýšen na císařství vlastně nejvíce pomocí knížat voličů protestantských, kdežto knížata a biskupové porýnští s Francií zřídili tak řečený *řínský spo-*

*) Sr. str. 9, 62 a 103.

lek. Říše francouzská byla nejenom nejlépe zaokrouhlená mezi všemi ostatními v Evropě, ale i v příčině mocí státních nejvíce sestředěna. Když pak se uchopil Ludvík XIV. sám žezla říšského r. 1661, byla vláda jeho despotická (l'état 1661 c'est moi). „Prostředky, jenžto byly panovníkovi po ruce, byly na ten čas opravdu brozné. Jeho důchody, vybírané ovšem dle rozměření přísného a nestejného, převyšovaly velice příjmy všech jiných mocnářů. Vojsko jeho výborné kázané a vedené největšími generály té doby, záleželo již ve více než 120.000 mužů. Taková síla pravidelného vojska nebyla i v Evropě vidána od úpadku císařství římského. Mezi mocnostmi námořskými nebyli Francouzi první. Ale ačkoli měli na moři soupeře, neměli posud mocnějšího nad sebe. Taková byla jejich síla, že nižádný nepřítel nemohl jim odolat sám jediný.“ Avšak i v zemích zámořských začala se Francie zmáhati; osady francouzské, dříve zřízené (str. 105) od osob soukromých, skoupil *Colbert*, Ludvíkův ředitel říšských financí, jmenem státu; *Kanada* a *Akadie*, které se domáhali také Angličané, zůstaly v držení francouzském, sloužíce ovšem nejvíce jenom obchodu s kožešinami a rybami. K tomu všemu zvyšovaly vlastnosti královy úctu způsobenou mocí a důležitostí jeho říše. „Ludvík XIV. sám si byl prvním ministrem a konal povinnosti trudného tohoto postavení s obratností a pílí takovou, které se sotva nadíti bylo do člověka, který již jako dítě zdědil korunu a byl obklíčen lichotníky dříve, než uměl mluvit. Ukázal v míře neobyčejné dvojitý dar panovníku neocenitelný, dar, že si volil dobře služebníky své, a dar, že si uměl přivlastniti největší část slávy z jejich skutků. V jednání svém s mocnostmi cizími býval někdy velkomyslným ale nikdy spravedlivým.“ Rozšíření říši svou až po Rýn a zjednatí jí nadvlády v Evropě bylo předním předmětem jeho snažení. Proto dopouštěl se nejenom nejkřiklavějšího násilí na sousedech, anobrž podplácel i ministry a jiné mocné osoby států odlehlejších, aby nepřekáželi mu aliancemi anebo klidem domácím.

Válka španělská čili první válka loupežná (1666—1668). Po smrti tchána svého,*) španělského Filipa IV. (r. 1665) 1665

*) Křížkovy Dějiny všeob. str. 82 a 98.

vrhl se tedy Ludvík XIV. na bohaté Nizozemí španělské, aby je do říše své vtělil, zakrýváje záměry své vymyšleným právem, jakoby v zemích těchto dcery z prvního manželství hledíce k dědictví předek měly před syny z manželství druhého. Říše španělská byla vpádem vojska francouzského do Nizozemska tak překvapena, že nebyla s to, aby byla s prospěchem odporovala. Tu se odhodlal *Karel II., král anglický*, aby smířil národní opposici s vládou svou, zavítí s *republikou holandskou spolek*, do kterého působením vyslance jeho Viléma *Templa* vstoupilo i *Švédsko*.*) Koalice tato známá pode jménem *Tříspolku* čili Triple Alliance pokládána zároveň za jednotu předních států protestantských proti katolicismu, a byla zvláště v Angličanech nad míru oblíbenou. Spůsobila pak skutečně, že zavřel Ludvík XIV. se Španělskem *mír v Cáchách* r. 1668, kterým zachoval si jenom několik pokraničných měst nizozemských a ostatek Španělům vrátil.

Karel II. anglický v podruží Ludvíka XIV. (1670—1685). Mezitím stalo se však dozorství, které vykonával parlament anglický nade vládou Karla II. tomuto tak obtížným, že umínil si zprostiti se ho a pokusiti se o zřízení vlády absolutní. Poněvadž však neměl ani vojska vlastního ani peněz, aby zjednal si cizí, a kromě toho i povstání se obával, kteréby mohli spůsobiti v Londýně Cromwelliáni, jichž se tam počítalo kolem 20.000 vojáků: vešel pomocí sestry své Henrietty, švakrové Ludvíka XIV., v tajný spolek s Francií 1670, „kterým se zavázal, že přestoupí k náboženství katolickému, že spojí zbraně své s Ludvíkovými na zničení moci holandské a že veškerou mocí anglickou po zemi i po moři bude podporovati práva rodu bourbonského k říši španělské. Ludvík pak zavázal se s druhé strany, že bude Karlovi platiti velkou summu peněz, a kdyby vypuklo povstání v Angličanech, že pošle na svůj náklad vojsko ku podpoře spojence svého.“ Vévoda yorský (Jakub II.), bratr Karla II., přihlásil se následkem úmluvy této ihned veřejně k učení katolickému, ačkoli Ludvík XIV. mínil ji šetřiti vskutku jenom potud, pokud sloužila jeho záměrům. K provádění

*) Srovnej zde str. 92.

tajných svých tužeb užíval pak Karel II. „*kabaly*“, t. j. ministerstva z pěti osob, jejichž jmen začátečná písmena činila slovo *kabal*. Kabala zamýšlela sněm zničití a když to se nedařilo, jala se proslulé sněmovníky podpláceti. Když pak ani to nevedlo k cíli, chopila se podvodu politického, dělajíc, jakoby horlila pro zásady Tříspolku a měla tudy potřebí rozmnožití loďstvo. Ale když sněm, dav se ošáliti, slušný náklad k cíli tomu povolil, odročen jest, a peníze obráceny k tajným záměrům dvorským. Král jal se vydávati zákony o své ujmě, avšak i jinak překročoval meze ústavní. Nejdůležitějším takovýmto zákonem byla tak řečená *indulgence*, která zákony trestní proti katolíkům odstranila.

Válka holandská čili druhá loupežná (1672—1678). Když se podařilo Ludvíkovi XIV. roztrhnouti Tříspolek a učiniti Anglicko služebníkem svým, přepadl Holandsko dvojím voj- 1672 skem, chtěje potrestati je za způsobení tříspolkového odporu v čas války španělské. Doba k válce byla příhodná. Holanďané byli po nějaký čas bez „*místodržitele*“ a dělice se na *oligarchy* a *demokraty* měli v čele vlády pouze „*velikého pensionáře*“, podobného předním ministrům ve státech jiných. Strana brojila proti straně. Za takového věci stavu opanovalo vojsko francouzské v Nizozemí na suchu, jdouc územím „*spolku rýnského* (str. 107.) podél Rýnu, pevnost za pevností, a obsadilo velikou část republiky. Naproti tomu závodili Holanďané po moři čestně. Když však rostlo nebezpečení na straně kontinentální, nadchl mladý Vilém III. Oránžský obecné stavy takovým odporem proti nepřátelům, že byli odhodláni, jako kdysi za Themistokla Athéňané, raději obětovati vlast a vyměnití ji za jinou třeba v Indii, než by se podrobili bezectnému konci války. Zamítli tedy výminky od spojenců jim podávané, a otevřevše splavidla v hrázech přímořských, učinili zemi jediným velikým jezerem, tak že nepřítel přinucen byl zachrániti se od záhuby rychlým ústupem. Vilém Oránžský povýšen hned potom (r. 1672) na *dědičného* 1672 *místodržitele* v několika státech nizozemských. Kromě toho pak *obě větve rodu habsburského*, jsouce polehány rozsáhlými záměry Ludvíkovými, chopily se zbraně ve prospěch stísněné republiky, a k nim přidružil se i „*veliký kurfirst*“ *braniborský, Frídrieh Vilém*, strýc Viléma Oránžského, a držitel některých krajin v sousedství holandském (str. 75).

První následek tohoto obratu věcí objevil se v *Angličanech*. Karel II., nemaje peněz k delšímu podporování Ludvíka XIV., musel opět svolati sněm, kterýž pak jej přinutil zrušiti indulgenci a naopak potvrditi „zákon o přísaze“ (Test-Act), jenž nařizoval, aby všichni, kdožby zastávali nějaký úřad občanský neb vojenský, složili přísahu o svrchovanosti královské v církvi, a aby podepsali vyjádření proti transsubstantiaci. Hned musel i bratr královny (Jakub II.) vzdáti se úřadu vysokého admirála, poněvadž byl katolíkem. A v krátkém čase potom propuštěna také kabala. Konečně způsoben nátlakem sněmu proti chuti královské i mír mezi Anglií a Holandskem (r. 1674); ano Karel II. nad to ještě donucen jest svoliti ve sňatek *Marie*, nejstarší dcery a dle domnění dědičky bratra krále, s Vilémem Oránžským (1675).

Druhý následek řečeného obratu bylo *přenesení bojiště do země habsburských*, a jmenovitě do *svobodného hrabství burgundského*, po kterém Ludvík již dávno zatoužil. Na jiné straně vpadli *Švédové* jakožto spojenci Francouzů do zemí 1675 braniborských, utrpěli však blíž *Fehrbellína* (1675) nad vtokem havolským do Labe tak rozhodnou porážku, že hned potom i ze svých Pomořan vyhnáni jsou. A poněvadž mezi tím politika Leopoldova způsobila nesnáze v Uhrách, Ludvíkem podporované, naklonily se některé strany k míru, který po dvouletém vyjednávání přiveden k místu v Nimyogách 1678 r. 1678. Holanďané vyrovnali se s Francouzskem bez veliké ztráty zemí. Španělové museli Ludvíkovi vydati *svobodné hrabství burgundské*, které tudy k říši německé již dále se nepočítalo, vedlé některých měst v Nizozemsku, a císař postoupil mu porýnského Freiburga. Kurfirst braniborský donucen vydati Švédům dobytých Pomořan zvláštním mírem 1679 *st.-germainským* (1679), zanevřel však následkem toho proti císaři, kterýž mu odepřel podpory v jednání proti nepřátelským spojencům. Užitek, jenž plynul z míru tohoto Ludvíkovi XIV., nezáležel však tak velice v zemích tudy získaných, jako spíše na tom, že roztrhl spolek protifrancouzský a způsobil nepřátelství mezi mocnostmi prvé spojenými. Z obecné nedůvěry moci k moci mýnil totiž Ludvík XIV. kořistiti v čase příštím.

Tíseň polská (1655—1667); vznik samostatné říše pruské (1656—1660). R. 1654 vzdala se švédská královna Kristina

tránu ve prospěch *Karla X. Gustava*, bratrance svého, knížete z *Zweibrücku* v západní *Falci* rýnské, který po delší čas konal ve vojsku švédském službu velitele. Ale *Jan Kazimír*, král polský (1648—1668) z rodu *Vasovců*, popíral knížeti práva naň vzneseného, a to bylo bojechtivému *Karlovi X.* příčinou, že začal s Polskem ihned válku. Chvilka byla mu v tom příznivá. Poláci byli právě tehdejší zaměstnání na jihu a na východě litevském, t. s *Kozáky* a s *Rusy*. *Kozáci* vzbouřili se proti pánovitým *Polákům*, jednak hájce společenských obyčejů domácích, jednak kladouce odpor proti církevnímu jich sjednocování s *katholíky* západními (str. 74). V čele bouře byl *Bohdan Chmelnický*, kterýž cítě sebe konečně slabým, dal se (r. 1654) pod ochranu císaře *moskevského* (*Alexeje*). Následkem toho vtrhli *Rusové* do krajů *litevských* nad horním *Dněprem* a západní *Dvínou*. Mezi tím tedy vpadl *Karel X.* s přivolením velikého kurfirsta *braniborského* *Fřídricha Viléma* (1640—1688) *braniborskými* *Pomořany* v krajiny *severopolské*, opanoval téměř všechny země vlastního *Polska*, tak že *Jan Kazimír* až na cizí půdu (do *Slezska*) utekl; král *švédský* donutil pak i kurfirsta, že od *Polska* zjevně se odtrhl a v příčině zemí *východopruských* vzal *vasalství* od *Švédův*. Ale země *polských* bylo snáze dobytí než na uzdě držeti; v krátké době zápasili *Švédové* na všech stranách s bouřemi. Tedy zřekl se *Karel X.* všeho *nadvlády* nad *braniborským* *Pruskem*, boje se, aby kurfirst od něho se neodvrátil; pomocí *braniborskou* zvítězil potom ještě jednou nad *sestředěným* vojskem *polským* v třídní bitvě blíž *Varšavy* (28—30 čce. r. 1656). Avšak nyní začaly 1656 se *ujímati* *Polska* *západoevropské* *mocnosti*, kterým nové *osvědčení* se *velmoci* *švédské* se protivilo. Jmenovitě král *dánský* (*Fřídrich III.*) učinil *rozhodné* *pokusy* *výbojné*, i *zmocnil* se *švédského* *Brémska* nad *Veserou*. *Karel X.* pojistil tudy kurfirstovi *souverénitu* *východního* *Pruska* *úmluvou* *labiavskou* (1656), a potom ze svých *německých* zemí do *Holštýna*, *Šlesvicka* a pak až do *Jutska* vtrhl, válčení v *Polsku* zůstaviv *zvláštním* *velitelům*. Zatím naklonil se, když i císař *hmotnou* *mocí* proti *Švédům* zakročil jakožto *obhájce* *míru* *vestfálského*, také veliký kurfirst k *Polákům* a dosáhl na nich *smlouvou* *volavskou* (1657), že *svrchovanost* 1657 *pruská* i od nich jest *schválena*. Brzy potom přepravil se

král švédský přes oba zamrzlé Belty (1658) na Seeland a
 1658 vynutil na Dánech mír *roeskildský* (1658), kterým tito po-
 stoupili Švédům všech zemí na východě Sundu, jež až posud
 stále náležely k říši dánské. Ale výminky míru roeskild-
 ského plnily se zdlouhavě, Karel X. pak brzy i sám toho
 litoval, že zameškal zmocnit se všech zemí dánských. Ob-
 novil tedy válku a oblehl Kodaň. Ale obyvatelé dánští a
 jmenovitě stav městský odvážil se nejtvrdošíjnějšího odboje
 a došli podpory také od republiky holandské, která se obá-
 vala, aby jí nezavřeli Švédové průchodu do moře baltského.
 Zatím odřekl se Švédův docela i obojetný kurfirst branibor-
 ský, tak že nebylo předvídati konce válečného. Nenadále
 však zemřel Karel X., Francouzové pak zprostředkovali mezi
 1660 stranami mír r. 1660. Frídrieh III. dánský obnovil v Kodani
 celkem úmluvy roeskildské, Jan Kazimír pak vzdal se v klá-
 šteře olivském blíž Gdánska všech domnělých práv k trůnu
 švédskému, začež vydány jsou mu všechny od Švédův opano-
 vané krajiny polské až na *Estony* a *Livony*, které zůstaly
 v držení Švédův (Karla XI.). Postavení Pruska nezměnilo
 ničeho. Válku s Ruskem ukončil Jan Kazimír teprv po sedmi
 1667 letech mírem *andrušovským* (1667): Polsko ztenčeno o *Smolensko*
 a jižní krajiny na *pravém podněpří*, pak o panství nad
Kyjevem a zeměmi odpadlých *Kozáků dněperských*.

Nejdůležitější změna byla ta, které si dobylo Prusko. Od
 té doby vstoupil rod braniborský rozhodně na dráhy politiky
 výbojné. Země jeho rozkládaly se (str. 75 a 92) příliš roztrou-
 šeně; knížatům záleželo na jejich spojení, i chápali se tudy vše-
 likých politických spletek, aby cíle svého dosáhli. Bylo to zvlášt-
 ním štěstím knížat braniborských, že se rod habsburský potom
 téměř bez ustání zaplétal do rozličných válek na jižních stranách
 Evropy, ve kterých zhusta i pomoci pruské potřeboval. — Spor
 julišský (str. 75) vyrovnán mezi knížaty držiteli r. 1666 po zru-
 šení spolku rýnského; *Kleve, Mark, a Ravensberg* dány Branibor-
 sku; knížata neburští podrželi Berg a Jülich.

Vítězí císaře Leopolda I. v Uhrách proti Turkům i
 proti domácím bouřím (1661—1699). Po smrti vrtkavého
 Gabriele Betlena (1630) volili si *Sibiňané* *) knížata svá
 z rodu *Rákoců* (1631—1660). *Jiří Rákoci II.* dal se svěsti

*) Opakuj str. 24, 25, 32—34, 42—43, 67—69, 73, 77, 80, 81, 86—87.

švédským Karlem X. Gustavem na jeho stranu a zapletl se tudy do války švédsko-polské. To však vzala mu porta turecká za zlé; sultán (Muhamed IV., 1648—1687) vyzval stavy sibiňské, aby, odřekše se Rákoce, nového knížete si zvolili. V bojích potom vzniklých mezi stranami zemřel Jiří Jan II., strana jeho obrátila se k císaři s žádostí za pomoc, a tak obnoveny zase války císaře s Turky (1661). 1661
Mezitím osazován stolec knížecí opět a opět osobami politiky nerozhodné, kolísající mezi Vídní a portou, která čím dál tím vyšší poplatek na knížetství vynucovala. Vojska císařská sbírala se zdoluhavě, ani Turci zatím některých měst na Slovensku dobyli (jmenovitě Nov. Zámku) a potom až i na Moravě plenili a pálili (1663). Teprv r. 1664 došly věci roz- 1663
hodné bitvy nad Rábou nedaleko hranic štýrských blíž kláštera *Sv. Gottharda*, kdež císařský vůdce *Montekukuli* (str. 87) odvážlivostí svou dobyl prvního slavného vítězství nad nepřítelem křesťanstva. Následkem toho byl mír *železno-hradský* (vasvarský), který však nebyl po chuti ani Uhráv 1664
ani Sibiňanů. Sedm komitátův uherských prvé příslušících, ke knížetství sibiňskému rozděleno nyní mezi sultána a císaře tak, že sultánovi dány čtyři a toliko tři zůstaly císaři. Vedle toho podrželi Turci některá města, kterých právě na císaři dobyli, a knížetem sibiňským zůstal *Michal Apafy*, jehož hájil sultán hned od početí válečného. A poněvadž mír zavřen byl proti obyčeji beze schválení skrze sněm uherský a naproti tomu „cizí“ vojska císařská i po míru se chovala v pevnostech uherských, zmocnila se Uhráv opět (viz str. 17 a 78) obava, aby neužilo se válečné moci spíše proti náboženským a politickým svobodám zemským než proti Turkům.

Obava stavův uherských zakládá se na skutečných příčinách. Neboť tehdež strojily jako na obecné znamení všechny vlády západoevropské útok na svobody stavovské. V *Dánsku* užil král *Fridrich III.* v témž směru posledního neštěstí válečného, jehož vinu svedl na nedostatečné vlastenectví vyšších stavů. V *zemích prusko-braniborských* obmezil *veliký kurfirst* sněmy stavovské mezi válkou švédsko-polskou, spoléhaje na vojsko, které měl pohromadě. Příkladu jeho následovali i jiní *knížata němečtí*, ano i *slezští*. Pokusové *anglického* krále *Karla II.* v též příčině učinění (str. 110) nebyli tedy nic zvláštního. Sám *Leopold I.* pak naznačil týž

směr politiky své již dosti jasně tím, že v některých zemích, jako na příklad ve Slezsku, ani obyčejného holdování stavovského nevzal předse.

Nejpřednější *magnáté v koruně uherské* zasvěceni jsouce dobře do těchto snah mocnářův, zařídili mezi sebou *tajný spolek* a hledali za touž příčinou pomoci i u cizích mocností, jako ve Francii, jejíž král právě opácným směrem působil při dvoře anglickém, a v Turecku. Ale přípravy spiklých magnátů, když *vzbouření* v skutek uvedeno (1670), minuly se cíle; pomoc venkovská selhala, a náčelníci bouře (Petr Zrinský, bán charvátský, Fr. Nadasdy, nejvyšší sudí uherský, Fr. Frankopan, svat Zrinského, a Němec Tattenbach, císařský místodržící ve Štýrsku) zaplatili podniknutí své životy (1671). *1670* Za *obecné ochablosti* potom v Uhrách vzniklé zakládal císař *ihned odhodlaně neobmezenou vládu*. Dosavadní zřízení zemské pozbylo platnosti, sněmy nesvolávány, úřad palatína neobsazen, daně ukládány beze svolení stavovských, vojenští soudové, jsouce sestaveni nejvíce rozhodnými cizinci, stíhali účastníky bouře a zkracovali svobody akatholíků.

Mezitím však zapletl se císař do druhé francouzské války loupežné, a donucen tudy moc svou rozdrobiti, kdežto Ludvík XIV. nyní Uhry tím ochotněji podporoval, když se *nanovo zbouřili*, majíce za náčelníka hraběte *Emericha Tököla* (1677). A když válka francouzská došla konce, ujala se povstalcův uherských turecká porta tak, že ani koncesse od Leopolda Uhrům poskytnuté neměly smířlivých následků. *1677* R. 1683 vytáhl veliký vezír *Kara Mustafa* s vojskem 200.000 mužův do zemí Leopoldových a oblehl *Videň* (str. 25, 31). Naproti tomu vstoupil císař v přátelský spolek s králem polským *Janem Sobieským* (1674—1669) a dosáhl značných pomoci nejen z ostatních svých zemí, anobrž i z říše německé, kdež před nedávnem (1681) obnovena jest matrikule říšská (sr. II. str. 213) a ustanovena válečná moc na 40.000 mužů. Čtyřicet dní svírali Turci k hrdinskému odboji odhodlanou *Videň*, kdež řídil statečně věci válečné udatný hrabě *Rüdiger se Stahrenberka*. Konečně když vojové polští s německými a domácími v dolině tulenské v jedno se spojili (85.000 m.), *1683* podstoupena dne 12. září bitva podlé návozu hrdiny polského a Kara Mustafa po krvavém odporu na hlavu poražen. Vítězství toto naplnilo válečníky křesťanské netušenou důvěrou v sílu

jejich, i stáhali tudy Turky napořád, připravující jim porážku za porážkou téměř po celé rozloze mezi Dunajem a Dravou podél rozhraní zemí císařských a tureckých. Nejdůležitějším však skutkem bylo dobytí města *Ostřihomu*, kteréž bylo pode jmem osmanským plných 78 let (t. od míru žitvatorockého).

Po události této oddělil sice král polský vojska svá od císařských, avšak nikoli proto, aby přestal válčiti, anobrž aby ze zákarpatského území domácího dobyl zemí prvé odtržených od říše litevskopolské. Již pak roku potomního (1684) přistoupila ke spolku císaře s Janem Sobieským také *republika benátská*, tak že porta vojska svá na tři rozdílná bojiště rozvésti musila. Císařským vojevůdcem byl *Karel, vévoda lotrinský*, jenž posádky turecké z pohraničných pevností neustále vytlačoval, roku pak 1686 i Budína dobyl, kterýž tedy 1686 po 145 létech (str. 32) s panstvím habsburským nanovo spojen jest. Tököly i porta nabízeli císaři mír, avšak bez účinku. Povstalci přecházeli na stranu císařskou, a po nové rozhodné bitvě u *Harkáně* (1687) na jihozápadním cípu roviny muhačské opanoval Karel Lotrinský celou *Slavonii* s pevností *petrovaradinskou*, a přinutil i knížete sibiňského *Michala Apafa* ke smlouvě, kterouž kníže se zemí svou poddal se pod vrchní panství císařovo.

Tak mocně působily tyto porážky vojsk tureckých až i v Cařihradě, že Muhamed IV. následkem jich s trůnu svržen a na jeho místo *Soliman III.* (1687—1691), bratr jeho, posazen jest. Mezitím zprznil generál *Karaffa* obecnou radost nad slavnými vítězstvími, zařídív v *Prešově* náhlý vojenský soud, který nekonečnými popravami na dlouho stal se hrozným v pamětech lidských. Naproti tomu obnovil císař na *sněmě přešpurském* (1688) přece staré zřízení zemské 1688 s dvěma toliko proměnami, t. tak, že výslovně povýšil za zákon právo nástupnictví na trůn dle řádu prvorozenství; a pak že zrušen jest v ústavě Ondřeje II. článek, který dával šlechtě uherské právo k odboji v případě porušení zákonů říšských se strany vládní (II. str. 160). Tato mírnost vítězného císaře zbavila stavy uherské odvěké k trůnu nedůvěry, a naproti tomu unesený jsou myslí válečníků křesťanských velikým cílem nejen v Uhrách dokonati osvobození ze jha tureckého, anobrž i za Sávou a za Dunajem na polouostrově balkánském vyvrátiti panství moslemské. Všickni národové

poluostrovští obraceli toužebně zřetel svůj k císaři římskému.

V tom však prokázal Ludvík XIV. Solimánovi III. znamenitou službu, zdvihnuv tak řečenou *třetí válku loupežnou* čili *orleánskou* (1688—1697). Nicméně zastaveny jsou vítězné pokroky spojencův proti Turkům jenom na kratinký čas. *Ludvík, markrabě badenský*, nástupce Karla Lotrinského v nejvyšším velitelství, porazil a zabil nového vůdce tureckého (Mustafu Kiuprila) u *Slaného Kamene* blíž stoky Tisy a Dunajě (1691), a teprv když i on opustil bojiště, aby válčil proti Ludvíkovi francouzskému, ochablo válčení proti Turkům opět na několik let.

Nového avšak i rozhodně příznivého vzletu dostalo se mu teprv, když bylo svěřeno rekovi *Eugenu Savojskému*. K tomu vystoupili naproti Turkům i *Rusové* výbojně. Porta brala totiž Malorusy s úředníky moskevskými nespokojené a kozáckého hetmana *Dorošenko* pod svou ochranu, a byla tudý po delší čas Moskvě nepohodlnou. Nad to pak neoblomný mladý carevič ruský, *Petr Veliký* (1689—1725) na Turky uderil, aby zjednal Rusům pobřeží černomořského.

1696 Po dobytí *Asova* se strany Rusů (1696) a po porážce, kterou spůsobil Turkům Eugen u *Senty* nad Tisou při deltě

1697 marušském (1697), žádal sultán (Mustafa II., 1694—1702) za *mír*, kterýž konečně se všemi spojenci zavřen jest v *Karlovtěci* nad Dunajem roku 1699. Turecko postoupilo císaři vyjímouc teměšvarský banát celých svých *Uher* a celého *Slavonska* a vzdalo se všech práv k *zemím sibiňským*, které již

1699 od r. 1697 pro věrolomnost knížete Michala Apafa II. přímo pod vládu Leopoldovu postaveny jsou; *Benátčané* zůstali v držení *Moráe* a několika *iónských ostrovů*; *Polákům*, kteří po smrti Jana Šebieského (1696) za krále zvolili *Augusta II.* kurfirsta saského, zůstaveny *Kaměnc*, *Podoly* a *Ukrajina*; *Rusové* spokojili se *Asovem*. Avšak naděje slovanských národů poluostrovských nedošly ani částečného vyplnění; tudý převedl patriarcha *Arsénius Crnojevič* přes 40.000 srbských rodin na půdu císařskou do *Báčky* a do *Srému*, kdež jim zaručeny jsou jisté náboženské i národní svobody.

Revoluce anglická r. 1688. Již za války holandské (str. 112) zuechutila se Angličanům nevlástecká vláda Karla II.; nechuti té přibýlo, když vyšlo na jevo po míru nimvežském,

kterak i dvůr i rádcové jeho brali z Francie rozdílné platy uvozující Anglicko v podruží politiky Ludvíka XIV. Když pak Karel II. proti zákonu o přísaze udílel ve vojsku místa čestná zjevným katolíkům a uvalil na sebe takto podezření, že strojí úklady proti obecné církvi anglické, nastalo v říši takové kvašení, že *žádalo se* zjevně i na sněmě za to, aby bratr králův, který právě po druhé se zasnoubiv, za ženu si vzal katoličku Marii modenskou, z řádu *posloupnosti* byl vyloučen (str. 111 a 112). Král tedy, aby žádosti překazil, sněm rozpustil. Aby však lid poněkud si naklonil a z voleb do příštího sněmu aby nevzešel proti snahám jeho ještě tužší odpor (sr. str. 95), potvrdil zákon o svobodě osobní, tak řečený „*habeas corpus* akt“ (1679), kterým nezískali Angličané sice nových práv, ale dokonale pojistili si jistými předpisy šetření práva zděděného. Ale prostředek tento nevyplnil mezery mezi mocnářem a národem, neboť volby do obecného domu vykonaly se tak, že strana přející si vyloučení Jakubovo, čili tak zvaní *whigové*, nad stranou královskou, čili *toryskou*, dosáhla konečného vrchu (1680), ačkoli v domě lordů většina snesení domu obecného zamíla působením ministra Halifaxa. Avšak v mysli národa nezměnilo se proto ničeho; ano sám král francouzský podněcoval tyto spory anglické, aby v podnikáních jeho nemohly se mu činiti z Anglie překážky (srov. str. 111). Karel II. svolal nový sněm, a sice do *Oxfordu*, domýšleje se, že v městě tom nebude hlas sněmu tolik podléhati veřejnému mínění jako v Londýně; ale i v tom zklamala ho naděje. Rozpustil sněm opět, a vládl potom již beze sněmu napořád, pronásleduje všelijak nejčelnější whigy, kteří tudy opouštěli Anglicko, sbírajíce se v Nizozemí. Na smrtelném loži (1685) přiznal se k učení 1685

katolickému, k němuž se stále byl klonil: a poněvadž snážení whigův nedošla zákonitě platnosti, následoval po něm podlé zděděného řádu *Jakub II.*

Nový panovník pokračoval na neblahé dráze Karla II. i v příčině nešetření zákona o přísaze, i v příčině podružství francouzského, a domníval se v skutku, pomůže-li Ludvíkovi XIV. k přivtělení Brabantska a jiných částí španělských k říši jeho, že pomocí francouzskou potom zničí církev anglickou a zařídí doma panství absolutní i stálé vojsko k podpore tohoto panství. Avšak pokusy v tomto směru činěnými vzni-

kaly rozličné vzpoury, které čím dál, tím povážlivějšími se stávaly. Důmyslný státník Halifax ze služby propuštěn a nový dům obecných „sehnán nesvědovitým užíváním úskoků, podplácení a násilí“. Ale cokoli podnikl král, vše obrátilo se proti němu; strach před obnovením vlády katolické, podobné k vládě Marie Tudorovny, opanoval dalekou většinu obyvatelstva, a tudy i většinu sněmu. A v strachu tom byli Angličané brzy po nastoupení Jakuba II. udržováni zvláště také řáděním *Ludvíka XIV.*, kterýž právě tehdá násilně hugenoty vyhuboval a *edikt nantesský zrušil* (1685, str. 66). Jakub II., jenž na krátký čas hugenotů do říše své uprchlých se poněkud ujímal, chování své záhy změnil a co zatím náboženské zákony přísně vykonával naproti podřízeným sektám, vytasil se (4. dubna l. 1687) o své moci s nařízením o *indulgenci* čili snášlivosti náboženské v příčině katolíků. Na místě kněží episkopálních ustanovováni jsou katolíci, duchovenstvo pak, které odepřelo v kostelích prohlásiti indulgenci, stíháno až i žalářováním. Mezitím narodil se králi syn, následkem čehož Angličané zbaveni jsou naděje, dostati se kdy pod vládu protestantských dědiců Jakubových. Spojivše se 1688 tedy s Vilémem III. Oránžským, jenž dosáhl schválení činu svého i na obecných státech holandských, spůsobili obecnou bouři a donutili Jakuba II. na útěk. Vilém zaručil 1689 říši náboženská práva i politické svobody, a provolan l. 1689 s chotí svou za krále a královou země anglické. Průběh obranné této a téměř nekrvavé revoluce byl sice krátký, avšak následkové její trvají posud; řádný a volný rozvoj říše uvnitř a obezřelá i samostatná politika na venek. Jakub II. a dědicové po meči činili sice pomocí francouzskou některé pokusy k opětnému dosažení ztraceného trůnu, avšak podnikání jejich zmařena jsou sjednocenými silami vlády a národa.

Reunie *Ludvíka XIV.* (1680—1684). Mírem nimvežským a st.-germainským způsobil Ludvík XIV. mezi předními dvory evropskými jistou rozhořčenost, které brzy potom za sporův anglických a nepokojův uherských zvláštním způsobem užil k rozšíření říše své i bez vypovězení války. Zřídil totiž 1680 v *Mettách* (1680) a brzy potom i v *Breisachu* zvláštní komory, kterým uložil, aby vyšetřily, co jmenem pertinencí a dependencí náleželo ke krajinám a městům prvé postoupe-

ným Francii v míru vestfalském a nimvežském. Co potom od komor těch za pertinenci či dependenci vyhlášeno, toho se ihned zmocnil, odnímaje takto Španělsko a říši německé kraje, města, vsi, hrady a mlýny, počtem až na 600 částic, mezi kterýmiž byla také důležitá města *Lucemburk* a *Štrassburk*. Toto slučování dependencí s hlavními částkami řádně postoupenými za řečených mírů nazýval „reuniemi“. Císař Leopold I. zapleten jsa té doby následkem bouří uherských do veliké války turecké (str. 119) spůsobil v *Řezně* (1684), aby dalším reuniím překazil, ve spojení se Španělskem a stavy říšskými s Ludvíkem „*príměří na dvacet let*“. Král francouzský podržel, co si byl vzal, aniž však přestal zne- 1684 pokojovati sousedů svých. Následkem toho vymohl císař přece aspoň tolik, že zřídilo s ním *Španělsko, Vilém III. Oránžský, Braniborsko*, několik jiných *světských knížat německých* a *Švédsko* ještě zvláštní *spolek augšpurský* (1686) proti přechvatům Francie. — S vylíčeným násilím provozovaným na venek reuniemi srovnávaly se docela také prostředky, kterých užíval Ludvík XIV. uvnitř říše k vyhubení hugenotů. Kolem 500.000 *vystěhovačů* usadilo se následkem tohoto násilného a potom i výslovného zrušení ediktu nantesského ve Švýcarech, Holandsku, Braniborech a jinde.

Válka falcká, orleánská čili třetí loupežná (1688—1697). Neobyčejně příznivé výsledky, kterých dosáhl Leopold I. v Uhrách i následkem slavných vítězství i za příčinou mírné své politiky (str. 120) zbudili v králi francouzském závist i obavu, aby se mu nestal císař se spolkem augšpurským nebezpečným; i začal tudý novou válku loupežnou. Získav na stranu svou církevní kurfirsty německé podplácením jich, vtrhl do *rýnské Falce*, aby ji opanoval jménem bratra svého, *Filipa vévody orleánského*. Vévoda tento byl (po smrti Henrietty anglické manželé Alžběty Karolínny, sestry *Karla*, kurfirsta falckého, kterýž, nezanechav žádných dítek, zemřel r. 1685. Po právu německém i obvyklém v rodě *Vittelsbachů* (str. 12) měla Falc rýnská po meči spadnouti tehdaž na nejbližší mladší falckou větev *neuburskojüllišskou* (str. 12, 75, 114); avšak Ludvík XIV. předstíral, že jsou statky falcké i po přeslici dědičné a že tudý mají vydány býti vévodovi orleánskému. Vojska francouzská řádila v obsazených částech porýnských s neslýchaným barbarstvím, tak že podobalo se,

jakoby ne Rýn, anobř nějaká poušť měla býti rozhraním mezi Německem a Francií. Bojiště rozšířilo se následkem spolku augšpurského po všem sousedství francouzském, a když dosedl Vilém III. na trůn anglický, i přes moře atlantské. Avšak jakkoli bojováno proti Francouzům od nejvýtečnějších vojenských vůdcův i císařských i cizích, tak že tudy působena Turkům, spojeným s Francií, znamenitá úleva, vítězili vůdce francouzští (Catinat, Luxemburg, Vendôme) na suchu 1692 přece téměř všude. Jenom na moři utrpěli l. 1692 Francouzové (admiral Tourville) naproti skalnatým břehům normandským blíž mysu *la Hogue* od loďstva angloholandského porážku a záhubu tak rozhodnou, že *od té doby námořská moc francouzská daleko zůstala za anglickou a holandskou*. Nicméně spůsobil Ludvík mezi nepřátely svými podivení veliké, když nenadále objevil ochotu učiniti válce konec a spokojil se mírem rysvičským (blíž Haagu) l. 1697, kterým za nepatrná místa v Nizozemí vrátil Španělům město *Luxemburk*, jinak téměř ničeho nezískav.

Druhá úmluva Leopolda I. s Ludvíkem XIV. v příčině rozdělení říše španělské r. 1698 (viz str. 110) schválena i od Anglie a Holandska.

Války o poslušnost španělskou (1701—1704). Říše španělská*) za netečných panovníků (Filipa III. i IV. a Karla II. 1665—1700) příčinou domácích bouří a stálého i míchání se i zapletení do obecných věcí evropských tak se vysílila, že poslední panovník její z rodu habsburského již mnohem menší váhy požíval než souvěký císař Leopold I. z mladší větve téhož rodu; ano na konci 17. století vážil hlas Viléma III. Oránžského patrně více než hlas španělský. Nicméně mohl v té věci objeviti se náhlý obrat, kdyby po Karlu II., který neměl žádných přímých dědicův, buď byla říše španělská v jednu splynula s některou jinou velmocí aneb alespoň o ni se mohla bezpečně opíratí za mocnáře důmyslnějšího, než byli nástupcové Karla I. Případu prvního báli se téměř všichni státové, zvláště pak záleželo Vilémovi III. a tudy i říšem od něho spravovaným na tom, aby nebezpečí takového překazil. Také úmluvy, které v též věci předsevzaty

*) V příčině objemu jejího opakuj str. 4—7, 26, 34—35, 37—38, 54, 59—60, 62, 71, 92, 94, 107, 110, 112, 121.

jsou dvakrát mezi Leopoldem a Ludvíkem XIV., z' dobré části spočívaly na podobných obavách. Karla II. však řečené úmluvy, když došel o nich zprávy, tak rozhořčily, že svým způsobem mnil je přerušiti; avšak nástupce, kterého za tou příčinou sám jmenoval (příbuzný syn kurfirsta bavorského), smrtí jej předěsil. Po právu dědičném ve Španělsku obyčejným byla by tudy měla říše spadnouti na *nejbližšího příbuzného po přelici*, t. Ludvíka, buď syna aneb vnuka Ludvíka XIV.; ale právě následkem toho byla by se vlastně Francie, sama o sobě jsouc v' očích mocností evropských již příliš mocnou, o Španělsko jenom rozšířila. Poněvadž tedy Karla II. znamenal, žeby takového' obou sousedních říší sloučení mocnářové evropští nikdy nedopustili, ustanovil sám v' závěti své, šetře co možná domácího práva dědičného, za příštího panovníka španělského druhorozeného vnuka Ludvíka XIV. t. *Filipa z Anjou*. Ustanovením tímto byla posloupnost španělská v' skutku řádně upravena.*) Avšak zřízení tomu, když vyšlo na jevo po smrti Karla II., protivil se jednak císař, jednak i Vilém III. Císař nesl těžce, že rod jeho z' dědictví, ku kterému choval stále nádeje, prostě byl vyloučen; Vilém III. pak trval na tom, aby úmluvy, ve kterých se účastnil, byly náležitě uskutečněny, domnívaje se, že takto rovnováže evropské nejdříve se vyhoví. Naproti tomu však Ludvík XIV. úmluv jako neoprávněných nyní si již nevšímal; Filip ještě r. 1700 v' Madridě za krále prohlášen a po vši 1700 říši i v' částech zámořských za pána uznán. Vznikla tedy válka, kterou o své ujmě začal zprvu císař, ač se k němu brzy potom přidaly téměř všechny moci západo- a středo-evropské. Kurfirst bavorský stál na straně francouzské.

Třináctiletá a krvavá tato válka v' mnohé příčině byla nad jiné neblahou. Vítězství vojsk císařských v' jižních Uhrách, kteráž stála ve službě *velebné idee osvobození křesťanstva z' saského* ode jha osmanského; spletky španělskými jsou zastavena, doba pak jim tehdež

*) Namítalo se sice, že sestra Karla II. (Maria Theresia), když si vzala Ludvíka XIV. za muže, vzdala se svých práv dědičných; avšak to stalo se jednak jenom pod jistými výminkami (výplata věna o 500.000 korunách), kteréžto výminky se španělské strany nebyly vyplněny, jednak nepotahováno od Ludvíka XIV. také na dědice Marie Theresie.

tak příznivá nevrátila se potom již nikdy. A kdežto císařové Friedrich III., Maximilián I., Karel V. a Ferdinand I. *domácí země své z Němec vybavovali*, aby tím snáze vyhověli ideí, která jest životní úlohou říše naší, octl se nástupce Leopoldův Josef I. za války španělské v takovém postavení, že (l. 1708), aby si pojistil pomoc z Němec, i země koruny české (ovšem bez svolení jejich) zapsati dal do říšské matriky německé. *Svazky knížat německých* k říši se uvolnily jednak povýšením kurfirsta brandenburského na krále v Prusích (1701), jednak pomocí od císaře kurfirstu saskému Augustovi II. poskytnutou, aby po Janu Sobieském zvolen byl za krále Polského (1697). Poněvadž totiž August II. následkem této volby přešel na víru katolickou, převzali odtud mocnářové prušští na sebe úkol hájiti interestů zemí protestantských v Němcích proti stavům katolickým a císaři, a nabyli takto v říši velmi důležitého postavení.

Válečnictví spojencův císařových proslavili vojevůdcové *Eugen Savojský* a Angličan *Marlbrough*; Eugen bitvami u měst *Carpi* a *Chiari* ve středu severní Italie, Marlborough bitvou blíž *Šellenberka* naproti výtoku řeky Lecha; oba pak u *Hochstättu*, o něco západněji od místa předešlého. Vítězství tato zmařila jednak vtržení Francouzů přes Tyroly do Bavor, jednak zaměření vojska bavorskofrancouzského do Uher, kdež mezitím opět způsobeny plaché bouře. Také na moři dosáhlo loďstvo anglické vrchu nad francouzským, a nabylo důležitého klíče k moři středozevnímu, totiž *Gibraltaru*. Avšak rozhodných účinků věci tyto neměly. Pročež když 1705 potom (1705) zemřel císař Leopold I., pokračovalo se ve válce i za nástupce jeho Josefa I. (1705—1711). Eugen porazil Francouze před *Turinem* (1706) a vyhnal je z Italie severní; následkem toho podmanil hrabě *Dawn* také *Neapolsko* (1707); kdež potom *Karel*, bratr císařův, vyhlášen za krále; *Sardinie* dobyli Angličané. Také na suchu zvítězil Marlborough opět nad vojskem Ludvíkovým u *Ramillies* (1706, zjz. od Luticha) a potom když se Eugen podruhé na jednom bojišti s ním octl, připravili oba blíž *Oudenarde* nad střední Skaldou (1708) a nedaleko *Malplaquet* (1709, na flanderskofrancouzském rozhraní) takové porážky Francouzům, že Ludvík XIV. začínaje zoufati nad šťastným koncem války, sám velmi příznivý mír nabízel. Ale hrdí vítězové Eugen a Marlborough a s nimi holandský radní pensionář *Heinsius*, hor-

šice se na Ludvíka také z příčin osobních, kladli tak ponížující výminky míru, že nelze bylo jich přijati. Zatím však mnoho se sběhlo ve prospěch stíněného starce a jeho záměrů. V Hispanii dosáhli Francouzové opět vrchu nad Karlem, jenž pomocí anglickou až i Madrida se byl zmocnil; a mezi tím zemřel císař Josef I., pro kterouž příčinu bratr a nástupce jeho Karel VI. (1711—1740) byl by měl vedlé císařství země habsburskorakouské sloučiti se zeměmi španělskými v jednu nebezpečnou universální monarchii. Toho však si v Evropě nikdo nepřál. Mimo to udály se i v Angličanech věci, které usnadnily smíření Anglie s Ludvíkem XIV. Bezdětný Vilém III. měl za nástupnici protestantskou kněžnu Annu, která zprvu kráčela sice ve věcech zahraničných politikou předchůdce svého, avšak brzy po bitvě malplaquetské nedohodnuvši se s chotí Marlboroughovou propustila ministerstvo whigův; strana *toryská* dosáhla následkem toho opět vrchu, a poněvadž také Anna neměla žádných dítek na živě, klonila se nyní strana vládní zase ke katolickým Stuartovcům, od Ludvíka XIV. podporovaným, ačkoli se záměry svými dobře se tajila. Proto zastaveny operace válečné a ještě l. 1711 přivedeno mezi Anglickem a Francií obapolné dorozumění o výminkách příštího míru. Brzy potom Marlborough úřadu svého skutečně zbaven a spojenci angličtí do Utrechtu, kamž Vilémem III. ohnisko válečné položeno bylo, k vyjednávání o mír pozváni 1712. Jednání konala se s každým spojencem zvláště, a tak dosáhl Ludvík XIV. takových věcí, kterých by před krátkým časem nikterak nebyl se nadál, mír zavřen (11. dubna) 1713. Trůn španělský zůstaven rodu *anjouskému*, avšak tak, aby nikdy s francouzským se nespojil, a pak aby *vedlejší země evropské* od něho se oddělily. Za to uznal Ludvík XIV. protestantské nástupnictví v Anglii za oprávněné a postoupil Angličanům v Americe *Akadii, Nový Foundland* a *země při zálivu hudsonském*, Španělsko pak nechalo jim pevnosti *gibraltarské* a ostrova *Menorky* a vyhradilo právo *převážeti otroky* z Afriky do španělských zemí amerických. Republika holandská vymínila si právo, v španělském Nizozemí, které mělo dáno býti rodu rakouskému, chovati posádky v některých pevnostech proti Francii (*úmluva barrierní*) a jisté obchodní svobody s Francouzi. Savojský *Viktor Amadeus II.* dostal ostrova *Sicilie* a titulu

královského s právem rodu jeho přiřčeným, aby po vymření španělských Anjouovců spadlo království španělské na něho neb jeho dědice. *) Pruský král Frídrieh I., jenž mezi válkou zdědil nad střední Emží dvě hrabství (Lingen a Teklenburg), získal v Níozemích *horná Geldry* na jihu klevském (str. 117). Španělsko narovnáni tato přijalo, vedlo však válku proti císaři Karlovi VI., který k míru s *Francií* přistoupil teprv 1714 r. 1714 po několika marných pokusech válečných, *aniž se byl s Filipem V. konečně dohodl*. Tak zůstal v nejistém držení *Níozemska, Neapole a Sardinie, a Milánska*, s kterým sloučeno jest i *Mantovsko*, jakožto léno říšské odumřelé r. 1708 (str. 88).

Nedlouho před tím zemřela anglická královna Anna, za níž parlament skotský s anglickým splynul v jeden jediný (1707); její nástupce pak z rodu hannoverského, *Jiří I.* (1714—1727, druhý kurfirst v Hannoveru) otočil se opět ministry whigskými, dřívější rádce toryské stihav veřejně pro náchylnost „Jakobitskou“.

Rozbití velmoci švédské (1700—1721). Ve Švédsku došedl na trůn r. 1697 Karel XII., jinoch teprv 15letý, jenž však brzy potom vyhlášen jest za dospělého. Panovníci sousední, cár Petr Veliký, polský August II. a dánský Frídrieh IV., majíce mladíka za neschopného k vládě, spojili se mezi sebou 1699, aby říše své na újmu Švédska rozšířili. Lupačné záměry a války Ludvíka francouzského objevily se takto v nových podobách. Petr Veliký sám přiučiv se v cizině (v zemích Viléma III.) námořnictví nesl to těžce, že Rusové odstrčení jsou mírem *stolbovským* (str. 80) od moře baltického, a August II. mínil říši polské vrátiti Estonsko a Livonsko, kterýchžto zemí nabyli Švédové mírem *olivským* (str. 116). Král dánský pak měl za to, že zvýší moc svou na útraty knížat holštýnsko-gottorpských, mladší to větve rodu svého, která měla v držení část vévodství šlesvického a Holštýn, a ve snahách svých, aby dosáhla plné samostatnosti, podporována byla sešvakřenými Vásovci švédskými. **)

*) I toto povýšení knížat savojských pokládati lze za zvětšení lenních svazků říše německé (srov. str. 14 a 89). — Jako nabylo v Němcích Prusko, tak v Itálii Savojsko důležitého postavení.

**) Viz Křížkových Dějin vš. a r. str. 88 a 89. — Kristián III., král dánský, rozdělil Šlesvík a Holštýn r. 1544 proti základním zá-

Válku začali všichni spojenci r. 1700. Avšak mladý Karel XII. hájil práva svého tak statečně a rozhodně, že se mu slušně obdivovali všichni vrstevníci jeho. Nad pomyslení rychle přeplaviv vojsko své na ostrov Seeland, oblehl Kodaň, a přinutil krále dánského, který prvé vtrhl do zemí knížat gottorpských, zavřítí mír v *Travendale* r. 1700. Knížata gottorpští zůstali v pokojném držení svého panství. Potom obrátil se vítěz proti Petru ruskému a porazil a rozehnal desetkrát větší vojsko jeho u *Narvy* (též ještě r. 1700). Když pak bez meškání mínil udeřiti v Livonech na saské voje Augusta II., dali se Sasíci na útěk. Poláci omlouvali se sice, že války králem svým počaté neschválili, avšak když po žádosti Karlově Augusta II. zřící se nechtěli, zaplavili Švédové větší část jejich říše a způsobili to již roku 1704, že na místo Augustovo dosazen *Stanislav Lesczyński*. Polsko učinilo tedy mír, ale August II. zůstal spojencem ruským. Tedy nevšimaje si Petra ruského vtrhl Karel XII. po nějakém čase bez svolení císaře Josefa I. zemí slezskou až do Sas, a donutil kurfirsta k míru ve *Starém Ranštdtě* (1706), *Stanislav Lesczyński* na trůně polském následkem toho potvrzen.*)

Mezitím opanoval cár Petr opět krajiny při zálivu finském a položil tu nad Něvou základy k nynějšmu hlavnímu městu říše ruské (1703), počínaje si v tom vůbec násilně i proti vlastním svým poddaným. Bouře uvnitř říše, zvláště v zemích obydlených od Kozákův, šťastně překonal, a vojska nově a podlé způsobů západoevropských spořádaná tak vycvičil, že se již s Karlem XII. dobře měřiti mohl. K tomu přihodilo se, že král švédský, opustiv konečně Sasy, kozáckým hetmanem Janem *Mazepou* svésti se dal ku vpádu do zemí maloruských, kdež záměry Mazepovy po obnovení spolku s Polskem nedošly pochvaly. Tak se stalo, že utmáčené

konům z r. 1459 (II. str. 239), kterážto zařízení pozdější nástupcové jeho mínili napravití.

*) Prodlení Karla XII. v Sasích stalo se i pro Slezany důležitým. Až do té doby totiž nebyly jejich věci náboženské (str. 81, 85, 92) vyřízeny, teprv nyní, když král švédský jakožto obhájce míru vestfálského protestantů slezských se ujal, svolil Josef I., aby ve válce o španělskou posloupnost nasetkal se s novými překážkami, k tak řečené *konvenci* staroranštdtské (1707), kterou Slezané konečně r. 1709 došli slušného vyplnění svých přání.

1709 vojsko blíž Pultávy (r. 1709) poraženo jest. Karel, obklopen jsa všude nepřitelem, utekl na půdu tureckou.

Následek porážky pultávské byl veliký a znamená počátek úpadku umělé zřízené velmoci švédské. August II. spojil se nanovo s Rusy, a příkladu jeho následoval ihned také král dánský. Stanislav Leszczyński z Polska vytlačen a trůnu zbaven; Dánové zmocnili se šlesvické části knížete gottorpského a opanovali i *vévodství bremské*, které náleželo Švédům po míru vestfálském; Petr pak podmanil si zatím také *Estony a Livony*, po kterých prvé zatoužil August II., kterých mu však nyní rád dopřál, aby zachoval se na trůně polském. Karlu XII. podařilo se konečně popuditi sultana (Achmeda III.) proti Rusům a vypověděti jim válku. A podobalo se, jakoby se mělo štěstí opět nakloniti králi švédskému, neboť cár, přichvátiv proti Turkům až do Multan, od vojska tureckého nad *Prutem* tak obklíčen jest, žeby byl zajisté padl do zajetí, kdyby nebyla choť cárova *Kateřina* platila velikého vezíra, kterýž tudy za vydání *Azova* r. 1711 ihned zavřel s Rusy mír. Darma popuzoval Karel XII. portu nanovo proti cárovi; Turkům slušely jižní země benátské (Morea) lépe, i neměli tedy chuti k válce s Rusy; mocí přivedli konečně nepokojného krále k tomu, že *Bendery* nad Dněstrem opustil. Tedy tajně odkvapil zeměmi císařskými a německými do *Stralsunda*, který tehdáž ještě sice byl osazen vojskem (1714), avšak brzy po odchodě krále vzdal se spojným nepřátelům švédským.

Pět let ztrávil Karel XII. na půdě turecké; zatím oloupili nepřátelé jeho Švédy téměř o všechny vedlejší země; roku 1715 pak 1715 přidali se k nim ještě i *Jiří II.*, král anglický a kurfirst hannoverský, jemuž Dánové prodali švédské *vévodství bremské a verdské*, a pruský Frídrih Vilém I. (1713—1740), kterému se dobře hodily švédské Pomořany. Proti tolika spojencům bylo vlastní Švédsko příliš slabé. Král podnikl sice ještě výpravu do Norvežska, zemřel však tam následkem utrmácení za doby zimní, obléhaje pevnost *Frídrihshall* r. 1718.

Po zákonu panujícím měla říše Karla XII. spadnouti nyní na mladší větev královskou, holštýnsko-gottorpskou, avšak Švédové toho nedopustili a vyhlásili *Ulriku Eleonóru*, choť Frídriha Hessenského, sestru zemřelého krále, za panovnici, kteráž za to proti proudu svého času zase moc královskou

obmezila *státní radou*, a s nepřátely zahraničnými se ihned narovnála, ponechavši jim zemí dobytých za jisté náhrady peněžité. *Velmoc švédská vzala za své, na místě jejím však objevila se u věcech evropských na přirozenějších základech spočívající velmoc ruská.*

Stanislav Leszczyński spokojil se pouhým titulem královským, žil však napořád ve Francii.

B. Vzdělanost.

Život náboženský nejevil za této doby na sobě mnoho potěšitelného, poněvadž příliš často řízen a rušen byl mocí hmotnou. *Touha po obnovení jednoty církevní* bavila myslí mnohých osob nejen zeměpanských a dvorských, anobř i učených (jako na příklad Leibnitze), avšak jenom ve *Francii* uskutečněna krvavým způsobem; *v říši polské*, kde dissidenti po sneseních sněmů (z r. 1717 a 1736) z úřadů jsou vytlačeni a pak i na sněmích všelijak zkráceni, podkopávala řečená touha čím dál tím více život státní, poněvadž poskytovala cizím mocnostem (Švédům a později Rusům) příležitost, míchat se do věcí říšských ve prospěch dissidentů. Stále spory vzdělaných theologův na jedné a na druhé straně přílišné kladení váhy na pouhé šetření vnějších způsobů náboženských měly za následek *pietismus*, jehož původcem byl ve Frankfurtě kazatel *Spener* († 1705). Mezi *řeholníky* vynikl poněkud podobně souvěký *Rancé* († 1700) v cisterciáckém klášteře *La Trappe* (v jihov. Normandii) vyloučiv z řehole všeliké vědecké zaměstnání, ano i všeliký hovor až na známé „*Memento mori*“. Pole křesťanství rozšířili zvláště *jesuitští missionáři*, portugalské a španělské, jmenovitě v jižní Americe, kdež s povolením koruny španělské zařizen samostatný stát *Paraguay* (1696). O něco dříve (1681) zakoupil Londýňan *V. Penn* část území delavarského, jakožto útočiště pronásledovaných kvakerů; ale nový stát, *Pennsylvanie*, proslul brzy obecnou snášelivostí náboženskou. Ludvík XIV., do jehož absolutismu také tužení moci papežské se nehodilo, způsobil v hierarchii roztržení zřídív „*církev galliánskou*“, ale zřízení to v zásadě brzy zase odvoláno jest. Více podařilo se Petru Velikému učiniti církev východní závislou na vládě světské; neboť když zemřel r. 1700 patriarcha *Adrian*, zůstala stolice jeho prázdná, Petr pak řídil *církev ruskou* sám.

Obchod světový nejen stále nabýval rozsáhlosti, anobř provozoval se čím dál tím živěji; osady americké poskytovaly již netoliko drahé kovy, anobř i bavlnu, cukr, kávu, rýži, kožešiny atd. Státové západoevropští zápasili v zakládání osad zámořských mezi sebou s velikým i spěchem i namáhaním, ano i malá říše dánská vmísila se mezi ně, opanovavši ostrůvek sv. Tomáše na východě Portorika a *Trankebar* ve východní Indii. Poněvadž však za příkladem Angličanů (str. 106 a 108) národ národu zapovídal navštěvovati své osady, zmáhalo se *podloudnictví* znamenitou měrou, v čemž opět nad jiné vynikli sami Angličané. Jediní Francouzové projevovali v té věci svobodomyšlnost; proto také vzali do ochrany *Flibustýře*, kteří na západní polovici ostrova sv. Dominika až i zvláštní stát zařídili. Ku podpoře obchodu námořského zvelebil Ludvík XIV. přístavy *Toulon*, *Marseille* a *Brest*, jal se zakládati osady na chudém ostrovu *Madagaskaře* a na pobřeží koromandelském (*Pondichery*) a opanoval maskarenský ostrůvek *Isle de France* (Mauricius), Kanadu, Akadii (str. 109) a nížiny nad ústím mississipským, nazvané po Ludvíku XIV. *Louisianou*. Osady anglické rozmnožily se o *Karolinu* a *Pennsylvanii*, *Nový Foundland* a *země kolem hudsonského zálivu*; ve východní Indii vznikly *Bombay* (1661) a pevnost *William* k ochraně osady *kalkutské*. Holanďané opanovali největší část *Guiany* a založily v Surinamu *Paramaribo*. Obchodní lodi soupeřův evropských projížděly tedy světová moře rozmanitým všelijak se křížujícím směrem. A kterak i říše ruská břehů mořských se zmocnila, aby v obchodě světovém pokročila, to napověděno jest již v jejích dějinách politických. Její smlouva o hranice s říší čínskou (první téhož druhu, r. 1689) zřízena jsouc, když Rusové severní Asii opanovali již až po *moře ochocké*, má vedlé politické i obchodní důležitost.

Mravy a obyčeje za *příkladem dvoru versailleského* se patrně zjemnily, avšak nejvíce jenom ve smyslu starověkého hellénismu (I. str. 157 a 158); ano sám *Petr Veliký*, ačkoli v jisté míře podobá se býti u věci té výnimkou, jest naproti Ivanovi Hroznému přece jenom obrazem doby této. Spíše stojí na odpor surová a prostá povaha souseda cárova, pruského krále *Frédřicha Viléma* (1713—1740), jenž obyčeji dvorskými pohrdal a velmi rád trestával i krádež a p. zločiny věšením. Proti užívání skípce před soudy brojil filosof *Thomdsius*,

avšak na ten čas ještě marně. Z hellénistické povahy dvo-
rův lze tolikéž vysvětliti jejich hravou zálibu ve věcech věd
a umění; jenom u císaře ruského byla snaha učiniti z národa
svého národ vzdělaný vskutku opravdovou, ač vedla ne-
zřídka k směšnostem pro přechvaty a převrácenosti, kterými
mnil neukojitelný panovník dosíci cíle. V Branibořích při-
jímání jsou protestantští vystěhovalci z Francouz, z Falce atd.
více z příčin státního hospodářství než z náboženských, neboť
byli to lidé obyčejně zámožní a v průmyslu sběhlí. Násled-
kem častých válek *přibývalo všude stálého vojska*; i tak malý
stát, jako byl pruský, choval již přes 50.000 mužů. Verbo-
vání vojáků vykonávalo se *tytýž násilně*, ač ovšem způsob
ten nebyl po zákonu. Obecné *svobody občanské* ubývalo
zvláště ve střední Evropě více pro nestatečnost sněmů než
následkem státnických útoků. Zeměpánové přestali osobně
navštěvovati sněmy říšské a zemské, dávajíce se zastupo-
vati na nich zvláštními kommissaři. V Němcích proměnil
se sněm říšský ve stálý, na kterém však zasedali tolikéž již
jenom poslové stávav jak nižších tak i vyšších. Následkem
toho pozbyval sněm své váhy, a říše měla více historickou
než praktickou důležitost. Pro neustálé války a dvorskou
nádheru rostly téměř všude *státní dluhy* a množila se v *niž-
ších vrstvách lidu bída a netečnost*. Zvláště v Němcích, kde
veliký počet světských i duchovních knížat a pánů (ano i ari-
stokratů městských) podlé dvoru francouzského ve všem se
pitvořil, podobalo se, jakoby drobné státečky neměly jiného
úkolů, než sloužiti ku pohodlí dvorského života. Nádhera
v palácích, v oděvu, v jídle a v pití, v užívání zlata a stří-
bra na vozích, v množství lakajův a běhounů, ve hrách a roz-
manitých domácích i lesních zábavách, neznala mezí, klestíc
cestu onomu materialismu, kterému hned potom učili lehko-
myslní spisovatelé francouzští.

Část III.

(1715 — 1789.)

Vrcholení absolutismu.

A. Dějiny politické.

Osudové země habsburských. a) *Za Karla VI.* (1711—1740). Již za doby válek o posloupnost španělskou, když se domníval Leopold I., že dobude Španěl pro mladšího syna svého, způsobena (r. 1703) v rodině rakouských Habsburkův (na základě závěti Ferdinanda II., aby říše jeho nikdy mezi potomky se nerozdělovala) *tajná* smlouva o dědičnost v tom směru, že po vymření rodiny Josefa I. po meči i v zemích rakouských má právo k vládě Karel a jeho mužští potomci, a tak i též Josef I. se svými potomky v zemích španělských, vždy dle práva prvorozenstva; že však pro případ vymření obou linií po meči dcerám Leopoldovým, a kdyby jich nebylo, tedy dcerám Josefovým před Karlovými přednost zachovati se má. Sotva tedy chýlily se řečené války ku konci vyjednáváním utrechtským, přemýšlel Karel VI. na to, kterakby rodinnou smlouvu ve smyslu nového věci stavu změnil, a to ve prospěch svých dcer, poněvadž neměl tehdáž potomků mužských. Zřídil tedy *dne 19. dubna r. 1713 v tajné své radě* tak zvanou *pragmatickou sankei*, kterouž se ustanovilo: 1. aby všechny jeho země na věčné časy pohromadě zůstaly, 2. aby pro případ potomků mužských tito po něm na trůně následovali, a 3. kdyžby těch nebylo, aby v témž pořádku jako mužští i ženské dědily, tedy tak, aby dcery Karlovy

nyní před Josefovými dosáhly přednosti. *Dcery Josefovy* (Maria Josefa a Maria Amálie) vdávající se (tato za bavorského Karla Alberta a ona za saského Augusta III.) k sankcí přistoupily i s manželi svými (1719 a 1722). Avšak Karel VI. zjednal ustanovení svému legálním způsobem platnost nejen v rodě svém, anobrž i v zemích, kterým panoval, předloživ pragmatickou sankcí znenáhla všem *jednotlivým sněmům k náležitému schválení* *) (nejvíce v letech 1720—1723). Tak se stala pragmatická sankcí hlavním základem v budově naší říše, které však odlehle země někdy španělské více škodily než sloužily, zaplétající ji do rozličných, nejvíce kabinetních válek, aneb i překážejíce jí v přirozeném jejím rozvoji.

Věc tato vyšla jasně na jevo hned r. 1717 za války 1717 turecké, kterou podnikl Karel VI. jakožto ochránce míru karloveckého. Benátčané vládli totiž v Morei tak despotickým způsobem, že Řekové raději opět panství turecké podstoupiti hodlali, než aby snášeli poddanství benátské. Porta se Řekův ochotně ujala a dobyla tudy na Benátčanech vsí Moree. Říše polská a ruská, zapleteny jsouce do válek švédských, míru karloveckého hájiti nemohly. Ujal se Benátčanů tedy císař sám jediný. Avšak to dostačilo. Eugen Savojský odrazil blíž *Petrovaradína* útok turecký vzal *Temešvár* (1716), dobyl (r. 1717) *Bělehradu* a způsobil Turkům před městem tímto tak ohromnou porážku, že prosili za příměří. Mezitím však prokázal portě velikou službu španělský ministr *Alberóni*, jehož politika směřovala k tomu, aby císaři, s kterým Španělové posud ještě se nesmířili, odňal italské země, jichž nabyl on smlouvou utrechtskou, a které měly pak býti podílem synů druhé manželky Filipa V., Alžběty, druhdy kněžice parmské. Vojsko španělské zmocnilo se Sardinie (1717) a Sicilie (1718) a hotovilo se dobytí i Neapolska. Císař tedy uzavřel s Turky mír v Požarevcí r. 1718 (na východě od ústí 1718 srbské Moravy do Dunaje), kterýmžto mírem postoupila mu porta všech zemí, v jejichž držení právě byl, totiž *Banát, Srěm, Malou Valachii* (na západě od Olty), velkou část *Srbska* a *krajiny bosenské po pravém břehu savském*. Naproti tomu zůstalo Turecko pánem Moree. Mír požarevacký byl ovšem

*) Pokud se věc dotkla volebného práva v koruně české, srovnej knihy této str. 25.

1718 naší říši velmi příznivý, avšak mohl býti daleko příznivějším, kdyby se nebyly interesity jihoslovanské tehdež obětovaly za země, kterých se domáhali Španělé. Jihoslované zajisté začali naděje své na osvobození od Turků zvláště od této doby více skládati na říši ruskou než habsburskou. *)

Alberóni ovšem záměrů svých nedosáhl, a to částečně za příčinou jistého přechvatu. Ve Francouzích totiž vládl po smrti Ludvíka XIV. jmenem nedospělého *Ludvíka XV.* (1715—1774) *Filip II.*, vévoda orleanský, řečený regent; Alberóni však strojil pikle, aby regentství francouzské převedl na pána svého, španělského *Filipa V.*, jakožto nejbližšího příbuzného nedospělého krále. **) A tudy popudil na sebe nejenom vládu francouzskou, anobř i anglickou a holandskou, které nemohly dopustiti, aby správa tak velikých říší spočívala v jedněch rukou. Všichni protivníci Alberónovi učinili tedy r. 1718 mezi sebou spolek, tak znanou *quadrupel-allanci*. Loďstvo španělské, které ze Sicilie plulo do Neapolska, od Angličanů jest zničeno a Francouzové vpadli do Španělska. Když pak ani to nepohnulo Španělů k míru, užili západní spojenci dvorských piklů k propuštění Alberóna z ministerstva (1719) a následkem toho vzala válka konec (1720). Poněvadž však savojský *Viktor Amadéus II.* do podniků Alberónových byl zapleten, odňali mu nyní spojenci *Sicilii*, kteráž opět spojena s rakouským Neapolskem, a dali mu v náhradu *Sardinii*, tak že odtud on a potomci jeho nazývali se „*králi sardinskými*“, ačkoli sídlili i potom ještě stále v Piemontě.

Aby země jihoitalské a poněkud i níozemské stále zachovány byly říši habsburské, to nezáleželo předkem na pouhém jich přistoupení k pragmatické sankci, nýbrž hlavně na tom, dovedou-li panovníci habsburští opatřiti se náležitou mocí námořskou, kteráby odlehlé ony země držela ve slušném spojení s jádrem říše. Ukázalo se již za poslední války patrně, že tomu náležitosti musí Sicilie neb Sardinie, komu jí dají cizí mocnosti námořské. Avšak na zřízení loďstva Karel VI. se nezmohl, a tudy, obával-li se, aby *souvislé země* jeho nerozpadly se po jeho smrti, tím více obávatí se musil,

*) Časopis mus. kr. č. r. 1869 str. 12. atd.

**) Viz Křížkových Děj. všeob. a rak. str. 82.

aby neztratili dědicové jeho země odlehlých. Proto neměl na tom dosti, že došla pragmatická sankcí domácího schválení, anobř domáhal se ouzkostlivě uznání jejího i se strany ostatních států evropských. Král pruský (Frédřich Vilém I.) a cíárovna ruská (choť Petra Vel. a jeho nástupnice Kateřina I., 1725—1727) nečinili v tom žádných překážek, avšak Anglie a Holandsko daly k žádostem císařovým své svolení teprv potom, když (1731) zrušil východo- a západoindickou společnost, která se ku podpoře domácího obchodu se zeměmi zámořskými zřídila v Ostende (r. 1722). Také v Němcích činil říšský sněm Karlovi VI. obtíže, a konečně (1732) přijal pragmatickou sankcí až na tři hlasy, t. saský, bavorský a falcký. Aby pak dílem na těchto místech a dílem i na ostatních říších docílil svého přání, zapletl se Karel VI. do nových válek, které vynutily na něm nové oběti.

L. 1733 zemřel polský král *August II.*; o jeho trůn 1733 ucházel se nyní opět *Stanislav Leszczyński* (str. 129) a pak *August III.*, syn *Augusta II.* a kurfirst saský. Oba měli své strany v Polsku, avšak i cizí moci míchaly se do volby. Císař podporoval saského kurfirsta, aby ho naklonil k přijetí pragmatické sankcí. Rusové snášeli se s císařem nejenom jakožto stálí nepřátelé *Leszczyňského*, anobř i proto, že mínili Kurony od Polska odtrhnouti a spojití s Ruskem. Byla totiž cíárovna *Anna Ivanovna* *) vdovou po posledním *Kettlerovci* (str. 70) a vojvodovi kuronském (*Frédřichu Vilému*), a domnívala se, že dojde pomocí *Augusta III.* žádaného cíle. Avšak *Leszczyński* došel podpory od Francouzů, poněvadž dcera jeho *Maria* byla choť *Ludvíka XV.* (od r. 1725); Francouzové pak spůsobili se Španěly a s králem sardinským spolek proti císaři, a odtud vznikla o poslušnost polskou válka téměř evropská. Španělové zmocnili se Neapolska, Francouzové Lotrinska a se Sardy téměř vsí země milanské. Sestárlý *Eugen* († 1736) bojoval na Rýně slabě, vojsko říšské nebylo náležitě zřízené a bylo tudy až i pomocí ruské proti Francouzům potřebí. Smírná vyjednávání začala sice již r. 1735, ale skutečného míru tak řeč. vídeňského dosaženo teprv po třech 1738 letech. *August III.* podržel korunu polskou (1733—1763), ale i *Leszczyňskému* zůstavena důstojnost královská. Kromě

*) Viz *Křížkových Děj.* vš. a r. str. 92.

toho vydáno mu *vévodství lotrinské*, kteréž tudy přestalo býti lénem říše německé a po smrti Lesczyńského mělo spadnouti na krále francouzského; což také vskutku se stalo r. 1766. *František Lotrinský*, vnuk Karla V. Lotr., slavného vojevůdce proti Turkům a zasnoubenec Marie Theresie, dcery císařovy, dostal za postoupení své země náhrady v *Toskáně* a v *Parmě*, kdež vévodští rodové vymřeli (1737 a 1731). Syn Alžběty parmské a královny španělské *Karel* stal se králem v *Obou Sicíliích*, toho jména III., kteréž země tedy od říše habsburské jsou odtrženy. A *král sardinský* odměněn za spolek svůj s Francouzi *jihozápadní částí Milanska* (Nováry a Tortony). *Kurony* dány zatím ještě jmenem léna polského *Bironovi*, dvořenínu a milenci císařovny ruské. Pragmatická sankcí konečně za právo uznána ode všech účastníků míru vídeňského.

1737 Ale ještě před plným zavřením tohoto míru zapletla se říše naše do nové války turecké (1737—1739), kterou začali Rusové, spojenci císařovi, již r. 1736, aby prý potrestali portu za to, že dopouštěla tatarskému chánovi při moři Černém činiti vpády do pastvin jihoruských. Avšak kdežto vojska ruská vedena jsouc *Münichem* vítězně postupovala proti Tatarům a Turkům v Multanech, utrpěli nesvorní vůdcové císařovi porážku za porážkou a přední mezi nimi, hrabě *Neipperg*, 1739 spůsobil r. 1739 v Bělehradě, dostav pokynutí z Vídně, s Turky zvláštní mír, který právě pro řevnivost vojenských vůdců nepřívznivě zdělán byl pro císaře. Následkem něhož vrátil císař portě *Malou Valachii*, *Srbsko s Bělehradem* a *pravé pobřeží savské*, tak že Sáva a Dunaj byly nyní již napořád jižním rozhraním naší říše. Mírem tímto nezdařeným odvrátila se Vídeň od přirozené politiky jihovýchodní a donutila i Rusy skončiti válku. Nicméně získala přece říše ruská zase *Asov*.

1740 b) *Za Marie Theresie (1740—1780)*. Nikdy nevyšla ošemetnost kabinetní politiky evropské na jevo tak bez obalu, jako hned po smrti císaře Karla VI. 20. ř. l. 1740, když měla pragmatická sankcí, ode všech mocností jsouc přijata, uskutečniti se. Počínaliti si panovníci, jakoby řečeného zákona o posloupnost v říši Habsburkův ani nebylo, a zastírajíce hanebné snahy své rozšířiti moci domů svých na újmu jedině oprávněné dědičky Karlovy uměle skroucenými ač li-

chými důvody historickými, *) jali se ihned dělit se o říši naší. Nejdůrazněji chopil se věci *Frédřich II.*, král pruský (1740—1786), jenž hned v říjnu r. 1740 část Slezska, války 1740 ani neopovědév, vojskem obsadil a pak Marii Theresii vedlé hlasu svého pro chotě jejího Františka při volbě na císaře 2,000.000 tol. nabídl, dokládaje se, že jí míní hájiti proti všem nepřátelům jejím. Ale Maria Theresia počestným způsobem nabídnutí *Frédřichova* přijati nemohla, i začala tedy válku tak řečenou první slezskou (1740—1742). Hned při

*) Ve stručném tomto dějepise nelze vylíčiti vši této lichosti, ale na příklad stůj zde přece obrazec ošemetnosti pruské. Nový král pruský, *Frédřich II.*, jenž krátce před Marii Theresii vládu nastoupil, dovolával se práva k některým částem *Slezska*, a to ke knížetství *krňovskému* (viz str. 11—12 a 82), pak k *lehnickému* a *břežskému*. V příčině *Krňovska* pravil, že bylo od *Ferdinanda II.* nesprávně odňato rodu *braniborskému* pro nevěrnost jediného knížete *Jiřího Frédřicha*, a tudy že má jemu býti vráceno. Avšak knížetství *krňovské* nebylo majetkem celého rodu *braniborského*, jakož se domnívali knížata *braniborští* na základě soukromých a rodinných svých úmluv, které nemohly rušiti státního práva českého bez svolení koruny české. *Krňovsko* náleželo jakožto léno české jenom linii *braniborskoanspašské*, a když ta r. 1603 vymřela, zmocnili se knížata *braniborští* osiřelého *Krňovska* bezě všeho práva; *Ferdinand* je tedy neodňal *Jiřím Frédřichovi* pro felonii, anobřž proto, že byl neprávem v jeho držení. — V příčině *Lehnice* a *Břehu* měla se věc takto. *Frédřich II.*, kníže *lehnický* a *břežský*, vešel r. 1537 bez svolení stavů českých a krále *Ferdinanda I.* s *braniborským* kurfiřtem *Joachimem II.* v obapolnou smlouvu dědičnou, která však od koruny české výslovně za neplatnou vyhlášena jest ještě téhož roku. Synové *Frédřicha II.*, *Frédřich III. lehnický* a *Jiřík břežský* v léna otcovská uvedeni jsou teprv tehdá, když závazkův i práv úmluvních se odřekli. Nicméně však když vymřel rod jejich *Jiřikem Vilémem* r. 1675, hlásil se o právo k posloupnosti *braniborský* kurf. veliký *Frédřich Vilém*, i dán mu za vzdání se domnělého práva v dolním Slezsku kraj *švíbuský* pod tou však se synem prvorozeným tajně snesenou úmluvou, aby po smrti otcově za náhradu peněžitou a za nápadnictví k *východním Frísům* kraj *švíbuský*, od koruny české bez práva odcizený, vydal nazpět. Vskutku pak když se toto stalo za nástupce *Frédřicha Viléma Frédřicha III.* a jakožto krále I., vyplacena mu náhrada 255.000 zl.; *východní Frísy* po vymření domácích hrabat vzal si týž král pruský *Frédřich II.*, jenž nad to opět domáhal se *Lehnice* a *Břehu*! —

prvním setkání se obou nepřátelských vojsk na poli u *Molvice* blíž *Břehu* (1741) zvítězil *Frídrieh II.* nad hrabětem *Neippergemem* a přinutil jej k zpátečnému tažení. A mezitím co Prusové opanovali Slezsko, dohodli se *Francouzové* smluvivše se již také s králem pruským, v *Nymfenburce* blíž *Mnichova* (r. 1741) s *kurf. bavorským Karlem Albertem*, se *Španěly* a se *Saskem* o rozdělení kořisti.*) Proti tolika nepřátelům byla *M. Theresia* slabá, neboť všechno její vojsko počítalo jenom na 150.000 mužů, kdežto jediný *Frídrieh II.* velel víc než polovici tohoto počtu a nemusil vojáků svých rozestavovati. Spojenci opanovali tedy *Horní Rakousy*, *Čechy* a část *Moravy*; *Karel Albert* dal se v *Praze* korunovati a vyhlášen brzy potom ve *Frankfurtě* za císaře pode jménem *Karla VII.* (1742—1745). Mezitím však dala se *M. Theresia* v *Uhrách* korunovati, přijala chotě svého za spoluvladaře a dosáhla na zemích uherských tak znamenité podpory válečné (asi 100.000 m.), že nejenom vytlačila nepřátelské vojsko z *Horních Rakous*, anobrž i *Bavory* opanovala, tak že nový císař právě té doby zbaven byl své země, kdy vsadil si na hlavu korunu císařskou (v únoru 1742). Do *Čech* vyslán *Karel Lotrinský*, bratr *Františka*, chotě *Marie Theresie*, avšak u *Chotusic* blíž *Čáslavi* zvítězil král pruský po druhé nad vojskem rakouskouherským (dne 27. května l. 1742) a tudy svolila *M. Theresia* k míru s *Frídriehem*, kterýž mír zavřen ve *Vratislavi* (dne 11. června l. 1742). Prusové odřekli se spojencům a za to vzdala se *M. Theresia Kladska a největší části Slezska*, tak že jí zůstalo jenom *knížetství těšínské*, z *knížetství opavského a krňovského toliko ty kraje, které leží na jihu řeky Opavice*, pak k *Moravě* slušící *obvod osoblažský (Hotzenplotz)* a z *knížetství nisekého*, které drživali biskupové *vratislavští, jižní hornatá část*. Říše *Frídrieha II.* zmohla se takto téměř o třetinu svého obyvatelstva.

Poněvadž *Španělové* ve *Vlaších* vítězili, propustil král anglický *Jiří II.* (1727—1760), donucen jsa k tomu parla-

*) Tyroly se zeměmi švábskými, *Horní Rakousy* a *Čechy* měly býti podílem *Karla Alberta*; *horní Slezsko* a *Morava* měly se dostati *Sasům*, jako *Dolní Slezsko* *Prusům*; *Milánsko* a *Parma* ustanoveny byly pro druhorozeného syna *Alžběty parmské*, aby prý „se mu také kousek chleba dostalo“; *Nizozemsko* hodilo se *Francouzům*. *Ostatek* byl by zůstal *Marie Theresii*.

mentem, ministra svého *Walpola*, který hájil neutrality a tudy přepravení loďstva španělského do Itálie nezamezil, ujal se M. Theresie a války se účastnil. Zřízena k tomu cíli v Hannoveru tak řečená pragmatická armáda, která Francouze, z Čech vytačené a s tíží uprchlé, nad Mohanem u *Detting* porazila a konečně ve spojení s vojskem Theresiiným až za Rýn zahrnala. Maria Theresia přijevši do Čech dala se slavně korunovati, odvezla však korunu českou při odjezdu svém do Vídně. Kurfirst saský mezitím přešel na stranu habsburskou a císař tudy tak byl opuštěn, že i do hmotné bídy upadl. To přimělo Frídricha II. k obnově války, tak řečené druhé slezské (1744—1745), které opět ani neopově- 1744
děl. Bátl se, zvítězí-li Maria Theresia, že Slezsko mu zase odejme, dále pak měl naději, pomůže-li Karlovi VII., že dosáhne císařského potvrzení panství svého nad východními Frísy. Vpadl tedy do Čech (1744), ale za nedlouho generálem *Traunem* bez bitvy ze země vytačen. Císař zatím vrátil se do své země, zemřel však zde v Mnichově začátkem r. 1745. 1745
Syn jeho *Maximilián Josef* vzdal se všech domnělých práv otcových a zavřel s Marií Theresií *mír füssenský* (nad Lechem blíž hranic tyrolských); následkem čehož zůstaveny jsou mu Bavorsy, on pak při volbě nového císaře dal hlas svůj Františkovi Lotrinskému. Traun se Sasy obrátil se potom do Slezska, ale zde zvítězil Frídrih II. opět u *Hohenfriedberka* na severovýchodě průsmyku trutnovského.

Nicméně vyvolen v Němcích přece *František I. Lotrinský* za císaře (1745—1765) i přes protest pruský. Frídrih II. vtrhl potom opět do Čech a zvítězil na novo u *Zárova* na jihozápadě od trutnovského průsmyku; ale poněvadž znamenal, že největší pikle strojí proti němu saský ministr *Brühl*, obrátil se do Sas a porazil vojsko saské u *Kesselsdorfa* na západě od Drážďan. To pohnulo Brühla hledati prostřednictví anglického, kterému pak se podařilo způsobiti mír drážďanský koncem r. 1745. Sasové zaplatili velikou summu peněz náhradou válečnou, Maria Theresia obnovila úmluvy vratislavské, a Frídrih II. uznal Františka I. za císaře.

S ostatními mocnostmi trvala válka pořád ještě, ano přenesena i do *Veliké Británie*, kdež *Stuartovci* (Karel Edward, jménem otce svého Jakuba III.) pomocí francouzskou nižší vrstvy obyvatelstva *skotského* pobouřili. Ale povstalci

u *Cullodena* blíž města Invernessa byli potřeni (1746), a od té doby nečinil v říši velkobritanské již nikdo více odporu proti rodu hannoverskému. Poněvadž však Francouzové zatím všech Nizozemí dobyli, ale zase v Itálii nešťastně válčili, 1748 rozhodla válku konečně diplomatie mírem cášským r. 1748 tak, že Francouzové, pro špatné finance jsouce neschopni k dalším podnikům válečným, Nizozemsko Marii Theresii vrátili a že František I. *Parmu* (s *Piacenzou* a *Quastallou*) *Filipovi*, druhému synu Alžběty parmské, jakožto zvláštní vojvodství vydal. Také *Sardínsko* na straně milánské nepatrně se rozšířilo. Ze všech těchto válek získalo Prusko nejvíce, a poněvadž mělo krále důmyslného a odvážného, nabylo vážnosti, velmoci.

Ale za málo let bylo Marii Theresii opět válčiti o Slezsko, a byla do války nové zase více zapletena, než aby ji sama byla začala. Stalo se to takto.

Francouzové a Angličané vrazili na sebe nepřátelsky v osadách obou Indií, západní i východní. Ve východní Indii svedli je proti sobě nabobové (knížata domácí), kteří tehdež nástupců Tamerlanových (II. str. 230) čili tak řečených velikých mogulů, sídlících v městech Delhi, sotva dle jména za vrchní pány uznávali, a tudy spory své raději pomocí Angličanův a Francouzů vyřizovali, tak že žehravost obchodní panující mezi oběma mocnostmi evropskými rychle na sebe vzala také ráz politický. A k tomu nedohodli se oba národové o meze svých zemí v severní Americe. Francouzové mínili zmocniti se podél břehů missisipských všech zemí na západě od osad anglických, tak aby jejich osady při zálivu mechickém ve spojení stály s krajinami kanadskými a tedy šfriti se Angličanům v severní Americe se zabránilo. Když pak kupci londýnští v ouvodí řeky Ohia začali provozovati obchod, byli od Francouzů mocí zahrání (1754). Za to mstili se Angličané na lodích francouzských, všude na mořích je jímající. Pobrali jich přes 300, ačkoli válka ještě nebyla opovězena a mezi Angličany a Francouzi v Americe již i některé násilné srážky se přihodily. Král anglický Jiří II. předvídaje, že válka jednou počatá zachvátí na pevnině i hannoverské jeho kurfirstství, vešel s Frídřichem II., králem pruským, ve spolek, a následkem toho spolčil se zase dvůr francouzský, kde tehdež vládla pověstná markýska Pompadour,

s Marií Theresií a rádcem jejím Kounicem. Jedním rokem (1756) mělo dosavadní spojenectví mocí evropských novou tvářnost. Odvěký nepřítel Habsburkův stál nyní na straně rakouské, a přátelství mezi Anglií a zeměmi naší říše se roztrhlo. Francouzové přepadli anglický ostrov Minorku a chystali se vtrhnouti do Němec. Zatím vrazil Friedrich II., boje se o Slezsko, do Sas, spolčených s Marií Theresií, zmocnil se Drážďan, porazil u *Lovosic* (1. října 1756) vojsko rakouské spěchající Sasům na pomoc, a zajal v *Perně* válečníky saské, jež přes dosavadní obyčej mezinárodní vřadil ve své voje. Tak začala tak řečená třetí válka slezská čili sedmiletá (1756—1763), jejíž bojiště rozplítalo se znenáhla téměř po vši zeměkouli. Rusové, Švédí, část říše německé a Španělévé přistoupili ke spolku mocí jižních, kdežto severní knížata němečtí za peníze propůjčovali vojsk svých Angličanům, a po Polsku i proti vůli jeho projížděly válečné posily ruské. Ve východní Indii zmocnil se anglické Kalkuty nabob bengalský a umohl přes sto Angličanů v Černé Jámě; za čež jej potrestal *Clive*, jenž potom tam položil hlavní základy k nynějšímu panství velkobritskému, Bengalsko si podrobiv a od velikého mogula zakoupiv (r. 1765). Avšak také v Americe a v Africe vítězili celkem Angličané. V Evropě zápasilo se, ačkoli mnohem krvavěji, při nesvornosti spojenců francouzských, nerozhodně. Nejvíce sužovány jsou země saské a pruské, ačkoli také Čechy a Morava mnohou bídu musely snášeti. *) Ale i země, které nebyly bojištěm, unavily se pro přílišný náklad válečný; Angličany stála ta válka 80 miliónů liber. Zavřen tedy mír, a to dvojí, v Paříži (dne 10. února) a hned potom v Hubertsbuře (blíž Lipska, dne 15. února) r. 1763. *Anglie* získala nejvíce: předně již tím, že téměř zničila námořnictví francouzské a španělské během války, a pak obdržela od Francouzů *Kanadu*, *Nové Skotsko* a několik ostrovů západoindických v Americe, potom v Africe země *senegalské* a všechno ve východní Indii, čeho se tam Francie

*) R. 1757 porazil Frídrieh II. vojsko císařovny na návrších za Žižkovem, obléhal Prahu, byl však *Daunem* donucen k bitvě u *Chocemic* blíž Kolína, a poražen jsa opustil Čechy. Na Moravu vpadl r. 1758, oblehl *Olomouc* (pevnost od r. 1755), ale *Loudonem* zase do Slezska vytlačen.

zmočila za poslední doby (po r. 1749); kromě toho postoupili jí Španělové *Floridy*, za niž dostaly od Francouzů *Louisiany* a ostrova *Minoriky*. *Fridrich II.* podržel Slezsko, slíbil však dáti u příští volby císaře římského hlas svůj *Josefovi (II.)*, synu *Marie Theresie*; což vskutku se stalo brzy 1765 potom r. 1765. O něco později dostalo se i Francii jakési náhrady za veliké ztráty krajin zámořských dílem v *Lotrin-* 1766 *sku*, které jí připadlo po smrti *St. Lescezyňského* (1766), dílem v *Korsice*, která vzbouřivši se proti *Janovu* (již r. 1726) po mnohých namáhaních a osudech zůstavena jest od Anglie 1768 bez pomoci a prodána *Ludvíkovi XV.* 1768.

Reformy státní ve prospěch absolutismu. Obecné netečnosti užili koncem první a začátkem druhé polovice 18. století mocnářové evropští na pevnině aneb jejich ministři k utužení moci zeměpanské. K tomu cíli všelijak *obmezovali aneb rušili dosavadní práva stavovská a jmenovitě práva kněžstva vůbec*, i zřizovali pak úřednictvo jenom na vůli své závislé (*bureaukratii*), kteréž pokládali státníci toho věku za nejprospěšnější „nástroj v mechanice státní“. K provedení svých záměrů chápali se přfležitostí, kdekoli a jakékoli se jim hodily, nevšímajíce si v tom prostředků zákonitých.

První natoupil na dráhu tohoto směru, podlé něhož se celá doba jmenuje, *Tanucci*, učený právník a ministr neapolský. Znamenaje, kterak počet kněží v říši jeho jest příliš veliký (1 kněz na 150 duší) a kterak hojnými statky vládnou, zneusnadňoval vstoupení do stavu kněžského (aby mělo 2000 obyvatelů 1 kněze), zrušil několik klášterů, ztenčil výběr desátků, zapovídal kostelům a klášterům přijímati pozemky, zkracoval soudy kněžské, nedovolil vyhlašovati bully papežské beze schválení vládního atd. Zprvu mínil užiti k záměrům svým konkordátu jakožto prostředku zákonitého, brzy však byla mu cesta tato zdlouhavou a on vydával tudy libovolaé královské zákony. Podobně zkracoval také privileje stavů zemských. V jisté míře pečoval i o školstvo, pokud totiž spůsobilé bylo připravovati aneb podporovati směr jeho snažení. Příkladu *Tanucciova*, na němž v přemnohých kusech patrné bylo působení *učencův a vzdělaných kruhů* (*bureaux d'esprit*) *francouzských*, následovalo se hojně i v jiných státech. Pověstným stal se v Dánsku nešťastný *Struensee* († 1772). Některé vlády, jako jmenovitě dánská přičiněním hraběte

Bernstorfa Staršího ulevovali lidu na poddanství a jeho břemenech.

Reformy těchto druhů ujímaly se za Marie Theresie i v zemích našich. *) Při tom však jevílo se také snažení po sestředění vlády a správy. Proto zřízena „*státní rada*“, jejíž úkolem bylo zásady státního řízení zjednodušiti; sloučena *česká a rakouská kancelář* v jedinou *českorakouskou* (1762) a ustanoveny *nejvyšší soud*, *nejvyšší komora dvorská* a *nejvyšší dvorská kommissi školní* ve Vídni, kteréžto úřady k týmž zemím hleděly jako řečená spojená kancelář. Místodržitelstva rozdělena ve více úřadů, v *guberniím* k řízení věcí politických a duchovních, v *zemský soud*, jakožto stavovský zbytek z místodržitelstva, v *komorní úřad* pro správu důchodní, a v *zemskou kommissi školní*, které přidělila se i censúra kněh, konaná do té doby od úřadů církevních. Některým zemím dáno nové *rozdělení na kraje*, a to za tím účelem, aby poddaný lid jaksi z moci stavovské převeden byl pod moc vlády samé. Tudy zřízení po krajích *zeměpanství úřadové krajští* a osoby při nich ustanovovány jakékoli a odkudkoli. *Robotní patent* (z r. 1775) slevil robotu ruční asi o polovici času. *Zvláštní kommissi ve Vídni* měla úkol, *srovnati zákony zemí* podřízených pod nejvyšší soud, a složiti nový psaný zákon společný pro všechny tyto země. Na ten způsob obmezována moc sněmů zemských, že sklesly toliko na *sněmy postulátní*. Podobně zmáhalo se absolutní působení zeměpanské i ve věcech církevních, katolických i protestantských. Návštěvy apoštolských nuntiů jsou zastaveny a dopisy papežské poukázány do *státní kanceláře* čili ministeria řízení vnějšího (*placetum regium*). Některá ze zřízení nových směřovala také zjevně ke sloučení národů v jeden národ a to německý. **) Opravy a proměny předsevzaté ve školství jsou nejvíce následkem zrušení řádu jezuitského.

Zrušení řádu jezuitského. Čím více zjednávala si průchod zásada náboženské snášlivosti či tolerancí, tím více odcizování jsou jesuité svému původnímu povolání (str. 39—40). Následkem toho ochabovala hlavní jejich činnost aneb zabí-

*) V. V. Tomka Děje král. č., 3. vyd. str. 422—429.

**) Viz V. A. Šemberových Dějin řeči a liter. č. str. 222.

hala na dráhy, které řeholi neslušely. Tím spíše naskytla se tudy osobám, nadšeným osvětou francouzskou, hodná příležitost zkazit nenáviděný ale přece mocný onen řád. Přední útok v tomto směru učinil v Portugalích ministr *Pombal*, a první příčinu našel v odporu, kterým jezuité hájili svých zřízení paraguajských v Americe (str. 129). Mezi Španěly a Portugaly vznikl totiž spor o země při ústí řeky La Plata (San Sacramento), kterýž narovná r. 1750 tím, že Portugalové ústí laplatského nechali Španělům, avšak za to dostati měli části španělského Paraguajska. Ale indiánští obyvatelé těchto krajín proti smlouvě se zbouřili; poněvadž však ve všem řízení byli od jezuitů, tedy pokládáni jsou jezuité za původce zpourey a války odtud vzniklé. Indiáni poraženi jsou sice (r. 1755), ale *Pombal* nepřestal jezuitů stíhati, kteří tudy neostýchali se, strašné zemětřesení v Lissaboně (z téhož roku) vyhlašovati za trest Boží pro schvalování činů *Pombalových*. Avšak teprv útok na život krále portugalského (Josefa I. Emmanuela) způsobil jejich vyhnanství z Portugalska (r. 1759), neboť namluvilo se králi, že řečený útok jezuité zavinili. — Druhou ránu zasadila jezuitům Francie. Obecný superior jejich řádu na ostrově *Martinice* v západní Indii, jmenem *Lavalette*, vedl rozsáhlý obchod s kupci francouzskými; když však za tehdejších válek jeho lodi od nepřátel jsou pobrány a *Lavalette* nebyl s to, aby kupcům ztráty nahradil, žádalo se náhrady na řádu (2,400.000 livr.). Řád (generál *Ricci*) náhrady odeprél a proto prohlásil parlament 1762 pařížský jesuity za záhubné církvi i státu (1762). Statky jejich (60.000.000 l.) se pobraly, jednotlivým však členům, když se řehole zřekl, poskytla se výživa; ostatní jsou ze země vypovězeni. Příklady těchto následovali zeměpánové bourbonští ve Španělech, v Neapolsku a na Parmě, ano i velmistr maltezenský (1767—1768). Konečně vydal papež *Kliment XIV.* (Ganganelli) k doléhaní vyslanců rozdílných států dne 19. srpna 1773 l. 1773 breve *Dominus ac redemptor noster*, kterým řád jezuitský ve všech zemích zrušil. *) Nicméně trvalo tovaryšstvo přece ve *Slezsku*, kdež ho potřeboval na školách katolických

*) V zemích M. Theresie jmění řádu jezuitského (2,351.285 zl.) obráceno ve prospěch studijního fondu ku podpoře školství tehdejší zvelebujícího se měrou nadobyčejnou.

Frédřich, nemoha ústavů těchto opatřovati ze státní pokladnice, a pak v katolické *Litvě*, kdež z podobných příčin hájila jich ruská Kateřina II.

První rozdělení Polska r. 1773. Polsko, v němž anarchie šlechtické a úřednické oligarchie stále přibývalo, nepoživalo zvláště za Augusta III. (str. 135) mezi mocnostmi evropskými žádně váhy; ukázalo se to nejpatrněji během války sedmileté tím, že vojska cizí k podnikům svým užívala území polského, aniž si byla zjednala k tomu slušného práva. Zatím však dostala se říše ruská, opatřena jsouc vycvičeným vojskem a rozšířena r. 1743 naproti Švédům přes jihovýchodní krajiny finské, po několikaletém provádění nebezpečných pletich dvorských do rukou rázné a schytralé Kateřiny II., choti *Petra III.*, prvního cíara z rodu *holštýno-gottorpského* *) (od r. 1762). Petr III. byl uskrčen, sotva že dosedl na trůn; za jeho syna *Pavla* vládla Kateřina II. (1762 až 1796) samostatně až do své smrti. S Frédřichem II. vešla v tajnou smlouvu, kterou se oba zavázali překážeti opravám státním v Polsku, aby tím snáze kořistiti mohli ze zmatků mezi stranami polskými se zmáhajících. O řečených opravách pracovali mnozí vlastenečtí mužové (Konarski, Czartoryští), toužíce především sesílití moc královskou; avšak obyčejů dosavadních hájila strana doma mnohem silnější (v jejíž čele byli Radziwillové a Potočtí). Kateřina a Frédřich šálili obě strany, a když odpůrcové hmotnou mocí jedni druhých chtěli zničiti, vyslala cíarovna vojsko své do Polska (1763). V tom však zemřel král August III. Působením 1763 ruským zvolen nyní za krále někdejší milec Kateřiny II., slabý *Stanislav Poniatowski* (1764—1795), za něhož opravy před volbou způsobené brzy po přání ruském se zrušily. Hned potom ujala se Kateřina dissidentů polských, žádajíc na sněmě varšavském jejich jménem za náboženskou rovnoprávnost. Když pak sněm žádosti odepřel, sestoupila strana ruská ve velikou *konfederaci radomskou* (1767), ke které přidal se 1767 i král. Nejhlavnější odpůrcové sněmovní (biskupové Sečtyk a Zašuski, a krakovský vojvoda Rzewuski), mocí vyslance ruského (Repnina) jati a do Sibíře odvedeni. Násilné toto počinání cizinců svedlo odpůrce v *konfederaci barskou* (1768) 1768

*) Viz V. Křížkových Dějin všeob. a r. str. 92.

Le pař: Všeob. dějepis pro ústavy učít. III.

a tudý vznikla mezi oběma konfederacímá krvavá válka. Francie nemohouc sama do věcí polských se míchatí, poštvála proti Rusům Turky, kteříž opověděli tedy válku (1769) předstírajíce, že část Rusů, stáhajíc přívržence konfederací barské až na tureckou půdu, pohraničné jedno městečko (Baltu) zapálila. Ale Turci s opověděním války se přehnáli, poněvadž nebyli k ní připraveni; také zastaralé válečné jejich zařízení nevyrovnalo se pokročilejšímu řádu ruskému. Tak opanovala vojska ruská všechny země na severu dunajském kolem černého moře a loďstvo cárské obepluvši Evropu z baltického do řeckého moře zničilo námořskou moc tureckou nedaleko ostrova Chiu v *přístavě česmenském* (1770). Bájeno již o plném osvobození křesťanův ze jha osmanského a jmenovitě o vykoupení Řekův. Ale naděje tak dalekosáhlé neuskutečnily se, ačkoli *Rumjancov* přes Dunaj přešel (Zadunajský), vítěze i v těchto krajinách. Vojska ruská musila se té doby příliš rozdrobiti, poněvadž jich byla nejen proti Turkům anobř i v Polsku a pak i doma pilná potřeba. V Rusích samých totiž způsobil velikou bouři kozák *Pugačev*, vydávaje se za Petra III., a opanoval jižní krajiny urálské (1773—1774); pokoření jeho stálo nevšední namáhaní a podařilo se teprv, když Pugačev surovostí svou více odvracel od sebe než aby Starorusy ke vzpouře náchylné byl k sobě přilákal. Zavřen tedy s portou mír v *Kučuk-Kajnardži* (jihovýchodně od Silistrie) r. 1774, v kterém Rusové Bessarabii, Multany a Valásko portě sice vrátili, avšak i sobě jistou ochranu nad zeměmi těmito vyhradili. Za to však vyhlášení jsou *krymští a kubanští Tataři*, aby snáze mohli v říši ruskou býti vtěleni, za *svobodné*; pevnost *Kerč-Jenikale* zůstala Rusům, a *korábům ruským pojištěn volný obchod na mořích tureckých*. Mezitím vynasnažili se poslové ruští všemožně, aby v konfederacích polských způsobili strany, z nichž jedná k druhé neměly důvěry; pročež panovala v zemi ochablost taková, že se neužilo tísní ruské způsobené Pugačevem a válkou tureckou. Té doby sprátelili se mezi sebou císař *Josef II.* (1765—1790), od matky Marie Theresie za spoluvladaře přijatý, a *Fridrich II.*, navštívivše jeden druhého (napřed ve slezské Nise a pak v moravském Unčově), a dozrála mezi Pruskem, Rakouskem a Ruskem myšlenka odnětí Pol-

sku pod záminkou jakýchž takýchž historických práv a upomínek jisté části a rozdělití je mezi řečené sousedy.

Cit Marie Theresie bouřil se proti bezpráví tak křiklavému, avšak i ona svolila k podílu jí vyměřenému, aby nemusila pro celistvost Polska odhodlati se k nové válce aneb obávati se jednostranného rozšíření říší sousedních. Tak došlo k prvnímu rozdělení Polska. *Rusové vzali si část Bílé Rusi nad západní Dvinou a nad horním Dněprem, Prusové krajiny mezi Pomořskem a královstvím pruským a Maria Theresia kromě Špiše někdy uherské (II. str. 217) a slezských knížetství Zátorska i Osvětimska (II. str. 221) tak zvané království haličské a vladiměřské.* Kusý sněm polský, stísněn jsa vojsky kořistících mocností, rozdělení toto, ač ne bez odporu, schválil r. 1773. Ostatní Evropa ke skutku tomu 1773 mlčela, zaručujíc celistvost zbytků polských pro příští věky. Ano i to ustanovení ještě vnuceno jest Polákům, aby říše jejich zůstala volebnou s vyloučením cizozemce z volby, a pak aby správu její republikánským způsobem řídil sbor 36 osob sněmem k tomu zřízených.

Od té doby, co přiděleny byly země haličské k říši naší, činily Multany mezi Haličí a Sibiňskem velký klín; tudý vyhověla porta žádosti na ni vznesené a postoupila Marii Theresii smlouvou z r. 1775 tak řečenou Bukovínu za 1775 pomoc při námluvách míru kučukajnardžského; kteráž země potom byla zvláštním krajem království haličského (až do roku 1849).*)

Války a spory o poslušnost bavorskou. Také na západní straně zabíhal klín do říše naší, t. Bavorsko. Císař Josef II. mínil tedy užiti příležitosti, když vymřela po meči bavorská větev rodu vittelsbašského (str. 12) kurfirstem Maximiliánem Josefem (r. 1777), a domluvil se s nástupcem jeho 1777 *Karlem Theodorem*, nejstarším členem Vittelsbachovců falckých, na základě domnělých práv historických k některým částem Bavorska tak, že mu Karel Theodor hotov byl po-

* Třetí syn Marie Theresie *Ferdinand* zasnoubiv se s *Beatrikou d'Este*, dědičkou *modenskou*, dosáhl zeměpanství v državě své choti. Modena odtud, pokládána za *tertiogenituru* rodu habsbursko-lotrinského jako *Toskána*, která přešla po Františku I. na druhého syna *Leopolda*, sekundogeniturou slula.

stoupiti Dolních Bavor a krajiny hornofalcké. Avšak Frídri-
 ch II. nechtěl dopustiti, aby se Rakousko v Němcích roz-
 šířilo, i navedl tudy Karla, vévodu zweibrückenského a pří-
 štího nástupce bezdětného Karla Theodora, že proti úmluvě
 císařské podal odpor. Došlo opět k válce (1778—1779), jejíž
 1779 bojištěm zase byly Čechy; ale po nepatrných šarvátkách spů-
 sobila Maria Theresia těšínský mír r. 1779, spokojivši se tím,
 že jí od Bavor postoupena byla *čtvrť nad Innem*.*) Bylo
 patrné, že Prusové rodu habsburskolotrinskému v Němcích
 půdy nepřejí a že králové jejich k tomu pracují státi se v říši
 německé hlavou. Císař Josef zakusil ovoce tohoto snažení
 1785 ještě jednou r. 1785, když se odhodlal odlehlou Belgií vy-
 měniti za Bavorsku jemu příznivě položenou. Opět odporoval zá-
 měřům císařovým Karel Zweibrückenský podporován jsa Frí-
 drichem II., kterýž kromě toho zřídil *spolek knížat německých*
 proti těm a podobným podnikům Josefovým v Němcích. Brzy
 potom zemřel Frídriech II. zůstaviv bratrovci svému, Frídriechu
 Vilémovi II.**) (1786—1797) Prusy nejenom jako první moc
 v Němcích, anobřz již i jako velmoc evropskou. Trvání říše
 německé v té podobě, jakou dosud měla, bylo na delší čas
 nemožné. Tím spíše pak dá se vysvětliti lopotnost císaře
 Josefa II., která panovníka tohoto, jinak jednoho z nejdů-
 myšlnějších vládařů svého věku, svedla na neplodnou snahu
 učiniti z národů své říše jeden jediný, německý, aby potom
 v Němcích on aneb potomkové jeho postavení svého mohli
 uhájiti.

Vznik samostatnosti spojených obcí severoamerických***)
 (1773—1789). Anglické osady v severní Americe vyvínovaly
 se posud dosti svobodně, požívajíce dobré samosprávy, kte-
 rou záhy zvykly pokládati za mocnou záštitu svého zdaru.
 Avšak země mateřská činila zhusta pokusy svobody osad zten-
 čiti jednak ustanovujíc jim vladaře, kteří více poslouchali vůle
 anglických ministrů, než aby si byli hleděli dobra osadníků,

*) Časté války s Pruskem zjevily potřebu pevností v severních stra-
 nách říše. Tedy přidružily se nyní k Olomenci a Hradci Králové
 ještě Tereziín a Josefov (1780).

**) V. Křížkových Děj. v. 8. a r. str. 90.

***) Opakuj str. 9, 62, 72, 103, 108, 125, 129, 180 a 141.

— Velmi dobře vylíčeny jsou děje Spojených obcí severoameri-
 ckých ve Slovníku naučném, VIII. str. 879—893.

jednak přísně šetříc navigačních akt, které obchod vůbec položily v ruce Angličanův. Ale největší pohoršení mezi osadníky způsobila po válce sedmileté snaha krále Jiřího III., ministerstva a domu lordův anglických, jmenovaných nejvíce samým králem z osob neschopných a závislých, ukládati osadám daně, z kterých měl se krýti dluh způsobený za řečené války ovšem nejvíce ve prospěch osadníků samých. Plných deset let vyjednáváno v té věci na obou stranách atlantského oceanu. Američané nebyli proti tomu, aby válečný onen náklad z jejich peněz se nahradil, avšak hájili zásady, že nesluší parlamentu daní, ani přímých ani nepřímých, jim vyměřovati, dokud oni v něm nemají účastenství. Když tedy (r. 1765) přijala sněmovna anglická zákon *kolkovní*, dle něhož neměla míti v Americe žádná listina právní platnosti, která nebyla psaná na papíře kolkovaném, konány v osadách tak obecné demonstrace, že musilo ministerstvo, které řečený zákon navrhlo, vládu složit. Ale noví ministři způsobili nový spor, zařídívše v osadách *clo* (1766) na dovoz čaje, skla, papíru a jiného zboží. Proti tomu vznikl opět odpor, tužší prvého, v jehož čele byl stát *Massachuset* s hlavním městem *Bostonem*; a když mezi lidem bostonským a vojskem do osady vloženým pro vespólnou nenávisť došlo krvavé srážky, sevřeno jest vojsko v tvrzi městské tak, že parlament po návrhu opět nového ministerstva (1771) cla z obchodního zboží, vyjma toliko čaj, zrušil. Ale právě tato povolnost Anglie objevila její slabost a dodala Američanům srdce k obecnějšímu odporu; zboží clem postíženého se nekupovalo, ano překáželo se lodím, které čaj dovážely, vplouti do přístavu; v Bostoně pak za jedné noci zlezl zástup lidí za Indiány přestrojený jistou loď a vházel 342 bedny čaje do moře. Tu kázal parlament anglický zavřítí přístav bostonský, dokud by škoda se nenahradila. Ale sněm massachusettský svolal posly všech osad k *obecné schůzi*, kteráž, jsouc první toho druhu, sešla se r. 1774 1774 ve *Filadelfii*, a odpor posud jako na slepo vedený náležitě zorganizovala. Ano činily se na mnohých místech *přípravy k brannému odporu*. Když však vojsko anglické sklady zbraní pobíratí se jalo, udála se první značnější šarvátka mezi ním a hotovostí massachusettskou u *Lexingtona* (dne 19. dubna) r. 1775; kterážto srážka pokládá se za *počátek boje za samostatnost Spojených obcí severoamerických*.

Jestli pak boj tento veledůležitý „pro podivuhodnou vytrvalost, kterou v nerovném zápasu osvědčili Američané pro právo a svobodu. Nalézalot se tehdaž Anglicko na vrcholu své moci; vojska jeho byla utužená a boji přivyklá, a koráby jeho panovaly nad veškerým oceánem. Výnosný obchod, který vedlo s celým světem, byl mu nevyvažitelným pramenem bohatství, i nebylo říše, která by se mu byla vyrovnati mohla. Na druhé straně byli Američané národ v slabém počtu tři milionů přes ohromnou prostoru rozšířený, tak že svazek spojující jednotlivé osady při veliké rozličnosti zaměstnání a mravů byl toliko slabý. Řádného vojska neměli, než toliko zemskou hotovost, která nebyla zvyklá na žádnou kázeň, aniž mohla dlouho vytrvati v poli u vzdálenosti od svých živností. Také nebylo státního pokladu, z něhož by mohly zapravovány býti útraty válečné, vedlé čehož ostatně myšlenka odtrhnouti se od mateřské země ještě se neujala v lidu, jenž celý ten spor měl za pomíjející rozepři, která jakousi povolností s obou stran přece zase dá se vyrovnati. Dosažení samostatnosti byl tajný záměr jen několika odhodlaných mužů,“ jako na př. *Franklína*, vynálezce hromosvodu a agenta amerického na pevnině, pak *Washingtona*, hrdinského vojevůdce hotovosti americké. Během války ozbrojovány také lodi a položeni tudy základové k zvláštnímu *námořnictví*. A štěstí přálo Američanům; „ulapili na moři mnohou kořist s bohatým nákladem, jmenovitě pak zamezovali dovoz potravních potřeb anglickému vojsku. Mimo to snažili se osadníci pobouřiti také Kanadu a Irsko a přilákati na stranu svou některou velmoc evropskou, aby Angličané donuceni byli válečnou moc svou rozdrobiti. I to Američanům dobře posloužilo, že dolní komora sněmu londýnského velikého stálého vojska se bála, aby se ho později neužilo proti právům národa. Byly jí dějiny pevniny evropské v tom patrnou výstrahou. Za takového věci stavu *vyhlásil kongress filadelfský* 1776 (dne 4. července) r. 1776 *sjednocené osady za samostatné*. Když pak po mnohých trpkých nehodách, jež důmyslný Washington statečně přemohl, znamenitá část 7000 mužů vojska anglického u *Saratogy* (v horním ouvodí connecticutském) r. 1777 ke kapitulaci donucena jest, způsobil Franklín při dvoře ver-sailleském, že *Francie* (r. 1778) vstoupila se Spojenými obcemi ve zjevný spolek, ke kterému se přidali brzy potom

také Španělové a Holanďané z řevnivosti proti Angličanům. Tak se bojiště rozšířilo přes atlantský ocean až na břehy evropské. Ale na moři zůstávali Angličané vítězi a porazili zvláště španělské loďstvo před *mysem sv. Vincenta* a francouzské u maloantilského ostrova *Quadeloupe*; hrđinský pak *Elliot*, obléhán jsa od Francouzův a Španělů v *pevnosti gibaltarské* (1778—1782), dovedl i nádherné „plovoucí baterie“ rozpálenými koulemi zapáliti a zničiti. Jenom v Americe na souši nedařilo se vojsku anglickému, a když spojenci jeho vůdce *Cornwallise* v *Yorktownu* nad chobotem chesapeakekým obklíčivše (se 7000 m.) zajali, naklonili se Angličané k míru, kterýž brzy potom r. 1783 zavřen jest ve Versailles. 1783
Spojené obce (13) uznány jsou za samostatné zvláštní soustátí. Domácí spory o ústavu obecnou vyřízeny jsou po několika letech (r. 1789) na obecném kongressu proti straně „demokratické,“ bažící po nezávislosti jednotlivých obcí, ve smyslu *foederalistickém*. Obce zůstaly státy republikánskými; spolek jejich řídil praesident volený na čtyři léta od kongressu; kongress, opatřený mocí zákonodárnou, dělil se na senát a sněmovnu poslanců. Senátory volili na 6 let zákonodární sborové jednotlivých obcí (každá 2), poslance pak na 2 léta samo obyvatelstvo obcí podlé jistého počtu. Soudnictví, pokud nezůstaveno jednotlivým obcím, svěřeno zvláštnímu sboru osob jmenovaných do života od praesidenta ve srozumění se senátem. Za prvního praesidenta obcí volen (1787—1797) výtečný Washington.

V držení ostatních zámořských osad státův evropských nezměnil mír versailleský téměř ničeho; jenom *Holanďané* ve východoindickém dosavadním obchodě znamenitě jsou obmezení. Důležitým však úkazem během války byla zásada *branné neutrality* vyslovena r. 1780 Ruskem a uznána hned potom napřed od států severoevropských a konečně i od jižních.

Panství anglické ve východní Indii. Země Clivem podrobená společnosti východoindické nenesla pánům svým tolik užítku, jakož se při bohatosti její byli nadáli. Společnost nespravovala panství svého sama, nýbrž prostředkem direktorů, sídlících v Londýně a velikého počtu úředníků v Indii ustanovovaných. Direktori a úředníci těžili ze svého postavení co nejvíce, aby se obohatili, společnost sama pak někdy ani s to nebyla, by mohla náležitě zapraviti náklad obchodní.

Z té příčiny viděl se parlament anglický již několikrát nucena povolití společnosti podpory z pokladnice státní, aby úpadkem úvěru obchodu východoindického nezakusili Angličané peněžitých ztrát. A při všem tom byla správa zemí indických (bengálských) tak chatrná, že se domácí obyvatelé proti nátlakům a vyděračství často bouřili. Avšak *Warren Hastings*, generální guvernér anglický v Indii (1771—1785), muž neohrožený a všelikého násilí schopný, bránil se proti spojencům dosti šťastně a dovedl je konečně pokořiti. Společnost východoindická potřebovala však průběhem války opět peněžitou podporu říšské a toho užil *Pitt* (Mladší) k obmezení její moci, předloživ „*indický bill*“ (1784), kterým společnost ve věcech politických, vojenských a finančních vládě se podřídila. Jediný obchod, jenž nyní, částečně na ujmu Holanďanův až do Číny (v příčině čaje) zasahoval, zůstal v neobmezeném držení společnosti.

Reformy císaře Josefa II. (1780—1790). Vláda císaře Josefa II. v zemích jeho byla ve věcech státních doplňkem vládního směru Marie Theresie; ale reformy Josefovy byly více na kvap a násilněji uvozovány v život než za vlády předešlé. Postavení lidu *poddaného* zlepšeno zvláštními zákony, při kterých však stavové byli ještě slušně tázáni. Jinak počínal si císař jako panovník neobmezený. *Patentem o toleranci* (1781) povolil konfessi augsburské a helvetské pod jistými podmínkami veřejně konati služby Boží, nedopustil však volného vyznání jakéhokoli náboženství; naopak v Čechách *sektu*, které se po vyhlášení patentu objevily, přísně jsou stíhány. *Židům* mnohonásobně se ulevilo v jejich občanském postavení. Kolem 700 *klášterův* a bratrstev se zrušilo (1782—1788) a z většiny jejich jmění zřídily se *náboženské fondy* pod správou úředníků císařských; fondů těch užilo se k rozmnožení far a k upravení škol ve smyslu záměrů císařových. Papež *Pius VI.* mínil reformační horlivost Josefovu zmírniti, navštívil Vídeň, nepořídil však ničeho (1783). S bibliothékami a uměleckými památkami klášterskými a chrámovými nakládali úředníci císařští mnohdy barbarsky a mnoho dobrého zkaženo. R. 1781 a 1782 vydán *nový řád soudní* ve věcech civilních a hrdelných a o pět let později *zákon občanský* (o právu osobním) a *zákon o zločinech*. Dosavadní práva i soud měst i zemí následkem toho větším dílem se

změnily aneb zrušily. Proto také přibývalo úředníků zeměpanských, o kterých podávaly pak se konduiti zprávy na vyšší místa, obor pak úřadů již dříve zřízených na újmu stavů zemských a měst se rozšiřoval. Nové *vyměření daně z půdy a domů* zasáhlo až na jediný zbytek práv sněmovních, na právo povolování berně, způsobilo však mnohé protesty, jmenovitě pak tehdejší kancléř českorakouský, *hrabě Chotek*, raději volil propuštění z úřadu, než aby byl k patentu o daních (1789) propůjčil svého podpisu. Na nejvyšší byly však 1789 novotami Josefovými popuzeny země, které nebyly tou měrou a tak dávno jako země české a rakouské zvykly libovolnému potlačování svých svobod starodávných, jakož *království uherské a Nizozemsko*. Když císař konečně chtěl proslynouti také skutky vojenskými a mocnářství své rozmnožiti výboji, r. 1787 začal *válku s Turky* ve spolku s Ruskem, ve které však potkal se s nezdarem; počala se hýbati *šlechta uherská*, brojiti proti nezákonným novotám císařovým a žádati svolání sněmu k slyšení stížností země. V *Nizozemsku* pak dokonce vypuklo branné povstání. Císař Josef, který byl sám vyvedl vojsko své proti Turkům, vrátil se koncem r. 1788 do Vídně, 1788 sklíčen jsa starostmi a nemocí pochycenou v trampotách vojenských a nezvyklém podnebí. Druhého roku odevzdal velitelství slavnému Laudonovi, který hned obrátil štěstí válečné, jmenovitě dobytím Bělehradu na Turcích. Ale tu počalo již také *Prusko* ve srozumění s Anglickem podporovati Nizozemce, tak že se docela odtrhli od panství rakouského; též strojilo spolky proti Rakousku s portou tureckou i také s Polskem. Tu spatřil císař Josef potřebu, aby upustil předně od novot svých ve království uherském. V prosinci r. 1789 oznámil svolání sněmu uherského, na kterém mínil se dáti korunovati. V tom stavu věci sešli se také *stavové českí* o své újmě a složili spis k císaři, obsahující stížnosti jejich a žádost, aby obnovil zřízení zemské (dne 11. února 1790). Šedesát přednějších ze stavů podepsalo toto podání. Císař Josef II. však zemřel devátý den po složení spisu tohoto. 1790

Válka turecká (1787—1792). V čas války severoamerické podmanil *Potěmkin*, všemocný rádce a milec Kateřiny II., násilně a bez všelikého práva tatarské země na severu Černého moře, chána ošemetně do Rusi přilákav a osídív i o záplatu, za kterou chanátu svého císařovně postoupil. Porta

ode vši Evropy jsouc nechána bez podpory, toto překročení kučukkajnardžského míru výslovně schválila. Ale povolnost tato portě málo prospěla. Kateřina II. zanášela se již myšlénkou učiniti moci turecké v Evropě konec a zříditi nové řecké císařství, které mínila zůstaviti druhorozenému vnuku svému (tudy řečenému Konstantínovi). V tom úmyslu vešla s císařem Josefem II. ve spolek a dráždila Turky všelijakým způsobem, až jí porta opověděla válku (1787), kterou tedy podnikla ve spojení s císařem Josefem II. Poněvadž však Rusové vedeni jsouce *Suvarovem* nad vojsky tureckými vítězili, a když Laudon převzal velení vojska rakouského, porta i s této strany byla stísněna, obávaly se mocností západoevropské, že by Rusko a Rakousko nebezpečně vzrostly a tudy podporovala Anglie s Pruskem jednak vzpouru belgickou, jednak poštvála krále švédského, *Gustava III.* (1771—1792), proti říši ruské. *Gustav III.* horšil se totiž na císařovnu, že bouřila proti němu šlechtu švédskou, které on jednáje ve smyslu svého věku politické její výsady byl odňal. Začal tedy válku vpádem do ruského Finska a strožil se udeřiti až i na Petrohrad; avšak opatření jeho byla buď nevhodná buď nevhodná a on tudy donucen na moři i na suchu k tažení zpátečnému. Mezitím dal na zemi jeho udeřiti král dánský, *Kristian VII.* (1766—1808), a tak neměla válka pro Švédy žádného prospěchu, ačkoli jim také na objemu říšském ničeho neodňala. Kateřina II. zajisté smířivši se s *Gustavem III.* jakož i s Pruskem, aby mohla na novo kořistiti v Polsku, podněcovala dobrodružné záměry krále švédského proti revolucí francouzské, která právě tehdá vypukla a sprostředkovala mír i s Dány. A poněvadž Rakousko po smrti císaře Josefa II. za krátkého panování jeho bratra *Leopolda II.* (1790—1792) v *Štěstově* 1791 (na Dunaji pod 43° v. d.) za ponechání *Staré Ršavy a části Charvatska při Uně* s portou se narovnálo, skončila i císařovna válku tureckou mírem v *Jasích*, který říši její rozšířil o *krájinu turecké mezi Buhem a Dněstrem* (1792). Důležitou však jest tato druhá Kateřinina válka proti Turkům zvláště proto, že objevila se v ní zásada velmocí evropských po celou příští dobu hájená, nedopustiti, aby padla říše osmanská za kořist carství ruskému. Snaze po osvobození křesťanských národů ze jha tureckého položeny překážky, kterých doby předešlé

neznaly. Rakousko dšlo to vykonati zanedbalo, Rusko pak odvážilo se ho již pozdě.

Počátek veliké revoluce francouzské — dne 27. června l. 1789. *) Odboj obcí severoamerických, bouře a nepokoje v zemích Josefa II. vznikly následkem novot více méně násilné a urputně uváděných v život, daly se však narovnat dosti snadno, buď moudrým povolením se strany vlády, buď konečným zvítězením strany kterékoli. Jinak bylo však tomu ve Francii. Zde nenahromadilo se toliko veliké množství příčin k nespokojenosti se stavem politickým, anobř zde až do kořene podryli se zvláště během posledního století rozdílným způsobem téměř všichni základové společenského života. Nikde nebyly finance státní v tak bídném stavu, jako ve Francii a to nejenom následkem všech těch válek, které se vedly od posledních dob Ludvíka XIV. až do války pro svobodu severoamerickou, anobř i následkem neslýchaného hýření při dvoře královském, které sice po Ludvíku XIV. za vladaře čili regenta *Filipa II.*, vévody orleanského a pak za *Ludvíka XV.* (1715—1774) nejvyššího vrcholu dostoupilo, avšak ani za *Ludvíka XVI.* odstraněno nebylo. Řečené hýření však provázeno bývalo s takovou bezuzdností a prostopášností mravů, že zvláště osobnost krále Ludvíka XV. v celém národě opovržením vzbuzovala a tudy vůbec nebylo slušné vážnosti k rodině královské. Libovolné zatýkaní (*lettres de cachet*) pro urážení dvořeníkův a jiných vysoce postavených osob vážnosti té neobhájilo, ovšem však myslí stále rozhořčovalo. K tomu navykli lehkomyšlní Francouzové za příkladem domácích vzdělaných kruhů, tak řečených *bureaux d'ésprit*, a jdouce za vzory nejnovějších svých učenců stíhati pohrdavým vtípem a posměchem přemnohé stránky veřejného života, které se zásadami víry a práva úzce byly sloučeny; skrze čež i tito nejdůležitější základové, na nichž rád a blaho společenské spočívají, pozbývali moci a ceny.

Nejpřednější osoby, jejichž písemnická činnost spadá do tohoto druhu světoborného, byly tyto: 1. *Diderot* († 1784), původce pověstné „encyklopédie“, v níž materialisté tehdejší doby vykládali domněnky své s mnohým, často až drzým

*) „Historie revoluce francouzské od roku 1789—1814.“ Z frančiny F. A. *Migneta* přeložil J. B. *Malý*.

vtipem, avšak bez vědecké opravdovosti. 2. Baron *Holbach* († 1789), jehož „*systeme de la nature*“ z r. 1770 všeliké proměny světové a duševní zakládal na pouhých zákonech nutnosti a mechaniky. 3. *La Mettrie* (v Berlíně † 1751), jehož spis „*l'homme machine*“ (z r. 1746) mravouku ponížil na pouhé umění užívati života (*art de jour*). 4. *Helvetius* († 1771), v jehož díle „*sur l'esprit*“ (z r. 1758) marnivá sofistika postavila sobství za hlavní zásadu materialistické mravouky. 5. Aronet *Voltaire* († 1778), „patriarcha“ těchto a podobných učenců francouzských svého věku, jenž, nadán jsa duchem geniálním avšak pln nadutosti a prázdny všeliké ušlechtilosti myslí, ostrovtipně a vábivě odkrýval v přemnohých spisech filosofických, historických, básnických atd. slabé stránky myšlení a tužeb lidských na půdě věd i veřejného života, avšak způsobem tím více bořil než stavěl, ovšem nepíše nikdy pro nižší vrstvy společenské, kterými aristokraticky pohrdal. O dalekosáhlosti jeho působení svědčila nejlépe nadobyčejná sláva, kterou Paříž Voltairovi na divadle připravila, když město to krátce před smrtí svou navštívil. 6. *Rousseau* († 1778), spisovatel mnohoplošný a zvláště pro bujnost své obrazotvornosti velice oblíbený, jinak rozhodný protivník pouhých deistův a materialistův, z jehož spisů nejvyšší důležitosti nabyla rozprava „*du contrat social*“ z roku 1762, která vedle svrchovanosti národní vůle ve státě učila obecné svobodě (*liberté*) a rovnosti (*egalité*). 7. *Montesquieu* († 1755), jehož díla spočívají na opravdových studiích a na jevo dávají upřímné nadšení státníka, dožil se neobyčejného úkazu, že spis jeho „*esprit de lois*“, ve kterém velebila se konstituční monarchie v podobě anglické, během 1½ roku (1749—1750) 22 vydání potřeboval. 8. *Quesnay* († 1774), velebitel státního hospodářství, kterého po jeho domnění nesluší hledati v množství zlata a stříbra a v čilosti zámořského obchodu (čili v systému merkantilismu), anobrž ve *vzdělávání orné půdy* a tudý ve zrušení jařma, které tížilo lid poddaný (*pauvres paysans, pauvre royaume; pauvre royaume, pauvre roi* — výrok z r. 1758). Reformy v tomto smyslu („systém fysiokratický“) předsevzaté v Evropě přičiněním samých zeměpánů měly hlavní původ svůj ve spisech Quesnayových; ano i nejdůmyslnější učitel národního hospodářství téhož věku, skotský *Adam Smith* († 1790), jenž za hlavní zřídlo národního blahobytu hmotného vůbec

práci (industrialismus) vyhlásil (1776), Quesnaya měl za svého mistra. Učení však těchto mužů, kteří vážili názory své ve vysoké míře ze starších spisův anglických a jmenovitě Lockeových, se ujímala v národě rychle, veřejné mínění pak stalo se za dobrého ale slabého krále Ludvíka XVI. zvláště mocným, když zmohlo se přesvědčení, že král řízen jsa dvorem více svévolným než skutečné moci požívajícím snadno se dá zastrašiti a ke změnám státním donutiti, že však bez takového donucení oprav žádných nelze dosíci.

Takový byl stav věcí ve Francii, když po několika zmá-
 řených operacích finančních učinil králi ministr *Calonne* ná-
 vrh, aby svolal *výbor stavů zemských* (notables), kterýby po-
 volil nové daně. Shromážděn tedy tento výbor r. 1787, slo-
 žený z knížat kněžských i světských a několika zástupců z pro-
 vincií a měst, kteří však nemajíce řádných plnomocenství od
 ostatních stavovských osob a korporací, a privilegií svých
 nehodlajíce v ničem se vzdáti, k ustanovení nových daní hlasů
 svých odepřeli. Calonne mínil tedy zpupným notablům zasa-
 diti ránu uveřejniv návrhy své a odporná snesení výboru,
 ačkoli byly porady tajné. Ale tím popudil notably tak, že
 i oni rokováni svá v plnějším znění tiskem rozšfřili. Na
 ten způsob předložil se spor před *veřejné mínění*, kteréž od
 té doby chápalo se věcí státních s nadšením posud nevidě-
 ným. Calonne sám neměl se ve Francouzích dosti bezpečným
 a utekl do Anglie. Jeho nástupce *Brienne*, arcibiskup tou-
 louský, notably rozpustil, promluviv k nim řečí plnou svo-
 bodomyslných frází a slibů, neznal však zase jiných pro-
 středků k napravení financí než daní kolkových a gruntovních,
 kterým měla se nejvíce podrobiti šlechta. Ale parlament čili
 nejvyšší soud pařížský zpěčoval se nařízení ministerská v této
 věci vregistrovati, bez vregistrování však neměla nařízení ve-
 řejné platnosti; při tom doložil parlament, že povolovati daň
 sluší jediným *stavům říšským* (états généraux). Výpověď tato
 došla ihned v celém národě netušeného ohlasu. Od té doby
 opakovalo se volání po obecném sněmě říšském, kdykoli se
 ozvala touha po napravení financí. Trestry, kterými vláda
 trestala členy parlamentní v Paříži, ano i parlamenty ven-
 kovské, pobuřovaly lid a musely býti konečně odvolány.
Brienne z ministerstva propuštěn, a na jeho místo postaven
Necker, bohatý penězoměnc pařížský, jenž již před několika

léty správu finanční řídil, avšak v nemilost u dvora upadl dílem pro svou zásadu spořivosti, dílem také proto, že hájil téhož spravedlivého rozvržení daní, kterému se měla také šlechta podrobiti a které teprv nyní zase uznalo se za nejpřednější prostředek zastaviti bídu státní. Také k tomu se konečně (1788) 1788 král odhodlal, aby svoláni byli říšští stavové na měsíc květen r. 1789. Avšak běželo o to, v jaké způsobě by stavové se sejíti a v jaké by rokovati měli, po komorách-li, jako ještě rokoval sněm poslední z r. 1614, aneb-li společně po hlavách, jak by toho žádala ta potřeba, aby většinou hlasů šlechta donucena byla účastniti se spravedlivého placení daní. Necker klonil se ke způsobě rokování po hlavách a proto zařídil věc tak, že stav třetí svolán byl počtem poslů dvojnásobným, rovným počtu osob stavův ostatních.

V skutku sešli se stavové říšští ve Versailles ke dni 1789 5. května r. 1789; ale vláda sama nevěděla, jakým způsobem by sněmování měla řídit. Nebyla proti hlasování podlé hlav o věcech peněžních, poněvadž vedlo rychleji k cíli; avšak hledíc na předměty politické prohlašovala se pro hlasování podlé stavů, poněvadž to byla jistá hráz proti opravám. Záleželo tedy na tom, na čem se stavové mezi sebou dohodnou. Ale právě stavové rozcháze se u věci té nepřátelsky. Bylo to patrné již při zkouškách plnomocenství osob, které se na sněm sešly. Kdežto stav městský či třetí žádal, aby řečené zkoušky se konaly mezi všemi stavy společně, odporovali mu v tom vyšší dva stavové, zkoušejíce plnomocenství svá tajně po komorách. Tak se věc protáhla přes měsíc. Tu navrhl abbé Sièyes, *) muž plaché povahy ale ducha podnikavého, proslulý populárním spisem svým o třetím stavu, aby šlechta a duchovenstvo byli pozváni do obecné síně, by tam přítomni byli zkoušce plnomocenství poslů, kterážto zkouška pak vykonati se měla v jejich přítomnosti i bez ní. Potom hned po skončení této zkoušky vyhlásil se stav třetí dne 17. června (1789) opět po návrhu Sièyesově za shromáždění národní, jakoby druhých stavů nebylo. Ale tu strana dvorská navedla krále, aby se slavně odebral do shromáždění, ustanovení jeho zrušil, oddělení stavů za zásadu monarchie prohlásil a sám jmenoval opravy, jakými se stavové obíráti mají. Bylať strana ta toho

17.
června

*) Povahu muže toho viz vylíčenou v Mignetově Hist. r. franc. str. 58.

mínění, že přísný rozkaz královský shromáždění zastraší a že Francouzsko spokojí se poradami o několika opravách. Zatím z obavy, žeby většina duchovních neuznala shromáždění a s ním se nespojila, přistoupeno k zamčení sněmovny, aby se odročilo shromáždění až ke dni královského sezení. Zámínkou skutku toho byly přípravy k slavnému vystoupení krále. Ale poslové městští spatřivše sněmovnu zamčenou sešli se, provázeni jsouce zástupy lidu, do *míčovny*, tu pak zavázali se *přisahou*, že *nerozejdou se dříve, pokud nedají Francouzsku konstituci* (dne 20. června). Avšak ani míčovny nemohlo shromáždění užití. Princové najali ji pro sebe, aby tam nebyli poslanci puštění; šli tedy zástupcové lidu (dne 22. června) do chrámu sv. Ludvíka. Mezi sezením spojila se s nimi při obecném jásetu většina duchovenstva. Tak prostředky, které měly sloužiti k zastrašení shromáždění, jenom zmužilosť jeho zdvihly, a uspíšily jeho spojení, kterému měly překaziti. Dne 23. června bylo sezení královské. Král měl řeč příkrou, která s jeho city se nesrovnávala, a když, skončiv ji, nařídil, aby se rozešli stavové, zůstali poslové městští na sedadlech svých, k napomenutí pak královského obřadníka, aby byli nařízení toho poslušni, zahřměl *Mirabeau* *): „My jsme zde na rozkaz národa a dáme se rozehnati jenom bodáky.“ *Mirabeauovi sněm přisvědčil. Dráha revoluční byla rozhodně nastoupena. „Část duchovenstva k stavu třetímu opět se vrátila. Již dne 27. června stalo se rokování všeobecné, stavové přestali v právním smyslu existovati a brzo skutečně zmizeli.“* Autorita královská pozbyla své moci.

dne 20.
červnadne 23.
červnadne 27.
června

B. Vzdělanost.

Náboženství. V šíření učení křesťanského jevila se obecná mdloba. Zvláštního povšimnutí zasluhuje oživení *českých (moravských) bratří v Ochranově* či *Herrenhutě* na pahorkatině žitavské v Horní Lužici. Hrabě *Zinzendorf* dal společnosti r. 1722 nové zřízení nejvíce podle „řádu církve jednoty bratrské“ od *Komenského*, a. spůsobil, že rozšířili se také do Anglie, do Ameriky, do Laponska a jiných zemí, kdež i pohany na svou víru obraceli, slynouce nejenom zvláštní mravopověstností, anobrž i pilností a dobrotou zboží obchod-

*) Povahu jeho kreslí *Mignet*, str. 53 a 54.

ních. Novou sektu *methodistů* založil (1729) Angličan *John Wesley*, která jsouc odrůdou církve episkopální se směrem pietistickým v Anglii a pak brzy i v severní Americe se ujala. *Hierarchie* téměř všech vyznání politickým absolutismem této doby všelijak jsou obmezovány; *placetum regium* konalo v zemích katolických v jisté míře touž službu jako nově zřízené *vrchní konsistoře* v zemích protestantských. V Rusích složil si Petr Veliký „*svatou řídicí synodu*“ r. 1721, kterou odstraněn patriarchát a na hlavu církve ruské povýšení cíárové sami. Znakem snah této doby čelících po znárodnění církvi jest také spis *Hontheima*, světlého biskupa trevírského, vydaný pod jmenem *Justina Febronia*, počátek to k tak řeč. febronianismu. Názory fysiokratův o důležitosti vzdělávání půdy jevily na poli náboženském ten následek, že se stěhoval počet zasvěcených svátkův a že se půda odnímalá klášterům, k jichž zrušení ihned přikročováno. Naproti tomu zakládalo se obmezování náboženských ceremonií na theorických, které přímo čelily proti náboženství pozitivnímu. Zrušení řádu jesuitského s povahou věku toho sice také se shodovalo, avšak založeno bylo hlavně na jiných příčinách, nejvíce totiž politických.

Ve vědách pokročili nejdále *Angličané, Francouzové a Vlaši*; avšak i v *Němcích* začal čilý život, zvláště v druhé polovici 18. století, když se zmocnila němčina také pole vědeckého. Vědy přírodní, jmenovitě pak *mathematické* měly nejvíce pěstitelů. *Zeměpis* velice obohatil James Cook. *) Ve

*) Od té doby, co Španěly, sloučivše říši portugalskou se svou vlastní (str. 60), dosáhly panství nad oceany, projížděli plavci jejich bedlivě veliký ocean, dílem aby zachovali spojení ostrovů Filipových se západním pobřežím americkým, dílem aby objevili domnělou zemi jižní (*terra australis*), která prý kolem jižní točny tak se rozkládá jako severní končiny starého světa kolem severní točny. Avšak jako kdysi Foiničané, tak tajili nyní i Španělové výsledky námořských svých cest. Později když obchod světový dostal se do moci Holanďanů (str. 105), odkryty jsou Abelem *Tasmanem* († 1644) části nejnovějšího „dílu světa“, který tudy od Holanďanů pojmenován *Novým Holanďem*, za jehož nejjižnější výběžek polouostrovní pokládána jest země *Van-Diemenova* (Tasmania). Téhož času objevil Tasman i *Nový Seeland*. Ale po něm utichly námořské výpravy podnikané za účelem vědeckým, až je obnovili Angličané v druhé polovici 18. století.

filosofii novou epochu spůsobil královecký professor Imanuel *Kant* († 1804) spisy svými „*Kritik der reinen Vernunft*“ (1781), „*Kritik der praktischen Vernunft*“ (1788) a „*Kritik der Urtheilskraft*“ (1790).

Z nového rozkvětu těšila se *hudba*; nejslavnější díla hudebnická skládali mistři na slovo vzatí, t. *Gluck* († 1787), skladatel hudby k zpěvohrám *Metastasio*ovým, avšak i k jiným (*Ifigenie v Aulidě*, *Orfeus a Euridike*), *Mozart* (*Don Juan v Praze*, † 1791) a *Haydn* († 1809, symfonie, *Stvoření světa*, *Počasy*, rak. národní hymna).

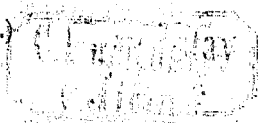
Mravy a obyčej v nejvyšších vrstvách společenských překonaly dobu předešlou co do nevázanosti a marnivosti. Dvorové *versailleský* (za *Ludvíka XV.*), *anglický* (za *Jiřího I.*), *badenský* v *Karlsruhe* (za *Karla Viléma*), *drážďanský* (za *Augusta II. i III.* a ministra *Brühla*), *bavorský* (za *Maximiliana II.*, *Karla Albrechta* a *Karla Theodora*), *pruský* (za *Frédřicha Viléma II.*) a j. stali se v té věci nejpopověstnějšími. Zde vrcholil *materialismus*, který se obrátil ve spisech učenců *francouzských*, ačkoli zase naopak někteří z mužů těchto (na př. *Diderot* a *Holbach*) ve skutečném životě svém daleci byli onoho *materialismu* dvorského. *Hnusný absolutismus* některých *německých zeměpánů* spůsobil nejenom *prodajnost* míst *úřednických*, anobř *zapomněl* se tak dalece, že ve válkách, které vedly mezi sebou tehdejší *velmoci*, *poddané své*, jež násilně sbírali, za *vojáky* jim *prodávali*, jako na př. *saský vévoda Frédřich v Gotě*, *lantkrabí kasselský Frédřich*, *brun-*

Roku 1768 vypraven *Cook* s jinými *přirodozpytci* do velikého *oceanu* i mínil také *objeviti* řečenou *jihotočnou* čili *austrálskou* zemi. *Doplul Nového Seelandu*, který *objevil* se býti *dvouostrovím* a *ohlédal* část *pobřeží Nového Holandu*, jehož *nesouvislost* s *Novou Gvineí* *znal* sice již *Torres*, *plavec španělský*, avšak *teprv nyní* v *obecnou známost* *vedl* *Cook*. *Objevené země* *prohlášeny* za *země krále velkobritanského*. *Ve čtvrtém roce* *výpravy své* *vrátil* se *Cook* z *Batavie* *kolem Afriky* *domů*. *Kromě této plavby „kolem světa“ (1768--1771)* *vykonal* *však ještě jiné dvě* (t. r. 1772--1775 a 1776--1780). *Na druhé výpravě* *nabyl přesvědčení*, že *jihotočnové souše* *není*, a *tuďy přenesen* *potom název země austrálské* *na Nový Holand*. *Na třetí výpravě* *objevil* *Cook ostrovy Sandwichské*, *důležitou to stanicí* *mezi Amerikou a Čínou* (celkem 340 □ m.), avšak *ve sporu s obyvateli ostrova Havaji* (největšího ze všech) *zabit jest* *dne 14. února 1779*.

švický vévoda Ferdinand a j. Divadel, obrazáren a p. ústavů přibývalo, ale rozkoš a nádhera byly kolébkami jejich. Šlechtnějšího původu byly akademie a školy vojenské i civilní, pak ústavy pro sirotky a nalezence a jiná dobročinná opatření, která se zakládala buď na potřebách času, buď na čistě lidském pojmání rozvoje společenského. Tudy jevil se i před soudy obrat k lepšímu; užívání skřipce přestalo, ano i tresty stávaly se mírnějšími. Divoká povaha solnohradského arcibiskupa Firmiána, který mučidly stíhal akatholické sedláky své země a konečně je i k vystěhování do Braniborska přinutil, byla svého druhu jediná, a náleží na začátek této doby.

Část IV.

(1789—[1870].)

Snahy po znárodnění forem vládních.

A. Dějiny politické.

I. Království francouzské (od 27. června 1789 do 20. září 1792).

Sněm ústavní (ode dne 27. června r. 1789 do dne 20. září 1791): *a) ve Versailles* (— 6. října l. 1789). Dvůr versailleský a nejdůvěrnější rádčové jeho měli za to, že nelze ztracené autority královské nabyti jiným způsobem než násilně, pomocí vojska. Sněm, potom Versailles a Paříž, kterážto města sněmovnickým před jinými dodávala odvahy a podpory, měly zastrašením přivedeny býti k poslušnosti krále. Tedy sbíralo se vojsko u velikém počtu kolem řečených měst; Versailles podobaly se táboru, sněmovna byla obklopena strážemi, vstup do ní obecnstvu zamezen a Paříž byla celá obklíčena vojskem. Řady těžké střelby přicházející od hranic, přítomnost cizích pluků, jejichž poslušnost neznala žádných mezí, vše to zvěstovalo nešťastné zámysly dvorské. Sněm interpelloval krále v této novotě, ale dostal hrdé odpovědi. Ministerstvo v zpátečnickém směru obnoveno a Neckerovi dán rozkaz, aby v tu chvíli království opustil (11. července). Věci tyto způsobily v Paříži (již dne 12. července) náramné rozji-

tření. Lid se nepokojně srocoval a mezi tím rozněcovali řečníci poplašené myslí. Nejhluchnější místností nespokojenců byl *Palais royal*, kde bydlil *Ludvík Filip Josef, Orleanský*, *) jenž bažil po oblíbenosti obecné a působil zmatky, maje v úmyslu zmocniti se vlády. Zde v zahradě pobouřil *Camille Desmoulins*, mladík nad jiné smělý, shromážděné zástupy výrokem, že propuštění Neckerovo je znamením k Bartolomějské noci pro všechny vlastence, i hlásal tudy, aby se lid uchopil zbraně. Tedy nařídila vláda některým částem vojska, aby lid rozháněly. Došlo k opravdivým srážkám mezi stranami; avšak mezitím naklonili se někteří vojenští plukové ke straně lidu. Kdekoli jaká zbraň byla uložena, musela býti zástupům vydána; v jediné invalidovně nalezeno 30.000 pušek a několik děl. Zatím roznesla se zpráva, že nové vojsko na Paříž táhne, a že dělá v *Bastille*, opevněném to hradu v městě, kde z dob Ludvíka XIV. uvěznění jsou političtí zločinci, zaměřena jsou proti městu. Tedy ihned žádáno, aby tvrz se vzdala, a když velitel tvrze (*Delanay*) v tom nepovolil, hnal se na ni rozvzteklý lid útokem, velitele a několik (7) jiných vojínův povraždil a Bastilly se zmocnil (dne 14. července). Celá Paříž proměnila se v tábor a dílnu odboje. Ve Versaillesch prohlásil se sněm za stálý, tak že částka poslanců v noci sezení měla a ráno od druhé části vystřídána byla, a to vše jenom proto, aby zamezilo se rozehnutí sněmu, ke kterému radilo nové ministerstvo, mající za to, že bouře pařížská vojskem po venku sebraným se dá skrotiti. Dvůr zatajoval králi nebezpečný průběh věci; když však velmistr garderoby tajemství to přerušil, odebral se Ludvík XVI. z rána dne 15. července do shromáždění národního beze stráže i beze vši jiné družiny, kromě svých bratrův, a sám upokojil sněm ujištěním, že dal vojsku rozkaz, aby se vzdánilo od Paříže a od Versailles. Nadšení, které krok tento způsobil ve sněmě, pohulo krále k osobní návštěvě Paříže. Zde mezitím ustrojila se tak řečená *národní obrana* (48.000), která si nyní zvolila za nejvyššího velitele *Lafayettea*, jenž krále při návštěvě pařížské provázal, **) *Baillya*, předseda národního shromáždění,

července }
dne 14.

*) Viz Křížkových Děj. všeob. a r. str. 82.

**) Z doby této pochází francouzská trojbarevná kokarda či trikolóra (barvy města Paříže, t. modrá a červená, s barvou rodu královského t. bílou).

zvolen u té příležitosti za maira čili starostu Paříže, kteráž zároveň s národní obranou dala si samostatné municipální zřízení. Král potvrdil novoty tyto, navrátil městu mír a odebral se zase nazpět do Versailles ve slavném průvodu. Odporné ministerstvo potom hned propustil a Neckera opět k vládě povolal.

Ale bouře pařížské měly nicméně dalekosáhlé a neblahé následky. Jako v Paříži tak i v *provinciích* ztratili dosavadní úředníci, řádové a zákonové svou vážnost; všude zřizoval lid dle příkladu hlavního města municipální úřady k své správě a národní gardy k své obraně. Proti přívržencům starého zřízení zuřilo se jako proti nepřítelům národa, ano na venkově zapaloval lid vrchnostenské zámky a ničil listiny svědčící na úvazky poddanství. Proto vydal sněm provolání na národ, kterými snažil se mysli jeho upokojiti; zřídil soudní tribunál pro spiklé ode dne 14. července a přispěl takto poněkud k opětnému uvedení pořádku. Nejdůležitějším však skutkem v té příčině bylo, že zrušil jedním rázem rozmanité výsady středověké. Večer dne 4. srpna dal k tomu vikomt *de Noailles* znamení, navrhnuv zrušení feudálních práv a osobní služebnosti. Následovala řada podobných návrhů (na vykoupení z desátku, na zničení výhradního práva lovčského, na zrušení zákupnosti úředních míst, nestejnosti v rozdělení daní, štoly u duchovních, odvodu k papežskému dvoru, největší částí duchovních prebend, nezasloužených pensí atd.). Sotva byl který návrh učiněn, byl také přijat. S obětmi jednotlivců závodily oběti korporací, měst a provincií. Cechy a privilegia měst i krajín jsou zrušeny. Pro věčnou památku toho dne ražena jest medalie a sněm udělil Ludvíkovi XVI. titul „obnovitele francouzské svobody“. Ale k svobodě této byli posud položeni základové negativní; posud na staré budově státní na polou s rázem středověkým a na polou s leskem novověkého absolutismu se toliko bouralo; nastala potřeba, aby od bourání přešlo se k stavění.

Mezitím opouštěli nejúhlavnější odpůrcové nového ruchu zemi francouzskou, a poněvadž doma již zoufali, hledali za hranicemi pomoci k obnovení starých řádů. V čele těchto *emigrantů* byl hrabě *Artois* (Karel Filip), bratr králův, a princ *Condé* (Ludvík Josef), z vedlejší větve bourbonské. Příčiněním emigrace zaplýtaly se potom dějiny revolucí fran-

dne 4.
srpna

couzské do dějin ostatní Evropy a nabývala revoluce sama rázu krvavějšího.

Výtržnosti pařížské a venkovské přerušily hlavní činnost národního shromáždění toliko na kratinký čas. Po utišení bouře pokračoval tedy sněm opět o pravém svém úkolu, t. o *vyměření ústavy*. Poněvadž pak vláda od prvopočátku tomuto směru nepřejíc opomenula učiniti slušných návrhův a poněvadž jinde příkladu nebylo, následoval sněm v té věci působením Lafayettovým severních obcí amerických i učinil počátek *theoretickým sestavováním práv člověka a občana vůbec*, čili všeobecnými zásadami, které měla ústava teprv do formy zákonů vpraviti. Nerozhodovala v tom tedy tak skutečná potřeba, jako spíše učené názory osob ve shromáždění přítomných, ač jinak ovšem celkem patrně vzdělaných. A když se docílilo v této přčině konečného srozumění, nastala porada o *spůsobu, kterak by bylo ustrojiti moc zákonodární*. „Tento předmět byl jeden z nejdůležitějších, on musel ustanoviti spůsob jejího účinkování a poměr její ku králi. Při této poradě však ustanovoval sněm samojediný nad budoucím stavem zákonodární moci; žádná prostřední moc nemohla odložití nebo zrušiti jeho snesení. Ale jakou podobu měl přijati na sebe zákonodární sbor pro budoucí svá sezení? Měl zůstati nerozděleným, čili skládati se ze dvou komor? Jakého druhu měla býti druhá komora v tomto posledním případě? Mělo se zříditi shromáždění aristokratické čili senát, který by vášně hnutí obecného mírnil? Měl konečně zákonodární sbor, nechť již byl jakkoli sestaven, býti trvalým či periodickým, a měl král s ním dělití zákonodární moc? To byly ony těžké otázky, které zanímaly tehdaž mysl i sněmovníkův i Pařížanů. Po tuhých o tom řečech rozhodl se sněm jednak z vlastní nedůvěry k vládě a ku králi, jednak unesen jsa hlukem nedůvěřivých Pařížanů pro *zákonodárstvo trvalé, dvouleté, o jedné komoře, a s veštem královským toliko odročujícím přes dvojí zákonodárstva*. Nové ústavě nebylo potřebí zvláštního schválení se strany koruny. A poněvadž sněm pokládal krále jenom za dědičného úředníka národu, odepřel mu i právo iniciativy při zákonech i právo rozpustiti sněm.

Tato obmezení své moci nesl král velmi těžce, nechut jeho pak dvořeniinstvo horlivě podpalovalo. Strojily se na
1789 novo pikle buď k rozehnání sněmu buď k útěku krále. Ob-

novené sbírání vojska kolem Paříže potvrzovalo pověsti o zamýšleném státním kousku. Když pak začátkem měsíce října (dne 1. a 3.) královská stráž rozličným druhům důstojníků vojenských ustrojila ve Versailles nadobyčejné hostiny, kterých nejen dvořané anobrž i královna a král osobně se účastnili, při čemž od nakvašených vojsků po trojbarevné kokardě nohami šlapáno bylo: vypuklo v Paříži dne 5. října zase *zbouření*, a to s mocí prudkou a neodolatelnou. Znamení k němu dal všeobecný nedostatek mouky. Nepřehledné zástupy rozvzteklých žen hrnuly se na Versailles žádat na králi zásobení chlebem. K nim se přidávaly davy jiného lidu, tak že měl i Lafayette za dobré přidružení se k nim s částí národní obrany, aby bouři jaksi držel na uzdě. Ale za doby noční strhla se ve Versailles mezi tělesnou stráží královskou a nevázanými houfy lidu rvačka, národní obrana vzala stranu proti stráží, až konečně za zvláštním rozkazem královským střelba strážníků jest zastavena. Národní obrana obsadila zámek královský a pokoj na chvíli způsoben, na tak dlouho totiž, pokud unavené houfy samy potřebovaly odpočinku. Časné z rána hádky mezi strážníky a lidem se obnovily a sotva se podařilo Lafayettovi zameziti ztečení zámku. Nicméně nedůstojným způsobem donucen král předsídliti ihned do Paříže, kamž ho pak následovalo i národní shromáždění. Výsledek této události byl převrat starého zřízení dvorského; ona dvůr zbavila jeho životní stráže a přesadila z královské residence versailleské do hlavního města revoluce, postavivši jej pod dohledku národa. Krok za krokem vedly nejapně pikle dvorské ke zničení již nejen moci anobrž i svobody osoby královské. Počet emigrantů rostl, a postavení Francie k cizím mocnářům stávalo se čím dál tím více povážlivým.

b) *Sněm v Paříži* (ode dne 6. října 1789 do dne 30. září 1791). Čím více překážek strojilo se poradám a snesením sněmovním, tím rychleji sněm o svém úkolu pracoval. V Paříži počal tím, že *rozdělil říši jednostejněji a pravidelněji*, t. na 83 *departementy*, dle objemu a lidnatosti skoro sobě rovné, departementy na *okresy*, okresy na *kantony*. „Správa říše zřízena jest jednostejně a hierarchicky. Každý departement měl *správné radu* (36 členů) a *vykonávací direktorium* (z 5 osob). Tímž způsobem zorganizován byl okres, ačkoli dle

dne
5. října

1789 menší míry; měl též svou radu a své direktorstvo, ale slabší počtem úřadů a závislé na departementních. *Kanton*, složený z 5 i 6 osad, nebyl žádným oddělením správním, nýbrž toliko *volebním*; aktivní občané (kterými byli jenom ti, jenž platili daň obnášející summu tří denního výdělků) shromažďovali se v místě kantonském k volení svých *zástupcův* a *vrchností*. Vše bylo dle nového plánu podrobena volbě, avšak *volbě nepřímé*. Aktivní občané ustanovovali volence, kteří jmenovali údy národního shromáždění, správních úřadů departementních a okresních soudních tribunálů. Pro jeden departement ustanoven jest vždy *hrdelní soud porotní*, pro okres *civilní soud* a pro kanton soud *smírný*. V *obcích* svěřena jest správa všeobecné radě a municipalitě. Municipální úředníci ustanovováni byli přímo od lidu a jen oni mohli vybitnouti ozbrojenou moc ke vkročení. Obec činila první stupeň společenské jednoty, jejíž posledním stupněm byla říše; departement byl prostředníkem mezi obcí a státem, mezi interessy místními a všeobecnými.“ Jako všeliké novoty, měly i tyto své odpůrce, zvláště po krajinách; nejvíce však brojily proti novému ústrojí soudnímu parlamenty v provinciích, poněvadž na ten způsob staly se zbytečnými. Také *zrušení titulův, erbů, livrejů a rytířských řádů*, které zrušení sněm vyslovil k *oslavě 14. července* jakožto výročního dne památky na dobytí Bastilly, počet konstitučních nepřátel znamenitě rozšířil a emigraci rozmnožil.

Ale s nejdůležitějším odporem shledal se sněm brzy v *duchovenstvu*, když (dne 2. pr. 1789), aby stálým nesnázem finančním konečně pomohl, prohlásil *statky církevní* za jmění národu (v ceně 400 mil.), a když pohrdnuv nabídnutím duchovenstva poskytnouti státu půjčky (v též výšce), ustanovil, aby řečené statky pomocí *assignátův* prodány byly. Rozhořčenost duchovenstva pak zmohla se příštího roku ještě více, když sáhl sněm o své ujmě i na ústrojí církevní, jednak 1790 *zrušiv sliby klášterní* (13. února 1790), jednak odstraniv hierarchické zřízení, které přes protest biskupů, že by bylo proti církevní kázni, aby biskupové ustanovováni a svrhováni byli od světských úřadů, nahradil *občanským zřízením duchovenstva* (shodujícím se s rozdělením říšským o 83 biskupích atd.). Král novotu tuto (dne 26. prosince) potvrdil, ale papež odepřel svého svolení; a když se sněm na tom snesl, aby kněží

přisáhali, že chtějí věrni býti národu, zákonu a králi a zachovávat občanské zřízení duchovenstva, rozštěpilo se kněžstvo na konstituční a vzdorující čili na „přísežné a nepřisežné“. Nepřísežní svrženi jsou s úřadů, zpouzeli se opustiti jich, prohlásili nástupce své za vetřelé, svátosti od nich udělované za neplatné, a křesťany, kteří by se opovážili je uznati, do klatby dali. Obojí kněžstvo mělo své přívržence a pokládalo druhou stranu za buřiče a kacíře. Z toho vznikal jednak *hierarchický fanatismus*, jednak šířilo se *revolucionářské neznabožství*; mírnému věci rozvoji položeny jsou takto v cestu překážky, které lze bylo odstraniti jedině prodleným časem.

Jiný živel, který smýšlením obecným mocně hýbal a přirozený vývoj věci uměle zaplítal, byli rozdílní *klubové*, soukromé to spolky, ve kterých se rozmlouvalo o krocích vlády, věcech státních vůbec a zvláště o sneseních sněmovních; hovory v klubech ještě nepředstihaly působením svým hlasování ve shromáždění národním, ale byly patrně již tehdáž na dráze k tomuto konci. Největší váhy nabyl klub v jednom starém *klášteře jacobinském*, od kteréhož místa i jméno obdržel. Vedlé klubů stávali se i *časopisové* znamenitou mocí, smýšlení veřejné všelijak řídíce.

Zatím však poháněla emigrace francouzská cizí mocnosti k násilnému zakročení proti novotám francouzským a ve prospěch moci královské. Vyjednávalo se pilně v té příčině v Turíně, v Koblenci, ve Vurmsu a v Mantově; a již dne 20. května r. 1791 měla koalice vši západní Evropy hotový plán, kterým mělo proti Francii se postupovati. Králi Ludvíkovi XVI. dávaly se o věcech těch tajné zprávy. Ale král zosnoval zatím s Bouillém, velitelem vojska v Lothrinu, podtají *útek z Paříže*, míně vymknouti se jeduak z moci národního shromáždění, ale nevzdati se při tom tak na milost cizích států, jak by se bylo skutkem stalo, kdyby bez výminky schválil jejich vtržení do Francouz. V noci dne 20. června opustili členové rodiny královské po jednom a v převlečení zámek a ušedše pozornosti stráží zasedli na vůz, který na ně čekal v boulevardu. Avšak král čím dále na útěku od Paříže se nalezal, tím méně byl ostýchavým a prozřetelným a konečně když se ukázal při poště v St. Menehouldě, byl od poštovního (Droueta) poznán a pak (dne 21. června) v městě Varennes od národní obrany zatčen přese všechn

1791 odpor slabého vojska a ještě než Bouillé s dostatečnou posilou přikvapil. Národní shromáždění prohlásilo po nezdařeném útěku krále za sesazena a ustanovilo kommissi, která ho vzala do vyšetřování. Nicméně dovedl *Barnave* v rozhodné době nadchnouti sněm zásadou smířlivosti, a tudy Ludvíkovi XVI. zase trůn jeho vrácen. Stranu republikánskou pokoril Lafayette v krvavé šarvátce na Martově poli. Bylo patrné, že sněm varoval se dáti mocnářům cizím příležitost k ospravedlnění zamýšleného vpádu do Francie. Ano když král přijav ústavu úplně dokončenou a přísahou ji potvrdiv, v závěrečném sezení (dne 20. září 1791) nadšenou řečí s poslanci se rozloučil, podobalo se, jakoby všeliká jeho nedorozumění s národem navždy byla upadla v zapomenutí.

Sněm zákonodárný (ode dne 1. října r. 1791 do 21. září r. 1792). a) *Překážky v jeho úloze.* Úlohou nového sněmu bylo opatřiti Francouzsko zákony, kteréby se shodovaly s dodokonanou ústavou a duchem času. Avšak nebylo sněmu dopřáno úlohou touto náležitě se zanášeti. Překázelo mu v tom několikero věcí. *Složení sboru* bylo nepřiměřené. Poněvadž členové sněmu konstitučního na tom se snesli, že do příštího shromáždění nikdo z nich volen býti nemá, aby se nepodobalo, jakoby dali se ve sneseních svých řídití nějakou ješitností, dostaly se do zákonodárstva z velmi veliké části osoby, kterým hotová ústava nebyla po chuti, a které tudy spíše po změně v ní toužily než ochotné byly pracovati dále na jejím základě. Byla to „*levice*“ čili strana republikánská, která se skládala jednak z mírných Girondistův a jednak z republikánů přemrštěných, odhodlaných i k nejkrajnějším prostředkům (ze strany z Martova pole). *Pravice* zahrnovala v sobě opravdové konstitutionalisty a požívala přízně středních vrstev obyvatelstva francouzského; poněvadž však nedocházela při králi, u vlády a dvora upřímné podpory, octla se brzy v menšině. *Centrum* klonilo se brzy sem brzy tam, nechávalo však se obyčejně opanovati od toho, kdo požíval největší skutečné moci. *Vláda a dvořeninstvo* podněcovaly stranu proti straně, zamýšlejíce z jich zmatků kořistiti ve směru zpátečnickém. Křiklavým způsobem vyšla věc tato na jevo, když při volbě nového maira v Paříži podporoval dvůr volbu republikánského Pétiona místo konstitutionalisty Lafayettea.

Nejzávažnějšími překážkami zákonodárstva však byly

podniky *emigrace a nepřisežného duchovenstva*. Obě tyto strany živily, každá svým způsobem, vzpoury domácí a podněcovaly mocnosti cizí proti Francii, doufajíce tudy v obnovu starých řádů společenských. 1792

Na ten způsob donucováno jest zákonodárstvo téměř den po dni raditi se o prostředcích, kterými se měl nový řád zachovati a proti jeho škádcům brániti. Král k některým snesením sněmovním povolil, jiných potvrditi odepřel. Bratru svému Ludvíkovi oznámil, že zbaven bude práva svého k regentství, nevrátí-li se do Francouz ve dvou měsících. Avšak emigrantů v táborech nepřátelských za zrádce vlasti neprohlásil, aniž dopustil, aby kněží nepřisežní vzati byli do vězení. Naproti tomu pohrozil kurfirstovi trevirskému, v jehož území emigranti nejvíce válečných příprav proti své vlasti strojili, a hotovil se pro případ potřeby i ke skutečné válce, když ho docházely z říše odpovědi buď vyhýbavé aneb takové, kterým Francie vyhověti nemohla, poněvadž rušily její ústavu. Do tohoto druhu náležela žádost knížat německých, kteří v Elzasích měli statky a středověká práva, aby k nim nevztahovalo se zrušení privilegií a svazku poddanství. Nabízenou náhradou knížata, poněvadž jim neběželo o věc, nýbrž o reakci, pohrdli. A když císař Leopold mezitím zemřel, činil i *František II.* či vlastně ministr jeho kníže *Kounic* podobné výminky. Nezbyvalo tedy Ludvíku XVI. nic než navrhnouti sněmu, aby byla proti koalici mocností cizích opovězena válka. Opověď tato sněmem dne 20. dubna l. 1792 schválena a vyřízena k *Františkovi II.*, jenž tehdáž ještě na císaře volen nebyl, jakožto ku králi uherskému a českému. Celá Francie přijala skutek ten s radostí; neopovídalať války libovolně aneb z výbojnosti, anobř jsouc k tomu donucena a na obranu své ústavy.

b) *Neštěstí válečné a bouře pařížské*. Podlé mínění *Dumourieza*, tehdejšího ministra věcí zahraničných, že výhoda bývá na straně toho, kdo válku začne, vtrhlo vojsko francouzské do rakouského Nizozemska, v němž zbouření teprv nedávno bylo potlačeno. Ale vojáci, buď že po delší dobu byli bez kázně, aneb že opravdu neměli srdnatosti, dali se na zpáteční útěk, sotva že francouzské hranice překročili. Upuštěno tedy od útoku, a zůstaveny věci při pouhé obraně. *Lafayette* a *Luckner* povýšení na nejvyšší velitele. Mezitím

1792 co tito vůdcové vojska rozdílnými šarvátkami pohraničnými válčiti přivykali a co hlavní armáda spojenců trojím proudem k Francii se blížila, zmáhala se v Paříži lidu nedůvěra v královu upřímnost a vzaikal strach před spojenci. Tedy vznesl sněm na krále žádost, aby blíž hlavního města sebral záložní vojsko (20.000 m.), kteréby mělo býti staženo z departementův. Ale král žádost tuto oslyšel, a naopak spoléhaje již sám na pomoc Evropy, se spojenci tajně vyjednával. Také k ministrům byl najednou patrně chladným; nejvíce však podezření budilo to, že rozmlouvám o doléhavých žádostech sněmů se vybíbal. Tedy levice znamenajíc, že obyčejnými prostředky před králem ničeho nepořídí, zavedla způsob *ozbrojených petic.* Nejpověstnější peticí toho druhu byla ona, která u příležitosti památky na přísahu v míčovně (dne 20. června) v hromadě 8000 ozbrojencův a u velikém počtu žen a dětí a odranců předměstských (celkem 30.000 osob = sansculottes t. j. bezkalhotníků) sněmovnou táhla, zuřivě za to žádajíc, aby nečinnost vojska na hranicích se vypátrala, a je-li na výkonné moci (na králi) vina, aby ona zničena byla. Ze sněmovny valily se houfy do zámku královského, kdež král, jakkoli důstojně si počínal, donucen jest posaditi si na hlavu červenou čepici (znamení svobodomyšlnosti), podanou mu na pice, a píti ze sklenice napilého dělníka. Konstitutionalisté nesli sice toto pohanění krále těžce, sám pak Lafayette opustil na čas armádu, aby před sněmem promluvil pro potrestání buřičův; ale připravil se skutkem tím toliko o dosažení svou v lidu oblíbenost. Již pak dne 11. července působením levice slavně sněmem vysloveno, že vlast pro pokroky emigrantův a spojenců je v nebezpečnosti, a zřizována tudy zemská hotovost. A když dne 25. července nejvyšší velitel armády nepřátelské, *) Ferdinand, vévoda brunšvičský, uveřejnil jménem císaře a krále pruského manifest, kterým hrozil, kdožby se bránili, že budou podlé práva vojenského potrestáni a domy jejich zbourány a spáleny, že obyvatelé pod ztrátou hlavy jsou odpovědní, nepropustí-li krále na úplnou svobodu; vzrostlo obecné nakvašení tak velice, že již veřejně

*) Král švédský, Gustav III., který podlé původního plánu měl býti předním vůdcem vojska spojenců, zemřel doma již koncem března (1792) následkem masného poranění při maškarním plesu.

navrhováno a naleháno na svržení krále. Rokování na sněmě již nebylo bezpečné, moc luzy pařížské, popuzované *Dantonem*, *Robespierrem*, *Camillem*, *Desmoulinsem*, *Maratem* a j. stala se nepřemožitelnou. Dne 10. srpna o půl noci dáno znamení na poplach, vzpoura rozšířila se po celé Paříži a donutila obec svěřiti velitelství nad národní obranou divokému *Santerrovi*. Svržení královo bylo heslem zuřivého hluku. Ludvík XVI. vida, že v Tuilerích bezpečným není, utekl se do sboru zákonodárního, honem sbromážděného, kdež osobou svou v skutku byl zachráněn. Opanovavši zámek královský, obnovila luza představenstvo městské, toto pak provázeno jsouc nespořádanými rotami opakovalo před sněmem žádost za svržení krále. Tedy učinil *Vergniaud* návrh, aby svoláno bylo nové národní shromáždění, kteréby věc Ludvíka XVI. náležitě vyšetřilo, aby ministři ihned byli svrženi a král prozatímně odstraněn. Sněm návrh ten jednohlasně přijal. Ministerstvo potom hned obnoveno, přes 4000 nepřisežných kněží přes moře odvezeno a k vojskům kommissaři vypraveni, aby se jich ubezpečili. *Ludvík XVI. byl od obecní rady co vězeň odveden do Templu* (t. j. do věže někdejšího chrámu templářského). Departementy schválily potom v krátkém čase události 10. srpna. Pokusil se sice Lafayette proti tomuto odboji luzy spůsobiti na severu v armádě odboj vojska, ale pokus jeho, kterýby byl vedl k válce občanské před obličejem spojenců, nezdařil se; původce jeho tedy opustil armádu, odebral se do ciziny, kdež však od spojenců zajat a po několik let žalářován jest v Magdeburce a v Olomouci.

} dne 10.
} srpna

Hned po odchodu Lafayetteově překročili *Prušané* střed severních hranic francouzských, vzali město Longvy a zmocnili se Verdunu. Následkem těchto věcí nastal v Paříži veliký strach, městská rada přisvojila si téměř všechnu výkonnou moc, uvěznovány jsou šmahem osoby podezřelé (nejvíce kněží a šlechta) a páchány vraždy na věznicích mezi dnem 2. a 7. září od rot asi 300 vrahů počítajících, naváděných a placených od městské rady. Asi 3000 osob stalo se obětí těchto nelidských dnů. Na štěstí obrátila se válka ve prospěch Francouzův, a ochladila se tudy krvežíznivost luzy pařížské. *Dumouriez*, jsa vůdcem vojska po ztrátě ministerského křesla, již dne 4. září pochod *Prušanů* v „*Thermopylách*“

1792 *Argonského lesa* zastavil, postupující počasí bylo pořád špatnější, a konečně dobyl *Kellermann* u *Valmy* (dne 20. září) na vojsku pruském dosti patrného vítězství. Prusaňané trpíce počasím deštovým i nedostatkem zásob, počali couvati a brzy nebylo žádných vojsk nepřátelských na půdě francouzské. Nyní teprv na novo chopili se vůdcové francouzští offensivy. Mezitím rozešlo se zákonodárstvo a zasedl dne 20. září národní konvent.

II. Republika francouzská (1792—1804).

Národní konvent (ode dne 21. září 1792 do dne 26. října 1795) již v prvním svém sezení odstranil královskou moc a prohlásil *republiku*. Avšak hned potom vystoupily v něm příkré dvě strany proti sobě; *Girondisté*, kteří mínili dáti republice *ústavu foederativní* a *Hora* či *Montagnardové*, kteří směřovali k obecné *centralisaci*, která městu Paříži a jim nejlépe se hodila. Spor mezi stranami jevil však se zprvu jenom ve výborech (6), které konvent za příčinou rozdílných úkolů ze sebe volil na sněmě samém; ponejprv měřily strany síly své při obžalobě, kterou učinili Girondisté proti nejfanatičtějším Montagnardům, Robespierrovi a Maratovi, jimž připisovali vraždu 21. téhodne měs. září. Útok Girondistů se nezdařil a brzy museli se Girondisté brániti proti Hoře, odhodlané na vše.

Nejbližší k tomu příčiny poskytl soud (13. listopadu 1792 — 17. ledna 1793) nad *Ludvíkem Kapetem*, t. nad králem, kterého klubové i lid tak po praotci nazývali po sesazení jeho. Z počátku porad zvítězili sice přece ještě Girondisté, neboť sněm nepřijal návrhu Robespierrova, aby král bez zvláštního soudu „mocí insurrekce bez odkladu k smrti byl odsouzen, jakožto zrádce Francouzův a provinilec proti člověčenstvu: avšak již při soudě samém podlehli Girondisté následkem obavy, aby jich neprohlásila Hora za royalisty, kdyby se Ludvíka ujímali. Byl tedy Ludvík Kapet *jednohlasně nalezen vinným*; jenom v příčině trestu rozhodla většina *toliko 26 hlasů pro smrt* (ze 721 hlasů). Pokusili se sice Girondisté ještě jednou o to, aby vykonání nálezu se odložilo, ale pokus jejich byl marný. Již po několika dnech (dne 21. ledna 1793) nešťastný Ludvík veřejně *popraven guillotinou*. Řevnění mezi Girondisty a Montagnardy od té

doby nabývalo při každé příležitosti prudšího rázu, až došlo zkázy strany mírnější (21. ledna — 31. května 1793). 1793 Girondisté pokládali se šťastnými, že návrh Hory na zřízení *mimořádného tribunálu* proti škůdcům republiky, kterýby soudil bez poroty a bez odvolání, přijal se ve sněmě s výmínkou poroty, podlé jejich opravy, a to v okamžení, když nebezpečnoství vnější ohromné rozsáhlosti nabývalo.

Anglicko v čele koalice proti Francii. Dumouriez ujav se offensivy (dne 28. října 1792) dobyl během jediného měsíce všeho Nizozemí rakouského i Luttica, přijat jsa všude od strany nedávno potlačené s jásotem. Také *Mohuč*, pak *Savojsko* a *Nizza* od Francouzů jsou vzaty a obsazeny. Ale Dumouriez když znamenal, jaký osud králi hrozí, zastavil pochod válečný, zanášeje se plánem postavití revoluci jisté meze. Zatím však hned po popravě Ludvíka XVI. vystoupila i Anglie působením mladšího *Pitta* přímo proti Francii, a způsobila koalici, která kromě Benátek, Švýcar, Dánska, Švédska, Rusi a Turecka, zahrnovala v sobě všechny země evropské. Účastenství Angličanů v koalici záleželo však nejvíce v poskytování „subsidií“. Vojsko císařské porazilo Francouze hned potom u *Lutticha* a část jich rozehnalo. Když pak proto nařídil konvent valné sbírání vojska v zemi, vzbouřila se *Vendée*, a byla tolikéž podporována od Angličanů. Mezitím prohrál Dumouriez bitvu u *Neerwind* (sz. od Luttica) a vydal koalici celé Nizozemí. Kommissaře konventní, kteří přičiny jeho porážky měli vyšetřiti, dal zatknouti a rozpadl tudý s konventem docela. Brzy potom však nemaje ve vojsku s dostatek přívrženců, spasil sama sebe útekem do ciziny. Tehdáž ustanovil konvent pověstný *výbor pro obecné blaho*, jenž brzy zmocnil se vši vlády, a vypověděl všechny rody kapetovské, ani orleánského nevyjímaje, vše to, aby záměry Dumouriezovy přerušil. Montagnardové pak učinili na Girondisty konečný útok, viníce jich z dorozumění nejen s nepřátely cizími a s Dumouriezem, anobř i s povstalcí vendéjskými. Aby pak ospravedlňování jejich v konventě přehlučili, užívali galerií sněmovních a nejrozmanitějšího násilí bezkalhotákův a jiné luzy. Na ten způsob vynuceno na konventě *zatčení nejčelnějších Girondistů* (2. června). Mnozí z nich však přece uprchli do krajin, kteréž pobouřili proti konventu; ostatní později (31. října) popraveni jsou.

Střediskem uprchlých bylo město *Caën* na nížině v Norman-
dii. Z měšťanek tamních proslula zvláště *Karolína Cordayová*,
kteráž učinila pokus zavraždit ohavného Marata, avšak ne-
šťastný pokus zaplatila svým životem. Zatím vzbouřila se
mnohá jiná města na jihu a na západě Francie, jako *Lyon*,
Nîmes, *Marseille*, *Toulon*, *Burdovaly* (Bordeaux), *Nantes* a
Brest. Royalisté a Girondisté pomáhali tudy, částečně i mimo
vůli, podnikům koalice, která zvláště na severu vítězic ně-
které pohraničné departementy opanovala, *Mohuče* opět do-
byla a pak i Savojska a Nizy zase se zmocnila. V této
domáci i zevnější tísní zalichotil konvent Francii *novou ústa-
vou* (ze dne 13. srpna r. 1793), která všechnu moc výkonnou
svěřovala nejnižším vrstvám národa, ale zatím nevešla v praxi,
poněvadž konvent toho času moci své zbaviti se nesměl, ne-
měl-li v obecné anarchii sám zahynouti. Nově zřízená re-
voluční vláda byla mu v tom toliko nástrojem. Nesmírně
důležitější prostředek obrany našel konvent, uloživ podlé
osnovy *Carnota*, člena výboru pro obecné blaho, za povin-
nost všem mužům mezi 18. a 25. rokem stáří, aby se cho-
pili zbraně; na ten způsob měla republika za nedlouho
14 vojsk o 1,200.000 vojáků. Následkem tohoto opatření
potlačeny jsou rychle, avšak nejvíce nelidským způsobem,
bouře domácí, a vzaly na sebe zase nový obrat i věci proti
nepřátelům zahraničným. Generálové *Jourdan*, *Hoche*, *Pi-
chegru*, *Kellermann*, *Moreau*, *Westermann*, *Joubert*, *Kleber* a j.
dobyli nanovo *Nizozemí rakouského* a téměř celého levého *Por-
ýní* a vyhnali z Francouz také Španěly, kteří byli Pyre-
neje překročili. Holandský náměstník (Vilém V.) vyhnán do
Anglie a země jeho proměněna v *republiku batavskou*, která
1793 s Francií (dne 16. května) 1795 v *Paříži* zavřela *mír* v pří-
čině svých hranic a konání plavby na Rýně, Móse a Skaldě.
To přimělo i *Prusy*, že vystoupili z koalice a způsobili *mír
basilejský*, ke kterému se přidaly vedlé některých knížat
severoněmeckých hned potom také *Španěly* a *Portugalcy*, jako
nedávno před tím *Toskána*. Na Španělských dosáhla vítězná
republika panství nad ostrovem *Haiti*, pokud jí ještě nená-
leželo z doby *Flibustýřů* (str. 130). *Koalice následkem těchto
věcí znamenitě zeslábla*, spočívajíc dále jenom na *Angličanech*,
na *císaři*, *knížatsch italských* a *jižních Němcích*.

1793

Hrůzovláda luzy. Po vytláčení Girondistů z konventu

vládl výbor pro obecné blaho *) vším; konvent sloužil mu 1793 toliko za nástroj. „On jmenoval i svrhoval generály, ministry, kommissaře, soudce i porotníky; on udušoval strany; od něho vycházel popud ke všemu.“ Nejvíce samostatnosti požívala ještě městská rada pařížská, stavíc moc svou rovněž tak na násilí luzy, jako výbor pro obecné blaho. Ale i mezi oběma těmto žívloma vznikla brzy neshoda. Setva že zaveden byl v život *nový letopočet**)* a *nový republikánský kalendář*, vrazily na sebe strany v příčině *odstranění křesťanské bohoslužby*. Městská rada holdovala *úctě rozumu*, výbor pro obecné blaho *úctě nejvyšší bytosti*. Hlavou první zásady býval někdy Marat; v čele druhé strany stál Robespierre. Městská rada chopila se však věci dříve a rázněji. „Ona přinutila biskupa pařížského (Gobeta) i jeho vikaře zapřítí před konventem křesťanské náboženství, a konvent sám musil ustanoviti, že katolická bohoslužba nahrazena má býti úctou rozumu. Tedy zařízeny rozličné slavnosti, které nebyly ničím jiným než pohoršlivými výjevy atheismu.“ Výbor však tomu se opřel a surových i pošetilých podniků s atheistickou bohoslužbou užil k žalobě a zničení nejčelnějších členů městské rady. Mezitím naplňovaly se žaláře následkem *zakona proti podezřelým* (ode dne 17. září 1793) v celé říši, a guillotina sevšedněla. Mimo Girondisty výš řečené a veliký počet jiných osob skonali tak tehďáž *Bailly*, královna *Marie Antoinette*, sestra králova *Eliška*, ano i revolucionáři jako *vévoda Orleanský*, *Danton* a mnozí přívrženci jeho, kteří mínili luzovládě postavití konečnou hráz (*Camille Desmoulins* v časopisu *Vieux Cordelier*). Od té doby byl Robespierre pánem situace. On dal dne 7. května 1794 konventem pro- 1794 hlásiti, že *jsoucnost nejvyšší bytosti* jest pravdivá, a jmenován jsa předsedou konventu, zvláštní slavností zasvětil (dne 8. června) bohoslužbu nového způsobu, při kteréž příležitosti vykonával úřad nejvyššího kněze. Hned potom (dne 10. června) dána rozšířenému tribunálu plná moc nepřátely obecného řádu odsuzovati toliko podlé svědomí porotníků bez výslechu. „Nastaly tak nazvané odvody (*fournées*) a denně posláno na

*) Robespierre, Couthon, St. Just, Barère, Varennes, Collot d'Herbois, Prieur, Lindet, St. André.

***) Viz této knihy I. str. 6.

1794 smrt třeba k 50 odsouzcenců (jenom v Paříži). Tato hrůza v hrůze trvala ke dvěma měsícům.“ Robespierre zatím vzdaloval se veřejnosti, osazoval pomocí Jakobínův a nejvěrnějších přívrženců svých výbory nováčky, dáváje takto dosti na jevo, že věc svou odděluje od dosavadních revolucionářů. Když pak znamenal, že chování jeho stává se podezřelým, odvážil se v konventě (dne 26. července) učiniti na protivníky své útok; ale druhého dne (27. července) obrátily se věci. Robespierre obviňován z hrůzovlády ode všech stran, když pak se chtěl brániti, nepřipustila ho obecná bouře k slovu. Tím byla věc jeho ztracena. Konvent vyslovil jeho zatčení, luza městská a obrana vojenská byla zprvu nerozhodná a přestoupila potom na stranu útoku. Den na to Robespierre, St. Just, Couthon a j. přívrženci krvavého toho triumvirátu popraveni jsou guillotinou (1794).

Počátek reakce proti revoluci. Poprava Robespierrova byla prvním znamením reakce. Na to následovalo obmezení právomocnosti výborů, nové rozdělení obce pařížské, rozdělení moci městské rady (na 12 okresů) a zničení rozsáhlého ústrojí klubů jakobinských. Chátra pařížská, již dosud od obce vyplácen byl denní žold, aby vždy pohotově byla ku povstání, po nezdaru některých jejích buřičských pokusův odzbrojena a následkem zadržení žoldu z obecných hromad vyloučena jest. Do konventu nazpět povoláni členové prvě z něho vyloučení, tedy i Girondisté uprchlí. Dekrét vyhoštějící kněze a šlechtu byl odvolán, vrácena časopisectvu nezávislost a obnovena svoboda bohoslužby. Dne 22. srpna 1795 pak přijal konvent (třetí) *ústavu*, kteráž, ačkoli byla ovšem také republikánská jako ona ze dne 10. srpna 1793, udělila ve všem převahu prostřední třídě národa. *Moc zákonodárná* svěřila se dvěma sborům: *sboru pěti set* a pak *sboru (250) kmetů*; *moc výkonná* přikázána jest *pěti direktorům* bez zvláštního předsedy. Ona opět zavedla dvojí stupeň volby a přihlížela v tom k jistým výminkám jmění. Všelická ustanovení její čelila k tomu, aby mysl lidu ve výkonech mocí politických co možná se mřnila. Poněvadž však brzy se znamenalo, kterak při zabezpečené svobodě stran strana royalistů nejvíce v prostřední třídě národa spočívající o to pracovala, aby republiku podkopala, spojil konvent s novou ústavou *dodavek*, aby dvě třetiny údů jeho

musely býti znova voleny; ústavu i dodavek dal schváliti 1795 od prvotních shromáždění. Ale *royalisté* v naději své jsouce zklamáni spojili se s odstraněnou luzou pařížskou a spůsobili proti konventu *bouři* (2.—5. října). Tu užil konvent k potlačení bouře 26letého generála *Napoleóna Bonaparta*, který pokusy Angličanův o dobytí Toulóna ondy skvěle byl překazil a právě tehdáž beze služby v Paříži meškal. Bonaparte úlohu na sebe vznesenou rozšafným opatřením rázně a rychle vykonal, ústava pak po vykonaných k věci přípravách ve skutek uvedena prohlášením, že konvent sezení svá skončil (27. října 1795).

Výkonné direktorstvo (ode dne 27. října 1795 do dne 15. prosince 1799). „Direktorstvem přijala na sebe revoluce francouzská druhou svou povahu, *ráz pořádku, zakládání a pokoje*, po prudkém pohnutí, nesmírné práci v úplném bouření prvých svých let.“ Na začátku nejevila se sice zvláštní důvěra k vládě, neboť obyvatelstvo francouzské naučilo se již nedůvěrovati ve stálost věcí, v počestnost snažení a v pořádek. Ale když direktori v kratinkém čase *ústavě všude po krajínách zjednali platnost a netušený řád a pokoj* vskutku se po Francii rozložil, „nesmírná skrze revoluci provolaná činnost jala se obracet se na *průmysl a orbu*. Obyvatelstvo opustilo kluby a veřejná náměstí, odeberouc se do dílen a na pole, a nyní bylo patrné dobrodiní revoluce, která zrušila korporace, rozdrobila majetnost, zničila privilegie, zčtvěrnásobila prostředky k vzdělání a tím vším spůsobiti musela rychlý zkvět obecného blaha.“ Také *soukromý život* nabyl opět své důležitosti; ano zprvopočátku „po přestálých hrůzách bezuzdně vrhali se lidé v náruč rozkoší. Plesy, slavnosti, kvasy, nákladné vozy přicházely více než kdy jindy v obyčej.“ Ale obecné blaho nedalo se spůsobiti jedním rázem. *Finance státní* byly v bídnejším stavu než kdykoli prvé. Assignátů byly takové summy vydány, že papíry byly téměř bez ceny; tudy vázl zvláště obchod. Mimo to byla vojska jmenovitě za hranicemi bez vozů, bez koní, bez zásob, vojáci bez oděvu, a často i generálům scházel náležitý jim měsíční plat 8 franků, který měl jim býti poskytován za přídavek k assignátům. Následkem toho zahnízdila se *v táborech vojenských nespokojenost a nekázeň*. Sami generálové, jakmile vyznačili se nějakým vítězstvím, nakloněni bývali k ne-

1795 poslušnosti, nebyli-li pobádáni energickou vládou. A k tomu ke všemu přistoupilo, že vedlé přepjatých republikánů *royalisté* stále číhali na příležitost ústavu překotiti, spoléhajíce při tom ovšem na důležitou tu skutečnost, že největší část obyvatelstva francouzského klonila se k monarchii. Svoboda voleb royalistické snahy podporovala. I bylo patrné, že se republika ústavním způsobem nezachová a že chráněna může býti jenom hmotnou mocí vojenskou proti revolučním pokusům oživlé reakce. Bídu finanční sice zmírnilo direktorstvo *zemskými mandáty*, úpisy to na národní statky, za které assignáty mohly býti vyměněny v jistém počtu, avšak pomoc ta stačila jenom na krátký čas. Hůře bylo zápasiti s royalisty, kteří kromě výhod domácích opět mínili kořistit z postavení svého k cizině. V čele této strany stál při závěrku konventu *Pichegru*, jenž po míru basilejském šťastně bojuje proti císaři při armádě rýnské, jal se zrádně vyjednávat s princem Condé, dal pak se poraziti od rakouského generála *Clairfaiita* u *Heidelbergu* a uvedl v nebezpečenství i *Jourdana*, který se zvláštní armádou válčil po levém boku *Pichegruovém*. Když direktori nastoupili vládu, vyslali tušíce zrádu na místo *Pichegruovo* *Moreaua* a postavili v čelo armády vlašské *Bonaparta* proti králi sardinskému a vojsku císařskému. Po uplynutí času zimního počali všichni tři francouzští vojevůdcové tažení své vítězoslavně. *Moreau* a *Jourdan* překročili opět Rýn a přinutili *25letého arciknížete Karla* k ustoupení do Bavor. *Bonaparte* zatím s nadšeným vojskem porazil střed císařské armády vlašské u *Montenottu* a vtrhl do Piemonta; u *Millesima* oddělil sardinské voje od císařských a vítězstvím u *Mondovi* přinutil dvůr turínský zavřítí v *Paříži mír* (dne 15. května)

1796 r. 1796, ve kterém rozšířena Francie o *Savojsko* a *Nizzu*. Potom obrátil se vítěz zase proti vojskům císařským a zatlačil vůdce jejich (*Beaulieua*) do Tyrol, obklíčil *Mantovu*, potřel *Wurmsera*, který mínil Mantovanům přispěti na pomoc a porazil i *Alvinza*, který se pokusil o nápravu nehody *Wurmserovy*. *Arcikníže Karel* připravil sice mezitím *Jourdanovi* několikero porážek (zvláště u *Amberku* a *Würzburgu*) a donutil tudy i *Moreaua* couvnouti za Rýn; ale hned potom vzdala se Francouzům pevnost mantovská (1797) a poněvadž i na Rýně *Moreau* a *Hoche* opět s dobrým prospěchem proti cí-

sařským postupovali a Bonaparte skrze Korutany až před 1797 štýrský Judenburk pronikl, arciknížete Karla proti němu konečně vyslaného nazpět tiskna; zavřel kabinet vídeňský *příměří v Lubně* (dne 18. dubna) a za několik měsíců potom *mír v Campo Formio* (dne 17. října) r. 1797. Milánsko s Mantovou, Modena a země odňaté papeži (Piu VI.) na pravém ústí padském proměněny jsou dle vzoru francouzského v *republiku cisalpskou*; *Benátky s pobřežím istrickým a dalmatským*, poněvadž v posledním okamžení nepřátelství projevily proti Bonapartovi, od vítěze osazeny a oloupeny byvše, dány jsou císaři náhradou za země belgické; vojska rakouská z pevností německých povolána domů; a konečně umluveno, aby s knížaty německými učinilo se narovnání v *Raštadtě*. V *republice janovské* čili Ligurii proměnila se ústava aristokratická v demokratickou. *Ionské ostrovy*, prvé náležející k Benátkám, podržela si Francie.

Takž odrazila Francie útok od západní Evropy na sebe učiněný vítězně, a zápasila potom již jenom na moři s Anglií. Tehdáž „jsouc uvnitř pokojná a svobodná, dosáhla z venčí přirozených svých hranic a opklopena byla republikami, jenž jako batavská, cisalpská a ligurská boků jejích střežly a soustavu její v Evropě rozšiřovaly. — Avšak postavení direktorstva právě tehdáž velice se změnilo volbami říšskými. Tyto volby, které zákonným způsobem uvedly *royalistickou* stranu do prostřed zákonodárstva a vlády, znovu republiku uváděly v nejistotu.“ Pichegru zvolen za předsedu pěti set a podobně učinil i sbor kmetů royalistu za předsedu. V obou sborech dorážela opposice mocně na nepořádky direktorů ve financích a na odzbrojení republiky. Svoboda tisku pak zpátečnictví toto podporovala. Direktoři zachránili se naproti tomu *spůsobem revolucionářským pomocí* (ne lidu, ale) vojska. Pichegru a mnozí jiní členové říšských sborů jsou zatčeni a po novém způsobu ostracismu se schválením sborových zbytkův odsouzení k zavezení (do Cayennu). Ostracismus ten zasáhl brzy také novináře a osoby soukromé. Následkem toho přibývalo v zemi nespokojenosti; direktoři museli sflu svou stavěti na vojsku, vojsko pak zaměstnávatí válkami.

Proto také když i *Angličané* (Pitt) jali se o mír vyjednávatí, připravující však v Petrohradě potají novou koalici, nejevilo ani direktorstvo opravdové vále ke všeobecnému

- smíření, a válka trvala napařád. Mezitím však strojili direktori loďstvo proti Anglii; ale kdežto obecně za to se mělo, že podnikne se něco přímo na březích nepřátelského ostrova, vyslán *Bonaparte*, jehož přítomnost v Paříži direktorům stala se nepohodlnou, *do Aegypta*, aby podvrátil odtud panství anglické v Indii rozšířené zatím o největší část osad a ostrovů republiky batavské. *Obranné války francouzské proměnily se na ten způsob v útočné.* Z jara r. 1798 vyplulo z Toulónu 400 plachet s 40.000 m. armády vlašské, zmocnilo se *Malty* a přistálo nepřátelsky u Alexandrie, aniž byla portě opověděla se válka. Bonaparte porazil překvapené Mameluky dvakrát po sobě, byl však mezi tím porážkou loďstvu francouzskému způsobenou od *Nelsona* blíž *Abukíru* (sv. od Alexandrie) od vlasti své odloučen. Tedy znamená, že prodlení jeho zde delší bude než tušil, dal podmaněnému Aegyptu zvláštní správu, a vytáhl potom r. 1799 dále do *Syrie*, dobyl *Joppa* a jal se obléhati *Akkon*. Ale poněvadž Turci zatím učinili náležitá opatření válečná, jsouce od Anglicka hodně podporováni, nedošel Bonaparte svého cíle. Když potom ve vojště jeho vznikl mor, vrátil se do Aegypta, kdež u *Abukíra* porazil Turky třikrát tak silně, jako byl sám. Hned potom však zvěděl dílem z novin, jež mu Angličané zaslali ze škodulibosti, dílem od bratra svého Luciana, tehdá předsedy ve sboru pěti set, kterak Francie přechvaty direktorskými do nových nebezpečství se uvrhla. Opustil tedy na několika malých lodích Aegypt, a přistál na půdě francouzské (dne 9. října), aniž ho byli Angličané na moři zpozorovali.
- 1798 Nebezpečství, o kterém Bonaparte v Aegyptě dostal zprávy, uvalili direktori na Francii tímto způsobem. Předně zrušili doma třikrát po sobě roční volby do sborů říšských, a tou cestou nezákonnitou, sváříce také stále mezi sebou, sami půdu ústavy tak podryli, že jeden z nich, totiž *Sidyés*, již ohlížel se po generálu, kterýby mu poskytl pomoci k upravení republiky na nových základech. Za druhé překračovali práva a obyčeje mezinárodní způsobem vyzývavým. Zakusila toho nejenom porta; anobř i *Švýcarsy* a *Řím*. Ve *Švýcarech* podporovali proti zřízení aristokratickým ústavu demokratickou a centralistickou. Když pak pouhé v té věci vyjednávání zůstalo bez účinku, vznikla válka, ve které Švýcar-

sko podleho, a tudý svoliti musilo nejenom ke změně v ústavě 1798 podlé vzoru francouzského, anobř i ke spojení *Ženevy* s Francií (únor — březen 1798). Podobně bouřili Francouzové i v *Římě* lid proti vládě papežské. Když pak při jednom zbouření zabít jest francouzský generál Duphot, vtrhlo vojsko francouzské (Berthier) do země papežské, přinutilo *Pia VI.* (v únoru 1798) vzdáti se vlády světské, poplenilo chrámy a paláce světového města, potlačilo nové vzpoury a odvezlo stáříčského papeže do Francie (kdež příštího roku zemřel, 29. srpna 1799). Počet republik rozmnožil se takto o *republiku helvetskou* a *římskou*. Následkem toho hrozilo monarchiím sousedním a zvláště menším nebezpečenství. Proto když porazil a zajal Nelson u Abukíru loďstvo francouzské a Angličané připravili tajně zase novou koalici proti Francii, udeřil nedočkavý *král neapolský* (Ferdinand IV.) na republiku římskou a obsadil Řím. Avšak již po několika dnech byli Neapolitané zase vyhnáni, ve vlastním domově sevrěni a poraženi. Dvůr utekl na Sicílii, a ostatek Neapolska proměněn v *republiku parthenopskou* (v lednu r. 1799). Koalice se odhalila. Mimo *Prusy* (Frédřicha Viléma III.) a *Španěly* účastnily se jí téměř všechny mocnosti evropské, jmenovitě i porta a Rusko. Cár ruský *Pavel I.* dav se voliti od řádu maltežského za velmistra, měl za to, že jej nutí k válce vzetí Malty skrze Bonaparta. V *Nizozemí*, v *zemích švábských*, ve *Švýcarech* a v *Itálii* svedena jest dlouhá řada bitev, a téměř všude vítězili spojenci. *Vévoda z Yorku* v čele armády anglo-rakouské opanoval země batavské a zmocnil se jejich loďstva; *Holandsko*, hrdé někdy pro velikou svou moc námořskou a koloniální, *skleslo následkem spojení svého s Francií na mocnost druhé třídy*. Ve *Švábích* zvítězil *arcikníže Karel* opět nad *Jourdanem* (u Ostracha a Stockacha) a donutil jej couvnouti za Rýn. Nejskvěleji však válčili spojenci v Itálii, kdež *Suvarov* v čele jejich vojsk *Moreaua* porazil u *Kassána* (v dubnu), *Macdonalda*, jenž z Neapole vytáhl *Moreauovi* na pomoc, nad *Trebbií* (17. června) a konečně *Jouberta* u *Novi* (15. srpna). Téměř celá Itálie byla v moci spojenců; v Neapolsku pak na republikánech konala se pomsta, hodna pověstí Robespierrovců. Jediné ve *Švýcarských* bojovali Francouzové (*Massena*) proti nesvorné diplomatice spojenců s úspěchem; za kterouž příčinou nepořídil na tomto

1799 bojišti ničeho ani *Suvarov*, když opustiv Itálii s nesmírným namáhaním překročil Alpy (v září). Zatím obrátilo se sice štěstí válečné i v Holandsku, když generál *Brune* útok vévody Yorkského na moře odrazil; avšak teprv návrat Bonapartův z Egypta naplnil Francouze nadějí, že i porážky italské napraveny budou.

Tehdáž umínil si *Sièyes* zříditi uvnitř i svornější i ráznější vládu a učiniti také v ústavě některá opatření k zachování republiky. Dorozuměl se s Bonapartem, zastrašil sbor kmetů hrozícím nebezpečenstvím jakobinismu, spůsobil přeložení sboru pěti set do *St. Cloudu*, tam pak odpornou stranu Bonaparte bodáky ze sněmovny vyhnal. Nejzuřivější republikáni buď vypovězeni jsou, buď jenom do západních krajů internováni. Zřízena *prozatímní vláda tří konsulů*, *Bonaparta*, *Sièyesa* a *Rogera Ducosa*, pak *dvě kommisie konstituující* (9. a 10. listopadu 1799). Obecenstvo celou událost schválilo. „Nešetření zákonův a násilnictví proti sněmům byla v běhu revoluce tak častá, že obecenstvo zvyklo posuzovati je ne více podle jejich zákonitosti, anobrž podle následků jejich.“ Netušilt tehdáž ještě nikdo, že nová změna ústavy bude míti za následek prospěch jediného člověka.

Konsulát (1799—1804). *Sièyes* předložil *kommissím konstituujícím* návrh k nové ústavě, ale působením Bonaparta, jenž poradám býval přítomen, zavrženo v předložené osnově vše, co se přičilo záměrům odhodlaného tohoto muže; *ústava dne 24. prosince 1799* prohlášená, podle vývoje svého vlastně *oktrojovaná*, nikoli pak jako dřívější tři mezi stranami umluvená, převedla život politický s národa na vládu. Vláda skládala se z 3 *konsulů*, z kterých *první*, t. Bonaparte, měl úřadovati 10 let, druzí *dva* příbrání byli toliko na 5 let, užívali však po boku prvního kollégy svého *hlasu jenom poradného*. *Návrhy zákonů* činiti zůstaveno konsulátu. O zákonech navržených *raditi se* vyměřeno *100 tribunům*, o nich pak potom prostě zavírali náleželo *zákonodárnímu sboru tří set*. Senát (80 m.), volený pro prvníkrát od konsulů, vybíral sám ze seznamů, poskytovaných mu od každého departementu, členy tribunátu a zákonodárního sboru. „Na místě oprávněného národa byl všemohoucí konsul, jenž vládl vojskem i státní mocí, generál a diktátor; kollégové prvního konsula a ministři ustanoveni, aby se stali předvojem usurpace; a konečně

senát osmdesáti údů, jichž jedinou prací bylo činiti národ ničím a voliti tribúny bez moci a němé zákonodárce.“ „Původcové této ústavy rozdělili se konečně o státní úřady jako o kořist vítězství“.

Bonaparte v nových válečných provoláních proti cizincům nekladl již tak váhu na obranu svobody zemské jako na *čest* Francouzů. Sotva pak podlé nové ústavy pořádal říši a vykonal potřebné válečné přípravy, nastoupil slavné své tažení r. 1800 (v květnu) do Itálie. Právě strožil se císařský polní maršál *Melas* přes *Nizzu* vtrhnouti do Provincie, když Bonaparte z věrně oddaných Švýcar (přes sedla sv. Gottharda, Simplonu a j.) rozdílné voje převedl do nížiny padské, sám přestoupiv s hlavním jádrem armády své *Vysoký Bernhard*. Milán padl hned v moc smělého vůdce, *Melas* přinucen obrátiti se a poražen pak u *Marenga* nad dolním *Tanárem* (dne 14. června) rozhodně. Během 40 dní stála Itálie opět v moci Francouzů. Vítězoslavně vrátil se Bonaparte do Paříže, kdež shromažďoval kolem sebe všeliké strany, ano i řady občanů někdy vyobcovaných. Všude dával na jevo mírnost. Jediný pokus „pekelným strojem“ o jeho bezživotí (3. prosince) spáchaný potrestal krvavě a pomocí kromobyčejných vojenských soudův; avšak nespokojenost s tímto přechvatem utlumena jest mírem lunevillským (z dne 19. února) r. 1801, ke kterému se dvůr vídeňský odhodlal po opětných porážkách v Němcích, způsobených *Moreauem* (zvláště u *Hohenlind* sv. od *Mnichova*, dne 3. prosince 1800). Následkem řečeného míru potvrdil císař všechny podmínky smlouvy kampoformioské. Toskána dostala se boursbonskému vévodovi z *Parmy* jménem *království etrurského*, kterýž vévoda za to zemi svou odstoupil republice cisalpské rovněž tak jako vévoda *modenský*. Rozšířená tato republika pak nazvána *italskou* a zvolila si *Bonaparta* za svého *praesidenta*. Vévoda modenský a velkovévoda toskánský, jakož i všichni stavové říše německé, kteří měli na levém Porýní některé země v držení, dostali náhradou držav církevních (biskupství, opatství, klášterů), „*saekularisovaných*“ a potom největší části někdejších měst říšských. Tím způsobem vtěleno biskupství *brixenského* a *tridentského* v zemi tyrolskou. *Solnohrad* dán jménem kurfirstství bývalému velkovévodovi toskánskému. Nejvíce však v Němcích získali *král pruský*

1801 (Münster, Hildesheim, Paderborn, Erfurt atd.), *kurfirst bavorský* (Pasov, Frísinky, Augšpurk, Bamberk, Würzburk atd.), *markrabí badenský* (Kostnice a po pravém Porýní ležící části biskupství basilejského, štrasburského, špýrského atd.). *Kurfirstství kolínského a trevírského* a mnoho biskupství a samostatných měst říšských tudy zaniklo. Počet stavů říšských následkem všeho toho se znamenitě ztenčil. Také jiní spojenci císařovi po míru lunevillském s Francií se vyrovnali: *Neapole* ve Florencii (18. února) postoupivši Francii ostrov Elbu a některé jiné přístavy své, *Portugaly* v Madridě (20. října), *cár ruský* v Paříži (8. října), ano i vysoká porta (9. října). *Papež* (Pius VII.) obnovil *stát církevní*, pokud nenáležely země jeho k republice italské, a podepsal *konkordát*, kterým církev katolická nabyla ve Francii řádné půdy. *Anglie*, jsouc takto osamotnělá, vzdala se dalšího odporu teprv po vystoupení Pitta z ministerstva, a svolila

1802 k míru amienskému (ze dne 25. března) r. 1802, kterým největší část zámořských osad francouzských republice vrátila. Ostrov *Haiti* však obhájl samostatnosti své proti Francii, i když náčelník jeho černoch *Toussaint Louverture* přelstěn a do zajetí odveden jsa zemřel. Zbytek vojska francouzského v *Aegyptě* převezli Angličané sami do Evropy; *Malty* však, které mezitím dobyli, řádu *Johannitů* nevydali, ačkoli slíbili to učiniti.

Slavné přijetí konkordátu (dne 6. dubna) r. 1802, následkem toho *upuštění od republikánského kalendáře i dekadní soustavy časové míry*, a pak *zřízení čestné legie* byla nejokázalejšími znameními, že způsobové republikánští začali se vyměňovati za obyčeje z doby monarchické. Obecná *amnestie* měla návrat těchto obyčejův usnadniti. Za nedlouho (dne 2. srpna 1802) vydal úslužný senát s přivolením národu, tázaného veřejnými protokolly, dekrét, kterým prohlášen jest *Napoleon Bonaparte doživotním konsulem* a den potom oktrojována tolikéž prostředkem senátu zase nová *ústava* s monarchickým ústrojím. Jenom v *občanském, trestním a obchodním zákonníku Napoleonově* zračila se ještě volnost ducha republikánského. Mezitím však popudil mladý mocnář Angličany smělym svým nakládáním s republikami sousedními, zvláště s republikou *helvetskou*, kdež po chuti své ústavu změnil. Nemíníce takových přechvatů trpěti, způsobily

časopisy anglické, že Pitt opět do ministerstva vstoupil a pak ihned přípravy činil k obnovení války. Za to však Francouzové dále nečekajíce vtrhli do Hannovera, aniž kde byli našli odporu. Té příležitosti užili nejkrasnější *royalisté* francouzští ke spiknutí. *Pichegru*, *Cadoudal* a *Moreau* byli v čele spiklých. Ale úklady strojené před časem se vyrazily (1804); *Cadoudal* trestán jest smrtí, *Pichegru* nalezen v žaláři uškrcen, a *Moreau* z Francie vypovězen. Vévodu *Enghienského*, mladého vnuka prince z Condé, dal Napoleon, jakožto domnělého účastníka spiknutí, v jednom badenském městečku proti právu mezinárodnímu zatknouti a pak ve Francouzích zastřeliti. A kdežto celá Evropa nad takovýmto ukrutným skutkem ustrnula, chopil se podlízavý senát přehnaného nebezpečení republiky a života konsulova k tomu, aby navrhl povýšení Napoleona na císaře. Jediný *Carnot* měl mezi tribúny tolik zmužilosti, že mluvil proti návrhu. Prohlášeno tedy císařství dne 18. května r. 1804 a s ním zase 1804 nová ústava. Papež Pius VII. přijel do Paříže a korunoval Napoleona I. dne 2. prosince téhož roku v chrámě *Notre-damském*.

III. Druhé a třetí rozdělení Polska (1793 a 1795).

Za války, kterou Kateřina II. a císař Josef II. vedli s portou, mínili Poláci užiti volné chvíle ke zotavení svému a k odstranění neblahého působení ruského. Snahy jejich podporoval král pruský ze žárlivosti k císaři, a Anglie z obavy před vzrůstem moci ruské. Sešel se sněm koncem roku 1788, kterýž po bouřlivých poradách ustanovil počet domácího vojska na 60.000, důchody státní zvýšením daní rozmnožil a napravení ústavu se odhodlal. Za tímto účelem spůsoben s králem pruským spolek (v březnu 1789) a vypsán jest nový sněm, kterýž však, když sestoupil, s předěšlým se spojil v tak řečený *veliký* či *dvojnásobný sněm* (v prosinci 1790). Na sněmě tom zastoupen byl také *stav měst- 1790 ský*, avšak toliko 24 posly. Nová ústava, o níž získali si nejvíce zásluh *Hugo Kollataj*, korunní podkancléř, a *Ignác Potocki*, nádvorní maršálek, odstranila pověstné liberum veto, zapověděla obvyklé konfederace, prohlásila při panující víře katolické svobodu ostatních náboženství a korunu za dědičnou, a vyměřila meze výkonné moci krále a „stráže“ jeho

či rady šesti ministrů, kteří skutky své pouze před sněmem měli zamlouvati a kterých král úřadu zbaviti nemohl. Stav selský vzat jest do ochrany zákonův, avšak zůstaven v obyčejném človehčenství. Příkladí sněmové o dvou komorách, komoře poslův a komoře senátorské, měli za příčinou zákonodárství scházeti se na dvě léta a rozhodovati většinou hlasů. Také soudnictví se opravilo. Změna v ústavě dovolovala se 1791 toliko po uplynutí 25 let. Tato *ústava rządowa* z r. 1791 potvrzena jest přísahou krále a přijata následujícího roku také od sněmů krajských. Ale novoty nelíbily se mnohým přívržencům Ruska, kteříž jako Felix *Potocki* a Fr. *Branicki* spatřovali v nich hrob svobody šlechtické a naproti nim zřídili tedy *konfederaci targovickou* (nad horním Buhem v květnu 1792 *Kateřina II.* poslala nespokojeným na pomoc 100.000 mužů vojska a válka začala. Král pruský spolku nešetře, pomoci odepřel. Převaze Rusů nedovedli Poláci odolati, král pak za krátký čas i s vojskem svým přestoupil na stranu targovickou. Nicméně zůstali vojové ruští v Polsku pod *zámkou nebezpečného prý šíření se jakobinismu*; ano i *král pruský* za touž příčinou vtrhl do Velkopolska a zmocnil se mimo to ještě také Gdaňska a Toruně. Za takového věcí stavu svolán do *Grodna* kusý sněm k opravě ústavy. Ale než dostal úloze své, donucen jest svoliti k druhému rozdělení Polska (dne 23. července a 25. září) r. 1793, při čemž však pouhé mlčení vyloženo jest za slušné svolení. Rusové nabyli tímto způsobem zemí litevských na východě 44° v. d., a Prusové největší části Velkopolska s Gdaňskem a Toruní. *) Ale násilí toto nesl oklamáný národ těžce; tajné spolky připravovaly odboj; a když nalaháno se strany ruské na to, aby vojsko polské se rozpustilo, kdežto armáda ruská v zemi zůstávala, vypuklo povstání zároveň v několika krajích a rozšířilo se i do odtržených zemí. Národ sebral všechny své síly a bránil se proti spojené moci ruské a pruské zoufale, řízen jsa *Kościszkiem*, zvoleným za diktátora; spojenci museli na nějaký čas upustiti od obléhání Varšavy. Ale když brzy potom i Rakousko k spojencům se přidalo a Poláky se své strany sevřelo, přemohl *Suvarov Kościszka* u *Maciejo-* 1794 *wic* (dne 10. října) r. 1794 a odvedl do zajetí. Brzy potom

*) Viz „Politického Atlantu“ č. IX.

vzdala se i Varšava (dne 8. listop.), Stanisław Poniatowski odřekl se trůnu a říši polské učiněn konec třetím rozdělením z r. 1795. Rakousko vzalo si Krakov a všechny krajiny po obou stranách Visly mezi *Pilicí* a *Buhem*, Prusové *Varšavu* a vše, co leželo odtud na sever až po řeku *Něman*, *ostatek* (za 42° v. d.) za *Němanem* a *Buhem* vtělen do říše ruské i s vévodstvím *kuronským*. Mocnářové východoevropští dali politickým tímto násilím příklad, kterého brzy potom malou měrou následoval Bonaparte v Itálii a velkou měrou zvláště ve střední Evropě. Kromě toho byl skutek ten vykonán proti směru své doby, t. j. proti proudu národní politiky, i poskytoval tudy mnohé a časté příležitosti chopiti se násilí proti násilí. Jako ve Francii tak i zde nabyla revoluce stále povahy.

IV. Císařství francouzské (1804—1815).

Napoleonova „vláda císařská objevovala se s celým strojstvem správním, s komorníky, šlechtici, se svou stráží praetoriánskou, svou dědičností, svým nesmírným příjmem a s hlučnou svou okázalostí. Činnost národní výhradně obracela se na válku a práci.“ A jako kdysi katolíci v sousedních zemích protestanty a protestanté zase katolíky pomáhali potlačovati bojíce se o svůj byt domácí, tak i nyní vyhlazoval Napoleon sousední republiky, aby i tímto způsobem pojistil novou monarchii. V podstatě nebyla ovšem tato jeho politika novou. Již první koalice proti Francii dala jí na jevo; při druhém a třetím rozdělení Polska řídili se jí polští sousedé; a direktorstvo francouzské zakládalo sousední republiky následkem též zásady. Tedy již na jaře r. 1805 (v květnu) proměnil Napoleon *republiku italskou v dědičné království* a dal se v Miláně korunovati železnou korunou Lombardů. *Eugen Beauharnais*, pastorek Napoleonův, jmenován italským místokrálem. *Republika ligurská* za té příležitosti vtělena přímo do Francie. *Sestry* nového císaře a krále poděleny pak v ostatní Itálii dědičnými državami (na př. Lukkou). Jinak mezitím co Hannovera úpělo pod vojenskými posádkami Francouzů, strojila se opravdová *výprava do Angličan*. Ale vládě anglické záleželo na tom, aby hrozící záhubu od sebe odvrátila; způsobila tedy třetí koalici

1805 s *Ruskem* (11. dub.) a *Rakouskem* (9. srp.), které potom se brzy účastnili i *Švédové*. Angličané zavázali se za každých 100.000 mužů, které postaví spojenci do války, platiti 1 $\frac{1}{4}$ mil. liber sterlinků. Cílem koalice bylo omeziti Francii starým územím a vysvoboditi Itálii, Švýcary a Nizozemsko z panství francouzského. Z Horních Rakous, z Tyrol a z Benátska hrnuly se voje rakouské, ke kterým pak měli přiraziti také Rusové, do zemí závislých na Francii aneb s ní spojených (jihoněmeckých). Tu upustil Napoleon od výpravy anglické, překročil Rýn (1. říj.), vtrhl do jižních Němec, přinutil vojska rakouská dílem ke zpátečnému tažení, dílem ke složení zbraně (v Ulmě *Maacka* s 33.000 m.), obsadil (dne 13. listop.) Vídeň, která po 300 let, od Matyáše Korvina, nepřítel v středu svém nespátřila. Ježto však Auersperg, jsa obelstěn od Murata zprávou o umluveném příměří, epomenul most tábořský přes Dunaj zbořiti, táhl Napoleon pak na Moravu, kdež (se 74.000 m.) Rakušany (15.700) s Rusy (68.000) spojené rozhodně porazil u Slavkova dne 2. prosince, než mohli arciknížata Karel a Jan z Uher ku pomoci doraziti. Zvítězili sice zatím také Angličané neméně slavně nad loďstvem francouzským blíž Trafalgaru před bránou gibraltarskou (21. října), kdež výprava, strojená proti nim s nesmírným nákladem, vzala za své; avšak právě při též příležitosti padl největší jejich hrdina *Nelson*, vítězství na moři pak neprospělo stísněným spojencům na souši. Tedy zavřel císař *František II.* s vítězem mír přešpurský dne 26. prosince, a císař ruský *Alexandr I.* (1801—1825) vrátil se potom do své říše. Rakousko mimo náhradu válečnou vydalo *Benátky s Dalmacií a Istrií*, 1806 kteréž země vtěleny jsou do království italského, zřeklo se *Tyrol* a dosavadních svých částic ve *Švábích* ve prospěch jihoněmeckých spojenců Napoleonových, z nichž *kurfirst bavorský* a *vévoda würtberský* povýšení jsou na *krále*, a obdrželo náhradou *Solnohrad*, z něhož kurfirst tehdejší přeložen do *Würzburga*. *Řád německý* vzdal se svého území při *Württembersku*; důstojnost velmistrovská však s důchody zůstaveny jsou v dědictví rakouského rodu tak, že měl císař rakouský právo z arciknížat někoho jmenovati velmistrem. Šestnáct jiho- a západoněmeckých knížat všedše v tak řečený *rýnský spolek* (srov. str. 108) postavili se pod ochranu *Napoleonovu*; drobná území říšská (města, biskupství a klá-

štery) zmediatisována. Říše německá na ten způsob z řady 1806 států zmizela. *) Proto vzdal se i císař František II. názvu císaře římského, zůstáváje potom jenom při názvu *císaře rakouského*, který přijal (dne 17. srpna 1804, t. j. brzy) po prohlášení Napolena za císaře francouzského. Mírem přešpurským říše naše nejen stenčena, ale také odmoře odstrčena.

V Paříži jmenovali vítěze po navrácení jeho *velikým*, senát pak zvláštním dekretem postavil mu vítězný pomník. On sám dával však zase na tom si záležiti, aby rozšířil a utužil panství své. Polouostrovské země krále *neapolského*, který za poslední války byl zrušil pokoj s Francouzskem a ke koalici přistoupil, jsou obsazeny, a *Josef Bonaparte*, bratr Napoleonův, jmenován jejich králem. Brzy potom proměněna také republika batavská v *království holandské* a dána *Ludvíkovi Bonapartovi*, opět bratru císaře francouzského. *Vojevůdcové a státníci francouzští*, kteří Napoleonovi sloužili, podělení jsou zvláště v Itálii rozsáhlými statky pode jmény *vojvodství a knížetství*. Celá západní pevnina evropská řídila se Napoleonem.

Plných deset let chovali se *Prusové* naproti Francii tiše. Porážky, které mezitím utrpělo Rakousko, nebyly jim proti mysli; ponížení vlády rakouské, a zlomení moci její v Němcích, byly dávno již jedním z nejpřednějších přání zeměpánů pruských. Ale že nyní největší část Německa padla v závislost ještě mocnějšího soupeře než bývali císařové z rodu habsburského, to přičilo se rozhodně záměrům pruským. Král *Frédřich Vilém III.* (1797—1840) hotovil se tudy ostatek Němců spojití ve *spolek severní pod náčelnictvím pruským*, zřizuje rozdílné smlouvy v témž směru; Napoleon Prusům také dosti lichotil, dokud průběh poslední války nebyl ještě jistým. Avšak když se věc před Slavkovem rozhodla, dal Napoleon ihned na jevo, že i Prusko toliko jemu sloužití má. Vtěliv totiž krajiny *ansbašské* a *baireutské* (str. 11) v království bavorské, dal Prusům náhradou *země hannoverské*, pro které však oni Prusové svrženi by byli ve zjevné nepřátelství s králem anglickým jakožto hannoverským kurfirstem, a tudy pomořské země své na všech stranách lodstvu anglickému by

*) Zároveň s touto změnou zrušeny jsou v Němcích i zbytky stavovských ústav, kdekoli se potud zachovaly.

1806 v šanc byli dali. Opověděli tedy Francii válku, doufajíce v pomoc ruskou. Ale než ještě Rusové s Průšany se spojili, zničil a rozehnal Napoleon největší část vojska pruského a německých spojenců jeho u Jeny (dne 14. října 1806). Následkem toho vzdávaly se posádky v západních pevnostech pruských chvatem překotným a Francouzové opanovali *Berlín* již za 10 dní potom. Nešťastný *vévoda brunšvický*, jehož manifest z r. 1792 Francouzové do té doby nezapomněli, a jemuž v bitvě oči prostřeleny byly, zemřel, oloupen jsa o své země, na útěku. *Kurfirstství saské*, které si Napoleon vyhlídl za vhodný prostředek proti Prusům, povýšeno na království a zapleteno tudy do interessů francouzských napořád.

Aby však vítěz nejen Prusko, anobř i *Rusy* pokořil, zavolal Poláky k obecné zpouře, lichotě jim jich osvobozením. Ve *Varšavě* přijat jest s jásotem. Průšané a Rusové vytlačování neustále na severovýchod. U *Jilavy* nedaleko Královce došlo boje začátkem r. 1807 (dne 6. a 7. února); bitva byla krvavá; ale za vítěze pokládaly se obě strany. Hlavní boj na nějaký čas (byloť to v zimě) zastaven pro lepší přípravu k dalším podnikům. Mezitím donutil Napoleon a jihoněmečtí spojenci jeho pevnosti i východních zemí pruských, že se konečně vzdaly. Teprv po uplynutí tří měsíců po bitvě jilavské vrazily strany na sebe opět ve východních Prusích blíž *Fridlandu* (14. června, v den bitvy marenžské); Rusové jsou poraženi a zahrnání až za řeku *Něman*. Tedy svolil cár *Alexandr I.* k míru v *Tylži* (blíž ústí této řeky, dne 9. července). Král pruský ztratil polovici svých zemí, a mimo saské království zřízeno proti němu v Němcích (a to z obvodů pruských, hannoverských, brunšvických a hessokasselských) ještě *království vestfalské*, jehož správa svěřena *Jeronymovi*, nejmladšímu bratrovi Napoleonovu. *Krajiny polské*, které měli Prusové v držení po 2. a 3. rozdělení Polska, z největší části proměněny ve *vévodství varšavské* pod vládou krále saského, odděleného od této země pruským *Slezskem*; *Gdánsko* vyhlášeno jest za zvláštní republiku; a *kraj bialostocký* (pramenisko narevské a poříčí středního Buhu) vydán Rusům.*) Naděje polské v obnovení dávné říše nejen skla-

*) Politický atlas č. X.

mány, anobř i potupeny novým tímto rozdělením. Měla tedy také tato válka pruskoruská za následek rozšíření panství francouzského císaře, a to nejen v krajinách severo-německých, anobř i v zemích slovanských prostředkem krále saského, jehož postavení však bylo takové, že samostatné politiky jakožto panovník různorodých a odlehlých držav nikdy se odvážiti nemohl.

Kontinentální systém; vzeti států románských (1806—1809). Napoleon nemoha po pohromě trafalgarské proti námořskému Anglicku, hlavnímu to ohnisku nepřátel francouzských, ničeho pořídití zbraní, umínil si zničiti jejich obchod s Evropou, i zapověděl tudy již na vítězném svém tažení pruském (v Berlíně dne 21. listopadu 1806) všechen obchod státův evropských s Anglickem. Tomuto „kontinentálnímu systému“ čili této „prohlášené blokádě“ odporovaly však některé říše, a proto sveden jest Napoleon k novým násilím, zvláště však k násilí proti *Portugalům* a proti *Římu*. Učiniv smlouvu ve *Fontainebleau* (jv. od Paříže) s *Godoyem*, španělským ministrem, řečeným „knížetem míru“ (dne 27. října 1807), prohlásil rod *braganzký* za zbavena trůnu, a poslal do Portugal vojsko (z velké části Němce), aby zemi opanovali. Španělé mu v tom pomáhali. Dvůr portugalský utekl do *Brasílie* a Francouzové zmocnili se *Lissabona* (30. listop. 1807). Ale zatím zatoužil Napoleon také po *Španělech*, k čemuž jej zvláště nesvornost v panujícím rodě penukla. Zaplavil severní a západní krajiny španělské svým vojskem, záměry své dávaje takto dosti zřejmě na jevo, a očekáváje, že i dvůr *madridský* podlé příkladu *braganzův* vzdálí se do *Ameriky* (t. do *Mexika*). Ale národ španělský se proti tomu zpouzel a donutil krále *Karla IV.* vzdáti se koruny ve prospěch oblíbenějšího syna jeho *Ferdinanda VII.* Mezitím obsadili Francouzové *Madrid*, obě dvorské strany pak obrátily se k Napoleonovi s prosbou za ochranu. Napoleon povolal je k sobě do *Bayonna* (nad ústím adourským) a ošemetnou lstí dosáhl na nich, že zřekli se koruny v jeho prospěch. Potom prohlásil (dne 5. května 1808) bratra *Josefa*, krále 1809 neapolského, za krále ve *Španělech*, na místo jeho v *Neapolích* pak posadil svata svého *Murata*. Nechuť Španělů k netušené změně mínil přemoci svobodomyšlnými novotami v ústavě a ve společenském životě; avšak národ takovými milost-

1808 nými prostředky vetřelce pohrdl a bránil se zoufale a na velké části i šťastně ozbrojenými spolky venkovskými v tak řečených *guerrillách*. Také Portugalové se zbouřili, Angličané pak tu i tam pravidelným vojskem pomáhali, při kterýchž příležitostech získal zvláštní jméno *Wellington*. Josef z Madridu vyhnán opět a opět, a Napoleon nedosáhl ve Španělsku toho prostředku proti Anglii, ve který doufal. Hlavním střediskem národního odporu stalo se námořské město *Cadiz*. Poněvadž však bouře španělské nejvíce od *kněží* podněcovány jsou a kromě toho papež *Pius VII.* ani Josefa za krále španělského uznati ani k prohlášené blokádě přistoupiti nechtěl, dal Napoleon *severní země papežské* vojskem svým obsaditi a vřaditi v království italské. Tak přidány jsou k válkám na polouostrově pyrenejském nové boje v Italii.

Povážlivého tohoto postavení ostatní Evropa kontinentální však nepoužila. Jediný *švédský král Gustav IV.* vytrval v nepřátelství svém proti Francii a zůstal věrně na straně anglické. Proto vzali mu nyní Francouzové *Stralsund* a *Rujanu*; a poněvadž fantastický Gustav i císaře Alexandra po míru v Tylži osobně urazil, zaslav mu zpět čestné řady ruské, vtrhli také *Rusové* po *úmluvě erfurtské* mezi Napoleonem a Alexandrem I. (ode dne 27. září do 14. října 1808) do zemí švédských. Rychlá vítězství jejich způsobila ve Štockholmě bouři: Gustav IV. zbaven trůnu, a na jeho místo dosazen *Karel XIII.* (1809—1818), kterýž nemaje potomků přijal za syna a nástupce svého francouzského maršala Jana *Bernadotta*, zakladatele dnešní dynastie švédské. Říše ruská však mezitím dobyla *Finska* a *ostrovův alandských* (1809—1812), kterýchžto zemí více nevydala. Jenom Francouzové vrátili Švédům později opanované krajiny jejich v Pomoranech. *Království dánské*, které se strojilo vstoupiti do spolku francouzskoruského, potrestáno jest od Anglie bombardováním *Kodaně* a ztrátou svého loďstva. Té doby obsadili Angličané také ostrov *Helgoland*.

1809 **Válka rakouská (1809).** Napoleon napínal všechny síly své, aby si utvořil moc námořskou, které pozbyl porážkou *trafalgarskou*; dal vykopávati přístavy, opevňovati břehy, stavěti koráby, a všechno k tomu připravoval, aby mohl váhu udržeti naproti námořnictvu anglickému, zvláště pak aby odra-

zil Angličany od pobouřeného polostrova španělského, kamž 1809 se Napoleon osobně odebral koncem r. 1808, aby přítomností svou věcem dal příznivý obrat. Ale té doby vzchopil se císař *František I.*, ponoukán jsa zvláště starou šlechtou, jejíž druhdy říšské postavení zmediatisováním bylo zrušeno, a v jejíž čele byl kancléř hr. *Fil. Stadion*, k novým přípravám válečným, opíraje se o reformy ve vojsku způsobené arciknížetem Karlem a jmenovitě také o zřízení obran zemských. I začal pak sám hned na jaře r. 1809 válku, doufaje, že se k němu přidají Němci, které v nadšených provoláních vyzýval k osvobození zemí německých a k obnovení dávných řádův. Avšak jenom *Tyrolsko* (*Ondřej Hofer* a *Spekbacher*) a *Westfalsko* povstalo. V Tyrolích ovšem nejbolestněji uražen byl cit národní pod vládou bavorskou nejen zrušením ústavy dříve pojištěné, ale i výměnou domácího jména za nové, t. „Jihobavorska“, roztrženého na tři kraje. Prusko číhalo teprv na nějakou nehodu Napoleonovu, a ostatní země německé vyslaly posily své do tábora francouzského proti Rakousku. Napoleon opustiv Madrid, vrátil se do Paříže a spěchal odtud zase sám přes Rýn do jižních Němec. Rakousko mezitím síly své rozdělilo, jednou armádou vtrhší do Němec, jinou do Italie a třetí do vévodství varšavského. Ale právě následkem této poslední výpravy chopili se také Poláci zbraně proti Rakousům, doufajíce opět v obnovení své říše někdejší, a utužil i císař Alexandr svůj spolek s Napoleonem. Tak vojska rakouská nedostačila nikde, a donucena jsou všude couvati do středu říše. Napoleon vrazil podruhé přes Inn do Rakous Horních a Dolních, vzal *Vídeň* opět, a pokusil se pobouřiti proti Františku I. i národy říšské. Ale pokus jeho se nezdařil. Ano v bitvě u *Ošper* (dne 21. a 22. kv.) tak hrdinsky se hájil arcikníže *Karel*, že musil Napoleon ustoupiti z bojiště na dunajský ostrov *Lobau*. Teprv když místokrál italský *Eugen Beauharnais* přes západní Uhry k Napoleonovi dorazil, donucen arcikníže po krvavé bitvě u *Ogruně* (*Wagrama*, dne 5. a 6. července) couvnouti do Moravy. A poněvadž mezitím nezdařil se ani útok Angličanů, předsevzatý proti pevnině při ústí řeky *Skaldy*, zavřeno příměří ve *Znojmě* (12. července) a pak následoval mír vídeňský čili schönbrunský ze dne 14.

1809 října. *) Rakousko zavázalo se omeziti stálé vojsko nejvyšším počtem 150.000 m. a zaplatilo netečnost německou postoupením 2000 □ m. svých zemí. Z *Krajiny a polovice Korutan*, pak z *Přímoří a Charvát jižních až po Sávu* učinil Napoleon *království illyrské*, ke kterémuž přidal také Dalmacii; *Solnohrady* a západní část *Horních Rakous* rozšířily území krále bavorského; *polské země mezi Pilicí a Vislou* vtěleny ve *velkovévodství varšavské* a toliko kraj *tarnopolský* přidělen Rusům, kteří však po úmluvě erfurtské čeho více se nadáli. *Tyroly* potrestány *roztržením*, část jich zůstala Bavorům, část spojena s *královstvím italským*, a ostatek byl učiněn územím *illyrským*. Té doby *zrušena* také *světská moc stolice papežské*; *Pius VII.* odveden do francouzského zajetí, kdež však statečně vzdoroval všelikým násilím a žádostem Napoleonovým. Ze zemí jeho učiněny 2 departementy francouzské. Brzy potom pozbylo i *Holandsko* své samostatnosti a podřízeno přímo vládě francouzské, aby se v něm kontinentální systém přísněji než posud provedl. Podobně naloženo za nedlouho se severní částí *království westfalského*, s *Oldenburskem*, jehož dynastie příbuzna byla s cárem *Alexandrem*, a s dosavadními městy hanseatskými, *Bremami*, *Hamburkem* a *Lubekem*.

Napoleon stál tehdáž na vrcholu své vnitř i vně despotické moci; **) brzy dostoupil také vrcholu svého štěstí. Dav se rozvesti s první chotí svou *Josefinou*, aby zjednal říši dědice, zasnoubil se dne 1. dubna 1810 s *Marií Ludovikou*, arcikněžnou rakouskou. Roku 1811 narodil pak se mu *syn* Napoleon, kterému již v kolébce dal název *krále římského*.

Rakousko následkem války své z r. 1809, kterou pro Němce podniklo bez jejich podpory, obětovalo nejen velikou část svých zemí, ale zanedbalo zároveň užiti poslední příležitosti, která se mu tehdáž naskytila, aby zjednało si slušné moci na polouostrově balkánském, když Srbové ***) vzbouřivše

*) Arcikníže Karel po posledním tomto rakouském pokusu o přemožení Napoleona vzdal se napořád vši vojenské činnosti. Zemřel v soukromí 30. dubna 1847.

**) Viz č. X. Polit. atlantu.

***) Viz Čas. mus. král. č. na r. 1869 str. 24—30.

se r. 1806 za vůdce *Karadordě* (v den sv. Ondřeje, 30. list.) zmocnili se Bělehradské pevnosti, snažíce se zprostiti se janičarských správců v zemi. Císařství naše po r. 1809 sevřeně mezi zeměmi na Francii závislými a mezi Ruskem, a omezené počtem stálého vojska svého nemohlo napravití, co druhdy zmeškalo. Naproti tomu válčila proti portě pro podporu Srbův odhodlaná *Rus* (1806—1812) a dobyla *Bessarabie* a části *Multan* a *Valašska*, kterýchžto krajin porta mírem bukureštským (28. května 1812), sprostředkovaným od 1812 Anglie, Rusům nechati musila, pojistivši také Srbům alespoň *samosprávu*. Řeka *Prut* byla potom hranicí mezi Ruskem a zeměmi tureckými. Že nedocílili Rusové věcí znamenitějších, v tom nejvíce vadila jim válka s Napoleonem, z které ne sice Srbům, ale západní Evropě vzešla chvíle obecného vysvobození ze jha velikého despoty francouzského.

Válka ruská (r. 1812). Napoleon připojiv země *severo-* 1812 *západu německého* přímo ke své říši, stal se Rusům nepohodlným a urazil zvláště císaře tím, že příbuzného s ním *vévodu oldenburského* o zemi jeho oloupil. Také rozšíření *velkovévodství varšavského*, kteréž bral Napoleon do své ochrany, jakoby náleželo do spolku rýnského,*) v Rusích nemile působilo. Avšak nejvíce rozhořčilo císaře, že Napoleon na něm žádal, aby přísně šetřil *kontinentálního systému* (zvláště aby cukru a kávy Angličanům neodkupoval), kdežto on (Napoleon) sám, kdekoli se mu to podobalo, zavření pevniny udílením licencí rušil. Neshody tyto způsobily mezi kabinety obou císařů spory a konečně válku, ve které pomáhali Napoleonovi všichni knížata němečtí, ano i král pruský a císař rakouský, jemuž u příležitosti té zůstaveno (14. bř.) zvýšiti stálé vojsko o 60.000 m. a pomáhati tak, aby Napoleon neměl práva naložiti s pomocí jako s obyčejným kontingentem. Naproti tomu dobře posloužilo Rusům, že Švédové tehdež pro nerozumění panující mezi Napoleonem a Bernadottem k Francii se nepřidali. „Veliká armáda“ 500.000 mužů valila se na Rus.***) Napoleon odešel z Paříže k ohromné této výpravě

*) Viz *Bogdanovičových* Dějin vlastenecké války r. 1812, přeložených od St. Volného, str. 66.

**) Všeho vojska Napoleonova v zemi jeho a v říších jemu podřízených bylo té doby 1,100.000 m. — Pomocné voje rakouské

1812 dne 9. března, shromáždil kolem sebe všechny spojence v Drážďanech a překročil Něman v okolí kovenském, tylžitském a grodenském již dne 23. června. Zatím zavřeli Rusové s portou řečený mír bukureštský a soustředili se k odporu nad horním Dněprem, majíce všeho všude 360.000 m. Napoleon dorazil (do 28. čce.) do Vitebska, kdež povolil vojsku (seslabenému již asi o 200.000 m.) 14denní odpočinutí, potom dobyl s velikými ztrátami krvavých vítězství při několika setkáních obou vojsk, jako u *Smolenska* a *Borodína* (nad Moskvou), ano donutil Rusy opustiti i Moskvu. Francouzové rozsadili se v polovici září po domech moskevských od obyvatel opuštěných. Ale během 6 dní lehlo 9 desetin města popelem tak, že nepřátelům jenom rupy moskevské poskytovaly ochrany. Nicméně pobyl zde i sám Napoleon téměř šest neděl, vyjednáva je s Alexandrem a domníva je se, že jako po dobytí Vídně a Berlína bude moci naléhati na mír; avšak cár, jehož vojenské ztráty novými válečnými se nahrazovaly, vyjednávání schvalně protahoval, znamenaje nouzi vojska francouzského a doufaje ve změnu počasí, kterému nebyli navyklí vojínové západoevropští. Přiblížila se zima, ve vojsku Napoleonově, jež počítalo již jenom 140.000 m., nastal hlad, vítěz pak donucen (19. října) ke zpátečnému tažení. Ústup dál se ještě s jakýmsi pořádkem až k *Berezíně*; ale zde proměnil se v nepořádný útěk. Přejít přes řeku vykonán s velikánskými obětmi (26. a 29. listopadu). Co z vojska zbylo, buď se rozutíkalo, buď vítalo zajetí ruské jako vysvobození z nebezpečnosti života. Jenom 500 mužů staré gardy francouzské vrátilo se do Královce; 243.600 mrtvol cizích pohřbili Rusové ve svou půdu. Napoleon sám, opustiv tajně voje své dne 6. prosince, ujížděl na saních do Paříže, aby mezitím vzniklou bouři potlačil, a novým vojskem se opatřil, nežby od něho odpadli spojenci, částečně již dosti vrtkaví. Bitvy, sněhy a ledy ruské, zdecimovavše „velikou armádu“, byly počátkem konce despotického císařství.

1813 **Pokoření Napoleona (1813 a 1814).** Rusové po útěku Napoleonově vtrhli ihned do velkovévodství varšavského, již pak po dvou měsících (3. února 1813) povolal král pruský

pod velením kn. K. Švarcenberka (80.000 m.) měly ode Lvova vtrhnouti do Volhynie, jevily však nejméně bejektivost pro Napoleona.

národ svůj k dobrovolnému opásaní se zbraní pro osvobození 1818
vlasti a vešel hned potom (27. února) s Alexandrem I., a
tudy i s Angličany a se Švédskem v poslední koalici proti
Napoleonovi. Ale Napoleon sebral zatím zase nové vojsko
a začal se spojenci rýnskými válku novými vítězstvími. Vy-
hrál bitvu u *Lützenu* (dne 2. května), obsadil Drážďany,
a opanoval bojiště blíž *Budišína* (20. května). Ale již začalo
zbrojiti i Rakousko a projevovalo chuť přistoupiti ke koalici.
Jenom z dynastických příčin učinilo mezitím návrh k vyjed-
návání pokoje na *kongresu pražském* (12. července). Ale pokus
ten nevedl k cíli: „Napoleon nechtěl sestoupiti se své výše,
a Evropa nemínila mu zůstatí podrobenou. Spojenci žádali,
aby říše francouzská obmezena byla Alpami, Rýnem a Mosou;
avšak jednatelé rozešli se ničeho nezavřevše. Rakousko při-
stoupilo ke spojencům a počala znovu válka. Napoleon měl
jenom 280.000 mužů proti 520.000; on chtěl zahrnati ne-
přítele za Labe a novou tuto koalici podlé obyčeje svého roz-
trhnouti rychlostí a pádností svých ran. Z počátku zdálo se
mu vítězství (u Drážďan) býti příznivo, ale porážky jeho
komandujících generálů zmařily jeho záměry. *Makdonald*
byl od *Blüchera* přemožen ve Slezsku, *Ney* u Berlína od
Bernadotta, a *Vandamme* u Chlumce v Čechách od *Oster-
manna* a *Kollareda*. Vída Napoleon, že nemůže odolati ne-
příteli obkličujícímu jej ze všech stran, pomyslíl na ústup.
Toto okamžení zvolili *knížata spolku rýnského* k odtržení.
Při veliké bitvě mezi oběma armádama (16.—18. října) u
Lipska přešli Sasové a Würtemberáci na samém bojišti k spo-
jencům. Přes 100.000 mužů pokrylo bojiště; Napoleon při-
nucen couvnouti, a mezitím co stenčená jeho armáda vracela
se přes Rýn, odtrhli se od něho i Bavoři. Konec tohoto pol-
ního tažení byl tak nešťastný jako konec předešlého. Fran-
couzsku hrozil útok na vlastní jeho hranice jako r. 1799;
ale ono nemělo již oné zánícenosti pro nezávislost, a ten
muž, který je byl zbavil jeho práv, nalezl je v této veliké
krisi neschopné ku podporování jeho a k vlastnímu se uhá-
jení.“ Spojenci vtrhli na území francouzské. Napoleon sehnal
opět velikánský počet rekrutův. „Avšak byl-li on všude vítě-
zem, kamkoli se obrátil, za to všude, kde nebyl, postupovali
nepřátelé jeho. Angličané opanovali celý polouostrov pyre-
nejský, Rakušané zmocnili se Italie a obsadili ve Francii

Lyon, Bernadotte zaplavil vojsky spojencův Holand a Belgie a spojil se konečně s Blücherem. Murat v Neapolsku od Napoleona se odtrhl. Vysocí generálové říšští sloužili mu sice ještě, ale nedbale, a jenom při nižších generálích a neunavených svých vojácích nacházel ještě starou horlivost a bezpečitelnou věrnost“. Konečně nepomohla Napoleonovi ani leť jeho, aby na *Paříž* tahnoucím spojencům zastoupil cestu z Francouz. Již dne 31. března 1814 vzdalo se toto jediné hlavní město na pevnině evropské, které dosud nepříteli uvnitř hradeb svých nevidělo. Senát veden jsa „knížetem“ *Talleyrandem*, prohlásil Napoleona za zbavena trůnu, dědičné právo rodiny jeho za zrušené a národ francouzský i vojsko za sprostěné závazku věrnosti k němu. Brzy potom pak (20. dubna) poslali vítězové panovníka, jehož před nedávnem poslouchaly všechny země od úžiny kadizské až k baltickému moři, na ostrov *Elbu*, která mu vykázána jest (již 7. dubna) za zvláštní knížetství. Francie prohlášena opět za království a vrácena rodu před republikou panujcímu. Poněvadž však syna Ludvíka XVI., téhož jména, t. Ludvíka XVII., na živě nebylo, přirčen stolec královský hraběti provensckému, bratru popraveného krále, jenž potom po jménem *Ludvíka XVIII.* skutečně vládl (—1824). S novým panovníkem zřízen první pařížský mír (20. května), podle něhož Francouzsko zavřeno *hranicemi z r. 1792.* Pořádek ostatních věcí evropských odložen na kongress vídeňský.

Kongress vídeňský (1814 — 1815), jehož se účastnili téměř všichni mocnářové a nejvýtečnější státníci evropští, konal úmluvné práce své v různých odborech, z kterých „odbor pěti velmocí“ (Rakouska, Ruska, Anglie, Francie a Pruska) konečně o všem rozhodoval, dada počátek k nové politické soustavě „pěti velmocí“. Vůbec řídil se kongress zásadou *zrušiti zřízení republikánské a obnoviti pořádek dědičných monarchií* legitimných rodů. Avšak v příčině rozdělení zemí (jmenovitě království saského a velkovévodství varšavského), ke kterým pořádek tento přímo nehleděl, nastaly mezi mocnostmi trpké třenice, tak že podobalo se již, jakoby porady kongressovské vedly k válce.

Té doby užil Napoleon k návratu do Francie (dne 1. 1815 března 1815), kdež národ projevoval mnohonásobnou nespo-

kojenost se zpátečnickou vládou Ludvíka XVIII. Sotva při- 1815
stál svržený velikán na březích francouzských, přecházelo
k němu vojsko vyslané proti němu, Ludvík XVIII. z Paříže
uprchl a Napoleon již po 20 dnech v ní opět slavně uvítán.
Avšak jenom 100 dní trvalo toto nové panství Napoleonovo.
Jeho *ústavním dodatkům* (ze dne 22. dubna) a jeho obno-
veným řádům dvorským díval se národ chladně, neboť jako
nebyla restaurace Bourbonovců restaurací práv národních,
tak nebyla jí ani restaurace Bonapartovců, kterou Napoleon
vlastně měl na zřeteli. Nová vláda spočívala tudy jenom na
oddanosti a síle vojska, a trvala proto jenom potud, pokud
obě tyto věci dostačily. Když však spojenci, upustivše ode
sporů, v nebezpečnosti opět síly své v jeden proud proti
Napoleonovi postavili, poznal on, ač pozdě, že obě ony věci
byly slabými pilíři jeho obnoveného císařství. V krvavé bitvě
u Belle Alliance a Waterloo na pahrbině blíž Brussel dne
18. června přešla část vojska francouzského (*Bourmont* a
Grouchy) zrádně na stranu spojencův a ostatek rozhodně
jest poražen. Bitva skončila útekem císaře. Opět zmohla
se v komorách pařížského sněmu opposice; Napoleon vzdal
se podruhé trůnu ve prospěch syna svého *Napoleona II.*
(dne 22. června); avšak hned potom přitáhli spojenci po-
druhé před Paříž, a on na útěku od Angličanů zajat v *Roche-*
fortě. Podlé snesení obecného zavezen pak na ostrov sv. He-
leny, kde zemřel v šestém roce svého vězení (dne 5. května
1821). Francouzové museli podporu Napoleonovi poskytnu-
tou v druhém míru pařížském (15. listopadu) zaplatiti novým
zúžením hranic, náhradou válečnou a pětiletým vydržováním
„okupačního vojska.“

Kongress mezitím a pak brzy potom dokončil svou
práci; následkem jejím byl tento stav politický v Evropě.

Anglie podržela *Helgoland* a *Maltu*; *iónské ostrovy*,
kterýchžto částí někdejší republiky benátské r. 1811 se zmoc-
nila, zůstaly jako zvláštní republika pod ochranou její. Po-
dobně také nevydali Angličané zámořských *osad afrických*,
západo- a východoindických, které jmenovitě Holanďanům
byli odňali. Mimo to vráceno anglické dynastii *Hannoversko*
jakožto *království* po meči dědičné, ke kterému však dány
zároveň *východní Frísy*, první pruské.

Portugaly a Španěly vrátily se zase pod panství rodův

1815 Braganza a Bourbon, avšak portugalský král Jan VI. pobyl ještě 6 let v *Brasilii*, kteráž potom po jeho odchodu od Portugal se odtrhla (1822) a učinila zvláštním císařstvím, avšak s panovníky téhož rodu.

Francie zůstala v mezích vytčených druhým mírem pařížským. *Nizozemí* kdysi habsburské a pak *Holandsko* sloučeny v jediné království nizozemské, aby po domněni a přání Anglie byly záštitou proti výbojnosti Francie; vláda dána rodu oranžskému, jenž míval dříve místodržitelství v republice holandské.

Švýcarům vráceny kantony *Ženevský*, *wallisský* a *neuenburský*, které jim od Francouzů byly odňaty, a stvrzena *stádlá neutralita*. Ústava foederativní (22 kantony) obnovena.

V Itálii nabyt bourbonský rod sicilský opět *Neapole*, kterou musel vydati *Murat* pro obojetnost své politiky v posledním roce; *papež* vrátil se do *církevního území*; rodové *toskánský* a *modenský* opanovali opět staré své državy; *Lukka* přirčena bourbonskému rodu někdy *parmskému*; *Parma* (s *Piačenzou* a *Quastallou*) dána v životní držení choti *Napoleona I.* císařovně *Marii Ludvíce* s dodavkem, aby po její smrti země její vráceny byly vévodovi v *Lukce*, *Lukka* pak aby se spojila potom s *Toskánskem*. Což vskutku stalo se r. 1847. *Král sardinský* k někdejšími svými zeměmi nabyt ještě *území janovského*.

Císařství rakouské podrželo náhradou dílem za *Belgii*, dílem za náklad válečný *Benátsko* s *Dalmácií* rozšířenou v posledním okamžení o *Dubrovnik* a *Kotor*; vzalo si nazpět země ke *království illyrskému* postoupené a pak *Milánsko* a *Tyroly*; k tomu dostalo *Solnohradská* a *krajů východohaličských*, nedávno postoupených *Rusům*. Od té doby činí říše naše souvislý zaokrouhlený celek. Vídeň zůstala na dlouho středem politiky evropské.

Král pruský opanoval zase země odňaté jemu mírem v *Tylži*, pak *Pozňany* a *Gdánsko* a dostal za vydání východních *Frísů švédských* *Pomořan*, velké části zemí *saských* a *porýnských* (někdy *duchovních*).

Saský král za svou vytrvalost při *Napoleonovi* potrestán odnětím nejen velké části dávných svých zemí, daných nyní *Prusům*, anobř i odtržením *velkovévodství varšavského*,

keré pade jmenem *království polského* přiděleno jest *cáru* 1815 ruskému.

Krakov s okolím prohlášen za republiku pod ochranou sousedních mocnářů.

Švédsko nabylo *Norvežska* na místě ztracených zemí v Němcích, a Dánům za *Norvégy* dáno *vévodství lauenburské*.

V Němcích císařství se neobnovilo, ale zřídil se spolek 34 samostatných knížat a 4 svobodných měst (t. Frankfurta nad Mohanem, Lubeka, Hamburka a Brém) pade jménem *německého spolku*, o jehož společných věcech mělo se rokovati v sezeních spolkových vyslanců ve *Frankfurtě* pod *předsednictvím Rakouska*. V řadě knížat byli: *císař rakouský* jakožto panovník v koruně české a v zemích alpských, *král pruský* v příčině všech zemí svých mimo vlastní Prusy a Pozňany, *král nizozemský* jménem Lucemburka a *král dánský* jakožto vévoda holštýnský a lauenburský. Ostatní němečtí knížata byli: *králové bavorský, saský, hannoverský* a *würtemberský*; *kurfirst hesský*; *velkovévodové badenský, darmšadtský, výmarský, oldenburský* a oba *meklenburští* (střelický a zvěřinský); tři *vévodové* v Sasích: *meininžský, gotha-koburský, altenburský*, tři *anhaltští*: *dessavský, köthský, bernburský*, pak *nassavský* a *brunšvický*; 10 „knížat“ (2 švarcburští, 2 hohenzollerští, 2 reusští, 2 lippští, pak valdecký a lichtenšteinský) a konečně *lantkrabí homburský* v Hessích. Spolkovými *pevnostmi* staly se *Mohuč, Lucemburk, Landava* (a později Rastatt a Ulm).

Spolková listina (Bundesakte ode dne 8. června 1815) slíbila sice *článkem 13.* zřízení stavovských ústav v jednotlivých zemích německých, avšak stalo se tak jenom v Bavorsku, Würtembersku, Badensku a některých malých státech. V ostatních zemích *obnoven absolutismus* a jeho záštitou proti nespokojeným a nepokojným národům stala se brzy potom tak řečená *svatá alliance* (dne 26. září 1815 v Paříži) zřízená mezi *cárem Alexandrem I., králem pruským Frídrichem II. a císařem Františkem I.*, ke kteréž *allianci* však brzy potom *přistoupily* všechny *mocnosti evropské* mimo Anglii, Řím a portu. Duší této *alliance* byl *rakouský ministr kníže Metternich*. *Schůze knížat* (v Cáchách r. 1818, v Karlových Varech a v Opavě 1819, v Lublani r. 1821 a ve Veróně r. 1822) sloužily za prostředek, kterým se *alliance* tu-

žila a vzpoury r. 1820 ve Španělech, Portugalcích, v Itálii a Němcích potlačovala. Byli to pokusové proti proudu všeobecných dějin, kteří touž měrou se potom mařili, kterou docházeli národové uvědomění svých sil. Anglie opravami předsevzatými v ústavě své (změnou a rozšířením práva voliti do sněmu z r. 1832 a zrušením otroctví r. 1840 v osadách mimoevropských a p.) ještě více než za dob minulých prosvlula pro svobodomyšlnost politickou a sociální.

V. Nejnovější změny politické.

A. V Evropě.

Turecká porta za válek Napoleonových se Srby se nedohodla o výklad slibů bukureštských, kterých ovšem neměla šetřiti; tu nastala nová vzpoura Srbů, která zvláště od r. 1815 znamenité svěřesti nabyla vedením *Miloše Obrenoviče*. 1817 Miloš docházel podpory ruské a uznán jest doma již r. 1817 za „vrchního kněze“. Porta po dlouhém zdráhaní schválila i samosprávu Srbska i dědičné knížetství v rodě Milošové (r. 1827). Mnoho přispělo k tomu také povstání řecké, již 1821 r. 1821 vypuklé, ještě více však rázné zakročení mladého císaře Mikuláše I. (1825—1855), kterýž *mírem ukjermanským* i pro sebe získal svobodnou plavbu na černém moři. Hrdinská obrana Řeků vzbuzovala opravdové obdivování téměř po vší vzdělané Evropě; ale mocnářové zatracující vselikou vzpuru proti vrchnostem, ze zásady Řeků se neujali. Teprv když *Angličané* zpozorovali, že obyvatelé polouostrova příliš mnoho k Rusům lnou a žeby z nezakročení ostatních mocí Rusové měli užitek, Anglie pak škodu zvláště v příčině obchodní, rozhodl se ministr *Canning* tolikéž ujeti se Řeků. Také *Francouzové* k zakročení přistoupili. 1827 u Navarína r. 1827 od spojených mocností ztroskotáno, a ruský generál *Děbič* přešel přes Balkán pronikl až k Adrianopoli (1829), kdežto *Paskěvič*, vítěz nad výbojnými Peršany z nově dobytého *Erivanu* v Malé Asii zmocnil se hlavního tureckého města *Erzera*. Tu sprostředkovala diplomacie evropská poslouchajíc po smrti Canningově rady *Wellingtonovy* 1829 pro zachování porty mír adrianopolský (1829). Rusové dobyté země Turkům vrátili, obdrželi však svobodnou plavbu po Dunaji a skrze Bosphorus a Dardanelly; Multany a Valachie

dosáhly domácích vlád pod svrchovaností tureckou, avšak i pod ochranou ruskou. *Srbsko* v den sv. Ondřeje r. 1830 sla- 1830
 vilo své vzkříšení, kteréžto slavnosti přítomen byl jménem
 Turecka také paša pevnosti Bělehradské. Řecku udělena brzy
 potom plná samostatnost (1830). Za krále dán jim bavorský
 princ *Otto I.*, kterýž však r. 1862 vyhnán jsa, r. 1863 za
 nástupce měl dánského prince *Jiřího I.* Téhož roku postou-
 pili Angličané Řekům také *ostrovy iónské*. Multany a Vala-
 chie sloučily se r. 1856 v jeden celek Rumunie a přijali ne- 1856
 dávno *Karla I.* z rodu Hohenzollerův za svého knížete. Méně
 zdařile vyvíjela se samostatnost *srbská*. Po několikaletém
 vnitřním boji o zřízení zemské oktrojována Srbům ústava
 (r. 1838) od porty, která senátorům propůjčila takové moci, 1838
 že Miloš vlády se vzdal. Synové jeho *Milan* a *Michajl* vládli
 bez úspěchu; i Michajl konečně jako otec trůn i vlast opu-
 stil. Jeho nástupce *Alexandr* Karađorđovič, kolísaje mezi
 ochranou porty a Rakouska, a proto znechutiv se národu,
 vyhnán r. 1858 od skupštiny počaté v den sv. Ondřeje a 1858
starý Miloš Obrenovič na knížecí stolec opět povolán. Od té
 doby vládnou zase *Obrenoviči v Srbsku*, jež nepřestává domá-
 hati se samostatnosti.

Francouzský národ v ústavních právech svých zkraco-
 ván všelijak nejen Ludvíkem XVIII., ale ještě více bratrem
 a nástupcem jeho *Karlem X.* (1824—1830). *Válka alžírská*,
 předsevzatá (r. 1830) nejvíce za tím účelem, aby mysl ná- 1830
 roda od vnitřních věcí k zahraničným se obrátila, měla sice
 za následek podmanění této africké země na jihu francouz-
 ském, avšak s vlastním cílem se minula. Karel *revolucí čer-*
vencovou přinucen s rodem svým utéci z Francie, přičiněním
Lafayettovým pak prohlášen *Ludvík Filip* z rodu orleanského
 za „krále Francouzů“. Za něho Alžírsko docela k Francouz-
 sku připoutáno zajetím Abd-el-Kadera, avšak v příčině ústav-
 ního řízení státu podstrkována národu na místě věci pouhá
 forma, až učinila konec klamům těchto *revoluce únorové*
 r. 1848. Zřízená potom *republika* lstí a násilím zrušena před- 1848
 sedou *Ludvíkem Napoleonem*, synem někdejšího krále holand-
 ského Ludvíka. Obecným hlasováním uměle řízeným vyhlá-
 šen předseda republiky za *císaře Francouzův* pode jménem
Napoleona III. (dne 2. prosince) 1852. Za něho klamný sy- 1852
 stém konstitučný dosáhl vrcholu. Aby pak neskončil podobně

- jako za Ludvíka Filipa, vyhledával Napoleon III. stálých sporů zahraničních, chtěje zevnější slávou národ k sobě nakloniti.
- 1856 Tak vznikla ve prospěch Turecka *válka krímská* (1854—1856), do které dali se zavesti i Angličané a kteráž skončivši dobytím *Sebastopole* měla za následek odstrčení Rusův od ústí dunajského. Zahraniční svou politikou zahaloval tytýž i pláštěm *idee národnosti*, avšak zůstal jí ovšem jenom potud věrným, pokud mu nějak sloužila. Tak spůsobil *válku proti Rakousku* pro sjednocení Italie r. 1859, která po vítězství u *Solferína* rozšířila Sardinsko o *Lombardii* a brzy potom pomohla králi sardinskému *Viktorovi Emmanueli* opanovati všechny země italské až na okolí římské, kterého hájili sami Francouzové. Za pomoc svou dostal Napoleon III. *Nizzy* a *Savojska*, které vtělil ve Francii. Snaha jeho za příkladem *Mexika* (12. června 1864) získati v Americe půdu systému monarchickému vzala již po roce bídný konec (19. června) smrtí císaře Maximiliána, arciknížete rakouského. Do války
- 1866 *prusko-rakouské* z r. 1866 vmísil se jako polovičitý prostředník, zjednav králi italskému *Benátsko* a zabrániv králi pruskému soustřediti pod jeho náčelnictvím celé Německo. Když však přes to přese všechno znamenal, že záměry pruské blížily se k svému cíli, opověděl *Prusům válku*, která jej však po uplynutí jednoho měsíce u *Sedanu* zavedla do zajetí a připravila o trůn (dne 4. září 1870). Národu francouzskému dala se příležitost po třetí prohlásiti *republiku*, Vlachům pak zmocniti se Říma. Němci dobyli velké části Francie, z které jim konečně postoupeno bylo *Elsasko* a východní *Lotrinsko*.
- Revolucí červencovou dán podnět sousedům belgickým svrhnouti panství holandské (1830). Velmocí s během věci se spokojivše uznaly samostatnost Belgie a zvoleného *Leopolda*, knížete z rodu koburského, za krále belgického (1831). V rodě jeho je nyní trůn belgický.
- Také Poláci dali se unésti revolucí červencovou a vzbouřili se proti Rusům. Děbič a po něm Paskěvič však je r. 1831 pokořili. Následkem toho připraveno Polsko o samostatnou
- 1846 ústavu, které dosud požívalo. A když r. 1846 spůsobili Poláci nové povstání, donuceno jest svobodné město *Krakov* s okolím vzdáti se zvláštního postavení a vstoupiti pod panství císaře rakouského.

V Němcích stávalo se postavení Rakouska za příčinou

povahy proudu dějin novověkých čím dále tím méně příznivé. Složeno jsou z několika národností, mezi kterými Němci neměli přirozené většiny, snažilo se doma umělými prostředky živlu německému nadřizovati a odvracelo tudy od sebe německé národy, zvláště Vlasy a Uhry. V Němcích samých drželo hnutí národní na uzdě, aby jeho zesílením neprobudil se duch domácích národů rakouských. Proto odporovalo také zřízením ústavním, za což však samým Němcům činilo se nepohodlným. Naproti tomu snažilo se Prusko, které v podobných rozpacích nebylo, získati si lásku národa podporováním učencův a umělcův, a zvláště hájením obecného blahobytu hmotného. Z té příčiny zřídilo již r. 1833 *celní a obchodní spolek*, který zavíral v sobě nejenom největší část států severních, anobrž až do jihozápadního Německa zasáhl. V něm navykal se národ náčelnictví pruskému. *Revoluce únorová* r. 1848 způsobila v Němcích veliké hnutí, které však nemělo trvalých následkův, ale přece národní vědomí tak mocně probudilo, že i vlády činily návrhy k nápravě politické jednoty národa, kterému spolková ústava nevyhověla. Návrh pruský, od *maloněmecké* čili gothaické strany schválený v Erfurtě r. 1850 zavržen Rakouskem. Ale za to zamítnut zase od krále pruského návrh rakouský z r. 1863, kterým řevnivost mezi Rakouskem a Pruskem dostoupila svého vrchu. Té doby přijal říšský sněm dánský ústavu, kterou *Šlesvík* k Dánsku úplně byl přivtělen proti úmluvě velmocí vykonané v Londýně r. 1852. Mimo to zemřel právě tehdaž *král dánský Frídri- ch VII.*, poslední člen rodu oldenburského po meči, a po něm nastoupil na trůn *Kristián IX.*, vévoda glücksburský, *) proti kterému však domáhal se dědictví vévoda holštýnsko-augustenburský. V zmatcích těch opovědělo Rakousko a Prusko *Dánům válku*, jejíž hlavním účelem bylo zachovati úmluvu londýnskou. Spojené vojsko opanovalo Lauenburk, Holštýn a Šlesvík, kterých bylo Dánsku se zřící. Ale obě vítězící moci nemohly se dohodnouti o definitivní politickou úpravu kořisti, neboť Prusko, nesouc těžce zeměpisnou svou rozdrobenost a mívíc užití nesvornosti rozkouskovaného Německa, nepřálo jinému opatření než vtělení dobytých částí ve svou říši. Ve sporech tudy diplomaticky vedených o to, kdo

*) Viz Křížkových Dějin vš. a r. str. 89. a 88.

- z obou států strojí se k válce, navrhlo Rakousko dne 11. června, aby spolek německý proti Prusku se ozbrojil. Což když přijato většinou hlasů dne 14. června, bylo počatím války. Správce rakouský ve vévodství holštýnském (Gablenz) následkem toho od Prusů ze země vytlačen. Prusko zmocnilo se brzy také zemí těch knížat, kteří stáli při Rakousku, ale po vítězném tažení Prusů do zemí koruny české (zvláště po bitvě u Hradce Králové dne 3. července) válka rychle se skončila mírem pražským dne 23. srpna
- 1866 1866. Dosavadní spolek německý se zrušil; Rakousko z Němec vystoupilo; zřízen spolek severoněmecký pod náčelnictvím pruským a jižním státům německým zůstaveno právo zavřítí zvláštní spolek, kterému však mezitím soukromými úmluvami překazil pruský ministr *Bismark*. Prusko rozšířeno nejenom o *Lauenburk*, *Holštýn* a *Šlesvík*, anobř i o země některých přívrženců rakouských, t. o *království hannoverské*, *kurfirství hesské*, *vévodství nasavské* a *svobodné město Frankfurt*. O způsobení plné jednoty německé svedena v měsících srpnu
- 1870 a září r. 1870 válka s Napoleonem III. Tužby pruských knížat z rodu Hohenzollerů po dvě stě let připravované a shodující se nyní s tužbou národa po politické jednotě jsou u
- 1871 cíle svého vyplnění. Dne 18. ledna 1871 přijal král pruský v svolání k národu německému dědičný titul *císaře německého* (*Kaiser von Deutschland*) a dne 16. dubna téhož roku dána říši ústava, dle níž věci vnitřní pořizují se na *spolkovém sněmě*, kde má Prusko 17 a ostatní státové 41 hlasů. Ve výboru věcí zahraničných (které jako i vojenské nemají ještě samostatných říšských ministerií) předsedá Bavorsko.
- Mimo říši ruskou a tureckou působil obecný ruch politický, že ve všech státech *přirčeno národům více méně opravdové účastenství v zákonodárství*, v dozorství nad financemi státními a některých jiných věcech občanského života. Rozhodovala v rozvoji tomto nejvíce buď nouze finanční, buď tíseň zahraničná. V *Rakousích* sám císař pán *František Josef I.* zřekl se v zákonodárství moci neobmezené a vydal
- 1860 dne 20. října r. 1860 diplom, kterým měla říše upravit se konstitučně. Proto vydány potom (26. února 1861) patenty, stanovící volby do sněmů zemských a do říšské rady. Leč pro obtíže v provedení ústavy této vzniklé položeny jsou r. 1867 ke všemu nové základy zákony říšskými z 21. prosince, dle kterých říše dualisticky jest zřízena.

B. V Americe.

Jako národ španělský tak neuznávaly ani americké osady jeho Napoleonova bratra Josefa za svého zeměpána a odrazily vojska proti nim vyslaná. Avšak kdežto země mateřská po pádu Napoleonově starému rodu panujícímu se podrobila, hájily země americké i potom své samostatnosti mezi tím nabyté. Nejráznějším bojovníkem pro jejich svobodu byl *Bolívar*, podle něhož podnes jedna část španělské Ameriky *Bolivií* se nazývá. Zprvu bojovaly osady nejvíce společně, ale později neshodly mezi sebou a tak vznikl dnešní počet samostatných republik (Chilli, Bolívia, Perú, Ecuador, N. Granada, Venezuela, Guatemala, Honduras, San Salvador, Nicaragua, Costa Rica a Mexiko, pak La Plata, Paraguay a Uruguay). Jenom ostrovy *Kuba* a *Portoriko* zůstaly pod panstvím španělským. Roku 1861 odtrhla se *východní část ostrova Haiti* od ostatní republiky a podrobila se dobrovolně Španělům. O pokusu Napoleona III. učiniti z Mexika císařství (1864—1867) učiněna zmínka již výše. Tolikéž i o *Brasílii*.

Spojené obce rozšířily území své po několika válkách s Angličany (1812—1814), Indiány a s Mexikem (1846—1848) až po Tichý ocean, vzrostly z 13 na 37, 1 distrikt a 10 teritorií. Nemajíce pak žádného mocného souseda, nepotřebovaly znamenitého stálého vojska, a již za touto příčinou usnadněno zde zvláštním způsobem zmáhaní se blahobytu. Rozdíl, který mezi nimi byl v příčině chování otroků, zrušen domácí válkou (1861—1865). Rusové postoupili své části spojeným obcím prodejem r. 1867.

Angličané zvláště po r. 1858 zmohli se po celé severní Americe od ústí řeky sv. Vavřince až na ostrov Vancouverův.

C. V Asii.

Angličané výpravou Napoleonovou do Egypta donuceni jsou po r. 1798 téměř co rok válčiti s pobouřenými Indý; každá vzpoura však rozšířila a utužila panství anglické. Z příčin náboženských vznikla r. 1857 „veliká vzpoura,“ která teprv po dvou létech potlačena jest. Indická *společnost* vlády se docela vzdala ve prospěch anglické *koruny*, kteráž pak řízení Indie svěřila zvláštní stálé radě. S *Čínou* zapletla

se Anglie do dlouhých sporů skrze náramné dovážení opia (již r. 1808), kteréž spory r. 1840 měly za následek opovězení války se strany Anglicka. Děla evropská způsobovala Angličanům vítězství a r. 1842 musilo se vzdáti město *Kanton*; za nedlouho pohroženo i *Nankingu* a to pohnulo císaře *Taokuanga* (1821—1850) zavřítí mír. Angličanům povolen svobodný obchod s Čínou, některé přístavy, jako zvláště kantonský (a později také *Makao*), otevřeny Evropanům vůbec a ostrov *Hongkong* ponechán Anglii. I se Spojenými obcemi severoamerickými učiněny smlouvy obchodní (1844) a znenáhla stala se Čína vzdělanému světu vůbec přístupnou. Ale tato povolnost Taokuangova měla za následek povstání v jižní Číně a tudy rozštěpení říše, poněvadž vojska císařská vzpoury potlačití nedovedla. Té doby (1850—1860) užili Rusové k opanování řeky Amúru, která Sibiř s Tichým oceánem spojuje. Hranice mezi Rusí a Čínou narovnány jsou konečně smlouvou r. 1858. Válkou hned potom vzniklou (—1860) s Angličany a Francouzy rozmnoženy jsou obchodní svobodné přístavy a *Peking* otevřen *vyslancům* mocí evropských. Zatím dalo se Rusko do posledního zápasu s *Kavkazany* (1859—1864) a dosáhlo plného panství nejen zde, anobrž v příčině obchodní také ve velké části zemí turánských s hlavním městem *Hazretem*. *Taškend* podrobil se ochraně ruské (1864).

D. V Australii.

Anglické osady na Novém Holandě netušenou měrou se rozšířily, rozmnožily a zvelebily (*Bathurst*, *Melbourne*, *Adelaida*, *Viktoria*, *Queensland*, *Tasmania*). Něco podobného připravilo se po r. 1840 také na *Novém Seelandě* (*Auckland*, *Wellington*). *Sandwichské ostrovy*, stojící jindy na nejnižším stupni vzdělanosti, jest nyní pokřesťaněné (evangelické), má svého *konstitučního krále Kamehamehu V.*, jest vůbec evropsky zřízeno a činí pro polohu svou v Tichém moři a věčně mírné léto jedno z nejdůležitějších stanišť světového obchodu.

VI. Vzdělanost.

Náboženství *křesťanské* skrze *missionáře* vniklo do Číny a na přemnohé ostrovy austrálské (na ostrov *Tahiti* ponej-

(prv r. 1797 a na Sandvičské r. 1829). I v Africe konaly se o rozšíření jeho některé pokusy. Řád *jesuitův* obnoven od papeže Pia VII. r. 1814, avšak úlohou jeho nebyl již boj proti protestantství, anobř proti náboženskému indiferentismu a pak pro neobmezenost autority církevní. V tomto směru zašel řád tak dalece, že opanovav mysl nynějšího papeže Pia IX. spůsobil na koncilii r. 1870 prohlášení až i neomylnosti papežů. Zvláštní křesťanskou sektu *německých katolíků* zřídil r. 1845 Slezan *Ronge*, která však v proudu tohoto století nedošla mnohého povšimnutí. O několik let dříve (1839) zrušil vilenský metropolita *Siemaszko* († 1868) litevskou únií s Římem a roztrhl takto náboženskou hráz mezi Litvou a Rusí. Ostatně jevila se politická reakce i na poli správy náboženské (zvláště ve světě katolickém tak řečenými *konkordáty*) směrem občanskou svobodu obmezujícím. Jenom v *Angličanech* svobodomyšlné ministerstvo Wellingtonovo provedlo zrušení „zákona o přísaze“ z r. 1673 a emancipaci katolíků r. 1829. Sic i v Turecku prohlášena sultánem *Abdul-Medžidem* r. 1839 (hattišerifem gúlhanským) náboženská rovnoprávnost, ale prohlášení nenabylo v životě platnosti. Toliko v *Bulharsku* vymohli si Slované naproti Řekům (Fanariotům) ferman 1870, dle kterého zřízen z Bulharska zvláštní církevní exarchat a nabyl i jazyk bulharský přirozených práv v církvi a ve škole. *)

Rozvoj nejenom věd a umění, anobř i průmyslu a obchodu v plné jejich rozmanitosti učinil velikánské pokroky. Ano i orba důmyslně se zvelebila. Počet dosavadních *vědeckých a vzdělávacích ústavův a prostředkův* (universit, akademí, bibliothék, hvězdáren, obrazáren, gymnasií, škol obecných) se rozmnožil; *nových* (museí, technik, škol reálných, učitelských, hornických, hospodářských, průmyslových, hedvábnických, matic, stálých divadel, časopisů atd.) množství přibylo. Vzdělanost stala se obecnější netoliko tím, že zasáhla z Evropy, tohoto nyní i v politických věcech skutečného centra uprostřed souší zemských, až do nejvzdálenějších končin obydlí lidských, anobř i proto, že pronikla hluboko do vrstev evropských národů. S národním probuže-

*) Dějiny národa bulharského. Dle původních pramenův sepsal Dr. Konst. Jos. Jireček. (Str. 421—423, 455—465, 494—508.)

ním tudy připraveným a způsobeným povznesla se alespoň v Evropě téměř všude také písemnictví národní. *) Sítě *průplavů, železnic* **) a *telegrafů* sblížily pomocí parostrojů a elektrických drátů nejodlehlejší členy člověčenstva. ***) Následkem velikánského pokroku ve vzdělání rozumů lidských také mravy a obyčeje vzaly na sebe tvárnost důstojnější a nabyly povahy volnější, ač nedá se upřít, že křiklavé pachtění po obohacení ve vyšších kruzích společností lidských pramenem jest materialismu ve vědách a bídy v nižších vrstvách člověčenstva. Jadrným znamením pokroku na poli *obecné svobody* jest v Evropě zrušení středověkého stavovství, zvláště pak *člověčenské poddanosti, zřizování států konstitučních, nejrozmanitějších spolků politických, socialních a humanitních, a konečně i úmluva způsobená l. 1822 mezi Angličany a Spojenými obcemi severoamerickými, kterouž světovému obchodu s otroky se překazilo.*

*) Velkou část jmen těch osob, které o nejnovější pokroky ve vzdělanosti dobyly si zvláštních zásluh, viz v Křížkových Dějinách všeob. a r. str. 43. a 45.

**) Angličan Jiri *Stephenson* první učil jezdit parovozem mezi Liverpoolem a Manchestrem dne 15. září 1825.

***) Cesta kolem země potřebovala dříve kolem tří let, nyní vykoná se během 3½ měsíce, plujeme-li pořád jenom mořem; užijeme-li však i severoamerické železnice k Tichému oceánu (*pacifique*), trvá cesta jenom 86 dní! Z Londýna dá se po telegrafu zpráva do města Sv. Františka na západním břehu severní Ameriky a odtud nazpět do Londýna odpověď během jediného dne.

